

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

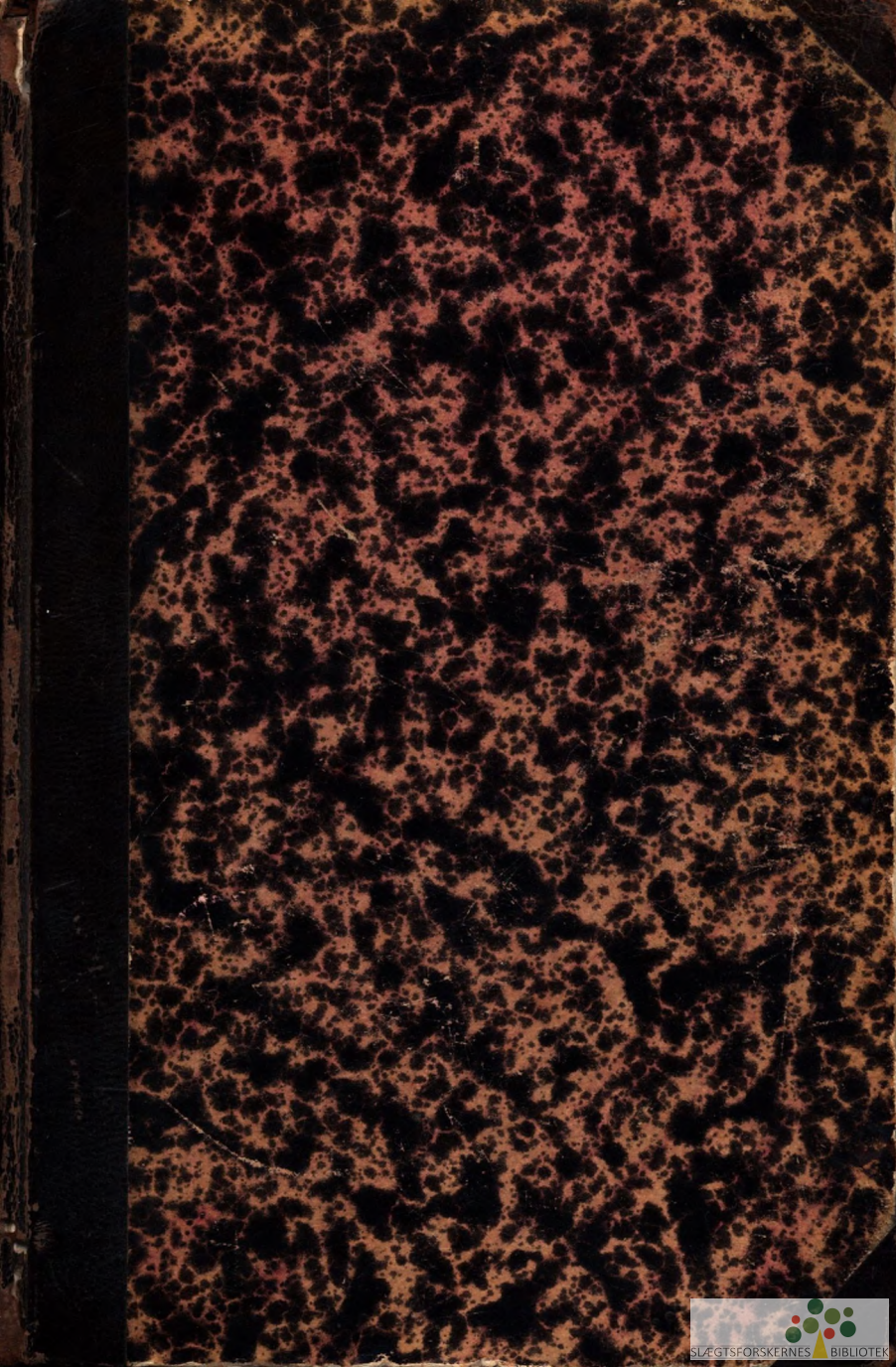
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Peter Rørdam.

Blade af hans Levnedsbog
og Brevvexling.

Anden Del.

Udgiven af

H. F. Rørdam.

Kjøbenhavn.

Karl Schönbergs Forlag.

1892.

Kjøbenhavn. — Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri (F. Dreyer).

Peter Rørdam.

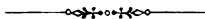
Blade af hans Levnedsbog og Brevvexling

fra **1844** til **1856**,

udgivne af

H. F. Rørdam.

X

Kjøbenhavn.

Karl Schönbergs Forlag.

1892.

Kjøbenhavn. – Bianco Lunos Kgl. Hof-Bogtrykkeri (F. Dreyer)

Den Velvillie, hvormed 1ste Del af dette Skrift i det store og hele er modtaget af Publikum, bevirker, at 2den Del udkommer snarere end forventet. Men det store Materiale, som efterhaanden er kommet til min Raadighed, har gjort det tilraadeligt at begrændse Meddelelsen til det Tidspunkt, da Peter Rørdam blev Præst i Lyngby 1856. Om da endnu en 3die Del vil udkomme, hvortil der ikke savnes Stof, vil bero paa Omstændighederne. Kjært vilde det være for mig, om det maatte gives mig at føre dette Arbejde til Ende, saa meget mere, som jeg derved vil have opfyldt et Ønske af den afdøde selv. I hans sidste Aar sagde jeg undertiden, naar vi mødtes, til ham: „Du har oplevet saa meget og staaet i Forbindelse med saa mange gode Mennesker; Du skulde optegne lidt om dit Levned, eller i en og anden bekvem Time diktere en af dine Omgivelser, hvad Du kunde ønske bevaret for Efterslægten“. — Hertil kom det dog ikke; skjønt P. Rørdam ikke ganske afviste Tanken derom. Derimod har jeg erfaret, at han til sine nærmeste har udtalt det Ønske, at jeg engang skulde „skrive hans Historie“. Det har rimeligvis ikke været uden Hensyn dertil, at han efterlod de af ham modtagne Breve i en temmelig stor Fuldstændighed.

Flere Læsere af 1ste Del have for mig udtalt, at de i denne Bog have haft en Følelse af at have været i godt Selskab, og derfor med et vist Savn have lukket den i efter endt Læsning. Jeg haaber, at denne Følelse ikke skal blive

mindre ved Læsningen af 2den Del. I 1ste Del maatte jeg for den historiske Sandheds Skyld, og fordi jeg ingen Interesse havde af at male et moderne Helgenbillede, medtage et og andet, om hvilket jeg meget godt vidste, at det kunde give en mindre velvillig Kritik bekvem Anledning til Udfald, der kunde blive saarende for P. Rørdams nærmeste Slægt og Venner. 2den Del vil formentlig mindre give Anledning til den Slags Bemærkninger, ikke fordi jeg har skjult noget, der kunde antages for karakteristiske Træk i den afdødes Billede, men fordi hans Livsstrøm var kommen i et roligere Leje. Det friske og umiddelbare, som i Peter Rørdams levende Live drog saa mange til ham, vil dog heller ikke savnes her, ligesom det vil ses, at han, der prædikede for andre, ikke forsømte at tage sig selv med.

Maatte da ogsaa disse Blade blive til Glæde for en og anden, og mulig tjene til at oplive Sanden for Peter Rørdams Livsidealer: Kjærlighed, Sandhed og Frihed!

Lyngby, 27. Juli 1892.

H. F. R.

Den, som har Bruden, er Brudgommen;
men Brudgommens Ven, som staar og
hører ham, glæder sig meget over
Brudgommens Røst.

Joh. Ev. III, 29.

I Mern Præstegaard tilbragte Peter Rørdam en Række lykkelige Aar, lykkelige, mest fordi han i sit eget Hjærte havde et Glædens Væld, udgaæet fra Kilden, der er af Evighed, et Væld, hvoraf han flittig øste og villig meddelte til andre. Han var glad i den ham betroede Gjærning, som han med Lyst og Iver hengav sig til, og han savnede ikke Paaskjønnelse. Thi, som han selv havde fundet sin Lykke i at være „Brudgommens Ven“, saaledes lød saa vel gjennem hans Forkyndelse som gjennem hans daglige Tale en Gjenklang af „Brudgommens Røst“, denne glade, tillidsfulde Røst, som varmer Hjærterne og giver Mod og Kraft baade til at kæmpe „den gode Strid“ og til at leve et Liv til Velsignelse for sig selv og andre.

Modgang fattedes ham vel ikke — særlig kan nævnes, at hans Præstegaard med saa godt som alt indeværende afbrændte en Søndag Eftermiddag, da han var kjørt ud i Besøg, og Gaarden var forladt af alle Beboerne; men denne og andre Gjænvordigheder fortonedes dog forholdsvis snart. Saa stærkt et Indtryk sligt nemlig end i Øjeblikket kunde gjøre paa ham, var det dog ikke hans Natur at ruge over det mørke og nedslaaende, men meget mere at frigjøre sig derfor, hvortil hvad vi kunne kalde hans barnlige Samliv med Vorherre i Bønnen sikkert i ikke ringe Maade hjalp ham.

En af hans ældste Venner har fortalt mig, at da han engang havde lagt Mærke til, at P. Rørdam hver Morgen bad med lydelige Ord, gjorde han ham Spørgsmaal om, hvad der udrettedes derved, hvortil R. svarede, at han bad saa længe, indtil han blev glad.

I et Brev, der senere skal meddeles, refereres en Ytring af Biskop Martensen, der gaar ud paa, at Rørdam savnede „Form“. Og vist er det, at i visse Retninger kunde der vel, især ved første Øjekast, være noget formløst i hans Væsen og Virkemaade. Men en Kjendsgjerning er det, at man i Regelen, naar man iagttog Manden paa nærmere Hold, meget snart forsonede sig med det, der fra først af havde vakt Studsen eller Misbilligelse; og naar man var naaet ud over Forundringens Stade, glædede man sig dobbelt over det friske og oplivende, der fulgte ham, som Skyggen følger Legemet. De, der stod ham nærmest, særlig Folk af hans Menighed, kom næsten uden Undtagelse til at sætte Pris paa ham og at ære og agte ham, selv om de ikke delte hans Anskuelse. De kunde ikke let undgaa Følelsen af, at han vilde dem vel, og denne Følelse gav dem Tryghed overfor ham, selv om han tog noget skrap fat.

Uden Betydning har det næppe været, at P. Rørdams hele Fremtræden i Ord og Gjerning ikke savnede et Præg af Skjønhed, særlig den Skjønhed, der beror paa noget i sig selv hvilende, fast sluttet og harmonisk. En skarp, men ikke særlig velvillig Iagttager af ham og hans Færd har sagt: „Der var modstridende Kræfter oppe i ham, som han maatte tøjle og bøje sammen; men overmaade tidlig var han dog naaet til en sjælden Harmoni i sin Personlighed, der ogsaa prægede sig i det rent ydre, men navnlig mærkede hans Kristendomsforkyndelse“¹⁾. Vistnok har dette harmoniske,

¹⁾ «Dagbladet» 1883, Nr. 255. Den Karakteristik af Peter Rørdam, der fremkom her ikke længe efter hans Død, vakte ved sin flotte og noget persiferende Tone, ikke mindre end ved sine Sidehug til Grundtvigianismen i det hele, megen Harme hos

dette til Menneskets indre Skjønhedsideal svarende, bidraget til den ejendommelig dragende Magt, hans Personlighed øvede.

En med megen Skjønhedssands udrustet Dame, der dog ikke stod P. Rørdam personlig nær, og næppe havde været mere end en tilfældig Tilhørerinde af ham ved en og anden Lejlighed, har fortalt mig, at hun en Aften mod Solnedgang mødte ham til Hest. Bag ham farvede den nedgaaende Sol Landskabet med sine gyldne Straaler, medens han kom ridende imod hende. Hele hans sluttede Skikkelse, hvorved han ligesom udgjorde ét med Hesten, det rolige og dog venlige Blik, og hans sikre Holdning dannede i det Øjeblik en saa harmonisk Enhed med de skønne Omgivelser, at det for Tilskuerinden blev et Maleri af en saa ædel Skjønhed, at hun ikke kunde glemme det.

At Rørdams Ord til Tider har virket paa en lignende Maade, turde være en Kjendsgjerning; dog ikke det skrevne Ord, men det mundtlige. „Det gjaldt i det hele om ham“, ytrer den ovenfor nævnte ikke meget sympathetiske Iagttager, „at han maatte høres, hvor der ikke skulde ske ham Uret: han stod og faldt med det levende Ord, som han kunstmæssig, sommetider næsten genialt, forstod at bøje efter sin ejendommelige Forkyndelsesmethode, og denne var ikke en saadan, at han som den Blicherske Præst kunde kaste Kjolen, sigende: „der ligger Præsten og her staar Manden“, thi begge vare de hos ham voxede sammen til ét, og som hans Personlighed var i det daglige Liv, tog han den med paa Prædikestolen. Her bragte ganske vist hans Methode noget hertillands uvant og afstikkende frem, en egen Blanding af det hellige og det profane, en vel barok

flere af Rørdams Venner. Det skal dog siges, at hvilke misvisende Ytringer der end kan findes i den, saa indeholder den dog ikke blot flere Iagttagelser, der vidne om et meget skarpt Blik for det karakteristiske hos Manden, men ogsaa Ytringer af en ikke ringe Anerkjendelse af ham som en „ejendommelig, i vor Kirke upaatvivlelig enestaaende Personlighed“.

Realisme, der skræmmede, frastødte, forargede forskellige, strax i Øjeblikket eller for bestandig, men paa den anden Side for andre besad en forunderlig lokkende Tiltrækningskraft, saa de kom igjen, atter og atter. Rørdam var å prendre ou à laisser. En Mellembestemmelse gaves ikke, ligesom hans Forkyndelse var uden Udsigt til Afslag, uden Antydning af Prutten.“

Den samme Ejendommelighed ved Rørdams Prædiken har en af hans Tilhørere udtrykt for mig i følgende Ord: „Enten blev man forarget over hans Prædiken, eller ogsaa blev man greben af den Alvor, der gik gjennem hans Forkyndelse; ligegyldig kunde man ikke forblive“.

Forøvrigt har en anden Tilhører føjet følgende Bemærkning til den ovenstaaende Karakteristik af Rørdams Personlighed som Prædikant: „Det er sikkert kun en overfladisk Betragtning, naar man vil mene, at det var det pikante, der var det særlig tiltrækkende ved Rørdams Prædiken. Det, der gjorde det stærke Indtryk, var meget mere det personlige Vidnesbyrd ud af hans stærke Tro og indre Oplevelser. Den for ham ejendommelige Maade at føre Vidnesbyrdet frem paa var forholdsvis det mindre væsentlige. Hans Natur var maaske nærmest anlagt paa at være Opvækkelsesprædikant; men den „kirkelige Anskuelse“, der som en Kirkeklokkeklang gjennemtonede hele hans Forkyndelse, viste saa stærkt hen til det, der er Begyndelsen og Fulendelsen, saa han, fremfor mange andre Præster af samme Retning, havde sin Styrke i, at hans Prædiken paa én Gang vidnede baade om Synd og om Naade, baade om Omvendelse og Tro“.

Vistnok krævedes der en aandelig Modenhed og særlig et vist Maal af kristelig Udvikling for at faa det fulde Udbytte af P. Rørdams Prædiken. Den tidligere citerede Iagttagelse — om hvis Evne eller Villie til at gaa ind paa det afgjørende der dog kan være Tvivl — ytrer herom: „Mest Vanskelighed havde han ved at gribe normalt udviklede

Mænd, som Livets Storme ikke havde taget særlig stærkt paa — unge Mennesker af begge Kjøen blev næsten ganske uberørte af ham ¹⁾ —, men desto større var hans Indflydelse paa modnere Kvinder, navnlig af den dannede Klasse. Det synes, som om Hjærtet maatte have haft sin Historie, før han evnede at faa Ram paa det, og da Sporene ere dybest hos Kvinderne, gik Vejen til dem lettest. Uden at være veltalende i traditionel eller vulgær Forstand forstod han med blivende Virkning at overføre paa Tilhørerne noget af den Stemning, der i Øjeblikket ombølgede ham. — Der var noget af en Digter i ham, og den digteriske Intuition bragte ham hyppig videre frem end Mænd med langt større Evner, hvor tilbøjelige disse end ofte vare til at undervurdere ham“.

Der er dem, der have ment, at Rørdam i sin Stræben efter det folkelige har talt bondsk med Bønderne. Men det er ingenlunde Tilfældet. Han havde et opmærksomt Øre for det ejendommelige i Bondens og den jævne Mands Tænke- og Talesæt, og han kunde glæde sig over det ægte folkelige, som jævnligen fremlyste derigjennem; men selv talte han væsentlig ens til alle, idet han vel undertiden forudsatte en større Forstaaelse af de aandelige Opgaver, hvorom hans Tanker stadig drejede sig, end han egentlig kunde vente efter det Udviklingstrin, en Del af hans Omgivelser eller Tilhørere indtog.

Blev han end derfor vel nok undertiden misforstaaet af en og anden, saa bidrog dog Samlivet med ham til at højne Tilværelsen for mange af dem, der kom ham nær. Deres Tal er ikke ringe, hvem han har givet Syn for Livsidealer, om hvilke de forud ikke havde nogen Anelse. Er der end

¹⁾ Denne Bemærkning trænger højlig til en Begrændsning eller Rettelse, da det er uimodsigeligt, at Rørdams Undervisning paa en Del af hans Konfirmander — særlig saadanne, som vare udgaaede fra dannede og kristelige Hjem — har gjort et uforglemmeligt Indtryk.

visselig dem, han har stødt bort ved at tage skarpt paa det, som mishagede ham, og som han mente var at laste ¹⁾, saa er der dog langt flere, ind over hvis Liv han har baaret Lys og Varme.

Der var en Aandens Myndighed hos ham, der gav ham Magt til at tale, hvor de fleste helst vilde have tiet. Han var ikke af dem, der skumlede i Krogene, og al Bagtale laa fjærnt fra ham; men hvad han havde paa Hjærtet, talte han frit ud, hvad enten Ordet kunde vente Bifald eller Modstand. Dog manglede han, naar da Vreden ikke tog Magten fra ham, ingenlunde Klogskab til at tie og tale paa rette Sted, og han var ikke af den Slags Sandsigere, om hvem man plejer at sige, at Sandheden skal ud af dem ved enhver Lejlighed, om det end skulde ske gjennem Sidebenene, saadanne, som da mangan Gang vække en saa pinlig Opmærksomhed ved deres Ord, at der er mere tabt end vundet ved den „Sandhed“, de paa saa plump en Maade gjøre sig til Vidner for. Efter sin Natur fandt Peter Rørdam langt større Tilfredsstillelse i at glæde Mennesker end i at sige dem ubehagelige Sandheder, . saa naar han undertiden dog valgte det sidste, da kunde det vel til Tider (særlig i politiske Spørgsmaal) være Vidnesbyrd om hans Ensidighed og Mangel paa Evne til i Tanken at sætte sig paa andres Standpunkt; men i mange Tilfælde — navnlig hvor Paatalen gjaldt moralske Brøst — udsprang hans Indsigelse af Samvittighedshensyn, fordi han følte sig som staaende i en Herres Tjeneste, for hvem Løgn og Urenhed er en Vederstyggelighed.

En anden Sag er det derimod, at han i sine Prædikener ofte gik Tilhørerne skarpt paa Klingen, saa den, der følte sig truffen, nok kunde ømme sig derved. Enkelte Gange er

¹⁾ En nu afluod, højtstaaende Embedsmand fortalte mig engang, hvor ubehageligt han havde følt sig berørt af, at P. Rørdam ved en given Lejlighed havde foreholdt ham, at han ikke skulde bande.

han vistnok ogsaa i Prædikener gaaet noget ud over, hvad der skjønnes at være det for Stedet og Tiden passende, navnlig ved Appel til Tilhørerne. Oftere er det dog sket, at Folk, der ikke vare nøjere kjendte med hans Prædikemaade, have ment, at han direkte sigtede til dem eller taltale dem, uden at dette dog virkelig var Tilfældet.

Vi skulle senere komme tilbage til P. Rørdams Prædiken, der mere og mere blev den Gjerning, hvorom hele hans Kraft samlede sig. Hans folkelige Virksomhed har Grundtvig karakteriseret i et Brev til Ingemann, idet han, næst at fortælle, hvorledes R. aabnede et Sogneraadvalg med fædrelandsk Fortælling og Sang, tilføjer: „Saaledes var det, det skulde gaa; men Rørdam er desværre endnu den eneste, som baade kan og vil tale og synge lige ud af Folkets Hjærte, uden at gruble over, hvad det kan nytte, eller hvortil det fører, at mindes, -man er levende Mennesker, og arte sig derefter“.

Det folkelige stod hos Rørdam i en saa inderlig Forbindelse med det kristelige, at det ikke var let at sige, hvor det ene endte og det andet begyndte. Visselig var Kristendommen ubetinget det første for ham, men den, der ikke kjendte ham nøje, kunde vel en og anden Gang — særlig i hans mernske Periode, thi i hans ældre Aar blev det anderledes — fristes til at tænke, at det folkelige for ham var jævnbyrdigt dermed. Hans Breve ville ogsaa bære Præg af, hvor meget det laa ham paa Hjærte at vække det slumrende Folkeliv i nærmere og fjærnere Kredse; og naar engang Historien skal skrives om, hvorledes Folkelivets bundne Kræfter løstes i vort Fædreland, bør P. Rørdams Navn ikke forglemmes; thi som faa havde han Lyst og Gaver til ved Sang og Tale at vække Liv, uden i Regelen dog at appellere til de egoistiske Drifter, der jo ellers saa let komme i Bevægelse, naar de gamle Baand løsnes. Ganske kan han i den tidligere Periode vel ikke fritages for Stiklen paa Herremændene; men Bondevennernes langt haar-

dere Angreb lærte ham at tage Reb i Sejlene. Hvad der hjalp ham til at slaa igjennem, naar han ved Fortællinger om Thor og Hrungner eller andre af Almuen lidet kjendte Skikkelser af den nordiske Sagnverden søgte at „muntre“ Folk, var den fornøjelige Anvendelse, han forstod at gjøre af de gamle Sagn, hvor da den stærke men godtroende Thor sædvanlig kom til at repræsentere det danske Folk, medens Tyskerne maatte nøjes med Lokes og Jætternes mindre tiltalende Roller.

Undertiden ytrede P. R., at han vilde være naaet langt videre paa det folkelige Omraade, dersom han udelukkende var bleven oplært paa Dansk. Men dette turde være en fejl Betragtning og en Miskjendelse af den Evnernes Udvikling, som den formelle Dannelse giver, og som sjældent tilfulde kan erstattes ad nogen anden Vej. Netop den Omstændighed, at P. R. i Besiddelse af aandelig Modenhed og fuldt udviklede Evner mødte den ham hidtil ubekjendte Verden af Sagn og Sange, gav de gamle, men for ham nye, Folkeminder en saadan Ynde, at han fik Lyst til med hele sin Sjæls Energi at fordybe sig deri, noget der neppe vilde være blevet Tilfældet, om disse Sagn havde været noget længst kjendt eller halv glemt, som nu skulde opfriskes paany.

Peter Rørdam havde i hele sin Færd Præget af et Menneske, der er glad ved sin Lod og sin Lykke i Livet. Han besad den Sikkerhed i sin Fremtræden, som den kun faar, der fra sin tidlige Tid er vant til, at hvad han gjør, af Omgivelserne betragtes som vel gjort, eller hvor dog Anstødene lettelig undskyldes og tilgives. Han havde den Lykke at faa Lov til i Frihed at udvikle de Evner og Kræfter, han bar i sin Sjæl. Den Modstand, han fandt, var kun lidet at regne mod den Anerkjendelse, han nød. Han følte sig, navnlig siden han blev Præst, aldrig tilovers. Han arbejdede med Lyst og hvilede med Behag i Venners Kreds. Dette stod vel ogsaa i Forbindelse med, at efter at

han havde overvundet den Sygdom, der i hans yngre Aar førte ham udenlands, nød han siden i mange Tider et uforstyrret, godt Helbred. Huslige Bekymringer og Nærings-sorger kjendte han kun lidet til. Og endelig, hvad der var Hovedsagen: den Gjerning, der var betroet ham som Ordets Forkynder, fyldte hans Sjæl med Tilfredshed og Glæde.

I det daglige Liv kunde han vel undertiden stille temmelig store Krav til sine Omgivelsers Føjelighed overfor hans Vaner; men til Gjengjæld holdt han dem skadesløse paa flere Maader. Han var nemlig villig til at respektere enhvers Ejendommelighed, og han saae gjerne, at Personligheden udviklede sig i Frihed og ytrede sig efter sin særegne Natur. Tillige søgte han at inddrage Omgivelserne i hans egne Interesser, delte sit aandelige Forraad med dem og vilde gjerne glæde dem, hvor han kunde. Som Exempel, særlig fra hans Liv i Mern, hvor jeg oftere besøgte ham, mindes jeg, at naar han, efter at have sluttet sit Arbejde, sagde: „Nu gaar vi ud at spadser“, — saa var der ingen, det kunde falde ind at undslaa sig; men det var ogsaa meget fornøjelige Ture, naar vi vandrede om med ham i Mark og Skov eller ned til Stranden ved Sandvig, medens livlige Meddelelser og Samtaler krydrede Vandringen. Han holdt nemlig meget af, at man fortalte ham noget, og det var en meget taknemmelig Gjerning. Thi naar han hørte noget, der interesserede ham, udbrød han gjerne: „Hvad siger Du!“ og saa maatte man maaske fortælle det endnu en Gang i fleres Paahør, eller han gjentog det selv for de omværende. Ligesom han selv virkede ved det mundtlige Ord, saaledes paavirkedes han bedst gennem det samme. Derfor holdt han ogsaa mere af, at der blev læst for ham, end at læse selv. Overhovedet læste han ikke mange Bøger, men dem, han læste, søgte han at sætte sig grundigt ind i. De hyppige Understregninger og Mærker i hans Bøger vidnede om, at det var ham om at gjøre at beholde det af Indholdet, der tiltalte ham. Fra hans senere Aar husker jeg, at hans

Sofa gjerne laa halv fyldt af uopskaarne Bøger, og det var vistnok kun de færreste af dem, han naaede til at gjøre sig bekendt med. Hurtig at overfare noget — som de fleste Mennesker gjøre — og saa snart efter at glemme det, det var ikke P. Rørdams Methode.

Tiden 1844—47.

Den Brevvexling med Grundtvig, som Peter Rørdam havde begyndt, strax efter at han var bleven Præst i Mern, vedblev gjennem en Række af Aar at være ret levende, og da en god Del af de vexlede Breve, om end ingenlunde alle, ere bevarede, have vi i dem tildels en Ledetraad med Hensyn til de vigtigste Begivenheder i Rørdams Liv i et vist Tidsafsnit. Det Brev fra Grundtvig, hvormed Samlingen her aabnes, er særlig mærkeligt, da det minder om den stærke Rystelse, der — som Eftervirkning af legemlig Sygdom¹⁾ — i Forsommeren 1844 var gaaet gjennem Grundtvigs Sind. Han havde, som Brevet viser, tilbragt noget af denne Svag-hedstilstand i Mern Præstegaard, og der fortælles, at Rørdam ved sin kraftige Tiltale skal have hjulpet væsentligt til at støtte det vaklende Hus. Et Brev, som Rørdam havde skrevet til Grundtvigs Ven Busck om hans Tilstand, havde imidlertid nær bragt Forstyrrelse i Forholdet mellem dem, da Busck, som det synes, havde været noget indiscret ved overfor Grundtvig at henholde sig til Rørdams Ytringer, hvilke Grundtvig tog sig meget nær. — Men vi lade ham selv tale:

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 6te August 1844.

Kiære Ven!

Tak for Brevet efter lang Tids Forløb²⁾. Saaledes gaar det i Verden, at da jeg endelig engang kom til Mehrn,

¹⁾ H. Brun, Biskop N. F. S. Grundtvig. I, 200 f.

²⁾ Dette Brev fra P. Rørdam er ikke bevaret.

syndes det, som Besøget ei skulde befæste men afbryde vort venlige Forhold, thi ogsaa jeg har tiet, fordi jeg var vred paa Dem, vist nok ikke for Noget, De sagde eller gjorde mod mig nærværende; thi det var Alt i Venskab, om end ligesaa forvirret som min Tankegang i de tunge Dage; men for Brevet, De, uden mit Vidende, skrev til Busck, hvorved De unødvendig voldte ham mørke Timer, og mig ordenlig Græmmelse, før jeg endelig fik talt min bedste Ven tilrette. Men, lad det nu Altsammen være glemt! Jeg har, Gud være lovet! nu faaet hele min Aandskraft tilbage, ja vel endog faaet den forøget, og ved Vandringen igjennem „Dødens Skyggedale“ ved Lyset, som aldrig forlader den troende Christen, om han end drømmer sig forladt, vundet et nyt, langt klarere Lys over Livet, baade her og hisset, skjøndt det nok kan være, at baade de og mine fleste Venner, ved at see mig i det daglige Liv, vilde ryste paa Hovedet og ei vide, hvad De skulde tænke. Dog, dertil er jeg gammelt vant, saa kun naar jeg selv bringes i Vildrede og veed ei, hvad jeg skal tænke enten om Vorherre eller Mennesket og mig selv, kun da kniber det. Men det er, Gud skee Lov! forbi, jeg tør haabe, for evig, og skjøndt Øieblikkets Udsigter, baade for Menneske-Livet og for Danmarks Deel deri, kun er meget mørke, saa behøver jeg dog kun at mindes, hvor bælgmørke mine Udsigter var kun for tre Maaneder siden, saa oprinder Lyset morgenrødt over Skoven og Havet og selv over Bjergene! Ja, jeg er, giennem min sidste Trængsel, blevet mere Digter igien, end jeg har været i mange Aar, saa De vil finde meget Nyt at synge hos mig; det er min Svanesang, som begyndte med Vugge-Visen ¹⁾ for Guds-Barnet i Jordens Moder-Skiød, og da selv de smaa

¹⁾ Allerede i Brevet af 14. Juli 1844 (s. I, 311) havde P. Rørdam hentydet til denne Sang, af hvilken de 3 første Vers skulle være forfattede under Grundtvigs Ophold i Mørn.

Forskjelligheder i den er Hovedbegivenheder i mit aandelige Liv, vil jeg opskrive den heel; som den nu daglig lyder i min Ensomhed hos Vorherre.

Sov sødt, Barn lille!
Lig rolig og stille!
Saa sødelig sov,
Som Fuglen i Skov,
Som Blomsterne blunder i Enge!
I Faderens Skiød,
Med Kiærligheds Glød,
Selvanden du hviler i Senge!

Med Fingrene grande
Slaae Kors for din Pande!
Med Guds-Barnets Røst
Slaae Kors for dit Bryst!
Saa kan ingen Djævel dig giæste;
Saa skal om din Daab,
Med Salighed Haab
Sig Mindet i Barmen rodfæste.

Læg Hænderne sammen!
Saa lægger sig Amen
Til Mesterens Bøn,
Som stiger i Løn,
Og lyder, hvor Englene kvæde!
Det lille Guds Ord,
I Himmerigs Chor,
Omfavner Guds Engle med Glæde!

Guds Engle, de sjunge:
Paa Madike-Tunge
Et Ord af Guds Søn
Er blevet til Bøn,
Og stiger paa Solstraale-Vinger;
Gud-Fader i Løn!
Siig Ja til den Bøn!
Fra Lavland livsalig den klinger.

Da alle de Kiøbte,
I Jesu Navn døbte,

Som Striden har stridt,
 Som Døden har lidt,
 Gik ind til den evige Hvile,
 Istemme saa lydt
 Halleluja nyt,
 At Englene tie og smile.

Sov sødt, Barn lille!
 Lig rolig og stille,
 Og nyn paa det Navn,
 Med Naaden i Favn,
 Al Jorden til Salighed givet!
 Nyn: Jesus er min,
 Saa faur og saa fin,
 Min Jesus er Lyset og Livet!

Nu, min Ven! jeg har ikke mange Stunder; thi Natten kommer, da Ingen kan arbeide, og jeg har endnu meget at gjøre, før jeg lægger mig til Hvile i det velsignede Navn, der ogsaa hos mig og paa mig har beviist sin guddommelige Magt og sin menneskelige men dog himmelske Liflighed, og vil herefter bevise begge Dele endnu langt klarere, skjøndt det Altsammen kun bliver dunkelt mod den Klarhed, det havde hos Faderen, før Verdens Grundvold blev lagt, og kun matte Glimt af den Herlighed, der skal aabenbares paa os, naar Han kommer at blive herlig i sine Helgene og vidunderlig i alle sine Troende!

Deres Ven

N. F. S. Grundtvig.

P. Rørdam til Grundtvig.

Mehn, 16. August 1844.

Kjære Pastor Grundtvig!

Tak for Sangen, nu forstaaer jeg den først rigtig, og synger den med Fryd. I Søndags var vi mange, der glædede

os ved den. Paa Rønnebeksholm boer en Familie, Tofts Enke med sine Søstre, som jeg tidligere har kjendt, men først i Sommer kommet sammen med. De er alle Sangfugle, og vi sang den rigtig kjønt.

Gud være lovet, at de føler Dem saa rask. Gud give Dem endnu at leve længe til alles vores Fryd. Jeg glæder mig til, at de vil besøge mig endnu engang, at De ret maa kunne føle, hvor inderligt vi elske Dem, saa skal De faae det rigtig godt.

Deres Tale paa Skamlingsbanken er en stolt Tale; det kan man sige er at tale Dansk ¹⁾). Havde jeg blot været med, for Beskrivelsen, jeg har nu faaet saa mange Steder fra, kan ikke forslaae.

Men, hvorledes mon den kjære Dronning lever! jeg har ej havt et Ord fra hende, siden hun reiste, og af Aviserne kun seet, at hun var ikke med Kongen, da han var omkring i Nordslesvig, hvad der er mig ubegribeligt. Det bedste Raad, til at faae Orden derovre, synes mig var, at Kronprindsen overtog Statholderskabet.

Igaar havde jeg Præsterne fra Baarse Herred hos os, undtagen dem fra Allerslev, Vordingborg og Baarse, og imod Forventning morede jeg mig godt, og de andre kom tidlig og reiste sildig, saa de kjedede dem heller ikke. For at vi ikke ganske skulde synke sammen, foreslog jeg, vi skulde gennemgaae Evangeliet til næste Søndag, og det gik

¹⁾ Ved Festen paa Skamlingsbanken d. 4. Juli 1844 hørte jeg første Gang Grundtvig tale, men jeg havde den Gang (14 Aar gammel) maaske ikke den fulde Forstaaelse af hans Ord, i alt Fald fandt jeg mig ikke meget tiltalt deraf. I min Dagbog fra den Tid har jeg antegnet: „Grundtvig talte i to Timer om Trolde og Hexe, hvorved han fik Folk til at le, men heller ikke stort andet“. Da jeg senere læste Talen trykt, med Titel „Skovhornets Klang blandt Skamlingsbankerne“, fandt jeg den trykte Tale meget forskjellig fra, hvad han mundtlig havde sagt. Laurids Skaus, Lehmanns og Plougs Taler vare derimod ganske anderledes efter min Smag.

de ind paa, og da det saa var lykkedes, sagde jeg: Lad os nu synge, og det gik herligt — der er en Thestrup fra Stavreby, han synger smukt og gjerne — og derved kom jeg til at gjøre dem bekendt med mange Psalmer, blandt andet ogsaa „Lovet være Du Jesus Christ“ efter Svend Vonveds Tone, og til alles Forundring fandt de selv Tonen udmærket. Ellers vil jeg bede Dem, naar De nu skriver en Psalme, da, om muligt, at lade den komme til at gaæ efter „Lover den Herre, den mægtige Konge“, for det er en rigtig Psalmetone (189 i den nye Psalmebog). Saa er der ogsaa Brorsons: Op I Christne ruster Eder!

Har Baronessen ¹⁾ bedt Dem skrive en Høstpsalme til os? det vilde ret fornøie os, om De i dette yndige Høstveir — der ude ved Stranden ²⁾ — kunde sætte os en sammen; for den jeg fik fra Ingemann ifjor — jeg synes ei om at bruge den igjen.

P. Fenger, [Emil Th.] Clausen og Willemoes besøgte os for 14 Dage siden, og jeg fulgte med dem et Stykke og var i en Forsamling med dem. W. bad mig saa meget at tale der, og jeg svarede: ja dersom jeg kan. Men, jeg sad som en Steen og kunde ei lukke min Mund op ³⁾. Men alle 3 taledede de, og det yndigt.

Hvorledes gaæer det med Dorph? jeg anbefalede min Broder Hans som Nr. 1 og Dorph som Nr. 2 ⁴⁾, og fik fra Dronningen til Svar, at Kongen havde alt bestemt at give det til Dorph, fordi de havde bedt saa mindelig for ham ⁵⁾,

¹⁾ Baronesse Stampe paa Nysø, hvis Sønner i sin Tid havde været i Huset hos Grundtvig.

²⁾ Grundtvig boede den Sommer paa lille Tuborg.

³⁾ I L. Schrøders Mindeskraft over M. Melbye, S. 228, omtales en gudelig Forsamling paa Rønnebæksholm i Aug. 1844, hvor P. Rørdam talte tillige med de tre ovennævnte Præster. Den maa altsaa være forskjellig fra den ovennævnte Forsamling.

⁴⁾ Til Præst i Øster Egesborg (Nabosogn til Mern).

⁵⁾ H. P. C. Dorph, hidtil Adjunkt ved Vordingborg Skole, var nemlig gift med en Datter af Assessor Aagaard paa Iselinge,

og det samme sagde Dronningen senere til min Søster Heiberg.

Hils kjærligst Deres Familie fra os alle!

Deres inderligt hengivne

Rørdam.

Grundtvig til P. Rørdam.

Løverdag Morgen [24. Aug. 1844].

Gud! Du fra dine de herlige Høielofts-Sale
Vander, som Bjergenes Top, saa de dybeste Dale!
Dig vi med Sang
Takke for Kornet i Vang,
Du vil os evig husvale!

Jorden vi pløie og Sæden vi saaer i det Lave,
Vext og Velsignelse dog kun er Himmelens Gave,
Og med dit Ord
Planted Du, Herre, paa Jord
Til os en Paradis-Have!

Kornet vi meied og bandt og det sanked i Lade,
Takke Dig, Gud, som os gjorde med Høsten saa glade,
Gavmilde nu
Gjør os, o, gjør os, som Du!
Vogt Du os alle for Skade!

Du, som i Naade har ogsaa hos os dyrket Jorden,
Dæmpet med Kiærligheds Toner den rullende Torden,
Givet os Tegn
Baade med Solskin og Regn,
Høst, saa det spørges, i Norden!

og Familien her ønskede meget, at han skulde faa det nævnte Kald. Dorph var en Mand af en saare retskaffen Karakter, og han blev P. Rørdam en meget kjær Nabo. Efter at han havde taget sin Afsked, døde han og hans Hustru med faa Dages Mellemrum ved Juletid 1891.

Kastet og rensed og harpet er Himmerigs-Sæden,
 Spaaet er Høsten, som bugner med Himmerigs-Glæden;
 Art følger Art!
 Glædelig Høst komme snart,
 Binde os op med Guld-Kiæden!

Da i din Kirke, som staaer paa den levende Klippe,
 Ordet, som klippefast staaer, selv naar Stjernerne glippe,
 Takke med Sang
 Vi for den bølgende Vang,
 Gylden med Ax og med Vippe!

Her kiære Rørdam! seer De, hvordan jeg har prøvet paa, baade at skrive en Høst-Psalme og at lade den første Psalme, jeg skrev, gaae paa den opgivne Tone. Mig huer den for Resten ikke synderlig; thi Tonen maa være saa smuk, som den vil, saa kræver den et Versemaal, som paa Dansk falder stivt, og hvori jeg ikke kan røre mig frit. Vil De opgive mig et let Versemaal til en Høst-Psalme, skal jeg gjerne prøve Lykken paany.

Fra Dr. har heller ikke jeg hørt et Ord, skiondt jeg har skrevet tre Breve, saa enten er Hun vred eller meget bedrøvet; men hvilket, kan jeg ikke vide, da begge Dele kan synes rimelige, skiondt kun det Sidste har gyldig Grund. Udsigterne til „Dannemænds Høst“ er virkelig i alle Henseender, for Øieblikket, mørke; men Han, som raader baade for Regn og Solskin, og som har gjort „baade det Indvortes og det Udvortes“, og som baade har skabt og opholdt det gode og glade Haab hos os, Han vil dog ei lade Haabet beskæmmes! Maatte vi kun taalmodig vente paa Hans Time og finde os i, at Hans Uhr gaaer sagttere end vores, fordi Hans Dage er meget længere og Hans Aar faaer aldrig Ende!

Endelig har vi nu igjen taget fat paa Psalmebogs-Sagen, og, efter hvad jeg kunde mærke ved sidste Møde, vil jeg nok i Committeen kunne faae de fleste Stemmer for en, i mine Øren, god Psalmebog, hvad vel ingenlunde er

Alt, men dog, efter mine Tanker, Meget vundet. Nu, da jeg er bleven færdig med den løierlige Bog om „Mytherne“, som jeg kalder „Brage-Snak“, skal jeg da ogsaa, om Gud vil, for Alvor tage fat paa Psalmerne, baade gamle og nye, uden dog at glemme „Ordsprogene“, som jeg nok har sagt Dem, jeg sysler med, og anseer for meget nødvendige til Skolerne, skjøndt det synes, som Trældommen ogsaa der skal voxe, saa det kan falde vanskeligere at bruge dem; men jo vanskeligere det falder at faae gode Skole-Bøger, des flittigere vil gode Skolemestere bruge deres Mund, saa der vindes mere fortil, end der tabes bagtil. Lev nu vel, hils venligst Systrene fra

Deres

N. F. S. Grundtvig.

P. Rørdam til Grundtvig.

Mehn, 1. Septbr. 1844.

Kjære Pastor Grundtvig!

— — Tak for Psalmen; imorgen kommer F. Fenger her, saa skal vi synge den sammen. Sagen er, mig synes, den er noget trøv. — — [I et senere Brev af 6. Septbr. s. A. skriver Rørdam: „Baade F. F. og jeg finder Psalmen stiv, hvorfor jeg beder om en ny, efter: Der stander et Slot i Østerrig“ — nogle flere Melodier nævnes].

Deres hjerteligt hengivne

Rørdam.

Grundtvig til F. Rørdam.

Kjøbenhavn, 7de Septbr. 1844.

Kiære Ven!

— — At Høstpsalmen var stiv, sagde jeg Dem selv; det er ikke den, jeg nu har gjort i en Hast, som „Der stander

et Slot“; men om den ellers kan tækkes dem, kommer an paa en Prøve. Jeg faar idag ei Tid til meer end at skrive den op. — —

Deres

N. F. S. Grundtvig.

[Derefter følger den nu saa bekjendte og yndede Salme: „Nu falmer Skoven trindt om Land“ — Ord til andet, som den findes i vore Salmebøger].

P. Rørdam til Grundtvig.

Mehrn, 1. Novbr. 1844.

Kiære Pastor Grundtvig!

Paa Tirsdag Aften, vil Gud, seer jeg Dem da endelig; den ene Ting efter den anden er kommet iveien. — — Høstsangen har jeg ei takket Dem for før; den behagede meget, og er bleven udbredt vidt omkring, da den ogsaa blev brugt baade i Præstøe og Skibbinge.

Ved Conventet i Ringsted var jeg ogsaa iaar. Jeg har en Ansøgning med til Kongen fra endeel Præster angaaende den Irettesættelse, som de 13 jydskke Præster fik for deres Yttringer om Psalmebogen; men den er rigtignok kun underskrevet af 14 — forunderlig nok, da den er aldeles uskyldig, som De skal faae at see. Lev vel saa længe!

Deres inderligt hengivne

Rørdam.

I et Brev til Grundtvig, dat. Mehrn, 13. Decbr. 1844, der i øvrigt er for ubetydeligt til at optages her, ytrer Rørdam: „Svend vil gjøre mig en Tjeneste ved at bede Qvist sende mig 300 Expl. af hosfølgende Julepsalmer“. I denne Ytring finde vi et Vidnesbyrd om, at R. i det mindste

fra denne Tid af benyttede et lille Salmebogstillæg ved Guds-tjenesten. For hver Gang det senere blev optrykt, voxede det i Omfang, indtil det i Tiden blev til „Lyngbysalme-bogen“. Som Rørdams Breve noksom vise, har Salmesangen stadig ligget ham varmt paa Sinde. Enhver ny Salme, han kunde faa indsunget i Menigheden, glædede ham som en lille Sejer, han havde vundet. Hos Grundtvig fandt han altid villig Bistand. Ikke saa ganske faa af dennes Salmer har P. Rørdam fremkaldt ved sine Opfordringer til ham om at skrive nu en, nu en anden efter et opgivet Thema eller til en bestemt Melodi, ikke at tale om, at en Del af Grundtvigs Bearbejdelser af fremmede Salmer eller Rettelser i dem skyldes Rørdams Opfordring. Naar denne nemlig i sit „Tillæg“ vilde optage en ældre Salme, bad han ofte Grundtvig om først at se den igjennem, hvilket sædvanlig førte til, at denne foretog større eller mindre Ændringer i den, undertiden saadanne, som synes os at være af tvivlsomt Værd.

P. Rørdam til Grundtvig.

Mehrn, 14. Jan. 1845.

Kjære Pastor Grundtvig!

Saa har vi da faaet godt Haab om en heel ny Psalme-bog, og med Glæde har jeg læst Udkastet, men venter da rigtignok, at der kommer flere Paaskepsalmer, for der savner jeg: I Graven laae den Herre Christ — og: Rullede Engle Stenen bort — og: Idag sukker Helved og klager — og: Hvem seer jeg hist som Lammet gaae — de 2 sidste Vers er ganske yndige.

Det har ret fornøiet mig at see den uforandret: „At sige Verden ret farvel“. — — Men hvorfor er: Glæden hun er født idag — og: Maria sad paa Hø og Straa, ikke kommet med. See, De kunde faae dem listet ind. — „Idag paa apostolisk Viis“ og „Deiligt er Synet“ er 2 skønne Psalmer og Tonen til den sidste er glimrende. — —

I Mandags holdt vi, ialt 14, meest Præster, et lille skandinavisk Møde ¹⁾ i Wordingborg, hvor jeg morede mig godt, og forunderligt er det, at hvad De har ytret for mange Aar [siden] derom, nu er saa almindeligt. Især Lange og Dorph bliver levende, naar de begynde paa den Materie. Aagaard udbragte deres Skaal, og Lange Oehlenschlægers. Adjunkt Andersen havde digtet 2 Viser, der begge vare kjønne. Af Sangene at slutte har han vist været Deres Tilhører forrige Vinter over Nordens Mythologie. — —

Jeg husker ikke, om jeg har fortalt Dem, at jeg en Gang om Ugen fortæller Bibelhistorie i Sandvig By; jeg skifter saa, gaaer fra den ene Gaard til den anden, og vil saaledes gaae Byen rundt; tillige lærer jeg dem Psalmer; det virker paa Kirkegangen; jeg kommer ogsaa derved i et nøiere Bekjendtskab med Folkene. I denne By [Mehn] vil jeg fortælle Historie og lære dem Viser, men ogsaa hjemme i deres Huse. — —

Deres inderligt hengivne

Rørdam.

Grundtvig til Rørdam.

Kiøbenhavn, 24. Jan. 1845.

Kjære Ven!

— — De Psalmer, De savner, kunde jeg maaskee nok faaet om ikke listet, saa dog skubbet ind, men da jeg blev overbeviist om, at mine Meddomsmænd i det Hele vilde lade baade Kirken og Folket skee Ret, besluttede jeg i det Enkelte at være saa føielig som muligt, og derfor vel foreslaae og forfægte Alt, hvad jeg fandt rigtigt, men dog, naar jeg ikke kunde vente godvilligt Samtykke, enten at ændre hvad man stødte sig over, eller, naar det ikke lod sig gjøre uden

¹⁾ D. e. den saakaldte nordiske Højtid.

at lemlæste Psalmen, da at udelade den, i det mindste af Prøven. Dette skyldte jeg dog ikke alene mine Medhjælpere, som virkelig med Kiærlighed har taget sig af Arbeidet og givet mig mange Beviser paa Tillid, men ogsaa den gode Sag, for hvilken det var af stor Vigtighed baade at Prøven blev saa Faa og saa lidt til Anstød, som muligt, og at Comiteen af fuld Overbeviisning kunde staae for den som een Mænd.

I det Hele er ogsaa Vexelvirkningen lykkedes saa langt baade over min og de Andres Forventning, at jeg maa see og sige: Denne Handel er af Herren; og skjøndt jeg derfor vist i hele Psalmebogen, ligesom i Prøven, kommer til at see Endeel, jeg kunde ønske udeladt, og at savne Endeel, jeg ønskede indført, saa tegner det dog til, at vi uden synderlig Modstand skal faa en Psalmebog langt mere baade christelig, poetisk og folkelig, end noget andet Folk har, og det ønskede jeg inderlig, alle mine Venner vilde skønne paa og takke Gud for, da det jo ikke kan nytte, men let skade meget, at giøre Fordringer, som aldrig kan opfyldes, saalænge vi skal have Kirkegang sammen med alle Slags Folk og ei vil undertrykke og forbitte dem.

„Jesus din søde Forening at smage“ veed De maaskee nok, er ikke af mine Livstykker, men da mine Medhjælpere var enige om, at den maatte optages saa godt som heel, underkastede jeg mig det ellers utaknemmelige Arbeide ved lette Forandringer at viske det egenlig Usunde ud, og da det lykkedes til hele Comiteens udmærkede Tilfredshed, tør jeg antage, at de, der støde sig over Forandringerne, næsten Alle har elsket netop det Usunde, og dem vilde jeg ikke tækkes ¹⁾).

¹⁾ Rørdam havde i et Brev af 14. Jan. 45 omtalt, at han ved et Besøg hos Enkefru Marie Toft, født Carlsen, og hendes Søstre paa Rønnebæksholm ved Næstved havde haft et stærkt Sammenstød med disse Damer angaaende de i Prøveheftet foretagne Forandringer i denne Salme, hvilke de misbilligede.

De har vel seet af Aviserne, at jeg, tilligemed Prof. Clausen, var indbudet til Studenter-Foreningens Nordiske Fest, som ogsaa fandt Gienlyd i Vordingborg. og at jeg siden har holdt Tale i det Skandinaviske Selskab, hvor Prof. C. selv udbragte min Skaal, og alt Saadant kan, ja maa kanske, hos Mange sætte mig i et tvetydigt Lys; men jeg maa ikke ændse det, da Gud har sørget for, det kommer først paa mine gamle Dage, da jeg klart kan opfatte Dobbeltheden baade i min Individualitet og Virksomhed, og med Guds Hjælp give „Keiseren hvad Keiserens og Gud hvad Guds er“. Naar De seer Assessor Aagaard, da hils ham venligst fra mig og tak ham for min Skaal, da jeg veed, det har kostet ham lidt Overvindelse selv i en snevrere Kreds at være fremtrædende. .

Nu, Gud i Vold! jeg er jo ikke saa stærk, som jeg har været, paa Legemets Vegne, men Han, hvis Kraft fuldkommes i Skrøbelighed, vil dog nok styrke mig til endnu at virke endeel baade „inden og uden Døre“ og at opleve den Stund, da jeg ret af Hjertens Fylde kan sige med Simeon: Herre! nu lader Du din Tjener fare i Fred, som Du har sagt, thi mine Øine har seet din Frelse, som Du beredte for alle Folks Aasyn: et Lys for Hedningerne og en Forklarelse for dit Folk Israel!

Hils venligst omkring Dem fra os Alle!

Deres

N. F. S. Grundtvig.

Anmærkningen til ovenstaaende Brev, ligesom et tidligere Brev af 16. Aug. 1844, viser, at P. Rørdam var kommen i Forbindelse med Familien paa Rønnebæksholm, der bestod af Fru Carlsen, Enke efter Godsejer Chr. R. Carlsen til Gammelkjøgegaard, og hendes Døtre, Ejerinden af Rønnebæksholm, Fru Toft, og dennes to Søstre, Jutta og Franciska Carlsen. Rørdam følte sig meget tiltrukken af disse i

kristelig og aandelig Henseende meget udviklede Kvinder, skjønt der en Tid lang var flere Stridspunkter imellem dem, og Striden jevnlig blev varm. Damerne paa Rønnebæksholm vare nemlig stærkt paavirkede af Præsten J. G. Willemoes i Herfølge, der nærmest tilhørte den gammel-pietistiske Retning, og som saadan var de opvakte Yndlingsprædikant, medens Rørdam fuldt ud var Grundtvigianer. Endnu stærkere var dog Modsætningen i Opfattelsen af de sociale Spørgsmaal, da R. paa den Tid var temmelig udpræget Demokrat, medens de nævnte adelige Damer nærrede mere aristokratiske Anskuelse. I Tidens Løb udjævnedes Forskjellen dog mellem dem baade i religiøs og folkelig Henseende, idet de paa begge Sider baade gav og modtog, skjønt det er vist nok, at Rørdam var den, der gav mest og modtog mindst. Til den mellemste af Søstrene paa Rønnebæksholm, der senere blev Rørdams Hustru, findes fra denne Tid et Brev fra ham, der strax fører os ind i den Controvers, som den Gang førtes, naar de mødtes, dog vel neppe saa meget med Frøken Jutta som med hendes ældre Søster, Fru Marie Toft.

P. Rørdam til Jutta Carlsen.

Mehrn, 24. Januar 1845.

Kjære Frøken Carlsen!

Endelig faaer De Deres Psalmebog; men Tonen til „Kom Hjerte tag Dit Regnebret“ har jeg aldeles tabt, saa den maa De sende mig, til jeg kan høre Dem selv synge den. Saa skal vi ogsaa tale om Adelen, og det lige til det Yderste, for det giver mig en Oplysning, hos christne Mennesker at træffe Anskuelse grundforskjellige fra mine, skjøndt den Heftighed, hvormed baade denne Strid og den om Godseierne blev ført mellem os, vidner, at endnu er der megen Hedenskab iblandt os; for det er nu ganske vist, at de 2 Sider af Livet er aldeles uberørte af Christendommen.

Men just christne Mennesker, mener jeg, maa kunne tale med hinanden om, hvad de er meest forskjellige i, fordi de har Troen paa den Haand og de Helliges Samfund, der opdrager og tugter dem til at blive enige.

Derfor længes jeg ordentlig efter, at vi skulde fortsætte den Samtale; men rimeligviis fører den til Ydmygelse for os allesammen.

Lev vel, kjære Frøken Carlsen! og bring min venlige Hilsen til Deres Moder og Søstre, Jfr. Molbech ¹⁾ og Kofod.

Deres hengivne

Rørdam.

S. T. Frøken J. v. Carlsen.

P. Rørdam til Grundtvig.

Mehrn, 10. Juni 1845.

Kjære Pastor Grundtvig!

Vil Gud reiser jeg paa Mandag til Fyen, derfra til Slesvig og saa til Jylland til mine Brødre. Egentlig vil jeg, ved selv at leve noget hos Møller i Hammelef og Carl Boisen ²⁾, see, hvorledes Sagerne staaer derovre, og saa især ved at opholde mig i Rødning faae et Begreb om den Skole. Der venter jeg at træffe sammen med Hagen og Feilberg ³⁾; i al Fald beder jeg dem møde mig der. Dersom De nu til denne Reise havde Noget at sige mig, gode Raad og Betænkninger at give mig, at De mulig kunde give mig Øie og Øre for Et og Andet, modtager jeg det med Taknemmelighed, og [det] skal blive brugt.

¹⁾ En Søster til den ældre Chr. Molbech, som indtil sin Død var i det carlsenske Hus.

²⁾ Præst i Vonsbæk ved Haderslev siden 1844. Jvfr. I, 277.

³⁾ L. C. Hagen var da Præst i Medolden, og N. L. Feilberg i Vestervedsted.

Baronesse Pechlin haaber jeg har været mit levende Brev hos Dem og Deres Familie, og et godt og tydeligt Brev. Svend ventede vi da længe paa.

Deres inderligt hengivne

Rørdam.

P. Rørdam til Grundtvig.

Kierteminde ¹⁾, 24. Juni 1845.

Kjære Pastor Grundtvig!

Nu er jeg da kommen lidt paa Reiser igjen, og det her i Hjemmet, hvor jeg kan tale tydeligt og hjerteligt med hvem, jeg træffer paa og synes om, saa naar jeg ei kommer klogere hjem, end jeg reiser ud, er det min egen Skyld, tilmed da jeg er truffen paa meget fornuftige Folk, som baade kan spørge og svare.

Jeg vilde ret ønske, De havde været med igaar, jeg besøgte nogle Bønder i Dalby Sogn paa Hindsholm, N. for Kierteminde, og De vilde forundret og glædet Dem over den store Indflydelse, De har i mange Aar haft paa disse Folk, som De aldrig har seet, og hvoraf kun En har hørt Dem i Kiøbenhavn, og 2 ved Skamlingsbankefesten forrige Aar. Med Hensyn til Christdommen har de klart opfattet Forholdet mellem det levende Guds Ord, der gjenføder og fornyer os, og Biblen; bruger flittigt Deres Prækner og har gjennemstuderet Sangværket, og staar stift imod Forsamlingerne og Præknen af Lægfolk, saa det var virkelig levende Christne, med deres menneskelige Eiendommeligheder, som de sagde: vi er eet Legeme, men ikke eet [Lem,] men mange Lemmer; og dertil har de deres jordiske Ting, Gaard, Have

¹⁾ Her var R.s Svoger, A. C. L. Heiberg, Præst og Provst, og R. har, som det følgende synes at vise, fulgt ham paa hans Skolevisitationer i Bjerge og Aasum Herreder.

og Marker i en skjøn Orden. Det er en Lyst at see det deilige Land og de raske Folk. Og nu, angaaende den jordiske Oplysning, vilde De virkelig faldet i stor Forundring over at høre, hvorledes Deres Bøger om Høiskolen og den historiske Udvikling her var bleven opfattet og havde slaaet Rod; de var — og der var dog henved en Snees Gaardmænd kommet sammen — som om de havde gaaet i Dansk Samfund ligefra Begyndelsen, hvorfor jeg fortalte og styrkede dem, og taledede med dem i 3 Timer i en fortsat Strøm, og sang saa: Konge-Haand og Folkestemme, og Holger Danske tøved længe, og: Der stander et Slot i Nordsjælland — udaf Hjertensgrund; og da jeg saa gik og sagde: ja, altsaa om et Aar, vil Gud, kommer jeg igjen, og venter saa at finde et ordentligt Dansk Samfund! svarede en Kone, for Konerne havde Mændene taget med: „ja, nu har vi jo lagt Grundvolden!“ Og Aftalen blev saa, at de, ligesom vi gjorde i Historikum ¹⁾, skulde samles ugentlig, og 3 af Mændene have hver sin Fortælling; og saa lade det gaae paa Omgang, samt skaffe sig Danske Samfunds Viser, og at tage Fortællinger af Saxo og Snorre og Müllers Historie, som de har og er godt hjemme i; og ellers forresten at tale og synge det bedste de formaaer. — Det var et taknemmeligt Folk at komme til, og jeg rejste der ret med Fryd, og jeg kan forsikre Dem, at De vilde have den hjerteligste Glæde, ja, at det vilde forynge Dem, om De kunde faae isinde at tage en lille Tour herover. Disse Folk behøve kun en ringe Veivisning for at være rigtig oplyste Danske Mænd, og det alt uafhængigt baade af Præster og Skolelærere. Jeg kom fra Pastor Jørgensen i Dalby til disse Folk, og tog fra dem til Rützau i Viby, og var i Skolerne, saa at jeg kan sige, at baade deres Christendom og deres historiske Udvikling havde de vundet, ikke fordi, men uagtet der var Præster og Skoler. Ogsaa Deres Ordsprog havde de faaet.

¹⁾ Se 1ste Del S. 71.

I Drigstrup Sogn, som er Annex til Kierteminde, er de ligesom bange for Historien; men ved det idelige Sammenstød med de Mænd fra Dalby, især 2 Brødre, Christen og Morten Larsen ¹⁾, der er ordentlig besjælede af den Sag, begynder den dog at vinde nogen Indpas, og 3 af Drigstrup Karle var dog igaar kommet med — 1½ Miil — for at høre, om det ingen Fare var for Troen at høre disse gamle Fortællinger og at synge saadanne verdslige Viser. Ogsaa Skolen i Rødding havde de lagt Mærke til, og flere af dem havde isinde at tage til Skamlingsfesten, og tillige med egne Øren at høre, hvorledes det gik med Dansken og Tysken. — Forøvrigt har jeg besøgt de fleste Skoler i Bjerre og Aasum Herreder, og seet indenfor til Præsterne, der er yderst gjæstfrie; men hvad Præsterne angaaer, har jeg kun fundet lidt Samklang; de staae næsten uden egentlig Samliv med Bønderne, og i Skolerne gaaer det saa simpelt; ikke i een Skole bliver Bibelhistorien fortalt, men kun opløst i Ordforklaring, og jeg har ikke truffet andre end min Søsters Børn, som kjendte: „Et Barn er født i Bethlehem“. Derimod synger de om Maanen og Blomsterne.

Ved Kingos Grav i Fraude har jeg været; forunderligt, at han, som selv har forfattet Indskriften paa sin Ligsteen, har sat den paa Latin. — Hvor Hans Tausen er født, staaer endnu et Huus, der kaldes Tagesholm, nær Gaarden Veirup, hvor Faderen var Smed.

Imorgen tager jeg til Landemodet i Odense; fra 1. til 10. Juli tænker jeg at være hos min Broder Hans i Glenstrup ved Hobro, paa Veien at besøge Lyngby Seminarium og Stiftelsen paa Haraldslund; fra 12.—18. Juli at være i Frederits og dens Omegn, og derfra til Rødding og til Møller og Boisen i Slesvig. Det vil fornøje mig i Frode-

¹⁾ Christen Larsen var siden Rigsdagsmand i en Del Aar, og flere ville vel endnu erindre den lille livlige og talende Mand med den spæde Stemme. Han blev tro i sin Tilslutning til Grundtvig.

rits at faae Brev fra Dem angaaende Forholdene i Slesvig. Fyenboerne er meget opsatte paa den Strid, og Statholderens og Hertugens Opførsel dadles strengt.

Lev vel kjære Pastor Grundtvig! Gud glæde Dem og Deres Familie! Hils kjærligst fra mig i Deres Huus og hos Glahns og Boisens.

Deres hjerteligt hengivne

Rørdam.

Hjemvejen fra denne Rejse — den længste Rørdam havde gjort, siden han kom tilbage fra Udlandet — maa han have lagt over Rønnebæksholm, som følgende lille Brev viser, der kun medtages, fordi det antyder, at de i et tidligere Brev antydede Stridspunkter dog ikke hindrede et fortsat venskabeligt Samkvem mellem ham og Damerne paa Herregaarden.

P. Rørdam til Jutta Carlsen.

Mehn, 1. Aug. 1845.

Kjære Frøken Carlsen!

Ganske rigtigt laae Deres Psalmebog ved Siden af Hagens, saa forsaavidt har den været i godt Selskab, og reiser nu igjen for at komme til sin kjære Eierinde.

Gud skee Lov fandt jeg alt vel ude og inde. Humble¹⁾ er bleven stor og stærk, men Ridehesten, der var sort, er bleven ganske blakket.

Bliver Missionsmødet paa Onsdag kan jeg ei komme, da flere Forsamlinger og Forretninger ere fastsatte til den Dag, og jeg ei strax igjen vil uleilige min gode Nabo²⁾. Derfor venter vi Dem og Deres Familie og Frømmede

¹⁾ En stor gul Hund.

²⁾ Pastor Dorph i Ø. Egesborg, der havde besørget Rørdams Embede i hans Fraværelse.

med det allerførste, og De veed, det er kjedeligt at vente, saa De maa være saa venlig ei at udsætte mig derfor.

Tak for igaar! Lev vel!

Deres hengivne

Rørdam.

P. Rørdam til Grundtvig.

Mehrn, 9. Aug. 1845.

Kjære Pastor Grundtvig!

Naa til Lykke med Svigersønnen¹⁾, som jo anbefaler sig selv, men om hvem jeg dog maa sige, at han har en stor Gave til at vederqvæge og til at glæde, og jeg er sikker paa, at han ved sin store Fylde af Kjærlighed ikke blot vil glæde den kjære Meta, men baade Dem og Deres Kone. Det er et deiligt Menneske, som jeg elsker inderligt, fordi han ofte har vederqvæget mig med sin forunderlige Ydmyghed og Kjærlighed og Taknemmelighed. Hils Meta og sig, at jeg priser dem begge lykkelige.

Saa har jeg da været i Slesvig, det skønne Land, men er glad ved at være kommet hjem igjen, fordi jeg blev ganske træt af al den Uro. — Paa Skamlingsfesten manglede jeg med Flere ret alvorlige og grundige Taler; der var ikke een, som gav en tydelig Fremstilling af Forholdene, saa det var en meget irriteret Stemning, den hele Fest frembragte²⁾. — Det bedste var Bondekarlen Peter Ravn fra Hammelef, han var virkelig morsom, og Flor, som ved Bordet udbragte mange lunefulde Skaaler.

Bønderne i Slesvig veed ikke af Herremænd at sige, og Hoverie kjender de kun af Navn, saa jeg ønskede ret at

¹⁾ Cand. theol. Peter Outzen Boisen, der var bleven forlovet med Grundtvigs Datter, Meta.

²⁾ R. udtaler sig derpaa meget skarpt om et Par af de ved Festen holdte politiske Taler.

have haft nogle af de ædlere Herremænd med mig, for at vise dem, baade at et Land kan godt bestaae uden Herregaarde, og den Dygtighed, der er hos disse Bønder i det Hele, fremfor alle dem, jeg er truffet paa her i Landet. Tænk, Wonsbæk Sogn ¹⁾, der kun bestaaer af 25 Gaarde, har givet 100 Specier til Skolen i Rødding; det mener jeg er et klart Bevis for, at den Skole agtes høit i Bøndernes Øine. Og en Søndag Eftermiddag, som jeg var der, kom en Baad med en stor Deel af Wonsbæk Ungdom seilende paa Haderslev Fjord, med heiset Flag og under fuld Musik, og de sang „De skal det ei fortrænge, vort gode Modersmaal“, gik saa iland i Boisens Skov, hvor de flere Timer sang med os og for os allehaandø kjønne danske Viser, ogsaa Deres om Modersmaalet og Niels Ebbesen og Willemoes. Det var en skjøn Dag, og da fornåm jeg, at de Danske vilde være Danske. Boisen fører, synes mig, et meget godt Liv, hvor han er, og er meget elsket oi blot af sit eget Sogn, men søges ogsaa andre Steder fra; saa kan da Schleswig-Holsteinerne see, at en Dansk Præst kan finde ud af de forviklede Forholde, som der er i Landet, hvad de ellers siger er umuligt; og Wonsbæk selv er saa yndigt et Sted, som man vel kan tænke sig, grændser mod Øst til lille Belt og mod Syd til Haderslev Fjord; og Folkene er alvorlige og dygtige til deres jordiske Gjærning. Hvor stor Velstanden er, begriber De deraf, at hos en Bonde, vi besøgte, spiste vi med Knive og Gaffler af Sølv.

Møller i Hammelef, som jeg ogsaa var hos, lever alene for at være Præst og er det med en overordentlig Nidkjærlighed; han fører et stille og roligt Levnet i al Gudfrygtighed og Ærbarhed, og, naar man har fornummet al den Uro og Splid, der er i Landet i alle Retninger, gjør det godt at komme et Sted hen, hvor man intet mærker til Krigen; dog gik han med mig til Hans Nissen, som boer der i Sognet

¹⁾ Her var Carl C. Boisen den Gang Præst.

og er Formand for Slesvigsk Forening, da jeg vilde kjende den Mand; men saa var han ikke hjemme. Møller er en stille Mand, som man godt faaer til at forstaae Sandheden, naar man behandler ham fredeligt; saaledes tilstod han ganske aabenhjertigt, at Slesvigerne opløftede et stort Skrig, naar en Sjællænder eller Fyenbo fik Embede hos dem, da de ansaae sig for udkaarne til alle Embederne i Slesvig, og ikke kunde begribe, hvorledes en Slesviger kunde trives i Fyen eller Sjælland. Derfor var han glad ved at have levet i Præstøe, og at han der havde levet godt ¹).

Til Rødding kom jeg ei, da der var Ferie, men talte baade med Flor og andre Folk saa vel derom, at jeg nu har et godt Begreb om Stiftelsen, altsaa at det er Deres Ideer om en Bondeskole, som der er førte igjennem, i deres Begyndelse. — I Haderslev var vi Dagen før og efter Krigen, men, saavidt vi kunde forstaae det, var det et Overfald fra de Danskes Side ²).

Det vil glæde mig at høre lidt fra Dem, nu er det længesiden. Hils nu kjærligt fra os alle, deres Kone, den glade Meta og øvrige Familie!

Deres inderligt hengivne

Rørdam.

P. Rørdam til Grundtvig.

Mehrn, 27. Januar 1846.

Kjære Pastor Grundtvig!

Det er saa længe siden jeg skrev, at jeg er noget undseelig, men da jeg har mærket, at jo længere Tid der

¹) Carl Edvard Müller var 1840—45 Kateket i Præstø. Han var født i Haderslev. I 1848 sluttede han sig til Oprøret, hvilket var P. Rørdam en stor Skuffelse.

²) Mon P. R. ikke har set Sagen vel meget gjennem Præsten Müllers Brilller?

gaaer hen, des mindre kommer jeg til det, vil jeg tage det over Tvert. Først vil jeg takke Dem for de kjønne Jule-salmer, vi har sunget, fordi De har skrevet de smukkeste af dem; de har fundet god Afsætning, 300 Expl. er her kommet omkring blot i dette Sogn, og vi synger af dem hver Søndag. „Deilig er den Himmel blaa“, „Maria sad paa Hø og Straa“, „Lovet være Du Jesus Christ“, „I Nazareth der var saa smukt“, synger vi godt, og „Sov sødt Barnlille“, synger vi særdeles smukt; det er vor Aftensang ved den Skole, jeg holder hver Onsdag Aften for 24 Karle. Saa at skjøndt Psalmecommitteen, som jeg desværre hører, er opløst, gaaer Sangen fort; og naar man først faar Smag for den, voxer den af sig selv.

Hver Onsdag Aften fra 6—10 holder jeg en rigtig Skole for alle Karlene i disse 2 Byer, som ligger nærmest; jeg fortæller dem Danmarks Historie, hvorpaa de læser i Mundsmagen; hver af dem har kjøbt sit Expl., saa dicterer jeg dem en Vise, som vi tillige synger, læser saa paa Landkort, Danmarks og Europas, og slutter med Ordsprogene, hvoraf hver faaer sit med paa Veien. — Naar jeg er færdig med mit Fattigregnskab, vil jeg herpaa anvende 2 Aftener, baade fordi det morer mig selv særdeles meget, og fordi det morer de Andre. Men der er i Bondestanden en Uvidenhed og Dorskhed, som er gruelig. Da jeg i forrige Uge kom der til, at Svenskerne sagde: „det kan jo være Jer det samme, enten Eders Konge hedder Frederik eller Gustav“, faldt det mig ind, at det just er Bøndernes Tankegang i Grunden, kun at Landgildet og Indfæstningen ei forhøies, og at Bondestanden nu næppe staaer høiere end 1660, idetmindste er det Klageskrift, som Bønderne indgave til Fred. 3 af samme Natur, som dem, de nu skriver. Naar Stilen forandredes lidt, kunde jeg gjerne tro, det var forfattet af P. Hansen i Lundby. At Regjeringen har givet Bønderne Adgang til alle Raadsforhandlinger, baade Amtets og Folkets, synes mig derfor igrunden unyttigt, saa længe

der ei bæres Omsorg for, at Bondestanden, som dog udgjør $\frac{2}{3}$ af det danske Folk, faaer en virkelig, menneskelig og folkelig Oplysning; hvad vi ogsaa har seet baade fra Roeskilde og af Amtraadernes Forhandlinger: ikke een Bonde fra Sjælland eller Øerne veed jeg, der noget Sted har gjort sig gjældende, og hvad de smaa Børneskoler angaaer, synes mig Erfaringen nu har viist, hvorvidt de kan drive det, for alle de Bønder, der har siddet i Roeskilde, har jo gaaet i dem. Altsaa, skal Bondestanden kunne hævde den Plads, den har faaet, skal den gjøre Gavn der, og ei sidde der blot for at fylde Rummet, maa der gjøres for vore Bønder, hvad der er skeet i Slesvig,

Hvad jeg her skriver, veed jeg nok, De har sagt og skreven hundrede Gange. Men nu, forunderligt nok, først nu er disse Tanker blevet rigtigt til mine egne; tilmed sidder jeg nu ogsaa en Aften om Ugen og taler ganske jævnt med Mændene i den lille By Sandvig, og derved er det gaaet op for mig, hvor øde og tomt Bøndernes Liv er, hvor blottede de er for Kjærlighed til Fædrelandet, for hjertelig Deeltagelse baade for Kongen og for Alt, hvad der ei berører deres lille Avling eller høit Sogn; og dog kunde hele denne to tredie Deel af det danske Folk have baade en menneskelig og folkelig Oplysning og derved en ganske anden Glæde af Livet, uden i mindste Maade at forsømme deres daglige Dont; og det er saare sørgeligt — og endnu sørgeligere, at der er jo saa godt som slet ingen Udsigter til, at det skal blive bedre. Hverken Folkeraadet eller noget Amdsraad har yttret det Ringeste i denne Henseende; det er, som om alle ere slagne med den tykkeste Blindhed. — —

13. Januar holdt vi en liden Forsamling i Vordingborg, og iaar var vi 30; det gik meget rart til, især talte Dorph smukt; han bliver et ganske andet Menneske, naar han begynder at tale om Norden, baade hans Ansigt og Stemme bliver levende, endogsaa smukt. — — Georg Aagaard udbragte Deres Skaal, og det gjorde han med megen Kjærlighed.

Dagen forud holdt jeg med mine Skolelærere og Dorph, tilligemed deres Koner, en lille Fest til Ære for Pestalozzi. Sagen var, at jeg altid har haft Deltagelse for Pestalozzi, og at jeg fortrød, jeg ei var tagen til Nestved, hvor der var en stor Forsamling i den Anledning. Ved samme Leilighed stiftedes i Nestved et Dansk Samfund, der skulde samles hver 12. Januar; jeg vilde nu foreslaaet 28. Januar. —

Nu vil det ret glæde mig at høre lidt fra Dem! Hils kjærligst Deres Kone, Børn, Boisen og Buscks!

Deres inderligt hengivne

Rørdam.

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 30. Jan. 1846.

Kjære Ven!

Tak, fordi De dog i det nye Aar lod mig høre lidt fra Dem! De veed, jeg seer det gierne, og at det i Regelen ogsaa er det Eneste, der bringer mig til at tage Brevpenne! Det glæder mig, at De tager rask fat; thi det er, med Guds Hjelp, aldrig forgiaeves, om vi end ikke altid kan see, det hjælper, medens det er klart nok, det ikke forslaaer. Vi skal trøste os med, at da Disciplene spurgte: hvad er det iblandt saa mange? blev de dog alle mætte og levned. Vist nok vilde vore Bestræbelser for Folkelig Oplysning i Længden være saagodt som frugtesløse, naar den ikke fik en almindelig Brændpunkt i en folkelig Høiskole; men Bondeskolen i Rødding er en Spaadom, eller rettere, et haandfaaet Pant paa Spaadommens Opfyldelse i sin Tid, og Tiden er jo først, naar Folket begynder selv at føle Trang dertil, saa hvor vi blot kan vække og nære den, har vi forberedt, hvad vi ønsker.

Har De ikke hørt det, vil det overraske Dem, at over 100 Sogneforstandere paa Kiøbenhavns Amt har indgivet

Ansøgning om en folkelig Høiskole i Sorø, hvor ogsaa Bønder sønner kunde faae den Oplysning og Dannelse, de til Folkeraadet og i det Hele behøve, og Kongen har svaret, at det var ham kiært, de følte Trang dertil, da det var Noget, Han selv havde betænkt. Denne Ansøgning, som Busck efter Bøndernes Forlangende har opsat, vil nu blive alle Sogneforstanderskaber tilsendt, og gjør nu ogsaa De Deres Bedste for at Saamange som muligt slutte sig til, da vinder vi udentvivl Seier over den haardnakkede Modstand, og skiondt Indretningen vel for Øieblikket kun bliver maadelig, er det dog ogsaa her det første Skridt, som koster, og Resten vil Vorherre sørge for.

Det er jo kiedeligt nok med Psalmebogs-Comiteens Opløsning, men Spangs Død gjør, at vi kan sige, det er dog igrunnen Guds Gierning, og saa har det ingen Nød. at de Andre jo, hvad de saa end tænke, maae udføre Hans besluttede Raad. Efter at have gjort Alt, hvad der stod i min Magt for at hindre dette Udfald, er jeg derfor meget rolig ved det, og er vis paa, at der ved Prøveheftet og Comittees faste Sammenhold til det Yderste er virket langt meer for Sagen, end vi endnu kan see. Det er sagtens Bispen, for hvem Seieren i dette Øieblik vilde været tiltetgiørende, Vorherre vil skaane, og naar han enten kan besinde sig eller kaldes bort, gaaer Sagen vist glat, da vi har lært at være billige.

Der er et Paaske-Æg igiære, der, saavidt muligt, skulde svare til Julegaven, og skiondt det ei tør vente sig saamegen Deeltagelse, vil det dog vist mangesteds oplive Høitiden. — Ogsaa til Pindse, skiondt det er endnu vanskeligere, vil vi see at bringe lidt folkelig Sang istand.

Ordsprogene skulde De see til ret at faae benyttet, ved først selv at lægge Mærke til dem, der kort og godt udtrykker frugtbare og tildeels anerkjendte Sandheder, saasom: Tiden er lige lang, men ikke lige nyttig (brugbar); den er Karl, som gjør Karls Gierning; Snak har man

Nok af; jo flere Kokke, des værre Suppe; Fals slaer sin egen Herre paa Hals; Bagsmækket skal man tage sig iagt for o. s. v.; thi Saadant maa der til for at oplive baade Talen og Tankens Verden hos Folket, og det er Folke-Moralen, som vel „den lille Flok“ men aldrig Folke-Mængden kan komme ud over.

Nu, Vorherre give Dem baade i Deres stille Sind, i Deres Huus og hele Deres Kreds et lyksaligt Nytaar! Hils hos Dem selv, i Egitsborg og paa Iselinge, og vær kiærligst hilset fra os alle. Svensn gjør Stil, saa det staaer efter. Alt er, Gud skee Lov, i god Gang, som er Alt, hvad heneden kan times, og Alt, hvad vi her maae forlange, da Maalet ei er her.

Deres Ven

Grundtvig.

P. Rørdam til Grundtvig.

Mehrn, 3. Marts [1846].

Kjære Pastor Grundtvig!

Ansøgning om en Høiskole i Sorøe, der ret var mig en særdeles glædelig Overtaskelse — for, naar Dannelsen bliver almindelig i Bondestanden, falder ogsaa Fæstevæsenet og al den Dovenskab og Hyklerie, det daglig frister til — har vi faaet, og i et Forstanderskabsmøde underskrevet — jeg med, uagtet jeg ingen Præster ellers fandt iblandt Ansøgerne. Men hvorfor har kun Sogneforstandere og hverken Bønder i det Hele eller Præster — ei engang Busck — skrevet under? og da Ingen af os — jeg mener mine Naboer med — kan begribe det, er vi uvisse, om vi skal lade det være nok med Sogneforstandernes Underskrifter, eller vi skulde holde en Forsamling for hele Sognet, og der foredrage Sagen. Jeg for min Part seer Intet, som kunde være til Hinder for det Sidste; men da Lederne ikke har gjort det, vil vi, dersom

vi ei faae nærmere Underretning, følge deres Fodspor. Altsaa, dersom jeg fra Dem, kjære Pastor Grundtvig, ei faaer anden Besked, bliver det kun Forstanderne, som undertegne, kun at Dorph og jeg er blevet enige om, at vi vil være med.

Gaaer den Sag igjennem, som det jo lader til, vil det give Bønderne et anseeligt Opsving; de vil derved faae Danelse og Omgang med Andre, og den store Kløft, som nu er imellem dem og de andre Stænder, falder bort efterhaanden. Jeg finder, at en saadan Skole er vigtigere end det meste, der er skeet siden 1536, og den eneste Vei, hvorpaa vi kan komme til os selv, faae fuld Bevidsthed om, hvad vi er af os selv; og forbauses maa man over, at hvad der er saa simpelt og naturligt, det mangler vi endnu, og skal først til at tænke paa. Men det gaaer med Folk, som med det enkelte Menneske, at det forglemmer sig selv over det Fremmede. Jeg kunde ret ønske at tilbringe et Par Vintre ved en saadan Skole som Discipel. Til Bestyrer veed jeg ingen bedre end hebraiske Müller, naar han bare vilde lade være med at gnave; for han gnavede i Kiøbenhavn, og er bleven ved dermed baade i Ribe og Snedsted, saa kom han der, vilde det vel ei vare længe, før han ogsaa var misfornøiet med det. Det skulde være, at han, naar han kom i Deres Nærhed, kunde blive talt lidt til Rette, for Gaver har han og tillige Dygtighed, og arbeide kan han. Barfod, naar han ei var saa vild, kunde ogsaa gjøre Gavn der. Det Bedste var, at De fik Overkommandoen. De kunde nok styre baade B. og M., skjøndt det imellem kunde falde vanskeligt nok.

Som Fortsættelse af Adressen til Psalmecommitteen samler vi Underskrifter; vi har taget det Nr. af Berlingeren, hvori Opfordringen stod, og dertil føiet, at den bifalder vi.

Nu angaaende Paaskeægget (som jeg venter med Glæde, skjøndt jeg, som De selv siger, fornemmer, at det vil finde mindre Deltagelse end Julepsalmerne, og Pindsepsalmerne

mindst) vil jeg blot bemærke, om det dog ikke var bedre at slaae Paaske- og Pindsepsalmer sammen i et Hefte, om det saa ogsaa blev dyrere; for Folk blive ligesom kjede af — begriber jeg — til hver Høitid at kjøbe et nyt Hefte, tilmed, da De kjender Bønderne, det at skulle have 3 Smaa-bøger falder dem ei saa bekvemt; de bliver borte, da de ere saa smaa, og det var meget nyttigere at have alle 3 Hefter samlede. Det saae vi ogsaa fra Danske Samfund, at de Ordentlige lode deres Hefter binde sammen, de andre maatte vi hver Gang laane nye. Altsaa vil jeg bede Dem bære Omsorg for, at vi faae begge Dele i et Hefte, og saa vil jeg være sikker paa, at de her i Sognet vil faae Afsætning som de Andre, naar jeg kan sige: nu er det forbi. Saa var der rigtignok en Ting endnu, og det er vor Høstpsalme! kunde den ei faae en liden Plads bagi, ligesom „Sov sødt“, for det er dog en deilig Psalme, og bør opbevares; tilmed maa jeg hvert Aar lade trykke nye.

Fastelavn tilbragte jeg i Lydersløv; der kom ogsaa F. Boisen, tillige var Leth fra Lilleheddinge der. Engelbreth er ret en lykkelig Olding — 75 — men rask paa Sjæl og Legeme; der er stor Fred over ham og megen Kjærlighed i ham. Han har taget Capellan og har været heldig — den yngste af de mange Balslever. — Boisen drog saa til Leth, og derfra til Rønnøbæksholm, hvor han holdt en stor Forsamling.

Ellers blev Boisen og jeg enige om at ville begynde et Dansk Samfund i Nestved 2. April; det er saa Midtvei for os, og vi kommer snart med vor Opfordring; kun at Politiet ei lægger sig derimellem.

De sidste Uger har jeg fortalt Tordenskjolds og Egedes Levnet, og 18. Febr. Luthers, hvor vi sang: Vor Gud, han er saa fast en Borg, og: I Wittenberg.

Det fornøier mig, at Svend studerer glubsk. Midt i Marts kommer Rikke Engelbreth til Byen, til sin Svoger Etatsraad Holm, saa skulde Svend med den gode Berggreen

gaae til hende og faae de mange deilige Kæmpevisemelodier, hun kan, opskrevne. Til Foraaret skal hun giftes og til Jylland, saa passer han ei paa nu, gaaer de glip. Derfor bed ham være om sig. Hils kjærligst Deres Kone, Børn og Svigerinde! Bolette hilser kjærligst.

Deres inderligt hengivne

Rørdam.

P. Rørdam til Grundtvig.

Mehn, 7. April 1846.

Kjære Pastor Grundtvig!

Da jeg i 6 Dage i Træk skal holde Taler, og har ikke skrevet en eneste af dem endnu, maa jeg blot med 2 Ord sige Dem, at 2. April blussede vor gamle Kjærlighed til Fædrelandet ganske rigtig op i Nestved, og brød ud i Sang og Tale, og endnu idag er jeg baade flittig og munter af det Møde. Boisen's Tale om Slaget, og dernæst om hvad vi Danske endnu havde at være stolte af, vort deilige Land, vort yndige Modersmaal, vore ædle og gjæve Forfædre — hvorved baade de tyske og franske Gouvernanter, Russer, Preusser og Østerriger fik hvad deres var — henrev den store Forsamling. Og, hvad jeg fortalte om Thor, der slog Hrungner, og om hans lille Søn, da han var falden — med Anvendelse paa os — hørtes med Deeltagelse.

Gamle Mænd blev bevægede, da vi begyndte: „Vi har en gammel Kongevei“. Men Fenger, der naturligvis var Forsanger, har jo en Røst som Tordenskjolds, og dertil liflig. Der var mange Damer, og de sang freidigt med, og Bønder med deres Koner, hvoraf der ei var faa, var saare fornøiede.

Det hele var ædelt, hjerteligt og levende. Havde De været der, vilde De have frydet Dem, ogsaa over at høre, hvorledes Deres Tanker og Taler nu har udviklet sig baade i Boisen og mig, og dog er vi os selv, saa vi er ingen

Spøgelser. Vi sang ogsaa: „Ved Kiøbenhavn der stod et Slag“, og „I hundrede Aar satte Fienden ei Fod“, Willemoes, og sluttede med: „Nu vaagner Holger Danske“. Ved Bordet udbragte Barfod ¹⁾ Deres Skaal og sagde mange prægtige Ting derved; men han raaber saa høit, saa han fast taber Veiret.

En lille Nyhed maa jeg fortælle Dem endnu: ved den gamle Pastor Orslefs Jordefærd i Ørsted stod en ung Bonde frem og holdt en meget ordentlig og hjertelig Tale, hvori han takkede Hr. — og saa nævnede han Manden med alle hans Navne — for al hans Kjærlighed mod Menigheden i de mange Aar, han havde levet blandt dem; og den Bonde havde været et halvt Aar i Rødding.

Lev nu vel, kjære Pastor Grundtvig; vi var enige i, at det var i grunden Dem, vi havde at takke for den glade Dag i Nestved. Hils kjærligst Deres Familie. Vil Gud kommer jeg den 27. April.

Deres hjerteligt hengivne

Rørdam.

Vi har faaet Paaskeæggenes.

P. Rørdam til Grundtvig.

Mehn, 29. Mai 1846.

Kjære Pastor Grundtvig!

Igaar, 28. Mai, holdt Danske Samfund sit 2det Møde, kun ei i det Grønne, men i en Stue, dog var Stuen smykket godt med Grønt, og prydet med den gamle Konges Billede.

Fønger talede om, hvad den gamle Konge paa den Dag havde givet sit Folk, af sin egen frie Villie, uden at være tvungen dertil, men at han i de 8 Aar, han derefter levede iblandt os, saavel som vi, der endnu levede, mest havde

¹⁾ Peter Marius B., Kateket i Næstved.

hørt Klager over denne Gave, men trøstede os saa med, at ligesom den Misfornøielse, som var i Landet over hvad Kongen havde udført for Bondestanden fra 1790—1800, var bleven afløst af Taknemlighed og Skjønksomhed, saa vi kun havde hørt om Glæden, men Intet fornummet til Misfornøielsen, saaledes vilde der ogsaa opvoxe en Slægt efter os, som vilde høste Frugterne af det Maitræ, som Frederik 6. havde plantet. Taledede saa ogsaa om Constitutionslandene ¹⁾, som han oplyste ved at fortælle om Oprøret i Paris, som han havde været tilstede ved, og den Deel var meget livlig og naturlig; thi til min Forundring hørte jeg, at F. har faaet en heel Deel Manerer i sit Foredrag, saa at hans Stemme ei engang er naturlig, hvor han indlader sig paa Betragtninger. Buchholz, Præst i Wallensved, taledede om „Almeen-aand“, som han oplyste ved Fortællingen om Dannevirke, om Forsvaret for Kjøbenhavn 1659 og Forandringen i Regjeringsformen Aaret efter, om den fælles Glæde og Sorrig i 1801 og 1807, og om den Iver, hvormed vi nu alle stred for vort Modersmaal. Skolelærer Schaarup fra Flakkebjerg fortalte Wermunds Historie og anvendte meget passende Skrep paa vort Modersmaal, hvad F. Boisen udviklede nærmere, idet han taledede lidt om Ingemann, hvis Fødselsdag det var, og som havde brugt Skrep, vel ei til at slaae Tyskerne ihjel med, som han mente De havde gjort; men saaledes at baade vi selv og andre havde fornummet, vi var igrunder et livligt Folk.

Forsamlingen var talrigere end sidst og bestod som forrige Gang af Borgere, Bønder, Præster og Skolelærere. Krigsfolk var der ingen af, ei engang den ene, som var der første Gang, og af Herremænd var der kun Tott. — —

Dagen forud, i Onsdags, var Baarse og Møenbo Præster forsamlede i Støge, saa det har ret været en Forsamlingsuge, og første Gang, at jeg ret har fornøiet mig i dette

¹⁾ Saaledes synes der at staa, skjønt det lyder underligt.

Convent. Der var en Munterhed og Deltagelsesaand over os, som ei har været der før, og vi talede frit og venskabeligt med hinanden om gudelige Forsamlinger, om Høiskolen i Sorøe og om Pension til gamle og fortjente Skolelærere; angaaende de sidste bleve vi enige om at ansøge Kongen om, at disse saavel som ¹⁾ andre Embedsmænd maatte have Adgang til Understøttelse af Pensionsfondet, og at de derfor for Fremtiden maatte faae Bestalling som kgl. Embedsmænd. Det er nemlig til stor Hinder for Skolelærerne, at gamle Lærere ikke kan faae Afsked, da der ingen Underhold kan faaes, uden den Ubetydelighed, 25 Rbd., som Hjælpekassen yder, og da alle deres Indtægter kun er 40 a 50 Tdr. Byg, er der intet at lægge op af i den yngre Alder.

Og, da Ansøgningen blev sendt den almindelige Vei til Biskoppen, men han ingen Deeltagelse har for den Sag, sendte vi tillige en ligelydende til Stænderne, som vi rigtig nok ogsaa bad Mynster tage sig af, men skrev tillige til Plesner [om at] sørge for, at den kom frem. — Høiskolen selv fandt i Begyndelsen kun faa Deeltagere ²⁾, de ønskede alle, at de nærværende Skoler maatte blive udvidede, 1) med en Klasse til, og derfor med nok en Lærer, 2) at Skoletiden ved et Lovbud maatte forlænges til det 16. Aar. Hvorimod jeg indvendte, at om ogsaa disse 2 Punkter kunde gaae igjennem, hvad jeg ansaae for umuligt, baade med Hensyn til Pengene og til det ubillige i at anvende Tvang paa Bønder, hvor alle andre vare frie, vandtes der dog ei synderligt, da Bønderne jo saa alligevel vilde vedblive at være en Kaste, skilt fra andre, og [at] det ei er Massen, men kun de mere Begavede, som trænger til Dannelse; fremdeles at Dannelse vindes kun ved Lærere, der ere virkelig dannede, og ved Omgang, ved at leve mellem dem, der har Noget at lære os; og at rigtig dygtige Lærere er der ei

¹⁾ D. e. ligesom.

²⁾ D. e. faa, som havde Deltagelse for Sagen.

saa mange af, at vi kan vente at forsørge meer end een Stiftelse dermed; men at naar den blev ordentlig forsynet, vilde ogsaa andre unge Mennesker søge dertil, og at derved vilde Bondestanden komme i naturligt Samkvem med de Andre, hvorved vi Landsbypræster vilde have en ganske anden Fornøielse af at leve mellem Bønder, end vi nu har, da vi, som Tingene nu staae, meget vanskeligt kan have Bønderne til vore Omgangsvener, fordi de ere plat uvidende.

Visebogen var os til Behag og fandt god Afsætning. Maler Schovgaard, som forlod os idag, var med baade i Stege og i Nestved, men han fandt, at dette D. Samfund, i hvad der blev foredraget, stod tilbage i Tiden, bød kun, hvad Danske Samfund i Kiøbenhavn alt for flere Aar havde givet.

Nu en glædelig Pintse for Dem og deres Familie!

Deres inderligt hengivne

Rørdam.

P. Rørdam til Grundtvig.

Mehn, 3. Septbr. 1846.

Kjære Pastor Grundtvig!

Med Hjertens Glæde hører jeg, at De kommer til os om ei saa længe. Kun at De saa vil sige mig, hvor og naar jeg maa hente Dem.

Saa ønsker jeg ogsaa gjerne at faae den Sang om Idunna at see lidt iforveien. Sagen er, at Frits Boisen og jeg mente, det vilde ogsaa kunne fornøie Dem at høre, hvorledes vi taler, og har derfor tænkt paa hver at holde et lidet Foredrag, og jeg for min Part vilde saa, i Lighed med, hvad jeg tidligere gjorde, fortælle Mythen om Idun. Boisen vilde tale om Kjærlighed til Kongen. Men begge taler vi nærmest, for at De kan faae Leilighed til at see, hvorledes vi staaer i det, saa dersom De synes, det bliver for meget,

vil vi heller sætte det op. Jeg svarede, da B. kom med Forslaget, at jeg holder ei af at høre meer end 2 Taler. Forsamlingsstedet ¹⁾, der er Rytternes Gymnastiksal, maa De tage tiltakke med, som den er, eller som den bliver, for pyntet skal den nok blive paa det Bedste; men det vante Lokale, den smukke Klubsal, kan vi ei faae den Dag, da der skal være stort Bal om Aftenen.

Efter Mødet har vi bestemt et lille Festmaaltid, da det jo er Kongens Fødselsdag. Fru Tofte venter, De vil besøge hende ved den Leilighed, og Baronesse Stampe har bedt mig sige Dem, at hun anseer det for afgjort, at Deres hele Familie kommer med, hvori, skjøndt ellers ikke altid af samme Mening, vi vare ganske enige. Saa venter jeg altsaa at høre fra Dem forinden, imidlertid lev vel og hils kjærligst Deres Familie.

Deres inderligt hengivne
Rørdam.

Grundtvig til P. Rørdam.

Bakkehuset, 8. Septbr. 1846.

Kiære Rørdam!

Tak for Deres Brev! Vil Gud, da kommer jeg denne Gang til Nestved, og vil da naturligviis tale det bedste, jeg kan, for det fælles Anliggende ²⁾. At De fortæller Iduns-Mythen eller hvad De har Lyst til, er i sin Orden, og at De tav sidst, har De ventelig fortrydt; thi de fleste Folk, der ved slige Leiligheder lukke Munden op, gjør det hverken kort eller godt. Kun det vilde jeg da ønske, at vi ingen lange Taler fik, uden det skulde blive min egen, da jeg ved lang Øvelse dog omtrent har vundet den Takt ei at tale længer, end jeg er i Aande og mærker, man følger med,

¹⁾ Nemlig for det danske Samfund for Næstved og Omegn.

²⁾ Udentvilt Højskolen i Sorø.

og deri ligger jo hele Hemmeligheden, da en Reise i godt Selskab bliver aldrig, men en i slet altid for lang.

Hvad Vei, jeg tager, er endnu ikke vist, men uden-
tvivl tager jeg lige til Rønnebæksholm om Torsdagen og
besinder mig saa efter Samlingen paa, om jeg skal gaae
dybere i Syd-Sjælland. Kommer jeg ved denne Leilighed
ikke til Mehrn, da maa De ingenlunde troe, det er, fordi
jeg ikke ønsker at gjæste Dem, men blot fordi det maaske
endnu vil være mig for ubehageligt at komme, hvor jeg
sidst teede mig saa forvirret ¹⁾).

Iduns-Visen skulde lyde i Takt med „Danmark deiligst
Vang“ saaledes:

Sang om Guld og grønne Skove,
Om et Gyldenaar!
Duk nu op af Danmarks Vove,
Ton i Kongens Gaard,
Om Guldæblerne de røde,
Om Guldæblerne de søde:
Liv og Lyst alt for de Spæde,
Alderdommens Glæde!

Idun sad i gamle Dage,
Deilig hvid og rød,
Med Guldæbler uden Mage
I sit Dronningskiød;
Modne faldt de ned fra Himlen,
Med dem leged Børnevrimlèn,
Oldinger med dem paa Tunge
Andengang blev unge.

Stjaalet bort af Isbjerg-Jetten,
I en Vinternat,
Idun svandt fra Idasletten
Med sin gyldne Skat;
Fugle de holdt op at sjunge,
Alle Folk blev graa og tunge,
Selv de Smaa paa Skiød og Skamle
Alt fik Lader gamle.

¹⁾ Se foran, S. 10 f.

Dog igjen fra skumle Dale,
 I en Foraarsnat,
 Svang sig Idun som en Svale
 Med sin gyldne Skat,
 Sidder nu ved Øresundet,
 Smiler yndig rosenmundet,
 Med Guldæblerne de røde,
 Liflige og søde.

See, hvor alle Skamler vælte!
 See engang, de Smaa
 Glemme brat at glemme Bælte,
 Glemme, hvor det laae,
 Tæt de sig om Skødets klynge,
 De vil see og de vil synge.
 Spørge alle englemilde:
 Kan de ogsaa trille?

I med Rynkerne i Pande,
 Og med Haar som Snee!
 Kommer hid fra alle Lande,
 Om I Nyt vil see:
 Nyt og Godt som grønne Skove,
 Som den blaa, den blanke Vove,
 Hvor kun nys var Iis og Øde
 Mellem Stammer døde!

Triller nu, Guldæbler, triller
 Deilig for de Smaa!
 Spiller nu, Guldæbler, spiller
 Smukt for Lokkor graa,
 Saa det runger over Norden,
 Saa I nævnes rundt paa Jorden:
 Liv og Lyst alt for de Spæde,
 Alderdommens Glæde!

Deres Ven

N. F. S. Grundtvig.

S. T. Hr. Pastor Rørdam i Mehrn ved Præstø.

P. Rørdam til Grundtvig.

Mehrn, 12. Septbr. 1846.

Kjære Pastor Grundtvig!

Med Smerte seer jeg af Deres Brev, at De maaske ei kommer her, og jeg havde dog glædet mig saa meget dertil, først at have Dem her nogle Dage, at jeg ret kunde tale med Dem, som jeg har saadan længtes efter, saa at reise med Dem til Nestved, hvorefter jeg havde meent, De var taget til Nysøe, at De derfra kunde komme og høre mig om Søndagen baade præke og catechisere. Og den gode Baronesse Pechlin er bleven her hele denne og næste Uge, blot for at være sammen med Dem. Nu kan det gjerne skee. at jeg slet ikke kommer til at tale med Dem, for jeg venter ei at komme til Nestved før Fredag Formiddag Kl. 1. skal efter Mødet besøge Baronessen til Slagelse og maa hjem om Aftenen. Saa det var ret et tungt Brev. Gud glæde Dem i det nye Aar, som er oprunden for Dem. Hils Deres Familie kjærligst.

Deres inderligt hengivne

*Rørdam.**P. Rørdam til Grundtvig.*

Mehrn, 3. Novbr. 1846.

Kjære Pastor Grundtvig!

Nu glæder jeg mig til at komme ind og tale lidt med Dem; paa Søndag Eftermiddag tænker jeg at tage til Willemoes. — Blot Generalforsamlingen i Asylskoleselskabet, hvor Formanden vælges, nu ei bliver afholdt forinden, saa jeg idetmindste kunde have den Fornøielse at sige min Mening; for, da det gaaer med den mundtlige Underviisning i Skolen

som med det frie Ord i Kirken, at hvor ordentlig og alvorlig Forberedelse ei gaaer forud, bliver det Daarligdom, kan det jo gjerne være, at iblandt de mange, som forsøge det, har der været nogle skjødesløse, saa at Bestyrelsen kan have megen Grund til at være misfornøjet med dem¹⁾. Idetmindste hørte jeg selv i Sommer fra Baronesse P(echlin), at S . . . skal imellem gjøre det heelt fattigt. — —

Jeg har alt begyndt min Vinterskole med Byens Ungdom, og den er iaar langt livligere end ifjor, saa det gaaer godt. Jeg fortæller Mytherne, men jeg kan virkelig endnu ikke ret forstaae den Indvending, De gjorde mod min Fremstilling af Idunna, for man maa jo dog lave en ordentlig levende Fortælling, som har baade Hoved og Hale, kun, at hvad man sætter til, svarer til Grundbilledet. Men det maa De forklare mig nøiere, for jeg har ei ret forstaaet det.

„Vi har et gammelt Fædreland“, det er vor Indgangssang, og den er yndet.

Allehelgensdag glædede jeg mig ret ved at præke, for jeg kom til at see, at Søndagen var den lille Allehelgensdag, men Herrens Gjenkomst den store, og at, hvad der ved Luther igjen kom for Lyset, var Alt det, hvorved Søndagen bliver til Herrens Dag i Aand og Sandhed.

De to Stykker i den lille Bibelkrønike²⁾ om Luther og Kirken i Danmark ere meget gode; jeg fortalte efter den ved Catechisationen i Lørdags.

Aagaards, som jeg var sammen med iaftes, og Tofts, som var her i Søndags, hilser kjærligst. Stampes har jeg ei seet siden. Svend — jeg har Intet hørt om ham — men han er da Student nu? Hils Deres Kone og Familie!

Deres inderligt hengivne

Rørdam.

¹⁾ Jvfr. 1ste Del, S. 207.

²⁾ Grundtvigs.

P. Rørdam til sin Broder, Dr. Christian R.

Den 13. December 1846.

Kjære Christian!

Du kom mig i Forkjøbet med Dit Brev. — — Siden vi vare samlede i Lyderslev ¹⁾ har vi hverken skriftlig eller mundtlig mærket Noget til hinanden. Altsaa til Gjengjæld vil jeg sige Dig, at jeg har tilbragt en meget behagelig Sommer, deels med Embedet, deels ved Reiser, deels ved Besøg af gode Venner. I Sommer har jeg ingen længere Reise foretaget mig, men flere smaa, saa jeg, een Søndag undtagen, har selv præket. Saaledes har jeg været paa Falster og Lolland, og denne Tour gjorde jeg til Hest ganske fermt, og besøgte der Lütken, Lindberg, Glahn, Nissen ²⁾, og af Lægfolk: Aagaard ³⁾, Søren Engelbreth og Bartholin. Det er første Gang, jeg ret har bereist disse 2 Øer, de ere værd at see, for de ere skønne og frugtbare Lande, dog især Falster, hvor Veien fra Væggerløse, hvor gamle Glahn boer, til Nykjøbing, langs Guldborgsund, hører til Noget af det Skjønneste, jeg har seet; der var endnu smukkere end ned ad Rhinen. Lindberg lever i en meget ubehagelig Stilling til sine mange Creditorer, der meest ere Haandværksfolk og Kiøbmænd, som kræve deres Tilgodehavende for den nye Præstegaard, de have bygget for ham. Der hørte jeg, at Hass var bleven forlovet, og da Fru Lindberg spurgte mig, hvad jeg syntes om Bruden, og jeg dertil svarede: „ikke synderligt“, mente Lindberg, at det forsaavidt jo kunde være Hass ligegyldigt, og deri har han jo megen Ret, kun om han selv havde en desto bedre Mening om

¹⁾ Den 12. Juni 1846 i Anledning af Præsten Carl David Fogs og Frederikke Engelbreths (s. foran, S. 39—40) Bryllup.

²⁾ Rørdams tidligere Nabo fra Præstø, der nu var Præst i Nysted.

³⁾ Den foran, S. 34, nævnte Georg Aagaard.

⁴⁾ Præst i Tingsted.

hende. Hos Lars Boisen traf jeg sammen med dem begge, og da Hass just ei staaer høit i mit Kridthuus (især for den daarlige Præken, han holdt i Sommer i Sorøe, hvorhen jeg var redet hele 8 Miil, og de 4 sidste i skyllende Regn, saa jeg var næsten gjennemblødt lige til Skindet) og Jomfru J. ei heller, og jeg i begge Henseender havde Staldbrødre i Boiesenerne (Brødrene, ei Magisteren), gik det ganske muntert ¹⁾. — —

Med Emma og Bolette gjorde jeg en Reise til Søegaard, Tostrup, Ondløse, Kongsdal, Tølløse og Roeskilde; hele Slægten er i Velgaaende, og hos Onkel Teilmann i Tostrup, er der meget behageligt; der er nettere, end da vi kom der som Børn. Nu jeg begynder at skrive til Dig, fornemmer jeg, hvormange Steder og Mennesker jeg har seet, siden vi sidst saaes, saa det bliver nok et langt Brev. Altsaa den Reise til Hjemmet ²⁾ forfriskede mig ret, og nu med Guds Hjælp kommer jeg vel til at gjøre den aarlig ³⁾.

Kongen sagde mig, at Alt taledes for Hans, han vidste ogsaa, at Du havde overtaget Fattigvæsenet ⁴⁾. Men Spørgsmaalet bliver, hvorledes Hans skal faae Penge til at ned-sætte sig for og overtage Avlingen. — — Jeg troer, Tienden er 300 Tdr. Byg, men der er Enke paa Kaldet. Petersens Enke lever, og Præstegaarden er meget ringe; det synes mig, den er sunken i Jorden. Haven og Værelserne vare meget gode.

Jeg har været 14 Dage i Kjøbenhavn, hvor jeg ret fornøiede mig med at besee Skolerne (Almueskolerne), efterat

¹⁾ L. D. Hass var Lindbergianer. Han havde i nogle Aar været Missionær i Smyrna, men var, efter at have mistet sin Hustru, kommen hjem i Juni 1846. Efter at være bleven gift paany drog han atter til Smyrna, hvor han dog kun forblev i neppe et Aars Tid.

²⁾ D. e. Ondløse og Egnen deromkring.

³⁾ Næmlig efter at Peter Rørdams Broder Hans under 30. Okt. 1846 var kaldet til Sognepræst i Ondløse og Søndersted.

⁴⁾ I Fredericia, hvor Chr. Rørdam da var Præst.

den nye Forandring er foregaaet, saa hele den store Stads Ungdom er deelt i 2 Skolegaarde: for den vestlige Nørregaden, for den østlige Sølvgaden. I Hammerichs Skole, hvor den mundtlige Underviisning er saa fremtrædende, og hvor de lære at synge skønne Viser, var jeg 1 Dag, og i Marieboes Danneqvindeskole, der er indrettet efter Grundtvigs Ideer, hvor alle fremmede Sprog ere banlyste til den modnere Alder, havde jeg ogsaa megen Glæde.

Efter at have dukket mig ned i den store Stads Selskabsliv, fra de høieste til de ringeste — ogsaa Kongen var jeg til Taffels hos, og han spurgte til Dig — sidder jeg nu midt i Betænkninger, og arbejder paa, at Mehrn Sogn kan blive et gudfrygtigt, oplyst og arbeidsomt Sogn, og finder, at saa godt som her er, og som jeg her har det, vil jeg vanskeligt kunne faae det noget Sted, da jeg kan udvikle mig efter mit eget Sind, og har gode og mange Tilhørere baade i Kirken og Skolen. — Jeg har begyndt i Vinter at komme til Bøndernes Gilder; jeg tager hjem med fra Kirken, spiser med dem, og har saa mine Visebøger i Lommen, saa vi faae os en Sang over Borde med alle Qvindeerne — det muntret. — Engelkes lille Peter er her ude, han fulgte hjem med, og lærer at ride, kjøre, synge og læse, han har faaet et Par store Støvler, helt op over Knæerne, at han kan sidde ordentlig paa en Hest.

Nu en glædelig Juul. Vor Herres Naade være med Eder. Hils Conradine og Børnene kjærligst fra os.

Din *Peter*.

Naar Peter Rørdam saaledes, som i ovenstaaende Brev er antydnet, opholdt sig paa Besøg i Kjøbenhavn, sædvanlig to Gange om Aaret, Foraar og Efteraar, hver Gang en fjorten Dages Tid, boede han hos Søren Joh. Heiberg, Præst og Forstander for Døvtummeinstituttet, der var gift med hans ovennævnte Søster Engelke. — Under saadanne Ophold

i Hovedstaden førte han sædvanlig en temmelig bevæget Tilværelse og var allevegne, hvor han kom, til megen Oplivelse. Dronningen plejede, saa længe han var i Kjøbenhavn, at stille to Parketbilletter til det kgl. Theater til hans Disposition hver Aften, hvilke hans Slægtninge da hyppig nød godt af. Overhovedet kan det bemærkes, at Rørdams Forhold til Dronning Caroline Amalie ikke var underkastet nogensomhelst Forandring hverken da eller senere. Dronningen, som under de vanskelige politiske Forhold i Christian VIII.s Regjeringstid jevnlig følte sig nedbøjet og tung i Sindet, har ved en given Lejlighed udtalt, hvor stor en Opmuntring det var for hende, naar P. Rørdam kom ind til Hovedstaden og bragte baade Landluft og godt Humør med sig og — hvad der hos Dronningen vejede endnu mere — den religiøse Trøst, som hun savnede.

P. Rørdam til Grundtvig.

Mehn, 20. December 1846.

Kjære Pastor Grundtvig!

Den første Vinter, jeg kom herud, skrev De til mig, at jeg skulde vogte mig for, naar jeg læste med Confirmanderne, at gjøre for Meget af det, saa det blev til Byrde for dem og mig. Det har jeg tit tænkt paa, og meget siden i Torsdags. Jeg fortalte dem da, som jeg pleier, 2 Historier, det var om Herrens Fristelse og [om] hans Discipler, og gjennemgik 1 Side af Ordsprogene, og dermed gik 1 Time, godt maalt, og med at høre ligeledes 2 Historier, Ordsprog og 2 Psalmer gik henved 5 Qvarteer; men inden vi kom til Enden, gabede Nogle, og jeg var næsten træt; der er 32 Børn, som jeg hører, hver Een.

Men saa faldt mig ind, først, at jeg næsten altid gaaer glad og forfrisket fra Kirke, men fra Børnene ikke sjældent sløv, skjøndt Børnene ingen Skyld har; dernæst at jeg for de Voxne præker kun $\frac{1}{2}$ Time, og kun over 1 Evangelium,

mens jeg har Børnene i over 2 Timer og fortæller dem jo paa den Maade stundom 3 Evangelier; og da faldt mig ret ind, at skjøndt De, af hvad jeg her anfører, kan see, at jeg ei kan fortælle mindre, naar vi skal have hele Herrens og Apostelens Historie til Ende, at idetmindste jeg, og, da Alle i min Kreds gjør endnu meget Mere af det end jeg. Flere med mig maa tage os den Ting for nær. Hvad mener De, om man indskrænkede helt Confirmandundervisningen til Catechismus, Søndags-Evangeliene, Ordsprog og Psalmer, og betragtede den blot som et Middel til at føre dem ind i det kirkelige Liv? Jeg troer, at paa den Maade vilde idetmindste ei saa mange falde fra at gaae i Kirke, som nu er det almindelige Tilfælde, naar de er confirmerede. Det vil nu fornøie mig at høre Deres Mening herom og tillige at faae at vide, hvorledes De læser med Deres Børn.

Jeg har begyndt i Efteraaret at komme ordentlig til Spisetid til Bøndernes Gilder, Barseler og Bryllupper. Skikken ved et Bryllup er, at Præsten sidder for Bordenden med Bruden, Brudgommen øverst paa Bænken næstved, og derpaa lutter Qvinder. Mændene ere alle i Øverstestuen for sig selv. Som i ethvert andet stort Selskab saae jeg saa, at hver passede sin Mad og talte kun et lille Ord med sin Nabo, saa der ved et Bord med Brud og Brudgom og en Snees Koner var fuldkommen Tavshed, uden hvad jeg sagde; og ved at spørge mig for, hørte jeg, at saaledes var det sædvanligt. Men da jeg saa kom igjen, havde jeg Visebøgerne i Lommen, og nu saasnart Fisken ¹⁾ er spist, sætter vi os til at synge, og da det er Historiske Sange, fortæller jeg dem først lidt af Indholdet, og paa den Maade har jeg nu 3 Gange udbredt megen Munterhed. Jeg kommer just igjen fra et Bryllup, og det glædede mig ret idag at see,

¹⁾ Utydelig skrevet. Formodentlig følges i Mern samme Skik som andenstedt i Sjælland, at Retterne ved Bøndergilder sædvanlig bestaar af Risengrød og Klipfisk, saa naar den sidstnævnte Ret er spist, er Maaltidet til Ende.

hvor alle de gamle Koner blev fornøiede, da jeg sagde: skal vi nu have en Sang! Agnetes Vise qvæder de ret af Hjertensgrund, og inden vi vidste af det, kom alle Mændene, skjøndt de ei kunde have ret afspist, ind til os for at synge med. Sang er en kostelig Ting; den glæder Hjertet. Da en Mand fra Kallehave Sogn, som var med idag, saae, at Børnene herfra kunde Viserne udenad, blev han saa ivrig, at han tog sin Søn, der var vel en 14 Aar, i Kraven, og kom med ham hen til mig og sagde: og den store Dreng kan ikke engang synge en Tone indenad.

Paa den Maade morer det mig at være hos Bønderne et Par Timers Tid ved saadanne Leiligheder; før kom jeg ud paa Eftermiddagen, men det var, naar de havde begyndt at dandse, og saa kjedede jeg mig, for det var kun at sidde og tale med nogle Enkelte. Nu faaer jeg Samling paa dem Alle. Engang blev jeg, til Dandsen begyndte, og det var kjønt, for det var med en kongelig Alvor Faderen tog sin Datter ved Haand og dandsede Menuetten med hende.

Kunde de ei have Lyst til at skrive en Bryllupsvisе og en, der kunde passe til et Barselgilde? Det vilde være to nyttige Sange. Af Melodier vil jeg opgive Dem: „Der gaar Dands paa Borgegaard“, „Agnete stander paa Høielofts Bro“, „Der stander et Slot i Østerrig“, og „Det var den unge Hr. Peder, han vaskede og børstede sit Haar“.

For at jeg ei skal komme til at sidde formeget oppe om Natten i denne Juul, hvad jeg ei kan lide, da jeg vil gjerne have Tid til at fornemme, at det er Juul, har jeg skrevet Præknerne til 2. og 3. Juledag, saa nu har jeg ret Leilighed til at studere til 1. Juledag. Jeg holder ogsaa saa meget af til saadan en Høitid at see igjennem de Psalmer, som er skrevet derom til de forskjellige Tider og at lære et Par udenad. „Julen har Englelyd“, har jeg aldrig lagt Mærke til før iaar; men den er skjøn, saa og „Glæden hun er født idag“.

Deres Helbred! hvorledes er det med det? Gid De

blot vilde gaa ordentlig tidlig i Seng, og spadsere bravt. Hils kjærligst Deres Kone og Børn og Boisen, og tak ham for Noderne til: Julen har Englelyd.

En glædelig Juul!

Deres hjerteligt hengivne

Rørdam.

Grundtvig til Rørdam.

Kiøbenhavn, 19. Jan. 1847.

Kiære Ven!

Et lyksaligt Nyaar! — Giemt er ikke glemt, og jeg giemde strax Deres Julebrev for at besvare det, da jeg strax saae, det i Juletiden ei lod sig giøre, da Helbredden kun var saa som saa, og jeg, foruden det almindelige, havde lovet at tale ved Missionsmødet og ved den Nordiske Høitid. Nu derimod, da det Alt er overstaaet og, Gud skee Lov! gaet i det Hele over Forventning godt, og har efterladt mig raskere, end det fandt mig, nu skal De ogsaa ufortøvet have Svaret, som var Dem hele Tiden velundt.

Confirmand-Undervisningen er mig endnu selv en Opgave, jeg hvergang stræber at løse saa godt jeg kan, og finder det tit maadeligt nok; jeg har dem sjælden eller aldrig meer, men tit mindre end halvanden Time; men Tiden, veed De nok, er lang og kort for os, ikke efter Klokkeslettet, men efter Livskraften og Munterheden, som følger eller fattes, og jeg har i yngre Dage kunnet lægge over to Timer tilbage mellem de Unge uden at føle nogen Træthed. Regelen er imidlertid uforanderlig den, at naar man mærker Træthed hos sig selv eller Børnene, skal man holde op eller gaee til Noget, som anstrænger mindre: syng en Psalme; eller naar man ikke kan det, læse den eller lade den læse eller fremsige, eller læse eller læse lade et Kapitel i et af Evangelierne, og det sidste gjør jeg nu hver Dag,

før vi skilles ad, fordi de trænge alle høit til at lære, hvordan man skal læse i sin Bibel for at have Gavn og Glæde deraf.

Hvad der for Resten sædvanlig trætter, er, som De nok veed, Overhøringen og Utakkene, og begge Dele skal man derfor gjøre saa lidt af som mueligt. Naar man antager Confirmander, skal man forvise sig om, at enhver af dem har den nødvendigste Forkundskab, og siden betragte Spørgsmaalene kun som et Middel til at vedligeholde Opmærksomheden og, saavidt det vil lykkes, skabe en Samtale, og her skal det være et ligegyldigt, hvem der svarer, og ligesaa, hvormeget vi kan faae frem af hvad vi havde sidst, naar vi kun faaer dem levende mindet om, hvad det var, og det skeer bedst i Begyndelsen, før vi gaaer videre.

At Indførelsen i det kirkelige Liv er det ene Nødvendige følger af sig selv, og det var mig dobbelt mærkeligt, at det var faldet Dem paa Sinde, just da vi har i Conventet begyndt en Forhandling derom; men vi maae da ikke lægge Luthers Catechismus til Grund, vi kan og skal kun pege paa den ved Siden, medens vi lægge den virkelige Daab og Nadvere, Vielse, Høitider og offentlige Gudstjeneste til Grund, som de foregaae for vore Øine og Øren, og som de skal være for at være christelige. Dette maa da ogsaa, som den egenlige Børnelærdom, være det Væsenlige i hele Confirmations-Undervisningen, men hverken behøve ei heller maae vi indskrænke den dertil, men skal gjøre alt, hvad vi kan, for at gjøre Bibel-Historien levende, og naar vi gaae let over det Gl. Testamente undtagen de første Kapitler i Genesis, som vi immer faae Leilighed til at bruge, kan vi nok vinde Tid til ordentlig at gennemgaae Herrens Liv og det Vigtigste af Apostlernes Gierninger, uden hvilket Troes-Bekjendelsen ogsaa umulig kan vinde Klarhed.

Det fornøiede mig meget, hvad De skrev om Bryllupperne, og jeg er vis, derved kan gjøres meget Gavn, især

fordi alt vort Arbeide er spildt, naar Folkets Sands for menneskelig Munterhed og Glæde ei paany kan vækkes; thi hvad skulde vel det evige Liv være os, naar vi ikke kiender et timeligt Liv, vi baade kan tænke os evigt og glæde os til.

„Julen har Englelyd“ blev denne Jul efter langt Raadslag indført i Vartov og gik alle Helligdagene den ene Gang bedre end den anden til stor Fornøielse. Vil Gud, kommer Raden vist næste Gang til „Glæden hun er født idag“, som Th. F(enger) ogsaa har faaet Fingre paa, og som godt fortjener at komme igien for Lyset.

Nu haaber jeg ogsaa at høre fra Dem, at De har haft en glædelig Jul, og med kiærlig Hilsen fra os alle henlever jeg

Deres Ven

N. F. S. Grundtvig.

P. Rørdam til Grundtvig.

Mehn, 2. Marts 1847.

Kjære Pastor Grundtvig!

Til en Forandring og som et Forsøg har jeg i denne Faste begyndt med at holde Bibellæsning i Skolen. Sagen er, jeg finder ingen Tilbøielighed hos mig til at præke om Onsdagen — oprigtig talt synes mig det nok med Søndagen — og til Bibellæsningen, jeg de andre Aar holdt i Kirken, kom kun de Unge, og af dem ei engang ret Mange. Derfor har jeg iaar valgt Skolen, og endnu har jeg været tilfreds. Jeg begyndte paa Apostlernes Gjæringer og har derved den Fornøielse, at vi synger den skønne Psalme: „Sin Vogn gjør han af Skyer blaa, I Aag han Storme spænder“, og bliver godt bekjendt med Pindseheftet. Saa synes mig ogsaa, at Foredraget bliver baade jævner og hjerteligere, naar jeg staaer lige mellem Tilhørerne, og har dem saa nær ved mig; for, hvad der staaer hos Saxo om Svend Grathe, „at han

krøb til Veirs og maatte have Folket under Fødderne, før han kunde sætte sin Mund i Lave“, har jeg rigtignok udlagt ogsaa om Prædikestolen, som jeg finder staaer noget for høit, og gjør tit, at Tonen bliver en anden, end som naar man ellers taler med og til Folk.

Om Søndagen præker jeg over Lidelseshistorien.

Hvad De baade skrev mig til, og jeg senere læste mere om i Kirketidenden, angaaende Confirmationen, har glædet mig meget, for igrunden har jeg gaaet frem derefter, idet jeg begynder at fortælle Børnene, at de ere døbte, og døbte i Kirken, samt hvor Daaben staaer, og at Prækestolen og Alteret følger derefter; saa at jeg, for at forklare, hvad Kirken er, siger: det er det Samfund af Mennesker, i hvis Hjerter der gjentages Alt, hvad der skeer i Kirken, som foreholder sig selv Daaben, selv præker Evangeliet for sig, og mindes, hvad Herren siger til os ved Nadveren, beder Herrens Bøn og synger gudelige Psalmer; altsaa Kirken samles i Kirken paa Herrens Dag, men naar vi saa gaae hjem og lukke Kirkedøren i, saa er de Mennesker Kirken, i hvem Herrens Ord og Gjæringer, som der aabenbares, gjemmes. Og paa den Maade kan jeg tale forstaaeligt og levende om Kirken, som før var mig et saare svært Ord, men er nu fornøieligt. Saa har det ogsaa glædet mig at see, at den store Pindsedag var den første Søndag med hvad vi kalde fuld Gudstjeneste: 1. Præken, 2. Daab, 3. Bøn og 4. Nadvere.

Da De nu har givet Tegningen til en kirkelig Ledetraad, tænker De saa ei paa at fuldende Arbejdet? De kan troe, at en saadan Bog vilde gjøre Gavn, for der er Mange, som føle, at det nærværende Læserie er forkeert; men de ved ei, hvorledes de skal gjøre det anderledes. Vor Provst Nielsen var ganske henrykt over det Stykke.

En rigtig nyttig Formaning fik jeg ellers i, hvad De siger om „de Modvillige og Godvillige“ „de Troende og Vantro“.

Naar jeg i Præknen eller for Confirmanderne har taget Hensyn til de Vantro, har jeg oftere sagt mig selv: det duer ikke; de som trænger, faaer jo intet andet end Støi og Allarm, og Du spilder Din Kraft og kommer til at ligne Forsamlingsfolkene, som tale meest om Verden udenfor dem; og dog er jeg bleven fristet dertil. Nu haaber jeg, jeg skal staae mig. Dog maa jeg føie til: De har sagt, hvad De nu siger, mange Gange før; men nu har jeg lagt det ordentligt paa Hjertet, saa jeg haaber, det bliver der.

Min Søster Heibergs lille Dreng, 6 Aar gammel, er hos mig i Vinter, og jeg har megen Fornøielse af ham, baade liver det op at have en rask Dreng i Huset, saa mfører det mig ogsaa daglig at fortælle ham Nordens Guder; en stor Hund, Humble, som jeg har, er her Fenrisulv, og Thor maler han af med alle hans Bedrifter. Det er mærkværdigt, hvor Børn elsker de Fortællinger; jeg har i Eftermiddag fortalt den lille Klasse i Skolen — tænk der er 50 Børn i den — Thors Reise til Udgaardsloke, og det var en Lyst at see den Fryd, det udbreder. Der vilde blevet et ganske anderledes dygtigt Menneske af mig, om jeg som Barn havde lært Nordens Myther istedetfor Mathematik og Latin, saa havde jeg havt noget at tænke paa og more mig over, hvorimod jeg ingen Tanker fik og ingen kunde gjøre mig over Meget, jeg maatte lære.

Danske Samfund i Nestved gaaer godt; jeg morede mig ret sidste 11. Febr., uagtet Barfods ¹⁾ Tale var noget lang og meest i Lighed med en Præknen, og Dorphs Fortælling om Stormen saa lang, eller rettere han havde taget saa langt et Tilløb, at Stormen selv neppe reiste sig, før den lagde sig; og den ædle og lærde Dr. ²⁾ talte med en Røst og et Mæle, at havde jeg ei kjendt ham saa nøie og med mine gode Øine seet, at det virkelig var ham, havde jeg aldrig kunnet troe det. Det er forbavsende, hvor han for-

¹⁾ P. M. Barfod var Kateket i Næstved.

²⁾ P. C. Kierkegaard.

andrer sin Røst, og det er Dem, man hører tale, skjøndt Øinene seer Doctoren. Men desuagtet, siger jeg dog: det var — ei som Barfod „en herlig Sommer“ — men en prægtig Vinterdag, som baade samlede, vakte og fornøiede mange Mennesker og har senere fremkaldt mangan nyttig og forfriskende Samtale. For det er ogsaa det Gavnliges ved Historien, at Folk faaer Noget at tale om, som oplyser. Og Sangen gik prægtigt.

Min Broder i Ondløse har jeg besøgt, og han er meget glad ved at være kommen tilbage til vort venlige Hjem. Hver Søndag Eftermiddag kommer de Gamle op og holder ham ved Selskab, og de sagde strax til ham, at de havde ei været vant til Orden siden Faders Tid, men de havde talt med hverandre og var enige i, at de nok vilde finde dem i den gamle Orden; tillige, at deres Fædre havde hentet vor Faders Flyttegods i Kallundborg, og at Sønnerne nu vilde gjøre det Samme mod Sønnen. Det var meget kjærlige Sogne i min Faders Tid, men hans Eftermand var Petersen, en Philosoph, som De mulig har kjendt, og efter ham kom Schaldemose, endnu vovere. Gjeudøberne, som er der, af dem er Formanden kommet til ham og siger, at de er forlokket. Fru Toft og jeg havde gjort Aftale at følges ad paa den Tour; hun vilde til Fru Estrup paa Kongsdal, som ligger nær ved Ondløse, men Willemoes kom samme Dag, saa der blev intet af hendes Reise. — —

Af Aftenskolen har jeg Fornøielse, men studerer ogsaa skrappt til den; for hvad jeg fortæller, maa være rigtigt levende, og dermed og ellers med Præken og Skoleerne gaaer Tiden, og Gud skee Lov, godt, for jeg veed, jeg er virksom og i en Virksomhed, som ei sløver, men muntre mig op til at pønse, som Bønderne siger, videre, saa jeg næsten maa sige, da Foraaret jo er begyndt, at Vinteren bliver for kort til Arbeidet. Med de Fattige gaar det meget godt endnu. Alle Folk har Arbeide fuldt op, og de, som har stjaalet i Vinter, har ei stjaalet af Trang, men af Lyst.

Saaledes tog en Gaardmandssøn og en ung Bødker forleden en stor Eeg, 24 Tom. i Gjennemsnit og 36 Alen under Kronen, et Tyverie, som har forfærdet alle Skovbetjente og Skov-Eiere, for det skal være mange Aar siden det er begaaet saa groft.

Det er sandt, vil De gjøre mig den Tjeneste at laane mig een eller 2 Confirmationsprækner og Taler; den fra sidste Efteraar, om De har den, ønskede jeg helst. Saa skal De have mange Tak for Deres gode Brev.

Hils kjærligst Deres Kone og Familie. Vil Gud, sees vi om 6 Uger; den Tid, tænker jeg, gaar hurtigt.

Deres inderligt hengivne
Rørdam.

Jeg har faaet min Globus fra Kongen.

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 19. Marts 1847.

Kiære Ven!

Tilgiv, at De ikke forrige Uge fik Svar paa Deres smukt udførlige Brev! Grunden var nærmest, at jeg vilde sendt de Blade, De bad om, men kunde ikke komme afsted dermed, og nu faaer De dem slet ikke ¹⁾, thi da jeg idag kom til at tænke paa det, fandt jeg, De var fuldt saa godt tjent med blot at faae opgivet, hvad jeg ved begge de sidste Confirmationer talte om, og det var da til Paaske Josva XXIV,15, Marc. XVI,16 og Ap. Gj. XX,32, og til Mikkelsdag Marc. I,15, 1. Moseb. XXVIII,17 og det sidste Vers i Prøveheftet, „Fred er Kirkens Velkomstord“. De husker mulig nok, det er min Skik før Overhøringen at tale til Menigheden om den christelige Børnelærdom i det

¹⁾ Blandt Rørdams efterladte Papirer findes dog Grundtvigs Konfirmationstaler fra 1844 og 45, hvilke savnes i Brandts Udgave af Grundtvigs Kirkelige Lejlighedstaler.

Hele, siden før Løftet nærmest til Børnene om Troen og Daaben, og endelig til Alle om Velsignelsen. Ønsker De det, skal jeg gjerne ved Leilighed give Dem en Opskrift paa Alt, hvad jeg siden 39 hertil har brugt, og som kan være nyttigt til at give baade hos os selv og Tilhørerne det Gamle en ny Vending, som forfrisker. Da jeg ikke troer, der ellers var Noget i Deres Brev, som krævede Svar, tager jeg mig idag ikke Tid til at læse det om igjen, men een Ting husker jeg dog, som jeg vilde sige, De har Uret i og gjør Skade med, det er at falde med Døren ind i Huset, som jeg seer, De atter har gjort hos Fru X.

Det kan gjerne være, De veed bedre end jeg, hvordan hun har det i Henseende til Næsten; men jeg veed dog lidt bedre, hvordan hun og alle Folk skal have, hvad der fra vor Mund kan gjøre dem godt, og det er ikke, naar vi ubarmhjertig farer løs paa, hvad der enten er eller synes dog at være deres svage Side og ømme Sted, og det skal i denne Henseende være os Nok, at det ønskede vi ingenlunde, de skulde gjøre ved os. Men ogsaa paa vor Herres Vegne og med Hensyn til Ordets Virkning maa vi ligesaavel være forsigtige med at trænge os ind paa troende som paa vantroe Sjæle; thi det er visselig ikke Herrens Villie, at vi ved at tiltale haardt og ubetimelig skal nedbryde istedetfor at opbygge, og det er jo selv i Verden gode Venners Skik at bære over og skaane hinanden, til det enten bliver uundgaaelig nødvendigt at omtale deres Svagheder, eller de selv kommer derpaa.

De kan maaskee synes, jeg selv støder an mod denne Regel; men i saa Fald vil De tilgive det, fordi jeg kunde frygte for, De tog min Taushed for Samtykke, og jeg dog slet ikke kan bifalde Deres stadige Krig med Fru X om Herremændene, naar den tager saa alvorlig en Vending, som Deres Brev ¹⁾ synes mig at vise.

¹⁾ Det paagjældende Afsnit af et Brev fra P. Rørdam er udladt af Hensyn til nulevende Personer; men Grundtvigs Svar er for karakteristisk til at burde forbigaaes.

Deres Forsøg i Skolen glæder mig, som Alt, hvorved der kan komme lidt Liv i den døde Sø, og jeg fornøier mig til at tale med Dem om det og meget Andet. Hilsen fra os alle til Dem og Syster

ved Deres Ven

Grundtvig.

P. Rørdam til Grundtvig.

Mehn, 4. Juni 1847.

Kjære Pastor Grundtvig!

Skal vi saa reise over til Rødding og see, hvorledes det har sig med den Skole, og hvad Helveg¹⁾ tager sig for?

I Slutningen af denne eller Begyndelsen af næste Maa-
ned kan jeg tage mig 14 Dages eller 3 Ugers Frihed, men kan ogsaa, om det er Dem bekvemmere, reise den 14de eller 15de d. M., naar jeg maatte faae Deres Mening at vide i næste Uge, saa jeg kunde faae Bispens Svar, mens han endnu er paa Møen.

Hvad Reisen angaaer, er mit Forslag, at vi mødes ved Kallehave, paa Dampskibet, og gaar saa til Flensborg og derfra over Haderslev gennem Landet.

Længere har jeg ikke lagt Reiseplanen, kun at jeg, naar vi gik tilbage gennem Fyen, havde Lyst til at tage til Kierteminde til min Svoger et Par Dages Tid og derfra tage mine Søstre hjem med.

Hvorledes vi lever, vil Svend kunne fortælle; det har forfrisket mig at have ham her.

Hils Deres Familie kjærligst.

Deres hjerteligt hengivne

Rørdam.

¹⁾ Frederik Helveg var da Forstander for denne Skole.

Grundtvig til P. Rørdam.

Bakkehuset, 12te Juni 1847.

Kiære Ven!

Mange Tak for Svenn, som ventelig har gjort endel Uleilighed, for ei at tale om Vinden, der altid følger med ham, men lægger sig vel efterhaanden.

De skal ogsaa have Tak for deres Forslag til en Røding-Reise, men derpaa har jeg dog for Øieblikket intet Mod, da jeg, Gud skee Lov! befinder mig vel, er i Arbeide og veed ikke, hvortil Reisen skulde nytte, eller hvem jeg skulde faae til at besørge Embedet i min Fraværelse.

Min lille Bog om den danske Høiskole er just nu kommet ud, og skjøndt jeg godt veed, den gjør ingen Mirakler, er dens Optagelse mig dog af stor Vigtighed, som et Varsel om, hvad man tør vente i en Sag, hvorpaa, efter min fulde Overbevisning, Danmarks Vee og Vel beroer.

Jeg har nu for Alvor taget fat paa det Attende Aarhundrede, for, om mueligt, i Sommer at komme til Ende med min Haandbog i Verdenshistorien, som dog skulde have en Slutning, saa jeg, om Gud vil, endnu kan faae Stunder til at gjøre lidt for Kirkehistorien.

Nu lykkelig Reise og alt Godt! Hvad mærkeligt, De støder paa, vil De nok venlig meddele mig, og det skedte jo bedst, naar De kunde lægge Hjemveien om ad Bakkehuset, hvor jeg vanligvis hele Sommeren vil være at træffe. — —

Kiærlig Hilsen fra os alle.

Deres Ven

*N. F. S. Grundtvig.**P. Rørdam til Grundtvig.*

Mehrn, 13. August 1847.

Kjære Pastor Grundtvig!

Saa har jeg da gjort Reisen fra Kiel til Haderslev, og er i det Hele godt fornøiet med den, 1) fordi jeg er sikker

paa, at vi har Ret, 2) fordi jeg for min Part kan gjøre Rede for vor Ret, uden at jeg derfor tør sige, om jeg overbeviste Nogen.

Saaledes mente Harms, at det var meget nyttigt „for den intellektuelle Udvikling“, at der var 2 Sprog i et Land, et helligt og et profant, og derfor at Tysk og Dansk godt kunde forliges sammen, det ene ved Altertjenesten, det andet paa Prækestolen, og da jeg dertil svarede, at Apostlerne jo dog prædikede „paa Folkenes Modersmaal“, svarede han: ja, men dengang var Gudstjenesten ikke ordnet! Fremdeles vilde han bevise sin Paastand fra den nuværende slaviske Kirke, hvor der ogsaa var 2 Sprog; men som jeg dertil yttrede, at man dog ei skulde lære af de Døde! kom der Fremmede, og vor Samtale var dermed til Ende.

Om Søndagen hørte jeg Harms præke, men savnede hos ham Forestillingen om en Menighed; han læste et Stykke op af Johannes Evangelium, og det forsøgte han nu med al Magt at putte ind i Tilhørerne. Daaben kom jeg ei til at overvære, da den foregaaer i Sakristiet, hvortil Døren blev lukket af; men af en yngre Præst, Valentiner, hørte jeg, at i de senere Aar er der dog flere Præster, som har begyndt at bruge Troesbekjendelsen. Ved Nadveren kommer 2 og 2, og en lille sagte Tale gaaer forud for Brødet og Vinen. Men Sangen var meget god, og Forsamlingen var andægtig.

Fra Rendsborg til Slesvig kom jeg gennem Dannevirke, som af Bønderne kaldes Margreten-Wall. Volden er nu lav og lille, dog, hvor jeg gik, henved $\frac{1}{4}$ Mil østerpaa, henad Slien [til], over en Mands Høide, og paa sine Steder høiere; den har 2 Arme mod Østen, og i Gjennemkjørslerne kan man see, at den er bygget baade af Jord, Træ, Tørv og Steen.

Paa Slien seilede jeg en Aftenstund over til Hadeby; Fjorden er ganske yndig, den smukkeste af alle Fjorde paa Østkanten, synes mig. Manden, som roede for mig, fik jeg til at tale Dansk; men det kneb, inden han vilde svare mig paa Dansk; dog da han kom paa Glid, fortalte han, at det

Sprog havde han talt fra sin Barndom, og at alle de Gamle, hans Forældre omgikkes med, talte Dansk, men at nu var det næsten uddøet. Jeg fortalte Provst Nielsen i Slesvig dette, med Tilføiende, at jeg formodede, at i Knud Lavards gamle By maatte det Danske vist holde sig endnu, samt at jeg formodede, at Landet Nord for Dannevirke maatte være Dansk, naar det blev tiltalt paa Dansk, men Provsten vilde næppe troe, at Skipperen, jeg havde talt med, var en Dansker, end sige at der var Flere af det Slags i hans Provstie.

Kun Vaabenhuset i Hadeby tyder paa Ælde, det øvrige af Kirken er nyt. Paa en Ligsteen paa Kirkegaarden fandt jeg Navnet Dannevirke, og hørte saa, at vesterpaa var der 2 smaa Landsbyer af det Navn.

I Flensborg er der 3 tyske Kirkesogne — hver Kirke har 2 Præster og 2 Skoler. Saa er der ogsaa en dansk Præst — men enten han prækede Dansk eller Chinesisk, var omtrent det samme — og slet ingen dansk Skole. Jeg overværede Undervisningen i Maria Kirkens Skole; men den var fattig i Dansk, ikke en eneste Dansk Læsebog, kun Læreren, en født Holstener, havde et Expl. af Malling, hvoraf han læste et Punktum op, men saaledes, at jeg ikke med min bedste Villie forstod, hvad han sagde; og hvad han saaledes læste op, skulde Drengene først skrive paa Dansk og dernæst paa Tysk. Men da han saa var saa ubetænksom eller ufor-skammet at spørge mig, hvad jeg syntes om den Underviisning, svarede jeg ogsaa: maadeligt! Historielæreren læste et Punktum op af Allens Historie, gjentog det saa med sine egne Ord, og gik saaledes videre.

Thomsen, der var [Præst ved Frederiks Kirke] paa Christianshavn, boer 1 Miil Syd for Flensborg i Anglen, men er nu gift med en Søster til Advokat Bremer. Paa Veien derud havde Postkarlen fortalt mig, at alle Beboere i Munkebrarop vare danske; men da jeg spurgte Thomsen, hvad Sprog Folkene talte, svarede han: naturligviis Tysk;

men da jeg saa foreslog ham at gaae med mig i Skolen, for at overbevise ham, at Børnene nok forstod Dansk, blev han ganske bleg og sagde, at det turde han ei for Provsten, saa vilde jeg gaae. maatte jeg gaae alene. Men da jeg ei kunde blive der meer end 2 Timer, og ei syntes om at gjøre Uro i den korte Tid, tog jeg Thomsen med til Siemonsen, som boer længer Syd paa, og Siemonsen tilstod, at ved alle Barsler og Gilder hørte han lutter Dansk omkring sig; kun naar Nogen talte til Præsten eller Degnen, var det tydsk, ellers altid Dansk.

Jeg var ogsaa i et Selskab i Flensborg hos en af de danske Kjøbmænd, paa Danskhedens Vegne; men skjøndt de ellers var mægtige Folk, var de ei engang saa livlige som vor Agent i Præstøe.

Da jeg tog fra Flensborg til Aabenraae, havde jeg Løier af 2 Herrer, som sad foran mig og talte ivrig Tysk, indtil Vognen begyndte at hælde, men som, da det lod til, at det skulde gaae galt, blev paa engang Danske, og raabte helt forfærdede: nei hvad er det! nu vælter vi! Paa samme Vei kom jeg til en Kro, hvor jeg bad Gaardskarlen om et Glas Vand, hvortil han svarede: Wie sagen Sie? men da jeg saa bad om Vandet paa Tydsk, raabte han til en Karl, som stod ved Posten: Laves, teig Herren et Glas Vaand!

Pladsen til Seminariet er afsat; Forstanderembedet er saaledes forbundet med Præsten i Vondsbæk, at efter min Mening kan kun C. Boisen overtage det.

At komme fra den skjønnede og frugtbare Østkyst til Vestereggen er sørgeligt. Rugen er neppe 1 Alen høi, og Vognen kryber i Sandet heelt op paa Hjulene. Min Reisekammerat var den lille Bibliothekar Thorsen, der vilde til Varde, hvor hans Fader er Rebslager. Det morede mig, efterat jeg saalænge havde levet paa Krigsfod, at træffe paa et Menneske, hvis hele Liv er Bøger og tilmed gamle Bøger; og tænker jeg: Thorsen, han lever dog vist i den dybeste Fred! Men saasnart vor Samtale kom igang, hørte jeg, end-

ogsaa Thorsen havde sin Krig, ja at han var een af Hovedmændene for det Oprør, som havde styrtet den islandske Rafn; saa jeg kom fra den ene Krig til den anden; dog gik den sidste heelt nemt af, for jeg var jo strax enig med Thorsen, at det var vel, Rafn blev styrtet.

Med Feilberg i V. Vedsted tog jeg en Dag til Manøe, og fik derved et rigtigt Bøgreb baade om Ebbe og Flod, for Kl. 11 kjørte vi paa den tørre Strandbund til Øen, 1 Miil ud i Vesterhavet, og Kl. 5 om Eftermiddagen seilede Smaaskibe, hvor vi havde kjørt. Paa Øen var der ikke flere Mandfolk end Præsten Olivarius, der tillige er Skolelærer, og Mølleren og en gammel udlevet Matros; alle de andre vare paa Tog, saa Qvinder og Børn forrettede alt Arbeide.

De synger godt paa denne Øe. En Kone sang for mig: Der stander et Slot i Østerrig. En Vinter, [da] der ingen Præst var paa Øen, har Feilberg ligget der 4 Uger, og saa begjærlige var de efter en Præken, at F. prækede 2 Gange hver Søndag, foruden om Onsdagen. Da han tog hjem, blev han fulgt af 12 Styrmand, som raabte 9 Gange Hurra for ham. Men Feilberg er ogsaa en drabelig Mand at see til og en dygtig Præst. I Rødding var jeg med stor Fornøjelse, hørte Thomsen (af Trydes Slægt) over Meierivæsenet, og det gjorde han godt, og Helveg om Christendommens Indførelse hos Angelsaxerne og over Thors Kamp med Hrungrer, og det var udmærket, saa forstaaeligt og levende, fuldt af Ordsprog. Der var 15 Karle, 2 fra Sjælland, Resten fra Jylland og Slesvig, og de fulgte alle Foredrag med Lyst, og spurgte om hvad de vilde have bedre forklaret. Hele Gaarden var reen og kjøn.

Det er sandt, jeg har en Hilsen til Dem fra Hauch i Kiel, saa var jeg ogsaa der i et Professor-Selskab og talte med Nitsch, Skolebiskoppen, om deres Bog om Sorøe og om den paatænkte Høiskole. Han var helt forbauset over Planen, det var Noget, han aldrig havde tænkt sig. Hos Professor Paulsen i Kiel havde jeg megen Glæde; det er en alvorlig

Mand. Hans Kone er en Datter af Bloch i Roeskilde. Men at Paulsen maa være nøisom i sine Fordringer, mærkede jeg deraf, at han glædede sig over, at jeg talte Dansk til Prof. Ahlman (Statsøkonom), og at Ahlmann svarede mig paa Dansk. Det gjør godt at reise, tilmed Hjemmet bliver dobbelt kjært. Hils deres Kone kiærligst!

Deres inderligt hengivne

Rørdam.

P. Rørdam til Grundtvig.

Egitsborg, 2. Septbr. 1847.

Kjæreste Pastor Grundtvig!

I Søndags som jeg havde præket og var saa glad — det er jeg altid om Søndagen — tog vi om Eftermiddagen til Præstøe. En halv Time derefter saae vi Ildløs; men saa nær syntes Ilden, at vi mente, det var en Udflyttergaard fra Ammendrup; saa det var kun, fordi jeg fik Øie paa min Karl, der blandt flere Folk kom op ad Gaden for at see efter Ilden, det faldt mig ind at sige: det er nok det bedste, vi kommer hjem, for ud ved vor Side er det. Da vi kom til Skibbinge Banke, møder vi en Mand, som fortalte, at han havde seet Ilden, da han kjørte gjennem Allerslev, saa enten maatte det være Mehrn eller der i Nærheden, og da vi kom til Ammendrup, kom en anden Mand os imøde, som sagde: vær beredt paa det Værste, det er Deres Gaard, som brænder.

Kl. 9, som vi kom hjem, laae Gaarden i Aske, og af den rige Høst, den rigeste jeg endnu har eiet, deriblandt 74 Læs Rug, 50 Læs Ærter og 40 Læs Kløverhø, var hvert Straa og Kjerne fortæret.

Af Boet blev frelst, hvad der var i mit Studerekammer (men Bøgerne, de fleste, stod ei der) og i Havestuen; Resten

brændte, saa vi bogstavelig eier af Klæder — kun hvad vi staae og gaae i.

1843 lod jeg mit Bo assurere, men hvad jeg senere har skaffet mig, er tabt; og mine Søstre og 3 af mine Folk og den lille Frederik, min Brodersøn, har mistet hver Trevl, for siden 1843 har jeg ei tænkt paa Assurance, og Bolette havde efter den Tid faaet alt sit Linned fra Moders Tid herud, og Folkenes Tøi faldt mig heller ikke ind at assurere.

Til en ny Præstegaard (den gamle var assureret for 4000 rbd.) kommer jeg til at laane 2000 rbd.; ringere end 6000 rbd. kan en ny ei opføres.

Ilden opstod i Tagskjæget i den nordre Længe, hvor der aldrig kommer Folk med Ild eller Lys, og Forhøret, som næste Dag holdtes fra Morgen til Aften, ledte ei til ringeste Spor; kun gavnede det mig forsaauidt, at jeg nu slet ei tænker eller spørger: men hvorfra kom dog den Ild? saa træf blev jeg af den megen Spørgen derom.

Da jeg saae mit glade og stille Hjem i Aske, blev jeg først ganske rolig; jeg saae paa Ilden og saa paa mig selv og sagde: men Du er jo dog den samme som imorges! og jeg saae op og sagde: Hellig Aand, staae mig nu bi og viis, at Du er Kraftens Aand! Saa blev jeg heel stille og rolig, saa jeg med mine Søstre og Frederik tog til Egitsborg Kl. 12 $\frac{1}{2}$ om Natten.

Men da jeg næste Morgen — jeg lukkede ei mine Øine — stod op og saae dot brænde endnu, og jeg saa kom derhen og saae hele Ødelæggelsens Vederstyggelighed og al den velsignede Sæd i Aske, saa blev jeg kold som Iis og haard som Steen, og derpaa sad jeg i Forhør til om Aftenen Kl. 9; jeg vilde høre Alt, hver Forklaring. — Men 3die Dags Morgen — jeg sov saa mildt og blidt om Natten — var jeg glad, og jeg kom til at tænke paa Esaias Ord: frygt ei, jeg gjenløste Dig, jeg kaldte Dig ved Navn, Du er min! gaaer Du gjennem Vandene, skal de ei overskylle Dig, gaaer Du gjennem Ilden, skal den ei brænde Dig — og jeg forstod

de Ord, og de trøster mig daglig, og nu er jeg glad og frimodig igjen og har skrevet idag min Præken til paa Søndag.

Saa er jeg ogsaa stolt af mine Folk, for de bærer med yndig Sagtmodighed, hvad der er at bære, vi trøster hverandre; jeg har sagt dem, jeg tager deres Tab paa mig, saa vi dele lige — og ingen Broder har haft kjærligere Søstre.

Dorph, hvor vi boe, er en complet Mand, af faa Ord, men megen Kraft. Om otte Dage, vil Gud, flytter vi til Høvdingsgaard — Eierne er borte — og agte at blive der indtil videre. Aagaard, Fabritius og Raben paa Bellevue har viist mig virkelig Deeltagelse; Raben sendte mig strax 100 rbd. og et kjønt Brev. Den gode Stampe kom strax og spurgte: hvormed han kunde tjene mig ¹⁾. Alle Creaturerne sætter jeg ud paa Foder. Folkene giver jeg Kostpenge, beholder 1 Karl, 1 Pige og 2 Heste.

Snorro og Saxo! vil De — Svend eller P. Boisen — sende mig dem snart, og Verdenshistorien 2. Deel, Müllers Danmarkshistorie, dem bruger jeg daglig, og senere kan De see at samle nogle af Deres Bøger til mig, — Gud bevare Dem og Deres!

Deres inderligt hengivne

Rørdam.

Det er 107 Aar siden Gaarden brændte, det var i Provst Terpagers Tid.

Grundtvig til P. Rørdam.

Bakkehuset, 4. Septbr. 1845.

Kiære Ven!

Allerede i Tirsdags hørde vi fra Iselinge den sørgelige Tidende, og De vil troe, det var med inderlig Deltagelse, og

¹⁾ Fra mangfoldige andre Sider modtog P. Rørdam Beviser, ikke blot i Ord men i Gjerning, paa den almindelige Deltagelse i Anledning af den Ulykke, der havde ramt ham og hans Hus.

at jeg siden daglig har tænkt paa Dem, og fremfor Alt ønsket, at ligesom vi veed, det er altid Herren, som giver og tager, Han ogsaa vilde give Dem Tillid til Hans almægtige Faderlighed: Herrens Navn være lovet! Gud skee Lov! jeg seer af Deres Brev, at Han har hjulpet Dem godt paa Vei dertil, og Han, som begynder den gode Gierning hos os, fuldfører den altid til Vor Herres Jesu Christi Dag. Og Han, som raader for det Indvortes, Han raader jo ogsaa for det Udvortes og kommer godt ihu, at vi er Støv og bære hans Billede i Leerkar, som let kan sønderbrydes, og Han har desuden udtrykkelig lovet, at naar vi først søge hans Rige og Ret, da skal vi faae det Øvrige, vi kan behøve, ovenikiøbet. Og det er heller ingenlunde blot for vor egen Skyld, til vor Prøvelse og Renselse og Fremvæxt, at slige store, kiendelige, uformodenlige og uafvendelige Uheld træffe os, men ogsaa for alle de Hjerters Skyld, hvis Deltagelse trænger til at vækkes, prøves og næres! Om det nu er Guds Villie, at de skal have alt det Bryderi og al den Forstyrrelse, der sædvanlig følger med Bygning, offentlige Penge o. s. v., da vil Han ogsaa styrke Dem derefter, lære Dem Forsigtighed og Taalmodighed og udføre Alt til det Bedste; men om det er Guds Villie, forekommer mig tvivlsomt, og jeg vil sige det, for at De kan blive vis i Deres Sag, hvad under saadanne Omstændigheder er af megen Vigtighed. Herren give Dem de bedste Tanker og frisk Mod paa hvad, der tækkes Ham; men jeg troer, at i Deres Sted vilde jeg heller begynde anden Gang at sætte mig ned paa et andet Sted end paa det samme, og er eller bliver det ligedan for Dem, da formoder jeg, der vilde aabne sig Udsigter til en ny Virkekreds, under den gamle Velsignelse, ei mindre men heller mere.

Hvad jeg egenlig tænker paa, er Sorø. Efter hvad jeg kunde slutte af en Samtale, jeg i forrige Maaned havde med Kongen, er det virkelig hans Ønske, at der skal blive en folkelig Anstalt, og da jeg forestillede ham, at hvor

Alt kom an paa Personlighederne, maatte min ikke fattes, saa gik han ogsaa ind paa det, og spurgde, om jeg da vilde være Præst i Sorø, da Sommer vel dels snart sov hen og dels let kunde afgaae. Hertil svarede jeg, at det just ikke var mit Ønske, men at naar jeg sattes istand dertil, vilde jeg gierne opholde mig i Sorø, om det saa var et heelt Aar. Men kunde De ikke under nærværende Omstændigheder have Lyst til at være Præst i Sorø, og naar den folkelige Høiskole kom istand, tillige at gjøre der hvad Gavn, De kunde? Det kan i det mindste aldrig skade, at De tænker paa det; thi det er netop ved at tænke paa flere Veie, vi forvisses om, hvilken Gud af os vil følges paa.

De forlangte Bøger haaber jeg, De faaer med det Allerførste. Er Høvdingsgaarden pr. Præstøe? Og naar De giver mig en Liste paa de Bøger, mine eller ikke mine, De mest savner, da skal jeg, med Guds Hjelp, nok sørge for, De faaer dem, ligesom De ei vil tvivle om, jeg jo med Glæde skal gjøre Alt, hvad Gud sætter til mig at vise min venlige Deltagelse med.

Jeg har i den sidste Maaned været saa stadig og fornøielig sysselsat som sjelden, med et Udvalg af Kæmpeviser til Mariboës Drengeskole. Der trykkes alt rask væk paa disse 70, som jeg tør troe, de Bedste for Ungdommen af alle Slagsene og gjort saa let tilgængelige og syngelige, som jeg mægtede. — Saasnart Bogen er færdig, skal De faae den, og jeg troer, De vil finde alle Deres gamle Livstykke undtagen „Sven Vonved“, som jeg ikke kunde faae Magt med, og „Kongen raader for Borgen“, som fattes et passende Indhold.

Nu trøste Vorherre Dem, Deres Syster og Alle, som dele det store Uheld, og Han, som er rig til alle dem, der Ham paakalde, give dem hundrede Fold for hvad De har mistet, besynderlig i faste Eiendomme, som hverken Ild eller Vand kan skade!

Fortæl mig nu, naar De kan, hvordan det gaaer Dem

baade indvortes og udvortes! Stundom er det allerede en Trøst at aabne sig for en deltagende Ven, og ganske tomt lader Vorherre da heller ikke Svaret blive.

Kjærligst Hilsen fra os alle ved

Deres Ven

N. F. S. Grundtvig.

P. Rørdam til Grundtvig.

3. Septbr. 1847.

Kjæreste Pastor Grundtvig!

Næste Søndag skulde jeg holde Høstpræken. Vær saa god at sende Qvist et Expl. af den sædvanlige Høstpsalme; jeg erindrer det først nu og er paa Petersgaard, saa jeg intet Expl. er istand til at skaffe.

Jeg ønskede 1) 300 Expl. deraf, men i samme Format som den almindelige Psalmebog, at den bedre kan gjemmes; 2) at faae dem med Pakkeposten paa Tirsdag.

Fru Toft foreslog mig idag, at hun, som er vant til og har Lyst til at bygge, vilde overtage Gaardens Bygning, jeg naturligvis skaffe Pengene, og saa vilde hun begynde strax (Sagen er, at jeg aldeles ingen Anlæg har til at bygge Huse); men, skjøndt Pengene jo saa kom i redelige og kyndige Hænder, er der dog Noget, som trykker mig. Jeg synes, det var underligt, at en Kvinde bygger til en Mand.

Hvad siger De dertil? skal jeg modtage Fru Tofts Forslag eller licitere det Hele bort?

Saa er der om en anden Sag 2 Meninger: det er om Borgestuen! De fleste Stemmer er for at sætte den i Kjælderen, men jeg finder det upassende, at mine Folk, som jeg holder saa meget af, skulde boe i Jorden!

Altsaa paa Tirsdag venter jeg Brev fra Dem.

Lev vel! Deres hengivne

Rørdam.

Grundtvig til P. Rørdam.

Bakkehuset, 6. Septbr. 1847.

Kiære Ven!

Qvist havde selv Expl. af Høstsangen og har lovet mig at faae den færdig og afsende den paa Tirsdag.

Gud give Dem Naade som til Alt, da vi er alt af Naade, saa til en Høstprædiken, som ret ærer Gud, opbygger Menigheden og trøster Dem selv rigelig ved Følelse af Faderhaanden, som føder Himlens Fugle og klæder Markens Lilier saa yndig op hvert Foraar!

Hvad Byggeriet angaaer, da vil de af mit Forrige have seet, at jeg gierne ønskede Dem fri for det, og naar Fru T., efterat have betænkt sig paa det, vil paatage sig Uleiligheden, da seer jeg ingen Grund til at afslaae et saa venligt Tilbud, naar De kun forud kan enes med hende om, hvormeget Bygningen maa koste, og hvordan den skal være indrettet.

Vel har jeg nu slet intet Kiendskab til Byggeriet, derfor heller ingen Forstand derpaa, men jeg veed, at Alt, hvad Bygningen koster mere end Assurance-Summen, falder først og sidst Dem til Byrde, og alle saadanne indirecte Skatter hader jeg, og kommer en Eftermand til at bære Byrden med, faaer man ovenikiøbet Skam til Takke, om end Alt ellers var efter hans Hoved.

Hvad Kielderens angaaer, da har jeg strax det imod den, at en Saadan, heel gennemført og tjenlig til Beboelse, i mine Øine forudsætter og kræver en herskabelig Bygning, som vilde falde meget for kostbar, og dernæst vilde jeg som Landsbypræst aldrig have Borgestue i Kielderens, da den derved igrunnen var unddraget det Tilsyn, jeg maatte ansee baade for skyldigt og nyttigt.

Licitation kan ved saadanne Leiligheder være god nok, naar man baade har Øie paa hver Finger og Mod paa, naar behøves, at gaae Rettens lange og besværlige Vei med Byg-

mesteren; men ellers giver den sædvanlig mindst for Pengene, hvor godt end Kiøbet kan synes, som Ordsproget lyder: godt Hestekiøb gjør daarligt Ridende.

Bojsen har lovet paa Tirsdag (imorgen) at sende Dem de forlangte Bøger.

Min Lise, Meta og alle mine hilse venligst med mig og ønske inderlig, at De snart og ret glædelig maa forvinde det haarde Stød, som alle de Stød, Verden giver!

Deres Ven

N. F. S. Grundtvig.

Hertuginde Vilhelmine til P. Rørdam.

Kjøbenhavn, den 27. Novbr. 1847.

Kjære, gode Pastor Rørdam! Ubeskriveligen ondt gjør det mig, at De er reist hjem, uden at jeg fik Dem sagt Farvel, jeg havde saa gjerne seet, at De endnu havde faaet seet min elskede Hertug, som kom her til min store Glæde i Mandags. Dem havde jeg endnu saa gjerne talet; De kan tænke Dem, hvor bedrøvet jeg blev, da jeg hørede. De var reist. Paa Onsdag reiser jeg hjem med min tilbedede Hertug; saa ondt det gjør mig at forlade her saa Mange, der ere mig dyrebare, saa gaaer jeg dog med ham, jeg elsker over Alt, og det er en ubeskrivelig Trøst, og i mit Hjem er jeg yderst gjerne. Lev nu vel, kjære Pastor! saa vel, som saa inderligen ønskes af Deres

evig hengivne

Wilhelmine,

H. til S. H. Gl.

Ovenstaaende Brev er det sidste, vi have, af P. Rørdams Brevvexling fra Tiden før 1848. Ligesom der med dette Aar oprandt en ny Tid for Fædrelandet, saaledes vil det ogsaa kjendes paa Brevene, at det politiske Element kommer til at spille en større Rolle i dem. Inden vi gaa

over til det ny Tidsafsnit, skal jeg meddele Uddrag af et Par Breve, jeg har modtaget, efter at 1ste Del af dette Skrift var udkommet. Det første er fra en Kvinde, en af P. Rørdams gamle Konfirmander, der i al Jævnhed giver os et venligt Indblik i Præstens Virkemaade, særlig overfor Børnene. Det andet Brev er fra en nu afgaaet Præst, der i sine yngre Aar jævnlig traf sammen med Rørdam, medens denne var Præst i Mern.

1.

„Da Peter Rørdams Levnetsbeskrivelse er kommen mig i Hænde, har det været mig en hjertelig Glæde at gennemlæse den. Jeg ser i Forordet, at De ønsker at samle flere Blade til Oplysning om hans senere Aar, hvorfor jeg føler Trang til, som en af hans Konfirmanter, at meddele dem Noget af, hvad jeg kan mindes.

Der er mange yndige Træk. Da Pastor Rørdam kom til Mern 1841, var jeg 6 Aar og begyndte at gaa i Skole 1842. Rørdam besøgte os flittig i Skolen, lærte os mange gode Sange og fortalte mangan ædel Daad, som vore Forfædre havde udøvet, Alt med Liv og Aand. Naar han kom i Skolen udbrod han gerne: „Maa jeg ha' Børnene lidt, Andersen!“

Juleaften blev vi bedt op i Præstegaarden, hvor vi saa først var inde i hans Arbejdsværelse; her talte han saa dejligt om Jesusbarnet i Krybben, lagde sin Haand paa vore Skuldre, klappede os paa Kinden med Bagen af Haanden, tog saa en i hver Haand og gik med os. Saa sprang Døren op til Havestuen, og et prægtigt Juletræ med mange Lys og Godter stod for os. Vi gik da rundt om det og sang Julesalmer. Frøken Bolette stod saa og delte Godter ud til os, som hun havde i sit Forklæde; ja, jeg var glad for min Skoletid. Senere brændte Præstegaarden; det var en frygtelig Ildebrand for mig at se. Pastor Rørdam og hans Søster, som holdt Hus for ham, var kørt bort (jeg

troer til Præstø); Godsforvalter Jordan reddede nogle af de vigtigste Ting. Jeg mindes saa godt endnu første Søndag efter Branden, at jeg var i Kirke; Præsten græd meget og sagde i sin Prædiken:

„Første Morgen efter Branden, da jeg vaagnede, var mit Hjærte som Is; men næste Morgen havde vor Herre Jesus Christus lettet og hjulpet mig. Gud velsigne den Mand, som ikke sparede sit Liv for at redde mit Gods!“

O, hvor jeg har mange yndige Minder, som jeg ikke saa godt kan opskrive, men Et vil jeg dog gerne bemærke, hvad Præsten sagde til mig, efter at han havde konfirmeret mig: „Naar Du kommer ud at tjene, og der er Noget, som gaar Dig imod, gaa saa ud og se, om Du kan finde et Hjørne, og bed til Din Fader i Himlen, og græd saa ud, saa skal Du se, han hjælper Dig“.

Jeg fik ogsaa Anledning til at benytte det gode Raad, og det lettede tit. Samme Gang sagde han ogsaa til mig: „Hvis der ellers er Noget, som møder Dig, hvori Du trænger til Raad, saa kom til mig.“ Dette indpræntede jeg mig, thi det var sagt i Kærlighed.

Saa gik Aarene; jeg fandt ingen Grund til at gaa til den kære Rørdam; mødte der mig Noget, syntes jeg ikke, det var saa magtpaaliggende at meddele ham det; men jeg græd ud.

Mange Aar efter, da jeg var bleven gift, følte jeg Trang til at skrive til Pastor Rørdam i Lyngby, at nu var det egentlig først, jeg ret kunde tilegne mig min Daabs Naade, og nu kom det saa klart frem for mig, hvad Rørdam havde sagt. Saa fik jeg igjen Brev fra ham, og dette har jeg opbevaret indtil denne Dag“. — —

Saa vidt den omtalte Kvindes Brev. Som det er gaaet hende, er det sikkert gaaet ikke saa faa af de Børn, P. Rørdam har haft at gjøre med; i deres Hjærter har han nedlagt en Sæd, der tidligere eller senere har baaret Frugt

til Velsignelse. „Skik dit Brød tilsøs, og du vil finde det mange Dage efter“, siger den gamle Prædiker. — Naar han senere i Livet mødte nogen af sine gamle Konfirmander, forstod han paa en egen kjærlig og indtrængende Maade at lægge dem paa Sinde, ikke at tabe Maalet af Sigte. —

2.

„Maa jeg takke Dem meget for 1ste Deel af Deres Bog om Peter Rørdam; den har i høi Grad interesseret mig, skjøndt jeg først lærte ham at kjende paa det Tidspunkt, da Bogen ender, hvorfor jeg med Længsel imødeseer Fortsættelsen. Da De udtrykkelig opfordrer Folk, der ere komne i nærmere Berøring med ham, til at meddele Et og Andet, vil jeg ogsaa meddele nogle Smaating fra mit Samliv med ham — det er jo de mange Smaating der anskueliggjøre hele Billedet.

I Slutningen af 1843 blev jeg Huslærer hos min senere Svigerfader Provst Nielsen i Langebæk ¹⁾ og var der i 3 Aar, til jeg blev Adjunkt i Nykjøbing. I de Aar, ogsaa senere, kom jeg hyppig sammen med P. Rørdam baade i hans Hjem, hvor hans prægtige Søster førte Hus for ham, og andensteds. Navnlig vare vore Conventer omkring i Præstegaardene af stor Interesse, især paa Grund af de forskjellige Afskygninger, repræsenterede fornemlig ved P. Rørdam, Nielsen og Dorph, den Sidste stærkt udpræget ved sin kolde, tørre Forstandighed og Angst for at sætte Tilhørernes Følelse i Bevægelse.

Vi havde indført, at naar der ikke var noget Bestemt anmeldt til Forhandling, skulde den Præst, hos hvem Conventet holdtes, gennemgaa sin Prædiken fra den foregaaende Søndag, og denne blev saa Gjenstand for Drøftelse.

P. Rørdams Prædikener vare skrevne paa flere Ark, sammenheftede i Qvart og brækket midt over, saa der kun var skreven paa den halve Side (til venstre) med vidt Rum

¹⁾ Præstegaarden i Kallehave Sogn.

imellem Linierne. Disse vare ofte overstregede og noget Nyt skreven mellem Linierne og disse atter overstregede og noget Andet sat istedet i det brede Margen, saa det Hele havde Præget af en mageløs omhyggelig Udarbeidelse. Dette har ofte forbauset mig, naar jeg tænkte paa, hvor Meget af hans Prædikener der bar Præg af en øieblikkelig Indskydelse. Af og til kom der Folk, navnlig af de gamle Hellige fra Kallehave Sogn og hørte Rørdam, og saa kom de undertiden til Nielsen om Søndag Eftermiddag for at tale med ham om Prædikenen.

Jeg mindes et Par ganske pudsige Fortællinger af disse Folk (som forøvrigt langt fra søgte Rørdam for at forarges), om hvis Rigtighed jeg ikke kan tvivle.

Kirken i Mehrn var altid fuld; en Mand fra Kallehave var kommen for sent til at faae Plads i Stolene og havde stillet sig nedenfor Prædikestolen og sat sin Hat indenfor paa Bænken. Han led jevnlig af nervøse Trækninger i Ansigtet, og da R. talede om Høvedstraffenes Alvor, kom der en saadan Trækning over ham. R., som troede, at han smilede vantro, pegede paa ham og udbrød: „Ja du leer ad det, men inden du veed deraf, staaer den skindbarlige Satan bag ved dig og tager dig“. Manden saae sig forfærdet om, greb sin Hat og styrtede ud af Kirken.

En anden Gang prædikede han om Profetinden Anna og sagde: „det var en gammel, gudfrygtig Kone, ikke som en af disse Kjærlinger, der gaae omkring i Sognet og føre Sladder“; i det samme pegede han paa Skovrider Bang fra Høvdingsgaarden, som sad nedenfor Prædikestolen, og udbrød: „Det kjender De, Sk. B., og jeg saa nøie“. Misforstaae mig nu ikke, som om det var min Mening, at slige barokke og ganske vist stødende Udtalelser skulde nedsætte P. R. i mine Øine, dertil var han en altfor elskværdig, alvorlig og bundgudfrygtig Personlighed. Originale vare jo hans Prædikener, og de glemtes ikke let. En Prædiken,

som gjorde stort Indtryk, havde det Thema: „det er størst Profit at troe paa Christus“.

Der var altid Glæde, naar R. kom ridende til Langebæk Præstegaard paa Besøg, saa kom der Liv i Nielsens Dreng; han havde 8, den Ene 1 eller 2 Aar ældre end den Anden. De flokkedes om ham, og han fortalte, og de hørte til med stive Blikke.

„Nu skal I høre en ny Vise, som jeg nylig har lært“, sagde han en Dag; og saa sang han: Per Nilen har trukken sin Jolle paa Land osv. Den Vise gik igjen i mange Tider hos Nielsens Dreng.

Hjertevarme strømmede altid ud af Rørdams Ord, hvad enten han var paa Prædikestolen eller i Familie kredse.

Endnu en lille Begivenhed fra Conventerne mindes jeg. Man havde faaet fat i en Psalme af Grundtvig, hvis Mening man slet ikke kunde forstaae, og bad saa Rørdam om at udtyde den; men han kunde heller ikke, men lovede at spørge Grundtvig derom, naar han om faa Dage kom til Kjøbenhavn. Han pleiede nemlig, sagde han, altid at reise derind ved Efteraarstid for Udbyttet af sine Ærter. I næste Convent bragte saa Rørdam den Besked, at Grundtvig havde sagt, at han heller ikke forstod, hvad Mening var, men at han ganske vist havde forstaaet den, da han skrev det. Dette vakte jo stor Munterhed, og Rørdam lo med.

En ret characteristisk Udtalelse af en anden Mand, som De ogsaa omtaler i deres Bog, Digteren Nicolaj Søtoft, skal jeg endnu anføre. Der var Bal i Langebæk Præstegaard, og Søtoft og hans Hustru var bedt med, skjøndt de ingen Børn havde. Da Vognen holdt for Døren, kom Nielsen ud og tog imod dem; men førend Søtoft endnu var kommen ud af Vognen, udbød han: „Provst Nielsen! alle Bønder er nogne Asner“.

Efter knap 1 Aars Ægteskab døde min første Hustru, Provst Nielsens Datter, i Barselseng 1851, og P. R. holdt Tale i Nykjøbing Kirke tilligemed 3 andre Præster. Hans

Tale var aparte, han opregnede Navnene paa alle Nielsens 8 Dreng; men den bar Præg af den samme Varme og Indelighed, som var et Særkjende for hans hele Liv“.

Til denne Skildring af P. Rørdam kan bemærkes, at medens det meste af den grunder sig paa Meddelerens egne Erfaringer, gjælder dette dog ikke de to snurrige Anekdoter om R.s Prædikener, som kun refereres efter andres Fortælling. Mulig ere de dog i Hovedsagen rigtige, men neppe i Ordlyden. For øvrigt bliver man mistænkelig overfor slige Historier, naar man veed, hvor let der kan lægges noget til, naar en Fortælling af den Art gaar fra Mund til Mund. I Tidens Løb er der fortalt mange lignende Historier om P. Rørdam, hvoraf de fleste ere kjendelig tillavede bag efter. Imidlertid staar det fast, at han af og til i sine Udtalelser paa Prædikestolen tog sig Friheder, der navnlig hos nye Tilhørere maatte vække Forundring. Jeg har selv kjendt en baade forstandig og kristelig sindet Dame, som da hun første Gang havde hørt P. Rørdam prædike, erklærede, at hun aldrig i sit Liv havde moret sig saa godt som ved at høre ham tale. Thi det er vist nok, at han havde sin egen Maade at tale paa. Den ydre Form kunde en og anden maaske nok gjøre efter; men Aanden i det Hele lod sig ikke eftergjøre; og det var dog den, der i Virkeligheden var det dragende hos denne Mand.

Naar han i den lille ovenfor meddelte Skildring betegnes som „bundgudfrygtig“, vil maaske mangan en, der kun har kjendt Overfladen hos ham, finde dette Udtryk for stærkt, og dog er det yderst træffende. Det var netop det, han var; og denne hans grundmurede Gudsfrygt var det aldrig svigtende Korrektiv mod de Forvildelser, som hans stærke og heftige Natur ellers vilde have udsat ham for. Vistnok har han ikke sjældent i Hidsighed forløbet sig, og ved den Lejlighed er vel, som jeg engang hørte sige om ham, et-og andet gaaet i Stykker, der ikke bag efter kunde klinkes;

men naar han kom til Besindelse, sejrede dog altid Optugtelsen over Naturen.

Den samme Mand, om hvem det med Sandhed kan siges, at Gudsfrygt var Hovednerven i hans Tilværelse, var dog saare langt fra noget som helst, der kan betegnes som pietistisk Væsen; han yndede Skjæmt og sømmelig Munterhed, og var, som det allerede tidligere er fremhævet, en oplivende Kraft af første Rang i enhver Kreds, som han traadte ind i. Han holdt af at føre et smukt Hus, og efter at han i Efteraaret 1848 var flyttet ind i den nye Præstegaard, der var opført i Mern efter Branden, var der neppe mange Præstehjem her i Landet, hvor alt var i en smukkere Skik. Rørdams Ophold i England og hans Sæmliv med den engelske Koloni paa Madeira havde givet ham en vis Smag for engelsk Levevis. Selv det Ceremonielle, hvorpaa Englænderne som bekjendt lægge megen Vægt, var ham ikke fremmed, saa lidet han end ellers var Formalist. Allerede paa Rejsen til Madeira var han bleven oplært deri af en velvillig Englænder. Herom er der blevet mig fortalt følgende: Under Sejladsen var Rørdam en Dag noget søsyg og ilde tilpas; ikke desto mindre gik han til Bords med de andre Passagerer, men var lidet istand til at iagttage de strænge engelske Former. En Englænder, der saae hans Ubehjælpsomhed, smilede derad. Derover blev R. vred og begyndte at se saa skarpt paa Englænderen, at denne følte sig ubehagelig berørt derved og bad Kaptejnen at spørge den danske Herre om Grunden til hans Opførsel. Nu kom det til en Forklaring, og denne maa have været sjældent fyldestgørende; thi fra den Tid af opstod der et meget venskabeligt Forhold mellem R. og den nævnte Englænder, der satte ham ind i de engelske Bordkikke og i det hele tog sig venligt af ham.

Naar R. selv havde Gjæster ved sit Bord, sørgede han for, at de fik den rette Plads, vel ikke efter Rang, men efter som han mente, at det passede bedst efter enhvers Tilbøjelighed. for at vedkommende kunde føle sig tilfreds

ved sine Omgivelser. Og til Bevis paa, at han ikke manglede Øje for, naar et passende Hensyn til Skjønhedens Krav manglede, kan anføres nogle Ord, som han, efter at han var bleven gift, skrev til sin Kone under Indtrykket af et Besøg hos en af sine grundtvigske Venner, som han forøvrigt ærede som en baade dygtig og brav Mand:

„I Husets Indretning mangler Noget — det, vi saa ofte har talt om, hvorfor veed jeg ei; men mig synes, og Du med, at fordi man er ærlig, behøver man ikke at være dum, og fordi man er troende og kjærlig, behøver man ei at være skjødesløs! Skjønhedssands og Orden hører just til Troen!“

I sine „personlige Oplevelser“ har V. Birkedal blandt mange andre Portrætter af samtidige ogsaa leveret et Billede af Peter Rørdam, der i sin Helhed ikke har tiltalt dem, der kjendte ham nøjst. De have nemlig fundet noget karikeret deri, en Overdrivelse i Udmalingen af karakteristiske Træk, hvorved Billedet taber en Del af sin Sandhed, og hvorved der falder et Skjær af det latterlige derover, som Rørdams Personlighed ingenlunde havde. Dette gjælder saaledes følgende Fortælling, der ellers kan være karakteristisk nok.

„Rørdam sad en Lørdag i Mern Præstegaards Studerekammer og tænkte paa sin Prædiken til næste Dag; men Aanden var borte, han kunde ikke faa en levende Tanke, der fyldte ham selv, og han var nedbøjet over denne Tørhed i Sjælen. Da faldt det ham ind, at han og hans Nabo, Sognefogden, havde haft noget Udestaaende med hinanden, og havde været vrede paa hinanden. Han trak sine Vandstøvler paa og gik hen til Manden, der sad for Bordenden i sin Stue, og sagde til ham: „Jeg kommer, Per Nielsen! fordi jeg ikke kan faa en Prædiken i Stand til i Morgen, og det er, fordi vi To ikke lever i god Forstaaelse som kristne Naboer, og vor Herre er vred paa os derfor. Det skal have en Ende: nu skal Du bede mig om Forladelse, saa er Alt

godt, og jeg kan skrive min Prædiken“. — „Nej gu' om jeg gjør, Hr. Pastor“, svarede Per Nielsen“.

Hertil kan dog, efter Oplysninger indhentede fra en Mand, der i mange Aar stod Rørdam nær, siges, at skjønt Birkedal siger, at han selv har spurgt Rørdam, om Sagen forholdt sig saaledes, hvad denne bejaede, saa trænger Fortællingen dog til en forklarende Anmærkning. Der ligger mindre Vægt paa, at den paagjældende Mand hverken hed Per Nielsen, eller var Sognefoged, eller var Rørdams Nabo. eller af ham blev tiltalt med Du. Om Rørdam trak Vandstøvler paa, og om det just skete en Lørdag, kan neppe heller konstateres — det hører nok altsammen med til Udmalingen. Derimod skal fremhæves, at Sagen ikke drejede sig om et personligt Tvistemaal, men stammede derfra, at Rørdam i sin Egenskab som Sogneraadets Formand havde maattet paatale, at nogle af Raadets Medlemmer havde gjort sig utilbørlige Fordele ved Opførelsen af en kommunal Bygning. En af disse var ikke til at bevæge til at erkjende sin Fejl. Rørdam nødtes derfor til at lade Sagen gaa til Amtet, der idømte vedkommende en Bøde. Og nu gik Mandens Vrede ud over Rørdam. Skjønt denne ikke kunde have handlet lemfældigere, end han gjorde, hvis han ikke selv skulde være blevet impliceret i Sagen, saa følte han sig dog trykket af Mandens Vrede, som der ikke blev lagt Dølgsmal paa. Under disse Forhold var det, at han gik til ham og talte omtrent saaledes, som Birkedal har refereret. Derved kommer Historien dog til at tage sig noget anderledes ud. Kan den, som Birkedal mener, vidne om Rørdams Naivitet og Troskyldighed, saa aflægger den ogsaa Vidnesbyrd om, at han har søgt at efterleve Ordet: „Vær snart villig til Forlig med din Modstander, medens du er med ham paa Vejen“. Da han ikke havde gjort Manden nogen Uret, kunde han dog ikke godt selv bede ham om Forladelse. At han som Præst — thi det var jo dog vel nærmest som saadan, han gik til Manden — søgte at bringe en af sine Sognefolk til at er-

kjende en Uret, denne vitterlig havde begaaet, kan næppe med Føje lægges ham til Last ¹⁾).

For øvrigt er det ikke Meningen med dette Forsvar for P. R. at paastaa, at han i alle Tilfælde bar sig rigtig ad. Skjønt han altid troede Folk vel, indtil han fik gyldig Grund til det modsatte, og derfor ikke sjældent blev ført bag Lyset af saadanne, som forstod at gaa ham under Øjne, saa var han dog ikke, hvad man almindelig forstaar ved godmodig. Da han af Naturen havde et heftigt Sind, kunde han undertiden komme til at se saa skarpt paa en og anden, til hvem han havde fattet Mistanke, eller hvis Ord eller Adfærd mishagede ham, at vedkommende aldrig glemte ham det. Men følte han, at han havde gjort Uret mod nogen, var han fuldt villig til snarest muligt at gjøre det godt igjen, saa vidt det stod til ham.

Der var en Gang en Mand, der mente sig forurettet af P. R. og derfor gjorde ham til Gjenstand for et offentligt Angreb, hvori han vel ikke nævnede hans Navn, men dog betegnede ham saa tydelig, at enhver kunde tage og føle paa, hvem der mentes. Istedendfor at give skarpt Gjensvar, valgte R. det Parti en Søndag, da han havde prædikeret, at gaa hen til Manden. Hvorledes Ordene faldt mellem dem, veed jeg ikke; men Resultatet blev, at den omtalte Mand fra den Dag af blev Rørdams Ven og hans stadige Tilhører i Kirken, hvad han ikke før havde været.

Endnu skal omtales, at i Aaret 1847 udkom den første trykte Prædiken fra P. Rørdams Haand, i den af F. Fenger og V. Birkedal udgivne Prædikensamling „Vidnesbyrd fra Herrens Hus“. Rørdams Prædiken er over Evangeliet paa 1ste Søndag efter Helligtrekonger, om Jesus i sit 12te Aar i Templet. Den første Del af den er en livlig historisk Fortælling med indstrøede Bemærkninger egnede til at skjærpe

¹⁾ Jvfr. Dansk Kirketidende, 1891, Nr. 8.

Opmærksomheden for det betydningsfulde i den evangeliske Beretning. Prædikens anden Deel bestaar af indtrængende Formaninger til Forældre og Lærere om at vaage over Børnene og lede dem paa den rette Vej. Mod Slutningen henholder Prædikanten sig til sine egne Erfaringer, naar han siger: „At troende Forældre kan opdrage mange Børn baade i Tugt og i Herrens Formaning, det veed jeg, for saa gjorde min Fader og min Moder — Gud glæde deres Sjæle i Himmerig!“

Tiden 1848—50.

Hvis det trængte til noget Bevis, at en ny og vældig Faktor var indtraadt i vort Folkeliv med Aaret 1848, kunde den efterfølgende Brevvexling tjene til Stadfæstelse deraf. Navnlig fra den Tid Rigsdagsvalgene kom paa Bane, dreje P. Rørdams og Grundtvigs Breve sig næsten udelukkende derom. Sandsynligvis ville disse Breve derfor ikke tiltale alle Læsere. Det forekommer mig dog, at de ikke burde udelades, om de end mere ere af Interesse med Hensyn til Grundtvigs end til Rørdams Historie, uden for saa vidt de godtgjøre, i hvilken Grad den sidste stillede sine Kræfter til Raadighed for sin store Ven, noget denne da ogsaa paa sin Maade honorerede, da han i „Danskeren“ nævnede Rørdam som „den danske Bonde-Præst i Mern“, et Kjendingsnavn, som denne vistnok har følt sig hædret ved.

Da Brevvexlingen med Grundtvig ikke er tilstrækkelig til at give en nogenlunde fyldig Forestilling om Rørdams Liv i de bevægede Krigsaar, supplere vi den ved Breve fra andre Sider.

Hertuginde Vilhelmine til P. Rørdam.

Kiel, d. 4. Febr. 48.

Gode, kjære Pastor Rørdam! Endeligen kan jeg komme til at takke Dem for Deres mig saa kjære Skrivelse. Jeg

har alt ofte havt Pennen i Haanden, men stødse kom der Noget i Veien. Gud! hvilken Sorg har ramt os og hele Landet, vores Konge er ei meer; hvor var hans Ende skjøn og opbyggende, og hvor han har tænkt paa Alle og Alt indtil det sidste Øieblik, og Nadveren, som han tog med den ulykkelige, men himmelske Dronning! Gud velsigne ham! Min tilbedede Dronning er min første og sidste Tanke; den algode styrke hende og lønne hende for hendes ømme Pleie; thi hun er ei veget fra Kongens Sygeleie. Nu ringer Sørgeklokkerne alt igjen. Ak! det er skrækkeligt, hvor kort efter min evig uforglemmelige Fader er denne Konge bleven os bortreven! For min tilbedede Moder hvilken ny Sorg, at miste Kongen, som var Alt for hende; thi han var mageløs god og velsignet for hende! Jeg forgaar af Længsel efter begge Dronninger, hvor gjerne var jeg hos dem Begge! De er vist saa lykkelig at komme til den velsignede Dronning Caroline Amalia. Jeg kan endnu ei fatte, at vi har mistet Kongen, og troer at drømme paa det Forskrækkeligste. Skulde De ei have faaet mit første Brev, jeg skrev til Dem fra Kjøbenhavn, hvori jeg udtaler Dem min Beklagelse over ei at have faaet sagt Dem Far vel? At De har været her¹⁾ tilfreds, glæder mig. Vores gode Harms har ret glædet sig over Deres Bekjendtskab, han kommer imellem til os og drikker Thee alene med min elskede Hertug og mig; det er i Sandhed himmelske Timer, hvortil jeg ret ønskede, De var og med. Deres venlige Sindelag for os glæder min elskede Hertug og mig saa meget, og vi ere ganske rørte over Deres gode Ønsker for os. Skulle vi en Gang komme over Vordingborg; saa skal vi besøge Dem. Nu ønsker De mig vel ei mere til Dannemark, nu er det dog . . .²⁾ bedre; at jeg bliver her. Besøge Kjøbenhavn gjør jeg med den største Glæde, saa længe de velsignede Dronninger leve, og saa har

¹⁾ I Kiel (se foran S. 66).

²⁾ Med Lakket er et lille Ord (vel ell. nok) gaadet tabt.

jeg vel den Glæde at see Dem igjen. Min tilbedede Hertug hilser Dem meget, og jeg gjør de bedste Ønsker for Deres Velgaaende, idet jeg stedse henlever

Deres hengivne

Wilhelmine, H. til S. H. Gl.
født Prindsesse til Danmark.

Grundtvig til P. Rørdam.

18de Febr. 1848.

Kjære Ven!

Der bliver kun Tid til lidt idag, og jeg tager, som De seer, Papir derefter.

Paa Onsdag, vil Gud, faaer De 500 Stykker Sange, men ikke paa nogen af de opgivne Toner; thi dels var jeg netop færdig igaar, da jeg fik Deres Brev ¹⁾, og desuden vilde de neppe faldet mig passende. De maa da nøies med en, som passer til Texten ²⁾, paa den Tone „Jesu dine dybe Vunder“, og en, der egenlig er skreven til Sørgefesten paa Rødding Høiskole og gaar som „Deilig er den Himmel blaa“. Men ogsaa hermed tænker jeg, De vil være tilfreds.

Tag ikke for meget i Munden, naar De skal tale over Kongen, ellers bliver det meste spildt og Intet rigtig tygget. Meget kan være godt at gjemme til ved Leilighed, som ei vil fattes Dem; men læg Deres Bønder det paa Hjerte det bedste, De kan, at det Sidste Kongen besluttede, tænkte paa og glædede sig ved, var Indretningen i Sorø til Danskens og Danskhedens Opvækkelse, Opmuntring og Forsvar. Siig dem kun, at nu, da Kongen er død, veed Ingen uden Vorherre, hvad der bliver af, men at naar vi kun kommer til at føle, at alt Dansk er i Livsfare og kan kun reddes ved, at vi faaer det Alt for en Dag, seer, det er deiligt, og vil ikke sælge og slippe det, om Tydsken saa

¹⁾ Dette Brev er ikke bevaret.

²⁾ Til Ligprædiken over Christian VIII.

bød os baade Soel og Maane for det, da vil Vorhere ogsaa hjelpe os til at beholde hvad Han har givet os, og give os baade Mod og Kraft til at være og vise os for al Verden, som Han har skabt os.

Jo mere jeg tænker paa Sammenkoblingen af Tydsk og Dansk, desmere gruer jeg for, hvad der vilde være Danskhedens Undergang, om vi saa blev dobbelt saa mandstærke i Tal som Holstenerne ¹⁾).

Et Dansk Samfund over hele Riget for det Danske Folks og Tungemaal's Frihed og Selvstændighed paa deres egne Enemærker, det er endnu vore Folkeledere for radicalt, for pæredansk, Gud hjælpe os!

Alle hilse ved

Deres Ven

Grundtvig.

P. Rørdam til Grundtvig.

Den 7. Marts 1848.

Kjære Pastor Grundtvig!

Idag har vi ogsaa haft en Folkeforsamling angaaende Slesvig og Holsteen, den var i Vordingborg og sammenkaldt af Hother Hage, Deputeret for denne Deel af Landet. Den gik ud paa det Samme, som de 43 Kiøbenhavnere har andraget paa.

Men ved denne Leilighed kom jeg for min Person til at indsee, at det jo igrunden er unyttigt Alt hvad vi taler og skriver om Slesvigs Forening med os, naar Slesvigerne selv ikke har Lyst til at træde i en anden eller nærmere Forbindelse med os end den, som hidtil har været imellem os; og at de ingenlunde føler saa varmt for os, som vi for dem, det slutter jeg ligefrem deraf, at ei engang fra den

¹⁾ Herved hentydes til Forfatningsprojektet i det kgl. aabne Brev af 28. Jan. 1848.

slesvigske Forening, som dog er Danske Bønder, har vi i al denne Tid faaet et eneste Svar eller Taksigelse for al vor varme Deeltagelse. Og det er sørgeligt; for den, som ei vil hjælpe sig selv, kan vi ei hjælpe.

Der blev ogsaa forfattet en Begjæring om at udvide Valgretten, men, naar man seer paa den tykke Uvidenhed, som hviler baade over Bønder og Borgere, maa man næsten gyse over, at saadanne Mennesker skal faae meer at sige, end de alt har, inden de har gaaet i Skole.

Deres Bemærkning angaaende Ligprædiken, om at tage lidt for og at gjøre det godt, tog jeg til Eftertanke og holdt mig saa eftertrykkeligt til Skolen i Sorøe, at min Søster sagde: Du talte jo næsten kun om Sorøe! Men det var rigtigt, for det var Noget, Bønderne kunde forstaae, saa jeg har haft flere Samtaler med dem derom siden den Dag.

Sangene vare skjønne, især den første, den kalder jeg en fiin Sang, og den gik ypperligt.

Hvad der er skeet i Paris er forfærdeligt, og da jeg saae, at det var Almuen i Paris, som har voldt det Hele, sagde jeg atter: havde Du blot bleven Skoledirectør i Kiøbenhavn! for hvad, naar den raa Masse hverken lærer at frygte Gud eller at ære Kongen, er de værre at styre end vilde Dyr.

Hvordan gaaer det med Sorøe? nu skal vi see, om der er Aand, Forstand og Klogskab hos Knuth! Det har fornøiet mig at høre, at K. tillige er virkeligt Medlem af Directionen.

Fru Hall reiste idag til Byen; jeg har haft megen Glæde af at tale med hende; det er en rar Kone ¹⁾).

¹⁾ Til Fru Marie Hall, født Brøndstad — denne ejendommelige og ædle Kvinde — stod P. Rørdam i over en Menneskealder i det venligste Forhold. Hun forstod ham ganske og satte stor Pris paa ham. De mødtes jævnlig paa Iselinge, og Rørdam var, naar han kom til Kjøbenhavn, ikke sjældent Gjæst paa «Bakkegaarden».

Lev vel, kjære Pastor Grundtvig! Hils Deres Familie
kjærligst fra

Deres hjerteligt hengivne

Rørdam.

Afhandlingen om Dybvad venter jeg endnu ¹⁾!

Hertuginde Wilhelmine til P. Rørdam.

Hamborg, d. 29. Juni 1848.

Kjære Pastor Rørdam! Endeligen kan jeg komme til at takke Dem for Deres mig saa kjære Skrivelse fra 6te Marts. Gud, hvad er Alt skeet siden den Tid! Den skrækkelige franske Revolution har havt en skrækkelig Indflydelse paa hele Europa, hvilke Virrvarr i hele Verden, og hvor mange Uskyldige lide derunder! Ja! det er en haard Prøvelses Tid. Hvilken Længsel jeg har efter Hiinsides, det er ei at beskrive! og dog er jeg her saa lykkelig, som man kan være det i denne rædsomme Tid. Her i Hamborg lever jeg saa rolig og gemyhtlig med den velsignede Frue Hede-mann, hendes Børn og den elskelige Frøken Bülov, der begge ere sande Engle for mig, der dele min dybe Sorg og gjøre Alt for at lindre denne, hvorfor jeg ei nok kan prise den Algode! I Overmorgen bliver det fjorten Dage, at jeg blev paa det Glædeligste overrasket af min tilbedede Hertug, som jeg i tre Maaneder ei havde seet. Han er og bliver himmelsk imod mig. Gud lønne ham alt her paa Jorden derfor! Een Dag blev han her over, og derpaa fulgte en rædsom Afsked. Gud veed, naar jeg nu seer ham igjen! Hvor de ulykkelige, men himmelske Dronninger gjennemskjære mig, Gud, hvor blive de dog prøvede! og med hvilken Hengivenhed bære de deres Kors. Gid det gaaer

¹⁾ En saadan maa Grundtvig vel altsaa have tænkt paa; men den kom ikke frem.

Dem, kjære Rørdam, saa godt, som det kan gaae i denne sørgelige Tid, og tænk imellem paa Deres Dem

inderlig hengivne og dybt nedbøiede

Wilhelmine,
H. til S. H. Gl.

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 15. Aug. 1848.

Kjære Ven!

Tak skal De have, fordi De tænker paa mig ved Valget¹⁾, thi skøndt det ikke er rimeligt, at jeg vil kunne udrette synderligt paa en saadan Rigsdag, som man forbereder, saa har jeg dog besluttet at stille mig til Folkets Tjeneste, da ogsaa jeg skylder Fædrelandet at vove min Trøie for dets Frelse. Hvad nu Stillingen i Pr(æstø) angaaer, da kunde det jo synes rimeligt nok, at jeg netop der, hvor jeg personlig er mest kiendt, snarest kunde blive valgt; men De veed nok, at man, efter den urimelige Lov, kun kan stille sig paa eet Sted, og jeg formoder, det gaaer dernede, som andensteds, at de fleste blæse ad Valgretten, saa hartad kun de, der alt have lovet deres Stemme bort, lader sig indskrive; og kan De nu have eller faae nogen Oversigt over de virkelige Vælgere, som giver grundet Haab om at seire? Det forstaaer sig selv, at De ei kan faae en Oversigt uden ved at nævne mig; men da jeg naturligviis agter at stille mig, hvor jeg har bedst Haab om at blive valgt, maa De jo immer være betænkt paa en Anden, hvis jeg, naar Tiden kommer, maatte foretrække en sikkrere Kreds; thi Valgene i Sælland bliver sagtens paa een og samme Dag.

Nu, De saae da Als og Danehæren²⁾, og jeg tvivler

¹⁾ Det Brev fra Rørdam, hvortil Grundtvig vistnok sigter, fattes nu.

²⁾ Skade, at vi ikke have nogen Beskrivelse af denne Rejse fra Rørdams Haand!

ikke om, De jo føle, at begge var sikre nok, naar de kun turde stole paa Vorherre og nøies med de Kræfter, Han giver, som immer vil være tilstrækkelige til hvad Øieblikket kræver; men det er Ulykken, at hverken stoler Lederne paa Vorherre, ikke heller regner de det derfor for noget, hvad Han har givet at gjøre med, og da det bestandig maa synes mindre i samme Forhold, som Fienden faaer Stunder til at udraabe og udvikle sine Kræfter, saa seer det virkelig fortvivlet ud. Vor Herre har imidlertid lært os aldrig at dømme efter Udseende, og jeg haaber da fremdeles trods det og trods al Tydsklands Pral og Vrimmel, at Vorherre vil hjelpe os, som Han pleier, og at Langdraget i Hans Haand vil være et Middel baade til klarere at vise, at det er ikke vort Sværd, men Ham, der frelser os, og til grundigere at skille os fra det forbistrede Tydskland, som er vort Helvede!

De har jo nok hørt, at Ministeren, som skulde gjort sig udødelig ved Høiskolen i Sorø, har brudt Staven over den; men det skal kun drive os til at løfte den des høiere i Sky og, om muligt, faae Almuen til at savne den saa dybt og raabe saa høit paa den, at deres Raab faaer Overhaand. Vedkommende vil jo skrige, at det kun er vores Aande, og at vi er slemme Folkeforførere; men lad dem kun det! vi skal jo ogsaa vove og lide noget for Fædrelandet i Krigen, som maa afgjøre dets Skæbne for stedse! Det skal nu bære eller bryde, maa være vort Løsen i alle Maader, og følge vi det, med Øiet til Himlen, da har jeg ingen Tvivl om Seieren; thi Vorherre, som ikke trænger til noget, har dog aabenbar gjort en Regning paa Danmark, som det var grueligt at lade glippe.

Et Dansk Selskab over hele Riget, ene og alene til Danskhedens, altsaa Folkelighedens og Folkebevidsthedens Vækkelse, Oplysning og Styrkelse paa og ved Modersmaalet, er nu det store Drivehjul, vi maae stræbe at faae sat i Gang, og jeg regner paa Dem, som en vis Mand. Giør dertil i Guds Navn alt hvad De kan! Øieblikket er kostbart.

Jeg skriver idag til flere Sider om det samme, for at faae Stiftere, som med mig tør undertøgne den almindelige Indbydelse. Guds Fred!

Deres Ven

N. F. S. Grundtvig.

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 18. Aug. 48.

Kiære Ven!

Af Deres seneste Brev ¹⁾ seer jeg ikke blot, at Clausen rimeligviis i Præstø vil udelukke al Tanke om mig, men at han ventelig ogsaa i Nestved, hvor jeg ellers maaske allersnarest kunde blive valgt, vil staae iveien; thi formodentlig tager han ikke sin Beslutning om, hvor han vil stille sig, før end et Par Dage før Valget, og jeg kan da endnu mindre tage en tidligere Bestemmelse.

Skam skulde de Fingre faae, der har gjort Valgene til Lotterispil for hvem der ikke reentud kan og vil hverve eller kiøbe de behørige Stemmer!

Det eneste, jeg seer, der endnu kunde gøres, var at spørge Grønvold, om han, hvis Cl. ikke stiller sig, vilde virke for mig; thi ventelig er det kun faa Stemmer, der jo er afhængige enten af ham eller af Bondevennernes Selskab.

Dog skal jeg paa Rigsdagen, kommer jeg der nok, og da er det vel omtrent det samme, hvorfra jeg sendes.

Fra Sønnerne ²⁾ har jeg hørt til i Onsdags, og, paa lidt Kiedsommelighed nær, havde de det godt.

Venligst Hilsen fra os alle.

Deres Ven

N. F. S. Grundtvig.

¹⁾ Ogsaa dette Brev mangler.

²⁾ Grundtvigs Sønner vare gaaede frivillige med i Krigen.

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 25. Aug. 48.

Kiære Ven!

Tak for Brev og Besked; men hvad mig alt syndes før, synes mig end meget klarere, at jeg slet ingen Udsigter kan have til at vælges i Deres Egn, hvor jeg jo desuden skulde slaas med Clausen uden al Nødvendighed, da Landet dog sagtens maa være stort nok til os to. Har De derfor noget Haab om at kunne virke til Valg, saa virk for Dem selv! De er langt nærmere i alle Maader til at træde op for Egnen end jeg, og skjøndt det neppe bliver en behagelig Forretning for nogen af os, maae vi dog ingenlunde unddrage Danmark og Danskheden een Stemme paa Rigsdagen, om de saa end, som Gud forbyde, blev de eneste.

De er kjed ad Krigen; men hvad skal da vore Krigsfolk sige, der maa taale alle disse Besværligheder, som det synes for meget lidt; men lad os ikke være enten blinde eller uskjønsomme, thi hvor slap og tosset end Krigen hidtil i det Hele har været ført paa vor Side, saa er den endnu ført daarligere fra Fjendens Side, saa han har tabt sin hele Respekt og vi tilbagevundet vores. Det beviser netop den Vigtighed, de store Magter lægger paa at faae mæglet Fred, og Preussens Ulyst til at fortsætte Krigen. Havde derfor blot Danske, Svenske og Norske en eneste Gang med samlede Kræfter svunget Mjølner mod den Tydske Jette, og turde vi blot vente Dansk Enighed i Hjemmet, da vilde jeg imorgen foretrække et meget magert Forlig for den fedeste Proces; men da det første ei endnu er skedt, og det andet heller ikke endnu at vente, saa ønsker jeg rigtignok Krigen fortsat, til dette Maal er naaet, ønsker den vist nok helst ført rask, men naar det ei kan være anderledes, dog ogsaa heller ført som hidtil, end for tidlig endt. Nu siger man allerede igien, at der er sluttet Vaabenstilstand og det paa 8 Maaneder, hvad jo, naar Vilkaarene vare taalelige og Af-

talen nogenlunde sikker, vilde være meget bedre end 3 Maaneder, da saa Vinteren gik, og vi igien havde Sommeren for os. Jeg anseer imidlertid alle Stilstands-Forslag for Achitophels-Raad, som jeg immer beder Gud giøre til Daarlighed, og det har Han viist, Han baade kan og vil.

Sønnerne hører jeg snart daglig fra, saa flittig vexle de og Moder Breve, og ligesom det fornøier mig, at Naturen ogsaa deri gaaer over Optugtelsen i den politiske Skole, de for Øieblikket søge, saaledes glæder jeg mig ogsaa til, at Skolestøvet, der i dem dog ikke kan være indgroet, skal ryge af dem i Marken; thi da kan der, med Guds Hjælp, blive gode Dannemænd af dem begge.

Meta er nu Gudskelov rask. Kærlig Hilsen fra hende og os alle ved

Deres Ven

N. F. S. Grundtvig.

P. Rørdam til Grundtvig.

31. August [1848].

Kjære Pastor Grundtvig!

Skjøndt jeg efter Deres sidste Brev ¹⁾ har ophørt med at virke for Dem til Rigsdagen, vil jeg dog fortælle Dem, hvorledes Sagerne i denne Henseende staae hos os.

Altsaa Deres Brev, det næstsidste af 25de, brød jeg mig forsaavidt ikke videre om, saa da jeg i Søndags havde Mændene samlede angaaende Valgene, talte jeg om Dem, som jeg tidligere havde bestemt, men sagde tillige, efter den Præstøer-Overeenskomst, at Clausen ogsaa meldte sig.

Ved denne Leilighed erfarede jeg nu, at det baade var let og tillige lønnende at tale om Dem til Bønder; for Alt, hvad jeg sagde, forstod de og hørte de paa med Deeltagelse;

¹⁾ Dette Brev, hvori Grundtvig maa have fortalt om en Samtale, han havde haft med Clausen, savnes nu.

de kjendte jo baade Deres Viser, Psalmer og Ordsprog, hvorimod Cl. ikke i nogen høi Grad kan gjøres tiltrækkende for Bønder. Da jeg endte, sagde Tilhørerne: ja, lad os saa faae Grundtvig!

Om Eftermiddagen tog Dorph og jeg til Præstøe, hvor Schaper ¹⁾ fortalte, at ved Mødet der i Byen den 25de havde Clausen faaet 60 Stemmer og De — 6, men at Een af de Tilstedeværende havde yttret, efter Kiøbmand Halds Sigende, sin Forundring over, at De var bleven indført saa „koldsindigt, [og] at De alledage var ligesaagod som Cl.“; men tillige fortalte Schaper, at Bondevennerne Dagen efter havde holdt et Møde i Pr. og aldeles forkastet Cl., samt at Skibbinge og Baarse Mænd havde gjort ligesaa, og at der var kun lidt Haab fra Jungshoved, hvor Bondevennerne grassere, hvorover Schaper havde tabt endeel af sit Haab for Clausen.

Da det nu stod saaledes til med Cl., uagtet Alt, hvad Grønvold havde arbeidet for ham, fortalte jeg, hvorledes det var gaæst mig med mine Mænd, samt tillige, hvad jeg havde erfaret af et Brev, at De ei er sat i Band af Bondevennerne, men kun kaldt en „egen Mand“, og Aftalen blev da, at see Sagen an endnu i denne Uge, hvorpaa jeg vilde drage om fra Sogn til Sogn og tale Deres Sag.

Dette var sidste Søndag Aften. — Mandag Middag faaer jeg saa Bud, at i Kallehave havde de Tilstedeværende, 60, stemt paa Cl., og at de i Allerslev ogsaa var tilsinds at ville have ham; men om Aftenen kom 2 Mænd fra Kallehave til mig og siger, at de og Flere vilde have Grundtvig, og da tillige Nogle af dette Sogn, som ei havde været med i Søndags, bad mig holde nok et Møde iaftes, Onsdag, berammede jeg ogsaa Mødet og vilde saa fortalt, at jeg havde besluttet at drage omkring.

Deres Brev kom imidlertid om Middagen og tillige nok et fra Schaper, hvori Cl. havde meldt ham sin Samtale med

¹⁾ Sognepræst i Præstø.

Dem. Alligevel holdt jeg Mødet, talte om Dem, endnu bedre end i Søndags, men tillige, at De havde trukket Dem tilbage, saa at vi nu kun havde Cl. at melde paa. Men Følgen var, 1) at den førømtalte Væver Hansen, Bondevennernes Distriktsformand, svarede, „at Cl. vanskelig vilde blive valgt“, 2) at Bønderne sagde: „saa er vi vildfarende, naar vi ei kan faa Grundtvig“, og fortalte saa, at de havde haft Bud hos Sognefoged Jens Jensen i Grumløse for at høre Deres Skudsmaal, og at de havde faaet det Bud: „1) Kan I faae den Mand, er I sikre, for han viger for Ingen; 2) jeg skaffer hele Beldringe og det Halve af Jungshoved Sogn til at stemme paa Grundtvig“.

Hvad der gjør mig ondt, er, at jeg ei gik min egen Gang, som jeg havde bestemt, men kom til det Møde i Præstøe, hvor Stemningen var saa afgjort for Cl. Havde jeg blevet ved mit og aldeles ei bekymret mig om, hvad Præstøe havde for, havde De haft Stemmerne, mens det er saare vanskeligt at sige, hvorledes det vil falde ud for Cl., da det lader til, at Bondevennerne sætter en Ære i at faae ham udelukket.

Aarsagen var tildeels, at jeg den ene Dag hører af Dorph og Allen, at der var „al Rimelighed for, at Cl. stiller sig i Nestved“, og næste Dag faaer jeg Brev fra Præstøerne, at Cl. havde modtaget deres Indbydelse, og da jeg dengang ansaae den Committee i Kiøbenhavn for anderledes mægtig og virksom, end jeg nu har erfaret om den, og saae alle dem i Mødet, som var for Cl., og jeg saae paa mig selv, som var een — ligesom det tidligere var almindeligt antaget her i Egnen, at vi vilde faae Cl., som vi tidligere har haft, nu saa tænkte jeg: hvad formaaer Du mod saa mange! Men det var galt tænkt.

Naar blot Maleren nu vilde komme, kunde jeg strax flytte ind i den nye skønne Gaard. Gud skee Lov, den Sorg er slukt! Gud har været saare barmhjertig imod mig.

Jeg faar det i alle Dele bedre end før, ogsaa Høsten er
 iaar rigere end ifjor.

Lev vel! Hils kjærligt Deres Kone og Børn!

Deres hjerteligt hengivne

Rørdam.

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 5te Septbr. 1848.

Kiære Ven!

Mange Tak for Deres Brev! det var ordenlig en lille
 Historie taget lige ud af Livet, saa det vilde baade som
 Menneske og som Historieskriver fornøiet mig, om det end
 slet ikke havde angaaet mig, mit gode Lov og min Virk-
 somhed. Clausen har kun daarlig giengiældt min Artighed;
 thi da han i forrige Uge holdt et Møde, hvor han og hans
 gode Venner foreslog en heel Slump til Hovedstadens Op-
 mærksomhed, var det saa langt fra, at mit Navn fandtes paa
 Listen, at han ikke engang sendte mig Adgangskort til
 Mødet. Jeg gjentager da min Opmuntring til Dem, at De
 stiller Dem selv, saameget mere, som der jo dog maatte
 være en anden end Væveren at vælge paa, hvis Cl. ei
 kan faae de fleste Stemmer, og da Deres Navn i Alphabetet,
 som skal følges, kommer efter hans, kan De jo paa Valg-
 dagen handle efter Omstændighederne.

Havde jeg før vidst, hvad jeg seer af Deres Brev, da
 havde jeg vist ikke opgivet Stillingen for [ø: i] en Valgkreds,
 der igrunder ligger mig nærmest; men vil Gud, bliver jeg vel
 valgt et andet Sted, da der ikke blot i Nestved, men
 ogsaa i Brøndbyvester og i det Tørninglenske tænkes
 paa mig og tales godt om mig, og jeg anseer det, med
 Hensyn paa hele min Virksomhed, for ligesaa vigtigt, at
 dette skeer paa flere Steder i Landet, som at jeg eet

Sted vælges til Rigsdagen, thi derved faaer jeg blandt andet, naar jeg kommer paa Rigsdagen, langt mere i Ryggen, end om jeg som ingenting var eenstemmig valgt selv midt i Hovedstaden.

Lad det derfor ikke fortryde Dem, at De har talt godt til Bønderne om mig, som om det var spildt, naar jeg dog ikke kan vælges af dem; thi saa god en Leilighed til at faae Munden op og nævne Bønderne deres virkelig gode Venner burde, uden alle Hensyn, gribes og benyttes.

Det morede mig kostelig, hvad Jens Jensen i Gromløse sagde til min Anbefaling; thi det var aldeles i Stilen, da Bønderne ikke kan have anden fattelig Forestilling om deres Rigsdagsmand, end at han skal staa paa deres Ret, saa det giælder om, at han staaer fast. De veed maaske, at Jens Jensens var Fløimand for mit første Sæt Komfirmander 1812, saa det maa særdeles glæde mig efter en Menneskealders Forløb at spore saa kjendelig det gamle Indtryk.

Det er bedrøveligt med den Vaabenstilstand, vi har faaet, thi den er ikke blot i sig selv meget daarlig, men maatte efter al Rimelighed føre til endnu daarligere Krig eller Fred. Dog jeg troer, at Vorherre har meget godt isinde med os, naar han bare, for vor egen Dumheds Skyld, kan faae Leilighed til at vise meer en[d] Villien, og Han raader dog igrunden ogsaa for Leiligheder (Kairus), saa jeg venter dem hver Dag.

Nu, hvordan er De saa fornøiet med Danskeren i det hele? Jeg bestiller til daglig Brug slet ikke andet end skrive paa den, saa derefter skulde den være god; men i vore Dage at skrive om folkelige og borgerlige Ting, saa det kan baade opmuntre og oplyse, er ikke blot en stor Konst, men et stort Lykketræf, som vi hverken kan frembringe eller beregne!

Nu lev vel! og endnu engang Tak, fordi De taler godt

om mig! Venligst Hilsen fra os alle! Løitnanterne ¹⁾ har det efter Omstændighederne godt.

Deres Ven

N. F. S. Grundtvig.

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 15de Septbr. 1848.

Kiære Ven! Da vi sad og snakkede ved en Pibe Tobak om Valget hos Dem, syndes det mig vel, der var intet ondt i, at De, ved et Prøvevalg, hvis Clausen ei kunde faae de fleste Stemmer, atter nævnede mig, men saasnart jeg kom til at tænke lidt nærmere efter, fandt jeg dog strax, det vilde see ud for Clausen, som jeg gik paa Ræveklør, og det maa saameget mindre noget Øieblik være Tilfældet, som Cl. er den eneste af vore berømte Politikere, jeg dog mulig kunde staae paa en god Fod med til det Heles Bedste. Derfor, kiære Ven, naar De troer, at Cl. neppe vil blive valgt, da indskrænk Dem til at gjøre hans Venner i Præstø opmærksom derpaa og paa Nødvendigheden af, naar man vil undgaae Væveren, itide at være betænkt paa en Tredie i Nødsfald, enten Grønvold selv eller en anden (jeg tænker paa Dem), som mulig med Stemmerne i Præstø kunde forene Bondestemmer nok til at seire; om mig kan der efter Omstændighederne slet ikke være Talen, medmindre det uventelige Tilfælde skulde indtræffe, at Clausen selv og hans Venner fandt, det var af to onde Ting det mindste!

Jeg har idag, først kommet ind iaftes, saa travlt, at jeg hertil kun kan føie et inderligt Levvel i Herrens Navn, hvis Tienere vi begge ere! Ja kiære Ven! Jeg tænker i den sidste Tid tidt paa: hvordan mon Rørdam egentlig har det med Dig? Men Gud skee Lov! jeg kan svare med

¹⁾ Grundtvigs Søner.

Sandhed, at hvordan end Lys og Skygge kan falde, saa er jeg dog for Guds Ansigt Deres ærlige

gamle Ven

N. F. S. Grundtvig.

Enden paa Forhandlingen blev, at Professor H. N. Clausen stillede sig ved Valget i Præstø den 5. Oktober 1848, medens Grundtvig søgte Valg i Københavns daværende 11te Kreds (Nyboder). Mod Clausen opstillede Bondevennerne Bomuldsvæver Hans Hansen fra Mern Sogn, en Mand, der ikke var uden naturlig Begavelse, men hvis Fortid ikke ret taalte Dagens Lys. I alt Fald havde han Tilhold om, naar han kom til København, at melde sig ved Protokollen over mistænkelige Personer. Rørdam, der da var Formand for Sogneforstanderskabet i Mern, fik den Opgave som Formand for Valgbestyrelsen at lede Valghandlingen. Angaaende denne fremkom der kort efter i Randers Avis en lang Beretning, meddelt efter Optegnelser af en Dame, der havde været tilstede ved Valget. Hun gjengiver navnlig Rørdams Indledningstale med ikke ringe Udførlighed, skjønt hun bemærker, at hun ikke nøje kunde huske de Ord, hvormed han begyndte og sluttede, hvilke hun derfor forbigik. Hendes Referat af Talen lyder saaledes:

„Kjære Medborgere, danske Mænd! Det er bleven sagt i en Forsamling, som nylig er holdt her i Fgnen, at denne Dag vilde blive en Højtidsdag for Landet, og det er den. Højtidsdag er den Dag, da et Værk skal grundlægges, som skal vare — vel ikke for Evigheden; thi der er kun én, der kan bygge for Evigheden, han der har grundfæstet Jorden, hvorpaa I staa — altsaa et Værk, ikke for Evigheden, men dog for eders Fædrelands Fremtid, det Fædreland, som I vist alle elske, da det ernærer, opdrager og beskytter eder. Som I her ere forsamlede, saa samles Borgere og Bønder i alle Landets Egne; thi Danmark er stedt i Nød og kalder

sine Sønner, sine bedste Sønner. I vide alle, at Danmarks Konger have haft en Magt saa stor, som nogen Konges kan være; men I vide ogsaa, at de ikke have misbrugt den; de have tvertimod ofte undladt at bruge den, hvor de kunde og burde — havde de brugt den mere, da var maaske det Oprør, der nu ødelægger en Del af Fædrelandet, kvalt i Fødselen. Men nu vil Kongen dele Magten med sit Folk, og derfor stilles idag frem for Folkets Øjne de Mænd, der ville tale, tale for det, for at det blandt disse kan udkaare dem, der have det bedste Hjærte for dets Vel og den største Kundskab for at kunne træffe det rette. Disse Mænd, ogsaa de to, der have stillet sig som Kandidater for dette Valgdistrikt, ere rede til at svare paa ethvert Spørgsmaal, I ville forelægge dem, Spørgsmaal om deres foregaaende Liv og deres Meninger. I kunne sige til dem, enhver især: Hvad har du giort, hvorfor du fortjener at kaldes en Hædersmand og en Folkeven? Hvad har du virket for Borgeren? Hvad har du virket for Bonden? Og de ville svare eder. I kunne ogsaa sige til dem, enhver især: Hvad tænker du om Bondens Frihed, om Borgerens Frihed, om Troens Frihed — Frihed for hver, der har en Tro, til at bekjende den, og Frihed for den, der ingen Tro har, til at bekjende sin Vantro? Hvad siger du om Kongens Frihed? thi Kongen skal jo ogsaa være fri! Svarer mig, I Folk! ville I være fri og have en Træl til Konge? („Nej, Nej, leve Frederik den Syvende! Kongen være Konge! Hurra! Hurra!“ lød det fra alle Munde). I ville altsaa være fri og regjeres af en fri Konge! Velan! saa viser eder Friheden værdige! Vælger saaledes, at I kunne staa Fædrelandet og Kongen, og fremfor alt Gud, til Røgnskab derfor! Gud, der engang vil have eders Hjærtets skjulte Bog aabnet for eders Brødre, at de kunne se, om I mente det ærligt med Fædrelandet eller lode eder lede af Egennytte. Taler da til de Mænd, der have stillet sig frem for eder! Prøver selv, hvem der er den værdigste, dømmes selv.“

Det blev en meget bevæget Valghandling. Clausen har i sine Erindringer dvælet ved det ejendommelige Indtryk, det gjorde paa ham, da han saae ud over den tætpakkede Skare af Almesmænd, der fylkede sig om Væveren. „Jeg talte“, siger han, „i stærkt-bevæget Stømning, og ved min Side havde jeg to Mænd, Pastor Rørdam fra Mern og Kateket Hagerup (fra Præstø), som begge havde Greb paa at tale Menigmand til, og med stor Ihærdighed brugte de Vaaben, der rigelig var tilstede mod Medbejleren. Men det var talt for døve Øren“.

Bondevennernes Magt var for stærk, og Udfaldet blev det, hvorom det hedder i Visen:

Balthazar Christensen, det er et Jern,
Fik han ikke valgt den Væver i Mern!

Vi have ikke mere det Brev, hvori Rørdam meddelte Grundtvig, hvorledes det var gaaet. Derimod er dennes Svar bevaret:

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 13de Oktober 1848.

Kiære Ven!

Tak for Deres Brev! Udfaldet med Valget hos Dem var jo, hvad man kunde vente, men at Deres Sognefolk i det hele har ladet sig trække af Bondevennerne, var sørgeligt. Dertil bidrager det vist, at De ikke stillede Dem selv, da jeg gik tilbage; thi da fandt de sig jo „vildfarende“, og det er især for Faar mellem Ulve i Faareklæder en fortvivlet Stilling! Men tag Dem nu endelig iagt, kiære Rørdam! for at gjøre ondt værre ved at læse Loven for dem! Der er i alle Maader kun eet godt Vaaben mod det falske Evangelium, og det er det sande Evangelium, altsaa heller intet andet godt Vaaben mod det falske Bondeyenskab end sandt Bondevenskab, ligesaa overbærende med alt, hvad Øiemedet kan taale, og virkelig velgiørende. Derfor er et stort Dansk Selskab, der tager sig oprigtig af Almuen,

i alle Maader det eneste Redningsmiddel i mine Øine, og enhver af os maa, ogsaa før det kommer istand, handle som Medlem deraf, og vores Christendom vil ingenlunde hindre os deri, men saafremt den er levende, drive os og styrke os dertil; thi alt hvad vi gjøre, for at Mennesket kan komme naturligt til sig selv, det gjøre vi for Sandhed, og forberede sand Christendom, hvor der er Hjerterum for den, og bereder den tillige i vor Deel af Verden en taalelig Tilstand, saa den befinder sig ikke mellem vilde Dyr, men mellem Mennesker, altid daarlige nok, men dog med et menneskeligt Hjerte!

Skulde Væveren blive forskudt paa Rigsdagen, da agter jeg at stille mig ved Omvalget, thi De har vel nok seet, at jeg faldt igiennem i Nyboder, og jeg seer af Dagsavisen, at vel Clausen, men ikke jeg har faaet en Slags Opreisning ved Kongevalget!

Valgkampen i Nyboder vil De for Røsten see af „Danskeren“, jeg er langt fra at fortryde; det var aabenbar Stedet, hvor jeg skulde stille mig, og det har vistnok ingenlunde været forgæves; Holmens Folk er igrunden eller rettere i Sammenligning et godt Stykke Folk af det Danske Slags og vil vist herefter komme flittig i Dansk Samfund! Vorherre vil sikkert frelse Danmark; men Hans Veie er nu engang langt høiere end vore, saa vi maae lære at see op til dem og tro paa dem!

Men hvorledes er dog den Vævers Rygte i Byen og Sognet selv? er han virkelig der bekiendt som en Tyv og Kieltring? Er det saa, da maa Bønderne have ondt isinde, for ellers havde de ikke valgt hvem der i deres egne Øine er en Skurk.

Fra Sønnen hører jeg jævnlig; de ligger nu i Bjerre Herred og kieder sig drabelig. — Venligst Hilsen fra os alle her ved

Deres Ven

N. F. S. Grundtvig.

Grundtvigs Formaning til Rørdam om ikke „at læse Loven“ for Bønderne er vistnok kommen for sent til at blive taget til Hjærte i Tide. Det følgende Brev ¹⁾ til hans Svoger i Kjertemindte viser nemlig, at han allerede havde vovet sig videre ud, end man nu vilde anse for klogt og rigtigt for en Præst, og han kom da ogsaa senere en Tid lang til at føle Ulemperne deraf.

P. Rørdam til Chr. Heiberg.

Den 15. Octbr. 48.

Kjæreste Heiberg!

Ganske vist var Mehrn Folk med; af 125 Vælgere stemte de 74 paa den Plettede, som de kaldte en Ærens Mand, en agtendes Mand, en Mand af deres Midte. Derfor har jeg ogsaa nu i 2 Søndage prædiket derom og begyndte saaledes: Folket i Jerusalem havde Valgret, og der holdtes Thing, og Folket stod tykt og tæt paa Torvet, og der blev ført frem for Folket den Mand, som havde gjort vel, men der blev ogsaa ført frem den Røver Barrabas. Og der blev gjort Spørgsmaal til Folkene: Hvem stemmer I paa? Hvem melder I paa? Og Folket raabte og sagde: Vi stemmer paa Røveren, vi melder paa Røveren. Røveren er en Ærens Mand, en agtendes Mand, en Mand af vor egen Midte. — Hvorpaa fulgte Anvendelsen: Men kom ihu det 4. Bud: at det maa gaae Dig vel, og Du maa længe leve paa Jorden; og Forklaringen om de 2 Brødre af Kongeblood, som vilde skjære en bred Rem af eu Andens Ryg, hvorudover der ingen Lov og Ret var fra Kongeaen til Elben; og om Huusmændenes Lyst til at tage selv fra Bønderne, og Indsiddernes Lyst til at tage fra Huusmændene; hvoraf følger, at saa kommer Sværdet over Rige og Fattige; thi splidagtige Riger forgaae og splidagtige Huse forfalder.

¹⁾ Kun en Afskrift af Brevet er bevaret, saa der mulig kan have indsneget sig en eller anden Fejl deri, da Rørdams Haand ikke altid er let at læse.

Saa nu har jeg faaet Mod igjen, da jeg har sagt dem, at det er Lyst til Vold og Rov, der leder dem til at stemme saa, og at Krage søger Mage. Af Egitsborg Sogn stemte alle paa 5 nær, af de store Sogne Baarse og Beldringe alle paa 3 nær, af Kallehave alle Husmændene paa Væveren. Saa nu veed jeg, hvad Folk jeg boer iblandt.

Ellers var Dagen glimrende. Clausen talte, saa jeg sagde: stille her i Hallen, nu skyder Palnatoke Mesterskud, og P. skyder bedst, naar han er grimslagen. Og jeg var Formand for Valgbestyrelsen og var som Fisken i Havet, for skjøndt det susede og brusede, og de rasede over Hagerup, som var den, der kom med hele Anklagen mod Røveren, og som talte mesterlig, men kom som Anklagelsens Engel, hvortil Væveren ei kunde svare et Ord, gav Vorherre mig en forbausende Kraft til at styre hele den vilde Hob, saa de raabte Hurra, som nær aldrig havde faaet Ende. Saa tog jeg ogsaa Folkene baade med det Gode og med det Onde, og næste Morgen var mine Knoer ganske ømme, saa slog jeg i Bordet for Væveren, da han kaldte Hagerups Tale ulovlig, idet jeg raabte til Folkene: Svar, I Mænd, er det en Ærens Mand! Men dog stemte 572 paa Røveren, og kun 320 paa Clausen.

Men Du har Ret, det er en levende Tid, der udvikler og aabenbarer Hjerternes onde Raad, men udvikler ogsaa nye, ubekjendte og mægtige og frimodige Kræfter hos alle ædle Sjæle, og forener og forbinder os med nye og stærke Baand; for nu fornemmer alle Gode, at de maa holde sammen, og saa er jeg sikker paa, vi skal nok staae os. Jeg er kommen til at holde meget af Clausen, og han tilstod selv, at han havde havt godt af den Lexe, og at han aldrig havde troet, at der kunde være en saadan Blindhed. Men til Hjertet gik det ham, saa det var rørende at see den kolde og rolige Mand. — —

Jeg vender de Folk, som stemte paa Væveren, Ryggen

og giver dem ei mere Haanden, eller ogsaa jeg blot siger:
Lige søger Lige.

Forøvrigt, Gud være lovet! Varmt og godt leve vi;
men med Danmarks Ære seer det fattigt ud.

Lev vel. Gud i Vold!

Med B. Christensen har jeg en lang Brevvexling an-
gaaende Væveren.

Den her omtalte Brevvexling gav siden Anledning til en Bladpolemik. Et af Rørdams Breve til Balthazar Christensen benyttedes nemlig af Bondevennernes Sekretær A. C. Glerup i en Fremstilling af Sagen i Berlingske Tidende 1848, Nr. 284. Da Rørdam ikke var tilfreds med denne Fremstilling, svarede han udførlig i samme Blads Nr. 303. Dette Svar gav atter Glerup Anledning til en temmelig skarp Replik, sammesteds Nr. 316. I det hele fremkom der i den Tids Dagblade mange Bemærkninger om dette Valg, der havde vakt større og pinligere Opsigt end noget andet af Valgene til den grundlovgivende Rigsforsamling. Som bekendt bleve Bondevennerne tilsidst betænkelige herved, og da de vistnok frygtede for, at Valget skulde blive forkastet, lode de deres Kandidat frasige sig sin Plads i Rigsforsamlingen.

Grundtvig til P. Rørdam.

20de Octbr. 1848.

Kjære Ven!

Bogtrykker Qvist sender Dem nok idag 300 Stykker af de to Sange, jeg har skrevet til paa Søndag, for om De synes, De kan bruge nogen af dem. De seer nok, at hvis den ny Tone, som staaer over, er ubrugelig i Mehrn, da kan den gamle „Gud Helligaand i Tro os lær“ gjøre samme Tjeneste.

De har nok selv i Flyveposten givet Beretning om Valgdagen i Præstø, og skjøndt jeg ikke endnu har faaet den læst, har jeg dog hørt læse deraf, at De har sagt og skrevet, at Rigsdagen skulde tage sig i Agt for at give Bondestanden for megen Magt¹⁾, og skjøndt jeg naturligviis tager det i den gode Mening, hvori jeg veed, det er sagt, saa maa jeg dog ikke blot give min Kone Ret i, at det er et meget uheldigt og uforsigtigt Udtryk, men ogsaa tilføie, at det er urigtigt, thi forsaaavidt som vi endnu adskille Stænder, som skulle tabe sig i Folket, da er det netop Bondestanden der maa og skal have Overvægten; kun skal den med Flid oplyses og med Kiærlighed bevæges til at bruge den godt til fælles Bedste.

Da jeg hverken har seet noget i Aviserne eller hørt fra Dem om Væverens Krebsgang, er det vel dermed endnu ikke Alvor og bliver først afgjort paa Rigsdagen, hvor ogsaa min Klage til Justitsministeren over det gruelig uordenlige Valg af Tuxen vil komme for; skjøndt han vel kan være sikker nok paa, at Flerheden der vil heller have ham end mig og vise sig hartad ligesaa partisk som Valgbestyrelsen.

Vor Stilling synes nu rent fortvivlet, med mindre Ministrene snart gaaer af og faaer i det mindste lidt modigere og Danskere Eftermænd.

Fra Sønnen hører jeg, hvad man kan vide, at Hæren daglig bliver trætttere og dorskere af unyttig Afretning og drøbende Kiedsommelighed, medens Oprørerne spille Bas i Slesvig, og alle Tyskerne leer ad os.

Alle her hilse venligst med og ved

Deres Ven

N. F. S. Grundtvig.

¹⁾ Nogen saadan Ytring af Rørdam findes dog ikke i Referatet i «Flyveposten», der er et Optryk af den tidligere omtalte Meddelelse til Randers Avis. Derimod er det Referentens egen Advarsel i Anledning af Præstøvalget.

P. Rørdam til Grundtvig.

Nysøe, Søndag Aften [22. Oct. 48.]

Kjære Pastor Grundtvig!

Idag — paa Nysøe — fik jeg Brev fra Justitsministeriet, at Væveren havde trukket sig tilbage, og at jeg havde at foranstalte Omvalg snarest muligt. Jeg tog strax til Præstøe til von Bergen, Formand for Byen, derfra til Kjøbmand Hald, som styrer alle Smaaborgerne, saa til Schløer, Medlem af Valgbestyrelsen, saa til Grønvold, som om Aftenen er paa Gjæstgivergaarden med Byens gode Mænd, og — foreslog Dem, og fandt overalt eenstemmig gode Øren og al Beredvillighed til at arbeide, hver i sin Kreds, paa Deres Valg; og med Schaper og Doctoren talte jeg ogsaa, saa for mine Øine er der Eenstemmighed i Kjøbstaden. Imorgen skal jeg nu have Lars Larsen for, og ud omkring i Sognene; skal ogsaa selv tage til Jens Jensen i Grumløse, saa vi sætte alle de Seil til, vi har. Hermed Gud befalet iaften; paa Torsdag samles Valgbestyrelsen, og De skal da høre nærmere fra mig.

Gode og kjærlige Hilsener fra os og fra Nysøerne.

Deres trofaste

Rørdam.

Talen i Flyveposten veed jeg Intet af; men alleslags Aviser har behaget at gjengive den hver paa sin Maade.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Sorgenfri, d. 23. Octbr. [1848].

Kjære Rørdam!

De har ret glædet mig ved Deres Brev fra 19de med den fuldstændige Beskrivelse om, hvorledes Valget af Væver Hansen havde tildraget sig. Især har det glædet mig at høre, hvorledes Gud gav Dem Kraft, Besindighed og Mildhed,

og at det med disse trende Gaver lykkedes Dem flere Gange at tilveiebringe Rolighed og Orden. Ogsaa deres Præken om Søndagen derefter finder jeg meget velbetænkt, og jeg er stolt af, at min kjære Ven røgter sit Kald paa en saa agtværdig Maade. Den hellige treenige Gud velsigne Dem, og den Hellige Aand give Dem stødse de rette Ord i den beleilige Stund! Det er en alvorfuld Tid, vi leve i, og Tiderne vil tilvisse ogsaa hos os blive langt alvorligere. Især for de troende Præster, som overhoved for alle Christne gjælder det heller at give Livet end at være saa ulykkelig at fornægte Herren. Gud prøve os ikke over vores Kræfter, og Han styrke disse dagligen! — Inderlig glæder jeg mig til at see og tale med Dem i November. Min Hensigt er at blive herude endnu hele November Maaned. Mit Helbred har betydelig vundet, jeg føler mig atter kraftig.

Martensen skal ogsaa have holdt en ganske mageløs Præken, hvor han især skal have fremhævet, hvor vigtigt det var at besidde Kjærlighed og fuldkommes i den. Gid man var saa vidt, at Kjærligheden havde drevet Frygten ud! Biskoppen skal ogsaa have aabnet denne Dags Høitidelighed med en skjøn Tale i Slotskirken¹⁾. Hvor det glæder mig, at Danmark endnu holder paa at lade sig velsigne af Gud! Gid, det kunde blive saa! De undrer Dem maaskee, at jeg ei var tilstæde ved alle disse Høitideligheder; men i Kirken havde man idag frataget mig min Stol, og oppe i Kirken hører jeg ikke, og til Rigsdagen havde jeg undskyldt mig, da jeg den 6te²⁾ undskyldte mig formedelst min Sorg. Jeg besøgte Kongen Dagen førend hans Fødselsdag. — Nu lev vel kjære Rørdam!

Deres Veninde

Caroline Amalie.

¹⁾ I Anledning af Aabningen af den grundlovgivende Rigsforsamling.

²⁾ Kong Frederik VII's Fødselsdag.

Grundtvig til P. Rørdam.

27de [Octbr.] 48.

Kiære Ven!

Tak for Deres Brev ¹⁾; men af mit fra i Tirsdags vil De have seet, at jeg slet ikke forstaaer, hvi Valget skulde opsættes til 6te Novbr., da Hovedsagen paa Rigsdagen, som er det Slesvigske Spørgsmaal, vel maa tænkes at være eller blive afgjort!

Da Præstørne vil have Prøvevalg paa Tirsdag eller Onsdag og dog ei kan vente, jeg skulde reise to Gange, maa det vel ogsaa være deres Ønske, at Valgdagen bliver i næste Uge; men det vil jo nu være afgjort ved Forsamlingen igaar. De veed vel, jeg har faaet formelig Indbydelse fra Præstøe, hvorunder jeg fandt alle Honoratiores undtagen Schaper, som vil altsaa blive Clausen tro selv i Døden, som den eneste værdige.

Hvad De siger og slaaer paa om Nysø, kan der vel være noget i; men at jeg kan rette mig derefter, indseer jeg i det mindste ikke endnu, da jeg jo ligesaavel maa være mig selv ved Valget, som jeg agter at være det paa Rigsdagen.

Alt seer forvirret ud, jo længer jo værre!

Nu i Guds Navn! det gaae, som Han vil i alle Maader; thi Han er god!

Kiærligst Hilsen!

Deres Ven

N. F. S. Grundtvig.

Samme Dag Grundtvig skrev dette Brev, fremkom der i Næstved Avis en meget varm anbefaling af hans Valg. Den er undertegnet: B. (formodentlig Kateket P. M. Barfod i Næstved).

¹⁾ Fattes nu ligesom det fra Grundtvig, hvortil der sigtes i det følgende.

Grundtvig til P. Rørdam.

Tirsdag [31te Octbr. 48].

Kiære Ven!

Tak for Underretningen ¹⁾ og dobbelt for Virksomheden! men Valgdagen burde jo været alt i denne Uge, da man ellers let kommer paa Rigsdagen, naar den er, om ikke sluttet, saa dog bundet.

Imidlertid under alle Omstændigheder, vil Gud, kommer jeg, og De sørger jo nok for, at jeg faaer de befalede Stille, hvoraf den ene helst maatte være en Bonde!

Alt i Henseende til Fædernelandet seer for Øieblikket reent fortvivlet ud, saa vi maae baade see op og see tilbage for at holde Ørene stive.

Deres Spørgsmaal ²⁾ i forrige Brev har De selv besvaret godt nok, i det Hele, saa jeg vil kun i det enkelte bemærke, at vi i saadanne Tilfælde kun kan gjøre det eneste Spørgsmaal: om de vil leve med hinanden, som det sømmer sig Dannemand og Dannekvinde, hvad da ogsaa er det eneste, vi med Rette kan gjøre til noget Par. Endelig kunde vi nok læse af det Gl. T. men ikke af det N. T. over et saadant Brudepar, da vi ikke vier dem som christelige, men kun som kongelig Danske Embedsmænd.

Jeg venter nu med Længsel paa Brev om Dagen og paa Dagen selv, og haaber, at denne Gang skal det med Guds Hjelp lykkes!

Kjærligst Hilsen ved

Deres Ven

Grundtvig.

Taler De med Nogen af Præstøerne, da hils og tak paa mine Vegne!

¹⁾ Ogsaa det Brev, hvortil her sigtes, fattes nu.

²⁾ Aabenbart vedrørende Vielse af en fraskilt.

P. Rørdam til Grundtvig.

D. 5. Novbr. 48.

Kjære Pastor Grundtvig!

J. Jensen har været her og meldt sig til imorgen. Men jeg kunde ei bekvemme mig til at foreslaae ham [at] gaae til N. ¹⁾). Vor Samtale var derfor kun den allernødvendigste.

Deres

Rørdam.

Maa jeg bede Dem møde imorgen Kl. 9^{1/2} hos Hald. De vil der finde de Mænd, som stiller og anbefaler Dem.

S. T. Hr. Pastor Grundtvig! Nysø.

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 10. Novbr. 1848.

Kiære Ven!

Jeg er idag, da vi ellers har Lov, blevet forstyrret i min Brevskrivning, og da vi snart skal sees, skader det ikke heller, at Brevet bliver kort; men et Par Linier maa jeg dog skrive for at sige Dem ret hjertelig Tak for Deres Danske Ord og Gjerninger.

Rigsdagsmøderne er jo sædvanlig kjedsommelige; men vil Gud, som Han vist vil, at der dog tilsidst udrettes noget godt ved dem, holder man vel det Andet ud. [Af personlige Hensyn maa nogle Linier af Brevet forbigaa; men de vise paa en ret mærkelig Maade, i hvilken Spænding Grundtvig

¹⁾ Sikkert Nysø, hvor Grundtvig opholdt sig. Denne har vistnok ønsket at tale med sin Modkandidat for at bevæge ham til at træde tilbage. Jens Jensen i Grumløse var Grundtvigs gamle Konfirmand (s. foran S. 102). Han stillede sig; men traadte dog paa Valgdagen tilbage for Grundtvig, der altsaa blev valgt.

havde været med Hensyn til Valgets Udfald, og hvilken Glæde han følte, da han blev proklameret som Rigsdagsmand].
 Gud velsigne Dem!

Deres Ven
N. F. S. Grundtvig.

Efterskr. Siig mig, naar De kommer, hvad Vinen hos Bønsdorfs kostede; thi den maa De lade mig betale.

Deres *Gr.*

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Sorgenfri, Søndag den 12. November 1848.

Kjære Rørdam!

Frue Zütphen kommer til mig imorgen Middag og bliver her hele Ugen, saa førend Fredag kommer jeg paa ingen Maade til Byen. Hvis det er Dem beleiligt enten Tirsdag eller Onsdag at komme herud, da er De til enhver Tid kjærkommen. Dog vilde jeg proponere Dem at komme til Middag (vi spise Kl. 4) og blive til om Aftenen efter Theen. Tag Dem en Vogn hos Dahls paa min Regning, da er De mere uafhængig! Maaske besøger De Rigsdagen om Formiddagen, og kan da fortælle os noget derom, og hvorledes vores gode Grundtvig teer sig. Jeg tænker mig ham der kuns med megen Uroe. Tænk Dem, hvilke heterogene Mennesker han sidder iblandt; jeg er stedse bange, at han taler, hvor jeg hellere vilde, han skulde tie; thi rigtig forstaaet vil han næppe blive af Mange, maaske kuns af faa. Nu Guds Fred!

Deres kjærlige Veninde
Caroline Amalie.

Før 1848 havde der i nogle Aar (som det er omtalt i flere af de tidligere meddelte Breve) bestaaet et „Dansk Samfund“ i Næstved, i hvilket Rørdam jevnlig havde talt,

og til Brug for hvilket han (anonymt) havde udgivet en vakker lille Sangbog af overvejende grundtvigsk Præg¹⁾. Dette Samfunds Virksomhed synes imidlertid efter faa Aars Forløb at være standset. Men i Slutningen af Aaret 1848 var Rørdam med at stifte en Forening af lignende Natur i Præstø. Angaaende Stiftelsen indeholder Næstved Avis følgende Meddelelse:

„Efter foregaaende Indbydelse af Kandidat Brøchner fra Kjøbenhavn havde et meget talrigt Selskab af alle Stænder forsamlet sig i Onsdags (6. Dec.) i Præstø for at overveje med hinanden, hvorledes man bedst skulde modarbejde den sørgelige Adskillelses-Lyst og Mistillids-Aand, som man fra andre Sider saa ivrigt har søgt at fremkalde og give Næring. Foredrag bleve holdte af Kand. Brøchner, Sognefoged L. Larsen af Sageby, Gaardmand L. Hansen af Enø, Amtmand Neergaard, Præsterne Rørdam og Hagerup. Efter livlig Samtale og venlig Ordstrid enedes man om at stifte et Selskab — den danske Enighed — som skulde optage alle Stænder og ved fælles Medvirkning, baade indad og udad, fremme Oplysning og Broderskab, samt virke til at forsyne Rigsdagen med bedre Mænd, end i det mindste vort Amt denne Gang har afsendt. — Over hundrede Bønder foruden en stor Mængde andre Mænd indtraadte strax i Selskabet; om Maaden, hvorpaa man vil søge at naae dette skønne Maal, blev man ikke ganske enige; men en Bestyrelse udvalgte, som nøiere skulde overveie denne Sag, bestaaende af Sognefoged L. Larsen og Husmand J. Jensen af Sageby, Præsterne Rørdam i Mehrn og Hagerup i Præstø, Proprietær Fabritius-Tegnagel af Petersgaard, Gaardmand A. Rasmussen af Ammedrup og Sognefoged H. Petersen af Lekkende. — Hr. Brøchner agter sig derfra rundt om i Sjælland for at kalde lignende Selskaber tillive: vi ønske ham god Lykke paa denne Vandring“ (osv.)

¹⁾ Viser og Sange for Danske Samfund i Syd-Sjælland. Trykt hos og forlagt af J. D. Qvist. Kbh. 1846. (120 Sider).

Om det er lykkedes Brøchner, der saa vidt mindes siden blev Sysselmand paa Island, at fremkalde flere lignende Selskaber andensteds, vides ikke. Men at Selskabet i Præstøegnen har bestaaet en Tid, ville vi senere faa at se. Navnet „Dansk Enighed“ er vistnok foreslaaet af Rørdam i Henhold til en af Grundtvig tidligere udtalt Tanke ¹⁾.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Søndag Aften, 7. December 1848.

Kjære Rørdam!

Alt hvad De siger mig om mig selv og den Indflydelse, De indrømmer mig at have paa Dem, gjør mig meget glad. Jeg beder vor Herre hjælpe mig frem, saa at tilsidst den fuldkomne Ligevægt kommer i mit Væsen, og [det] bliver stabilt, dog uden at krystalisere! Jeg ønsker at kunne dømme alle Forhold saa retfærdig, som det er et Menneske muligt, at blive ret viis, ret kjærlig, ret ydmyg; med eet Ord, saa at vor Herre har Velbehag i mig, og hans Naade aldrig maa forlade mig. De har vel Ret i med Mishag at omtale somme fornemme Folk, der ere saa ulykkelige hverken at kunne lee eller græde med deres Medmennesker; dog igrunden ere de Stakler uhyre at beklage, og allermeest i denne Tid, hvis dens Trængsler endda ei hjælper dem til Ydmyghed og Kjærlighed. Jeg kan aldrig nok takke baade Gud og mine Forældre, at være opdraget som Menneske og ei som Prindsesse! Gud vidste nok, at jeg kom til at leve i en Tid som denne, og at det da vilde være mig gavnligt at kunne skikke mig i Tiderne. Endnu har jeg det godt, endnu sidder jeg i det Tørre, hvorfor jeg daglig takker min Herre; men man veed ei, hvad der kan komme.

Den 19.

Brøchner kjender jeg; jeg har seet ham i Jylland og forskjellige Gange i Kjøbenhavn. Det er mig kjært, at det

¹⁾ Se foran, S. 97.

nye Selskab har faaet et saa smukt Navn og har et godt Formaal; men allerhelst vilde jeg, det med Rette kunde kaldes Selskabet for Sandheds og Retfærdigheds Fremme, og at der i dets Forsamlinger ogsaa omtaltes, hvor godt Bønderne egentlig have det i Danmark fremfor i alle andre Lande, og hvor meget Herremændene have gjort for dem og endnu have i Sinde at gjøre til deres Fremme. I vore Tider er det vigtigt, og jeg haaber, det skal blive det egentlige Resultat af denne Tids Trængsler, at de Besindige vil komme til Erkjendelse af Skjel mellem Ret og Uret, Sandhed og Løgn; disse ere for Øieblikket saa sammenblandede, „at selv de Udvalgte skulde forføres, om det var muligt“. Derfor, kjære Rørdam, vær de ret opmærksom paa Dem selv i disse Forsamlinger og i Deres egen Menighed, saa at Deres Samvittighed ingensinde besværes, og at Deres Bønder ei kan sige, at De selv giver dem Exemplet af. ikke at vise Herremænd Ærbødighed nok! — Altsaa udvortes Ærefrygt for Dem, som udvortes Ærefrygt tilkommer! Det er Stillingen, givet af Gud, der skal æres, og Mennesket, der beklæder denne Stilling, der skal gives Ærefrygt som saadan, og ei Ringeagt, uanseet om hans Personlighed enten fortjener det, eller om den behager mig eller ei. Det er Guds Villie saa, for at Alt kan blive i sin Orden. — Tilgiv, jeg taler saa frit, men det skeer af oprigtigt Venskab; thi jeg ønsker, at De i Alt maa behage Gud, som jeg ønsker mig det selv.

Gud velsigne nu denne Juul for os alle sammen, for det hele kjære Danmark. Han give en mægtig aandelig Opstandelse i vort kjære Fædreland! — —

I Søndags var der 6 Piger hos mig fra min Skole; de bragte selv en Deel Linnet, de havde syet, og jeg tracterede dem med Chocolate. De sade rundt om Bordet med mig og sang nogle yndige Krigssange af Grundtvig, hvor jeg ret glædede mig over de unge Pigers Skjel ved Valget af

samme. Thi mange skrev han, men langt fra alle lige gode. — —

Deres oprigtige Veninde

Caroline Amalie.

Hertuginde Vilhelmine til P. Rørdam.

Dresden, d. 14. Januar 1849.

Kjære Pastor Rørdam! Endeligen kan jeg komme til at takke Dem for Deres rørende Brev, som baade har smertet og glædet mig. At De mener mig det vel, veed jeg; men gjør ei min over al Beskrivelse elskede Hertug Uret! Naar og Skinnet desværre er imod ham, saa har han handlet efter sin bedste og ædleste Overbevisning, og hvad skulde jeg gjøre? Jeg kunde ei overtale ham at lade det være; jeg har gjort, hvad jeg holdt for min Pligt. Alt kom saa uventet, at der ei blev Tid til rolig Eftertanke. Jeg bad ham ikkun at betænke, hvad han nu ville beslutte, og besvor ham i det Øieblik, jeg fik ham talet, ei at gaae i Krigen. Det var for sildigt! Siden August er han, Gud være lovet, ude af Alt, og jeg lykkeligere end nogensinde ved Siden af ham, som er den kjærligste, ømmeste Mand, man kan tænke sig. Hvor kan De sige, at min tilbedede Hertug fører Avindskjoldet mod sin retmæssige Herre og Konge! Det synes vel saa; thi de Velsindede i Hertugdømmerne vil Kongen som deres Herre, men ei Hertugdømmet Slesvig som en Provinds af Danmark, men Hertugdømmernes Forening, som Norge med Sverrig. — Gud skjænke os bare Freden; thi skulde Krigen igjen bryde løs, Gud hvor vilde det være frygteligen. Hør bare op at miskjende den bedste og ædleste Mand paa denne Jord, og troe mig, at jeg og heller havde seet, han var bleven neutral; jeg har lidt nok derover. At De nævner ved denne Leilighed min evig uforglemmelige Fader, har [ikke blot] rørt, men rystet mig dybt. Han dømmer os vist mildere, end De gjør. Det er

min Trøst, at hiinsides Alt vil blive anderledes bedømt end her paa Jorden. Lev nu vel, gode Pastor Rørdam, og indeslut os i Deres fromme Bønner! Siden Midte Oct. ere vi her, og det gaaer os mærkeligen godt her; vi føre et gemyhtligt Liv, hvorfor vi ei nok kan takke den Algode! Gud give Dem og alle Deres, tilligemed os Alle, et bedre Aar end det skrækkelige Forrige.

Evig Deres inderlig hengivne
Wilhelmine.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Løverdags 24. [Febr. 1849].

Kjære Rørdam!

Jeg læste just Deres Brev til Delolme. — — Hvorledes har De det? Mig synes, af dette Brev at dømme, ikke rigtig godt; jeg savner Freden i det Indre hos Dem. Dog i Strid og Kamp skal det nye Menneske modnes; deri bliver en Christen stærk, og en christelig Præst taalmodig og sagtmodig. — — Jeg kan tænke, De har det ei godt i Deres Menighed, da De udhæver Glæden af at undervise Børnene som en Ager, hvori Sæden let spirer. — — Maatte det være Vor Herres Villie, at De nu snart fandt en Pige efter Deres Smag, som vilde dele Livets Glæder og Livets Byrder med Dem og beredte Dem sand Lykke. Troe mig, der kom da anderledes Ligevægt i Deres Sjæl. Kjender De ingen i Omegnen, som behager Dem?

I Aftes drak Grundtvig The hos mig. Han er ved godt Lune, skjøndt han slet ikke øiner nogen Slags Udvei til stadigt Velvære i Danmark og i Verden. — —

Jeg haaber, De har læst „de to Baronesser“ og „Adam Homo“. Denne sidste har jeg endnu ei udlæst, da jeg kuns hver Tirsdag læser den sammen med Fru Zütphen. Vi glæde os uhyre over de lette klangfulde Vers, og hvor rigtig han opfatter Nutiden og det naturlige Menneske.

Alma er en velsignet Caracteer, hvor reen og klar er hendes Kjærlighed! Hvor forbausende finder jeg hendes Yttring om Slangen, hvilken heller ikke fattedes i hendes Paradies, den var Driften hos hende til at spørge ham om hans fordums Liv. — —

Deres oprigtige Veninde

Caroline.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Kjøbenhavn, d. 4. Marts 1849.

Kjære Rørdam!

Tak for Deres kjære Brev. Jeg kan godt skjønne, hvilke forstyrrede Forhold der er opstaaet mellem Dem og den Deel af Deres Menighed, som ei er christen; men jeg veed ogsaa, at De formedelst Deres faste Troe kan udrette Noget; og at dette Noget maae blive til Meget ved Guds Bistand, derom beder jeg Ham af Hjertens Grund. Der gaar vist et Kald igjennem Verden til alle Guds Børn at være som et skinnende Lys paa Bjerget; og for ret at blive skinnende bør det sig, at de prøves i allehaande Trængsler. — Det stærkeste af alle Vaaben, og det hvorved Fjenden lettest afvæbnes, det er Kjærlighed. At bruge dette Vaaben til Gavns troer jeg at være det virksomste i disse forviklede Forhold i denne forstyrrede Tid. Altsaa naar Bønderne see med onde Øine paa deres Præst, da see han med gode Øine paa dem; naar Bønderne forbande ham, da velsigne han; naar de ønske Ondt over ham, da bede han end inderligere for dem. Agitatorerne opirre, ophidse og exaltere Bønderne, Præsten forsone dem igjen og lære dem, aller meest ved sit Exempel, at den rette Frihed bestaaer i at have overvundet sig selv. Oh, at De ret maatte blive kjæmpestærk heri! Det samme Ønske gjør jeg for mig selv og for alle Christne.

Jeg talte igaar med Baron Pechlin, som kommer fra Olmütz, Wien, Dresden og Berlin. Han gjør en frygtelig

Beskrivelse om Tysklands opløste Tilstand. Han meente, at Ingen burde lægge Hænderne i Skjødet, men tvertimod sætte alle Kræfter ind paa at kjæmpe for Religion og Stat.

Gud vise En ret tydelig den Vei, Han vil, vi skulle gaae, og Hans Villie skee ved os Alle! — Lev nu vel, kjære Rørdam, Gud befalet.

Deres oprigtige Veninde

Caroline Amalie.

P. Rørdam til Grundtvig.

Mehrn, 30. Marts 1849.

Kjære Pastor Grundtvig!

Synes De ikke, at vi nu maa kalde os selv et dorsk og ligegyldigt Folk? Kongen svarer: den 27de kommer jeg og min Hær med Hjælp! Men den 27de siger han: Nei, bie lidt endnu, til vore Formyndere giver Forlov.

Hid kom igaar en Alsinger, og han fortæller, at der blev almindelig Sorrig, da de i Torsdags fik at vide, at vi ikke maatte begynde endnu, og jeg kan see det Samme paa Bønderne, for de siger: Tiden er lige lang men ikke lige nyttig, og „vore Sønner vare kjede ifjor af at staae og vente, bare det ei skal gaae dem ligerviis iaar“.

Opsættelse fortærer Hjertet! og selv den Eenøiede kan see, at Udsættelsen iaar gjør det Samme som ifjor, fylder Slesvig med Tyskere, og det saa mange, til vi sige: Nei, nu er det Daarskab at opoffre Hæren!

Skjøndt jeg ei veed, om eller hvad De svarede Ministrene i Lørdags, haaber jeg dog, vi faaer den Fornøielse at høre et Manddoms-Ord af Dem i denne Nødens Tid! for mig synes, vi har tabt al Tro baade paa Vorherre og os selv, og at vor eneste Bedrift er at see os om efter Hjælp i Øst og Vest, istedetfor at stole paa Gud og at hjælpe os selv.

Det er den første Vinter, jeg har skammet mig over os

selv, for jeg synes dog, man burde ei lade sig narre meer end een Gang, men vi hjælper selv vore Fiender til at narre os!

Er De sikker paa, at Hertugen bliver gjort arveløs, og hans Godser anvendes til at betale Krigsomkostningerne? Stormagterne tvang os til at gjenindsætte Ulfeldt; jeg er ganske beredt paa, at vore Forligskommissærer byder os nu igjen det Samme! — —

Hvad De har talt om den almindelige Valgret, har ret fornøiet mig og Flere med mig! Hvorledes det var skeet, veed jeg ei, men mellem Huusmændene var det almindeligt, at vor Rigsdagsmand var dem imod! Hvorvidt de nu er kommen paa andre Tanker, tør jeg ei sige; men Deres Taler er blevet læst for dem; dog svarede de Intet, men taug ganske stille; derfor ønskede jeg gjerne, at De vilde tage Dem over at skrive 2de Numere i Danskeren „til Deres Vælgere“; det ene om Krigen; det Andet om, hvad De udretter paa Rigsdagen; og saa sende mig et Par Exemplarer til hvert Sogn, jeg skal da sørge for, at Huusmændene faaer dem idetmindste at læse; men vist er det, at i Samlaug er det et mistænkeligt Folkefærd.

Forøvrigt er det iaar meget fornøieligere at leve paa Landet, end det før har været; for nu hører Bønderne dog efter, hvad man fortæller; jeg har fortalt om Wermund og Uffe, Dannevirke, Knud Lavard, Erik og Abel, Slesvigs Nutid og Krigen under Fred. 3die, og iaar kan Tilhørerne baade lee og græde, saa jeg kan næppe troe, det er de samme Dødbidere, jeg før har talt til; men iaar forstaar jeg ogsaa selv bedre, hvad jeg fortæller, end jeg før gjorde det. Det er i Præstøe, Allerslev, Kallehave og her hjemme, jeg holder historiske Forsamlinger, og da jeg er i Bestyrelsen for vor Danske Forening, har min Opræden i de fremmede Sogne ei stødt mine gode Naboer; men Egitsborg Sogn er endnu ganske stædigt under Væverens Regimente; Præstøerne er et skjønsomt Folk; Jungshoved og Baarse derimod omtrent

som Egitsborg; af Beldringe er der dog 9, som har sluttet sig til os; blot her var Nogen, som vilde og kunde hjælpe mig, for det er saa vidt omkring, saa det er kun 4 Gange, jeg har været i hvert Sogn, da hvert Sogn er delt i 2 Parter, dog tager Hagerup i Præstøe og Fabritius paa Petersgaard lidt Deel deri, og den Sidste kan blive god, naar han lærer at tale Dansk.

Amtmand Neergaard er meget syg af en Brandbyld; en Bonde, som havde talt med Frost, Lægen, kom idag og sagde, at der var ingen Livsforhaabning! Han var en meget omgjængelig Mand.

Det seer ellers ud til, at vi iaar vil komme til at savne Folk; jeg fik idag Brev om en ny Session i April, hvor Mandskabet fra 1826 skal møde; ved Nytaar tog de min Avlskarl, nu min Kusk, saa har jeg kun Røgteren og Faaredrengen igjen, og Huusmændene har ingen Lyst til at fæste sig bort; men det gaaer maaskee bedre, end det tegner. — —

Lev vel! Hils Deres Kone og Familie!

Deres hengivne

Rørdam.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Den 4. Mai 1849.

Gud velsigne Dem til Deres Fødselsdag, og Hans Velsignelse være stedse tiltagende med Dem dette hele Aar igjennem, saa De maae voxe i Kjærlighed, Forsonlighed, Taalmodighed, Langmodighed, Vedholdenhed i Bønnen, og være i en god Samvittigheds Pagt med Vor Herre. — — Maatte De ret faae Bevidstheden om ikke at spare nogen Umage for at faae Opvækkelse blandt Deres Bønder. Naar De gjør Alt, hvad De formaaer, saa vil Gud nok gjøre Sit. — —

Tak for alt, hvad De har været mig denne Gang ¹⁾. Det forekommer mig, at jeg er bleven selvstændigere. Gud er vorës allerbedste Ven, og at afgjøre Alt med Ham giver anderledes Ligevægt i Sjælen end stedse at spørge Menne-skene og tale om Alt med dem. Der er megen Bedrøvelse i min Sjæl, men jeg haaber ved Guds Bistand og ved nyttig Beskjæftigelse at magte Bedrøvelsen og holde den i Skranker. — — Maatte vi nu faae Fred! Igaar gik Rygtet, at alle store Magter vilde forene sig for atter at bringe Orden i Tyskland, Keiseren af Rusland a la tête, da Polakkerne begynde at oprøre sig. 40,000 Preussere nærme sig Frankfurth, som de ville sprænge!

Nielsen ²⁾ gav os i Onsdags Aftes en saare interessant Forklaring om Aabenbaringen. Gid De havde hørt den. — —

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

[Sorgenfri] den 25. Mai 1849.

— — Min Niece, Prindsesse Augusta, vil indrette en Basar til Fridericiernes Bedste, og den vil jeg ogsaa arbeide til. Frue Zütphen var her ude igaar og fortalte, at hun havde talt med Deres Søster, som omtalte et Brev fra Deres ældste Broder, hvori han beskriver Fridericiernes skjønne, gudhengivende Stemning og deres faste Mod. Alle Fruentimmer og Børnene have de fjernet, ligesom alle Svage og Syge; dog har hans Kone ei villet forlade ham. Denne Alvor hos mine kjære elskede Børn rører og glæder mig ubeskrivelig, og med Guds Hjelp modnes de til Holger Danskes Komme, og da vorder det lille, ringeagtede Folk et vel i Omfang lille, men ved Guds Kraft stort og mægtigt Folk, et Folk bestaaende af Helte! Kuns at dette Folk vil give Gud Æren, erkjende og udtale, at det af sig selv slet intet formaaer, men ved Guds, ved den treenige Guds

¹⁾ Rørdam havde nylig været en Tid i Kjøbenhavn.

²⁾ Professor Rasmus Nielsen.

Hjelp, Alt! Skriv mig, hvad De har hørt fra Deres Broder og om ham og hans Kone! Hvad De har præket om i Søndags var meget sandt: Vi, der ei give Liv og Blod for Fædrelandet, bør være dobbelt samvittighedsfulde med at aflægge vore Synder, for at de ei skal bidrage til at trække Guds Vrede over Folk og Land, og vi bør endeligen bede om, at Guds Vrede maa vige, og at Han atter vil vende sig til os, og at vi maae komme i Naade. — —

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

D. 12. Juni [1849].

Megen Glæde havde jeg af Deres Brev. De stakkels Fridericier! Man kan dog aldrig levende nok forestille sig slige Savn, indtil man kjender dem af Erfaring. Heller ei de Tilbageblevnes Mod under idel Livsfare; thi hvert Øjeblik kan en Bombe jo ramme dem. — — Gudskelov Deres Brøder er blevet i sit Kald; i slige Tider skal Præsterne ret staa Hæren bi med Opmuntring og Trøst gennem Troen. — Grevinde Holstein er hos mig, og hver Formiddag læser hun for mig og Delolme en Præken af Luthers Postille: Hvor ere disse Prækner dog skjønne og fattelige og kristelige! De raadte mig alt ifjor at læse dem; men nu føler jeg, at de ere mig usigelig trøstelige. — —

Den 14. Juni.

Her blev jeg afbrudt i Forgaars og griber nu atter i Eftermiddag til Pennen, takkende Dem af Hjertet for det idag modtagne Brev med Indlæg fra Deres Broder. Gud velsigne denne Guds Tjener og bevare ham indtil Enden hans skjønne Uforsagthed og hans rolige Varetagen af sin Gjerning. Hvor en slig rolig Gudhengivenhed rører og opliver mit Hjerte! — —

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 18. Juli 1849.

Kiære Ven!

Vaabenstilstanden efter Julislaget er vist nok af den Beskaffenhed, at den synes Nok til at slaae et heelt Folk endsige en gammel Skjald ihjel, og jeg kan ikke sige Dem, hvor elendig jeg har været over dette ligesaa oprørende som taabelige Mesterstykke; men vi vil haabe, at ligesom man jo efter et Russisk Bad skal kunne taale Russisk Kulde, Danskerne, efter den vidunderlige Yttring af Livskraft, skal findes mægtige til at overvinde Døden i alle Skikkelser; eller rettere lad os huske, at vi lever dog alle saa længe Gud vil, og Ingen kan lukke det Øie, som Gud under at see.

De havde imidlertid vist ikke under saa ærgerlige Omstændigheder seet noget fra mig, hvis ikke Deres Sognefoged, min Stillingsmand, igaar havde besøgt mig, i det Ærende at faae noget forandret i Sangen: „Grønnes Danmarks Bøgeskove“, hvorom han meende De havde skrevet mig til.

I den Anledning maa jeg nu først bemærke, at har der været talt eller skrevet til mig derom, da har jeg reent glemt det, hvad nuomstunder ei sielden hænder. Dernæst mener jeg, det er en Uskik ei at ville synge en Vise, man holder ad, fordi der er enkelte Ord, som kan synes stødende, og endelig maa man, naar Stødet skal undgaaes, heller springe et heelt Vers over, end fuske paa Ordbytte. Imidlertid bemærkede Lars Larsen med Rette, at Verset „Længe leve paa vor Slette“ var for kiønt til at overspringes, og „enevældig“ kunde da forandres til „Med sit Rigsraad“.

Derimod maa Verset „Speile sig i Issefjorden“, hvis det støder, helst udelades!

Nu, De har da nok Meta og Boisen hos Dem endnu idag, og ubeseet Tak for den kjærlige Modtagelse, jeg er

vis paa! Veiret er deiligt og vor himmelske Fader, Han er eiegod.

Min Gadevise om Julislaget har nok B. bragt Dem. L. L. syndes godt om den, og jeg tænker nok den gaaer. L. L.s hørde jeg, og det morede mig især: „De siger vi er dovne, men vi er vovne“. Nu Gud befalet! Hils venligst fra

Deres

N. F. S. Grundtvig.

P. Rørdam til Dr. Christian Rørdam.

D. 26. Juli [1849].

Kjæreste Broder!

Dine 2de sidste Breve har været til megen Glæde. Hele Egnen har fornøiet sig over dem. Afskrift af dem sender jeg til Hans ¹⁾ og til Dronningen, og det sidste er endog bleven trykt i Præstøe Amtsavis, at Bønderne kunde faa et levende Begreb om Slaget.

Du seer altsaa, at Dine Breve bliver paaskjønnede, og [Du] kan være heelt rolig for Indholdet, da jeg er meget vaersom med det, som bliver trykt. Dette føier jeg til, at Du ei skal være urolig for Indholdet; for jeg veier det, som kunde det være mit eget, hvorvidt det er passende at offentligjøres. Dit Navn har jeg udeladt.

Om Freden siger jeg, at den kan blive til hvad det skal endnu; men angaaende Vaabenstilstanden er det tungt at læse, at vi skal betale Tyskernes og Oprørernes Indquartering og Fortæring; for ubudne Gjæster er det dog.

Biskoppen har været her; det var i Fredags i forrige Uge, og jeg havde megen Glæde af den Dag. Kirken var heel fuld af Mennesker, skjøndt det var en Søgnedag. Jeg talte over Luc. 7, 38, den store Synderinde, og talte med

¹⁾ Broderen Hans Rørdam, Præst i Ondløse.

Fynd og Klem, mens Forsamlingen hørte godt til, og Børnene og Ungdommen gjorde prægtig Rede.

Mynster var selv glad og skjøsom, havde godt Øie og Øre for hvad han saae og hørte, og talte kjønt derom. — Det forfrisker en saadan Dag.

Søndag otte Dage den 5. August, vil Gud, skal vi have en Fest i Skoven, nærmest for Seiren ved Frederits; kun at Vorherre vil unde os godt Veir. Jeg vil tale om de Danskes Tapperhed, men tillige om, at vi selv efter de største Manddomsbedrifter sjælden høste nogen Fordeel af Seiren, og udlægger derom Thors Mythen hos Udgaardsløke.

Nu Gud i Vold! Saasart vi faaer Leilighed tager vi til Lyderslev at see til Conradine. Drengene har det godt ¹⁾.

Din P.

Dr. Christian Rørdam til P. Rørdam.

Fredericia, d. 1. Aug. 1849.

Kjære Broder! Jeg kan ikke sige Andet, end at du hjælper mine Breve til Hæder og Ære, hvilket er mig en stor Fornøielse for Sagens Skyld, til et Vidnesbyrd om Paa-skjønnelse af den herlige Seier, som det ærlige danske Blod har vundet; og i den Anledning vilde det ogsaa være mig overmaade kjært, dersom jeg kunde være Gjæst ved Eders Fest paa Søndag, og endnu engang mundtlig berette, hvad jeg saae, tænkte og følte. Navnligt er der et Træk jeg for Efterslægten stærkt maa fremhæve, det er den almindelige, rørende Beskedenhed, hvormed vore brave Soldater betragte sig selv og deres Bedrift, og som bliver dobbelt rørende hos de Saarede, der med en exemplarisk Taalmodighed

¹⁾ Chr. Rørdams Hustru opholdt sig da hos sine Forældre i Lyderslev. Hans to yngste Sønner vare under Fredericias Belejring og Tiden nærmest efter i Huset hos Peter Rørdam i Mern.

bære deres Vaande, og ikke synes, at de have gjort Andet, end hvad der var en Selvfølge, de maatte og skulde, og som ikke tænke sig, at Fædrelandet har nogen stor Forpligtelse imod dem, og som blot ønske, at de ei i Fremtiden maatte lide Nød, men blot finde en taalelig Skjæbne. I den Henseende vil jeg ønske, at Du vil benytte den festlige Leilighed til at udbrede i videste Kreds den Erkjendelse, hvad hele Fædrelandet skylder de Saarede, naar de komme hjem som Krøblinge eller Svage, saavel som de Faldnes Efterladte, simpel Pligt for et menneskekjærligt førende Hjerte; men Fædrelandet er ikke en fjern abstract Idee, Fædrelandet er det aller concreteste, som kan tænkes, Fædrelandet er mig selv, er os selv, I Mænd og Kvinder ved Festen i Mehrn, I og Eders Børn efter Eder. Til Eders Kvinder og Børn skulle I Mænd sige: vi skyldte de Saarede og Faldnes Efterladte vor Tak, vor Kjærlighed, vor virksomme broderlige Hjælp! Fædrelandet er fremdeles vore Communer, vore Sogneforstanderskaber. Naar vi nu altsaa opfatte Fædrelandets Begreb fra denne Side, saa er det Slutningen, at det er vor Pligt som Personer enkeltviis, og som Communer fællesviis, ei blot at sende en Gave til Centralcomiteen og dermed rense vore Bægere; men hvo som har Evne enkeltviis i sin Velstand, bør tage en Saaret i sit Huus og gjøre vel imod ham for hele sin Livstid, eller ligesaa understøtte en falden Krigsmands Efterladte, hvorom ogsaa to eller flere Mænd kunde forene sig, eller et Sogn, en Commune bør hver for sin Deel hæderligen ernære een eller flere Saarede, bære Omsorg for de Faldnes Efterladte. Saaledes bør der føles eller tænkes af Alle, der glæder sig over Danmarks store Seier, og saaledes bør der handles med et frit Hjerte. Læg dette ud for Folket paa mine Vegne, og siig: handler derefter, saa ere i Dannemænd, og gaaer saa hjem og haver Fred!

I Fredags var jeg første Gang efter Krigen i Kolding for at see til Skolen og til Rector Ingerslev. Feldtpræst

Boisen og jeg kjørte med militær Befordring ved Commandantens Godhed, fordi vi ogsaa skulde skaffe Oplysning om Fjendens Forhold og Stilling i Kolding. Vor Kudsk var en Trainkusk i rød Uniform, den første danske Uniform, som blev seet i Kolding efter Invasionen. Jo længer vi kom mod Kolding, desto mere Opsigt gjorde vor Kudsk i Uniform. Kvinder og Børn og Mænd stode og saae paa os og loe. Ingen tydsk Militær var at see før ved Kolding Port; der stod preusisk Vagt. Vi spurgte ikke ham om Noget, og han lod os kjøre igjennem. Alle Folk i Kolding strømmede til Vinduerne og smilte til os; vi kjørte stolt afsted. Paa Torvet stod 2 Compagnier Preusere opmarscherede (Byens daværende Garnison), de saae paa os, vi paa dem og kjørte videre op til Rectorboligen, hvor Gaarden hang fuld af Vasketøi, og hvor Vaskerkonerne med Vanskelighed lod vor Kudsk faae sine Heste ind. Men imidlertid var fem Borgere komne til for at fryde sig ved den røde Uniform, hvoraf Een skaffede Plads; thi han sagde til Konerne: ja var det Tydskerne, saa bleve I nok nødt til at skaffe Plads; men nu, da det er vore Egne, ere I trævne. Siden, da vor Kudsk gik ud i Byen, blev han paa det Allervenskabeligste omringet af Preuserne, de toge ham under Armene, tracterede ham paa alle Maader og søgte at udtrykke deres gode Venkab for de Danske. Det gik saa vidt, at da vi skulde reise, kom to unge preusiske Underofficerer og vilde endelig kjøre med for at see Fredericia; kun med Nød og neppe kunde vi slippe dem, da vi naturligviis ei turde tage dem med til Fæstningen. — Imorgen, om Gud vil, drager de sidste Preusere ud af Jylland, saa er vort gode Land igjen rensat. Slesvigholstenerne fnyse med det største Raseri i Slesvig, og pønse virkelig paa at føre Krig, om det er dem muligt; og jeg for min Deel kan ikke skjønne andet, end at det i politisk Henseende vilde være ønskeligt, for at de muligt kunde komme under militært Herredømme. — —

P. Rørdam til Grundtvig.

Den 9de August 1849.

Kjære Pastor Grundtvig!

I Søndags havde vi os en ret fornøielig Dag. Det hører til vort Selskabs ¹⁾ Vedtægter at holde et Sommermøde i Skoven; men for Krigen var det hidtil blevet udsat.

Men da Vaabenstilstanden kom (istedetfor Freden) og vi jo virkelig har slaaet vore Fiender, og det saa de skal huske det, samledes vi sidste Søndag, og Vorherre føiede os i alle Maader baade med smukt Veir og med god Lykke til at faae ordnet alle Dele, og med gjensidig Tilfredshed mellem Borgere og Bønder! saa jeg ret har takket Vorherre for al den Glæde, han under os. For, som sagt, der hører Held til, naar saadan Noget skal gaae!

Af Talere var der kun Lars Larsen, som er Formanden, der sagde et Par Ord, og jeg, der fortalte om Thors Reise til Udgaardsloke, som jeg udlagde 1. om den Danske Tapperhed, som vi i Sommer havde seet den ved Aarhus, Nørre Snede, Frederits og selv ved Egernførde; 2. men ogsaa om den danske Troskyldighed eller Tankeløshed, som havde gjentaget sig i den lange Tid, da vi havde sat Tyskere til at regjere over Slesvig.

Dog er der foruden vor naturlige Troskyldighed endnu een Grund til, at vi saa tit lader os narre, og det er: I er saa smaa! Og det Ord blæser al Saften og Kraften ud af alle dem, som er opdraget til at sætte det fremmede først og det Danske sidst, hvorimod De, som kun kan eet Sprog, siger om hele Folket, som Andreas Væver sagde om vore Dragoner ved Aarhus: „ja, Mage til Karle er der jo heller ikke i den hele Verden“.

Jeg kom altsaa til at forklare, at vi maa begynde med

¹⁾ »Den danske Enighed» (se foran S. 118).

at ære os selv, skal der blive nogen Velsignelse ved den Kraft og Manddom, som Vorherre har givet os! Og Gud skee Lov! Talen muntrede baade Tilhørere og mig selv ¹⁾: Saa samlede vi ogsaa 112 rbd. til de Saarede.

Vi havde ladet aftrykke Olaf Rye og Nørre Snede, brugte ellers vor lille Visebog, som nu faaer et nyt Tillæg.

Biskoppen har ogsaa været her den 20. Juli, et Par Dage efter Meta og Boisen. Jeg prækede over Luc. 7, 36—50 om Synderinden, og Gud skee Lov, det saavel som Catechisationen gik yndeligt. Mynster studsede, da han saa Kirken fuld af Mennesker; men da han saa havde hørt mig, talte han med megen Paaskjønnelse, om hvad han havde seet og hørt, og jeg kunde see, det fornøiede ham, at Menigheden (Nogle) svarede: „de var i alle Maader fornøiede med Præsten“, da han spurgte, om de havde Noget at klage eller bemærke.

Til Middag havde vi saa alle vore gode Venner, og vort Huus er ordnet med megen Smag! Men var det saa ikke et forunderligt Uheld, at som vi havde vel sat os til Bords, synker hele Bordet med Glas og Flasker og Samt ned, Alt imellem hinanden! Jeg sagde til mig selv: er det Sodoma! Men Bolette sagde: vil De gaae lidt ud! Saa gik vi ud, og efter et Quarteer var alt i Orden igjen, for Suppen blev frelst.

Iøvrigt har jeg undret mig over, at det skøde; der falder jo ei en Spurv uden Guds Villie! De veed, jeg fornøier mig meget ved at gjøre Selskaber; maaskee skal jeg lade det fare! Men jeg har dog altid mine [Gjæster] samlede med et godt Sind! den Dag med!

Det var mig en særdeles stor Glæde at see Meta, hun

¹⁾ Talen findes fuldstændig gjengiven — som det synes efter Rørdams egen Opskrift — i Tillægsblad til Nestved Avis 1849, Nr. 101. Den afgiver en god Prøve paa hans Folketaler; men det personlige Liv og Lune, hvormed Talen fremførtes, kan det skrevne Ord dog ikke gjengive.

var saa frisk som en Fisk. Vi glædte os ret sammen! Lev vel! Venligst Hilsen!

Deres inderligt hengivne

Rørdam.

S. T. Hr. Pastor Grundtvig! Ridder af Dannebrog.
Kiøbenhavn.

Ved Godhed.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Sorgenfrei, den 13. August 1849.

-- — Ret har det fornøiet mig at høre Biskoppen saa overvættes tilfreds med sin Visitats i Mehren. Han har sagt, at han næsten aldrig har seet en mere opmærksom og andægtig Menighed eller hørt en mere opbyggelig Præken. — — Inderligt takker jeg Gud for, at Han har sat Dem til Landsbye Præst hos Bønderne i vore Tider, hvor Guds Ord, reent og purt foredraget, er det eneste Bedringsmiddel mod den revolutionaire Aand, der vil gjøre sig gjældende iblandt dem. Tilmæd er det mig grumme kjært, at Biskoppen er kommen til Erkjendelse om, at der er mere ved Dem, mere Liv og Dygtighed, end han før maaskee har troet. — —

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 13. Aug. 1849.

Kiære Ven!

Tak for Deres Brev! Det var jo godt at B(ispen) dog kunde finde sig fornøiet ved Livet, skjøndt det ikke gik efter hans Lommeuhr. At ved Middagsbordet „Det Høie sank og det Lave steg“, trods Baronessens Indvendinger, var jo paa den Maade ikke behageligt, men er imidlertid noget, man ikke videre skal lægge paa Hierte, naar man blot ikke lader sig forplumre ved det, og Deres Syster var

jo, som Dannekvindens Døttre har Ord for at være, „ikke raadvild“.

Jeg hører, at L. L. gik fra Texten ved Skovmødet, og det gik jo tit lærdere Folk ligedan; men jeg troede, han var fastere i Sadlen. Det var mig kiært, at Visen om Nørre-Snede kom paa Gang, thi den er folkelig, men det er den „ny lystige Vise“ om Julislaget ogsaa, saa det var Skade, den blev glemt; i Frederits, hvor Broderparten kom hen af Oplaget, skal den være bleven modtaget med høirøstet Bifald. saa jeg vil haabe, den ogsaa synges der, som i sin Hjemstavn, med Gammen.

Vi skulde nu til at tænke paa den tilstundende Rigsdag, og jeg har allerede tænkt en Deel paa, om jeg skulde vove mit gamle Skind engang endnu, hvorved jeg kom til den Beslutning allenfalds at stille mig, hvor jeg sidst blev valgt, og saa lade Vorherre og Vælgerne raade for Resten. Heri blev jeg da ogsaa bestyrket i forrige Uge, da Barfod kom til mig med det Spørgsmaal fra Bondevennerne, om jeg vilde stille mig i Præstø, da det var deres Ønske, og de gierne vilde være fri for [at] stille nogen der, som kunde forøge Spændingen mellem By og Land. Dertil svarede jeg da ogsaa ja, paa det Vilkaar, at Selskabet holdt Ord og ei i Smug virkede til den anden Side. Nu vil De nok, baade for Venskabs og for Sagens Skyld, holde lidt Øie med hvad der skeer. Jeg husker godt, hvad der var Deres Mening om en Skrivelse til Vælgerne, og hvis ikke Julislaget var kommet, vilde der alt i Danskeren i det mindste været begyndt en Udsigt over mit Rigsdagsliv; thi hvad der kan skrives herom i Korthed, tror jeg ikke gjør noget Gavn; men troer De alligevel endnu, at et lille aabent Brev til Vælgerne er hensigtsmæssigt, da kan jeg jo gjerne lade et saadant trykke med det første.

At jeg endnu engang vil stille mig, er ikke fordi jeg haaber at trænge igjennem med min Betragtning af de store Forhold, men dels fordi jeg finder, at jeg skylder dem det,

der valgte mig ifjor, og dels at jeg som Rigsdagsmand er sikkrere paa den Frihed for Mund og Pen, som jeg ikke kan undvære, og saa med Guds Hjælp dog heller ikke vil være aldeles frugtesløs. Kan jeg saaledes ikke faa Lovene om Kirkefrihed og Skrivefrihed, om Undervisnings-Væsenet og Landbosagen, som jeg ønsker dem, saa kan jeg dog mulig forhindre splittergale Ting i disse Retninger, og kan jeg ikke forhindre Rigsraadet ¹⁾ fra at gaae sin egen skiæve Gang, saa kan jeg dog maaskee forebygge, at Rigsdagen tager sig Skylden paa.

Meta og hendes Bojsen kom da vel hjem og havde havt det prægtigt fra Mehrn til Als og fremdeles, og flere af Feriefolkene vender nu daglig Næsen hjem, saa jeg faaer lidt Selskab igjen; men jeg har dog ingen, jeg ordenlig kan sidde og snakke med om al Ting, og det er et stort Savn. Imidlertid, Vorherre er en god Mand, og det var Synd af mig at klage; thi at jeg i min Alder føler Savnet og kan følge med Tiden, det er jo en stor Naades-Beviisning; og Ham har jeg jo altid at tye til, saa det er min egen Skyld, naar jeg er ene.

Lev nu vel! Hils Deres Syster og tænk venlig paa

Deres

N. F. S. Grundtvig.

P. Rørdam til Grundtvig.

D. 18. August 1849.

Kjære Pastor Grundtvig!

Det fornøier mig ret, at vi paa den Maade . . . faaer Dem herud i Efteraaret, og, med Guds Hjælp, igjen at høre paa Rigsdagen.

Jeg havde isinde at anmode Dem om at komme herved til vort Sommermøde 5. August. De havde derved haft Lei-

¹⁾ Det er Ministeriet.

lighed til at tale til endeel af Deres Vælgere, da vort Selskab har Medlemmer i de fleste af Sognene i Valgkredsen; men jeg var just i den Uge kommen i en Slags Krig med de Fleste af dem, jeg ellers lever i god Forstaaelse med, hvorover jeg var gnaven, saa jeg ei vilde bede Dem herved paa det Uvisse. — —

Da nu denne ellers bekvemme Leilighed saaledes gik tabt, vil jeg rigtignok bede Dem skrive et aabent Brev til Deres Vælgere; for Bønderne sige selv: de vil nok høre fra den Mand, de har valgt; og dernæst sende mig saamange Exemplarer, at hver By i Sognene kan faa sit, Huusmændene deres og Gaardmændene deres. Naar vi regner 10 Sogne i Valgkredsen, og 7 Byer i hvert Sogn, bliver det, 2 Expl. til hver By, 140, som jeg saa skal lade uddele ved Oldermændene; til Præstøe maaskee De selv vil sende med et Par Ord til Hald og Grønvold.

Förøvrigt er her fuldkommen Stilhed endnu angaaende Valgene, og da Egitsborg, som er Bondevennernes Hovedsæde, er henlagt til Vordingborg Valgkreds, formoder jeg ei, vi vil komme til at mærke deres Indflydelse iaar, som ifjor; men jeg skal ellers nok have Øie med dem.

Det falder mig ind, at det ogsaa vilde være passende at indrykke denne Skrivelse i Nestved Avis, som holdes af Bønderne i alle disse Sogne. De har vel ellers bemærket, at Valgkredsen er bleven større, saa til denne er, istedetfor Egitsborg, som er gaaet fra, kommet Snesere, Everdrup og Rohlte Sogne til.

Igaar var vi i Stubbekjøbing; vi tog ud fra Petersværft, og gik saa over Tærøe og Baagøe; men hjem seilede vi mellem Baagøe og Møen. Hvor her er yndigt!

Den ene af Matroserne havde, mens vi opholdt os i S., drukket sig fuld, saa da vi kom ud, kunde han hverken see eller høre; hans Kammerater sagde da om ham: „ja der er ikke ondt i hans Liv, men han er sig selv værst!“ og Lodsens fra Tærøe: „igaar var jeg saa vesterlig, imorgen

kommer jeg nok østerlig!“ Lev vel! Hils Deres Kone og Børn!

Deres hjerteligt hengivne

Rørdam.

Det er sandt: vi faaer da vel en kjøn Vise til en syngelig Melodi til Valgdagen.

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 24. Aug. 1849.

Kjære Ven!

Tak for Deres Brev! Skiøndt jeg ikke ret veed, hvordan jeg helst skal skrive det aabne Brev til Valgkredsen, skal jeg jo prøve derpaa; men først synes mig dog, der maatte have dannet sig en Valg-Committee for mig af Borgere og Bønder, især da Valgkredsen nu er noget forandret, og desuden maa der virkes itide, naar man vil være nogenlunde sikker, som jeg iaar burde være, før jeg stillede mig. Tænk dog paa det! ifjor var det jo for silde taget.

En kjøn Vise vil jeg altid gierne giøre, thi den kan ligesaa lidt giøres som kvædes for tit; men jeg kan ikke altid giøre den, saa det nytter ikke at love det.

Østerlig og vesterlig troer jeg ikke er saa sjelden i Folkemunde, men rigtig [nok] fattes begge i Molbechs Dialect-Lexikon, saa de maa skrives bag Øret.

Siig mig dog, hvad Indtryk, De mærkede, Efterretningen om Julislaget og saa om Vaabenstilstanden gjorde paa Deres Bønder! Kan saadanne to Ting endnu engang følge lige paa hinanden, da er Danmark vist forloren; men derfor troer jeg heller ikke, det vil være mueligt, thi den sunde Menneskeforstand maa jo dog sige enhver Dansk, at det er i det Store at spille Guds Gaver og skyde Hans hjelpende Haand fra os, hvad aldrig gaaer godt, men tilsidst forskrækkelig galt. Herinde søger man at glemme det hele

over „Augustenborgernes“ Usselhed, som saa klart er lagt for Dagen til ingen Nytte, men naar man deri søger Nøglen til Oprøret og hele Begivenheden, da til ubodelig Skade!

Nu! Vorherre hjælpe os til at lade os hjælpe af Ham!
Kiærlig Hilsen ved og fra

Deres

N. F. S. Grundtvig.

P. Rørdam til Grundtvig.

Mehn, 26. August 1849.

Kjære Pastor Grundtvig!

Da De er vant til Modstand, vil De heller ikke undre Dem, at jeg fortæller Dem, at De, efter hvad jeg har erfaret, vil finde en kold Modtagelse iblandt Vælgerne, for Distriktsformændene af Bondevennerne har rakket Dem til, det bedste de har kunnet, og selv har De Intet gjort for at være yndet hos Deres Vælgere; jeg mener derved kun, at De har ei skrevet itide et venligt Ord til dem, hvoraf de kunde see, at De tænkte paa dem.

Derfor beder jeg Dem, saasnart De kan, at skrive et Brev, hvori De tiltaler baade Borgere og Bønder, Huusmænd og Indsiddere, og siger, hvad De har udrettet, og hvad De tænker at ville tale, for at Vælgerne kan faae et bestemt Begreb om Dem; og at de faa, som taler for Dem, kan have Noget at holde os til.

Imorgen Eftermiddag skal jeg tage til Præstøe og tale med Borgerne, men veed af L. Larsen, som strax tog til dem angaaende Deres Valg, at ogsaa der vil jeg møde Kulde, saa, hvad jeg vil foreslaae, er at faae en Forsamling, forat vi kan tale om en Rigsdagsmand.

Iøvrigt er der sagt mig af 2 paalidelige Mænd, at Bondevennerne stiller Candidat Alberti her i Præstøe, og at

de holder Møde om Valget, i Eftermiddag, i Tubeks Kro, er vist.

Saa venter jeg ret snart at faae Deres aabne Brev.

Deres inderligt hengivne

Rørdam.

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 28. Aug. 1849.

Kiære Ven!

Tak for Underretningen, men naar det hænger saaledes sammen, vil jeg saamen hverken skrive eller tale mere om Valg til de Godtfolk; thi har min aabne Færd som Rigsdagsmand ikke givet dem Indtrykket af Dygtighed og god Villie, da vilde jeg ikke engang, om det end var klart, jeg kunde, overtale dem til at vælge mig igien, og da vil jeg ingenlunde stille mig, hvor det er rimeligt, jeg blev vraget.

Desuden kunde jeg ikke engang, Sandheden troe, enten fortælle hvad jeg udrettede paa forrige Rigsdag, eller hvad jeg ventede at udrette paa den næste; thi tilsyneladende udrettede jeg saa godt som slet intet, og jeg venter endnu mindre at udrette noget paa næste Rigsdag, der uidentivl bliver vrævlevurn ud af første Skuffe og enten aldeles daadløs eller et blindt Redskab for Ministeriet.

Finder De altsaa virkelig Stemningen, som De venter den, da lad dem, for mig, vælge hvem de vil. Naar jeg, efter den Erfaring, jeg har gjort, stillede mig til Valg paany, da var det et Offer, større maaskee, end jeg godt kunde bringe, og skjøndt jeg ingen Tak forlanger, maatte jeg dog have Rimelighed for, at det blev modtaget; jeg smider mig ikke hen, thi da var jeg en Nar.

Jeg er i disse Dage saa forkiølet, at jeg kun kan gjøre lidt og gider ingen Ting gjort. De[t] kan De ogsaa nok see paa den gnavne Stil, og jeg vil da kun tilføie, at mit Valg ifjor fornøier mig endnu, og vil altid fornøie mig; men

jeg vilde dog neppe spille det Spil een Gang til, med mindre det gjaldt en ny Grundlov.

Hils nu venlig omkring Dem, hvor jeg mindes, fra

Deres Ven

N. F. S. Grundtvig.

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 31. Aug. 1849.

Kiære Ven!

Mine Valgtanker fra i Tirsdags har De nok seet; men idag kom Hr. Glerup selv op til mig med Indberetningen om Mødet i Tubeks Mølle, hvori Districts-Formanden forsikkrede, at skjøndt de to Gange havde gjort Prøve, fandtes dog ingen Stemning for mig, men kun for Hr. Alberti eller Hr. Steen, eller hvem Selskabet i manglende Fald vilde foreslaae.

Jeg sagde ham nu reent ud, at jeg vidste, Districtsformændene havde været langt fra at tale min Sag, og at jeg ikke vidste, hvad jeg skulde tænke om Selskabet, der syndes at ville spille Gjæk med mig. Han meende nu vel, jeg maatte være feil underrettet, men til Beviis paa Selskabets Ærlighed gav han mig Valget imellem to Ting. Enten vilde de skrive til Districtsformændene ved Præstø, at hverken Alberti eller Steen vilde stille sig der, og at Selskabet ingen vilde anbefale uden mig, som de baade ønskede og slet ikke vilde savne paa Rigsdagen, eller om jeg desuagtet tvivlede om Stemningen, da, om muligt, at sætte mit Valg igjennem ved Korsør, hvor Bojsen ikke vilde stille sig. Hertil svarede jeg da, at ved Korsør vilde jeg ikke stille mig, men at det skulde være mig kiært, om Selskabet, ogsaa for sin egen Skyld, vilde ærlig virke for mig ved Præstø. Det blev da Aftalen, og Gl. raadte mig selv desangaaende at skrive til Dem, saa nu synes Sagen at tage en bedre Vending, end De formodede; men selv vil

De bedst kunne see, om det bliver Skrømt eller Alvor. Jeg er, Gudskelov! nu omtrent rask igien og vil jo ærgre mig dobbelt over Rigsdags-Dumheder, naar jeg ikke engang har havt Leilighed til at blotte dem. — Landbosagen er i meget slet Gang, og Communalsagen er nu givet i Hænder, som ei vil være bedre.

Kiærligst Hilsen fra og ved

Deres Ven

N. F. S. Grundtvig.

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 4de Septbr. 1849.

Kiære Ven!

Tak for Deres Brev ¹⁾ og to Gange fordi De henvender Opmærksomheden paa, hvad Brug man skal gjøre af Bondevennernes immer tvivlsomme Tilbud. Vi gjør vist baade rettest og klogest i ei at beraabe os derpaa, dels fordi Tiden først maa vise, hvor ærligt det er meent, og dels fordi det vilde være en bagvendt anbefaling til dem, der ikke ynde Selskabet, og kunde vække en Mistanke om, at jeg (som Sch . . . siger) var løbet i Armene paa B[althazar] Ch[ristensen]. Paa den anden Side skal det ingenlunde holdes hemmeligt, men baade bruges til at berolige dem, der fra den Side frygte Modstand. og, naar det omtales, stilles i sit rette Lys, som et frit Tilbud fra Selskabet, der erklærer, at skjøndt det godt veed, jeg har mine egne Meninger om mange Ting, har de dog paa Rigsdagen fundet min Virksomhed saa bondevenlig og gavnlig, at de ønsker mig og ingen anden for denne Valgkreds. Dette er Glerups egen Fremstilling af Sagen, og vil Selskabet gaae fra den, saa vil vi dog naturligviis ikke.

¹⁾ Det fattes nu.

Det glæder mig, at Præstøerne vil holde fast, og venter da, efter Valgmødet at faae en Indbydelse fra en Comite fra By og Land.

Brevet skal De, vil Gud, faae saasnart muligt, siden De vil have det, men det bliver naturligviis, som det kan, uden Pral, Løfter eller Smiger, aabent og venligt og intet mere.

Jeg spurgte Dem engang, hvad Bønderne sagde til Julislaget og Vaabenstilstanden? men fik intet Svar, og noget har De dog hørt! Det glæder mig dog, at vor Strids-hovedsmand tænker derom omtrent som jeg; thi har Vorherre givet os en Danehær, der ikke er bange for Tydskerne, men kun for vore egne Ministre, da vil Han vist ogsaa give os et Dansk Rigsraad, som ikke Danskerne men Tydskerne skal være bange for.

Nu Lykke og Velsignelse med Høsten i det deilige Septembeer! Jeg slutter af Deres Brev, at Folk ogsaa under Høsten gaaer i Kirke, og saa faaer de Velsignelsen med i Kiøbet.

Hilsen og Venskab fra

Deres

N. F. S. Grundtvig.

P. Rørdam til Grundtvig.

Mehn, d. 11. Septbr. 1849.

Kjære Pastor Grundtvig!

Man skal tage Verden som den er, det har De selv lært mig!

Altsaa om Lørdagen 1. Septb., Dagen før jeg meldte Dem, at Præstøe Borgere stemte paa Dem, faaer jeg Brev fra Grønvold, at Lars Larsen, Deres Stillingsmand ifjor,

havde ladet sig forstaae med, at han vilde stille sig, naar han kunde stole paa Borgerne, samt at han, efter eget Sigende, havde Stemningen for sig i Bondestanden; men tillige skrev G., at enten De eller L. L. stillede sig, vilde der Intet være iveien fra Borgernes Side.

Om Søndagen kom L. L. til Kirke, som han gjør hver Søndag, men ei ind til mig, som han ellers altid er van; men da jeg jo kjender hans Mening ligesaagodt som min egen, og den altid havde været min i alle saadanne Dele, brød jeg mig aldeles ikke om Grønvolds Underretning saalidt som om et Brev af selvsamme Indhold fra Kjøbmand Schløer, som kom om Tirsdagen. — —

(Længe vægrede R. sig ved at troe, at Lars Larsen vilde stille sig imod Grundtvig, endelig fik han Troen i Hænde).

I Torsdags meldte jeg endeel af Sognene, at De var villig til at være Rigsdagsmand, og som jeg var færdig dermed, kom L. L. igjen. Hvordan nu Samtalen faldt, erindrer jeg ei; men nu kom det ud, at L. L. stiller sig, naar Stemningen er for ham. Men der gik baade Nat og Dag hen, inden jeg kunde troe mine egne Øren, at den Mand vil gjøre alt Sit til, at De bliver udelukket. Jeg har i mange Dage været kold som Iis, saa uforklarligt er mig det Hele.

(Senere holdtes et offentligt Møde, hvor L. Larsen udtalte sig paa samme Maade som i Samtalen med Rørdam).

Jeg havde Lyst til at spørge Forsamlingen: er det dansk Ærlighed, saaledes at skuffe den Mand, der havde opdraget ham, og med hvem han havde vandret Haand i Haand i mange Aar! Men da jeg saare let bliver hidsig, og jeg fra det allerførste Indtryk, jeg fik af L. L., aldrig har haft fuld Tryghed til ham, tog jeg min Hat og red hjem! — —

Menneskens Sind er som Vind, men om end Bjergene

rokkes, Herrens Miskundhed staaer dog fast og gjør alting vel for de Oprigtige! — Deres Svar venter jeg snart.

Deres inderligt hengivne
Rørdam.

En Bonde brast i Graad, da jeg fortalte ham om Vaabenstilstanden, og sagde: saa faar vi da aldrig Hast paa det Arbeide.

P. Rørdam til Grundtvig.

D. 12. Septbr. 1849.

Kjære Pastor Grundtvig!

Paa hoslagte Skrivelse, hvorefter Sagen har forandret sig, beder jeg om Svar paa Fredag. Det er formodentlig Bondevennernes Gjerning ¹⁾).

Manden er mig ubekjendt. Men Brevet synes dog troværdigt.

Deres trofaste
Rørdam.

(Vedlagt findes en Skrivelse af 11. Septbr. 49 til R. fra Anders Larsen i Nørre Smidstrup, hvori denne som „Formand for den af nogle Mænd af hvert Landsogn i Præstø Amts 4de Valgkreds dannede Valgkomite“ meddeler, at man ved et Prøvevalg i Præstø d. 9de var enedes med Borgerne sammesteds om at gjenvælge Grundtvig, hvormod denne bedes underrettet).

P. Rørdam til Grundtvig.

Mehn, 12. Septbr. 1849.

Kjære Pastor Grundtvig!

Som Forklaring paa det Brev og Indbydelse til at stille Dem som Rigsdagsmand her i Distriktet fra Anders

¹⁾ Det kunde bemærkes, at Lars Larsen ikke var „Bondevener“, saa det nævnte Selskab havde Interesse af, at Grundtvig blev valgt fremfor L. L.

Larsen i Nørre Smidstrup, som jeg sendte Dem imorges, maa jeg tilføie, at da jeg tog fra Præstø i Søndags Eftermiddag og tog hjem, samledes Borgerskabet om Aftenen i Tubeks Mølle med Bondevennerne, men [jeg] fandt ingen Grund til at komme der, da jeg ei var indbudt. Hald lovede mig imidlertid at give mig Underretning om Udfaldet, men har hverken skrevet eller sendt Bud; kun hørte jeg tilfældigviis igaar af en Samtale mellem Andre, at De var bleven valgt i Tubeks Mølle, men ønskede intet Spørgsmaal at gjøre til dem, som fortalte det, saa jeg blev meget overrasket, da jeg iaftes modtog Brevet, og det fra den Kant, som er mig ubekjendt saavel som Manden, der skriver Brevet. Rimeligvis er Anders Larsen en af Bondevennernes Distriktsformænd. Jeg har svaret ham, at Brevet er kommet Dem tilhænde, og at han skal faae Deres Svar, saasnart det kommer.

Hvad siger De om mit Forslag, at lade Brevet, som jo indeholder en Indbydelse, indrykke i Almuevennen tilligemed Deres Svar! Det vækker.

Jeg har bedet A. L. om at sende mig jævnlig Underretning om, hvorledes Sagen videre udvikler sig.

Saa kan det endnu blive lyst!

Deres trofaste

Rørdam.

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 14. Septbr. 49.

Kiære Ven!

Ja Ærlighed varer længst; thi det er Ædelstenen i Sandheds Kronen, som Falskheden, der er det yderste Mørke, nok lader være at fordunkle; men den Ædelsten findes derfor heller ikke paa Landeveien, og jeg har aldrig ventet at finde den hos den altid smidskende L. L., men ventede meget mere, efter at have prøvet ham lidt, sidst han var

her, at han havde Lyst til selv at være Rigsdagsmand. Vi skal tage Verden, som den er, men ikke tage den for gode Varer. Vel, at Ræven blev saasart opdaget!

De sætter Spørgsmaal ved Brevet fra Smidstrup, og jeg kan godt forstaae, at De var blevet lidt mistænkelig; men her kan neppe være Musereder i Kiendsgierningen, skiondt vel i Bevæggrundene. Dog derom veed De vist allerede Besked, da et Spørgsmaal i Præstø jo maatte klare det Hele, og Valgsagen synes mig da for denne Gang derved saavidt afgjort, som den kan være før Valgdagen.

De fik vist i Onsdags min korte Hilsen til Vælgerne ¹⁾, og gør nu med den hvad De vil! Er det Deres Følelse, at den ingen Skade kan gjøre, da lad den prøve, om den kan gjøre Gavn! men synes De, at den snarere kunde gjøre Skade, saa lad den ligge.

Nu m. V. ærgre Dem saa lidt som muligt over L. L.! Dertil hjælper det at læse den 55de Davidpsalme og at tænke paa Vorherre, som maatte have Judas om sig Dag ud og Dag ind, endskiøndt han kiendte ham.

Guds Fred! og kiærlig Hilsen fra os alle ved Deres

N. F. S. Grundtvig.

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 18. Septbr. 49.

Kjære Ven!

Tilligemed Deres Brev fik jeg i Fredags Brev fra Anders Larsen paa Comiteens Vegne som Indbydelse til at stille mig, og idag var Glerup hos mig med Indberetningen fra samme Committee, hvoraf jeg saae, dels at det netop var Sky for L. L., der hos Bondevenerne slog Hoved paa Sømmet, saa de enedes om mig, og dels, at Aftalen blev, at Præstø Borgerskab ogsaa skulde indbyde mig, og da det

¹⁾ Denne, der er dat. 7. Sept., er senere aftrykt i «Danskeren» for 24. Novbr. 1849.

ikke endnu er skedt, vil jeg bede Dem virke, hvad De kan, til at det skeer snarest mueligt.

Hvad Brevenes Bekjendtgjørelse angaaer, da være det langt frá mig at foranledige den, skjøndt jeg er belavet paa, at Bondevennerne maaskee vil finde den passende. Men lad dem gjøre hvad de vil, jeg vil naturligviis hverken fremstille mig som deres Skabning eller yttre nogen Mistanke til dem i dette Stykke, og en af Delene maatte jeg dog ved at lade deres Breve trykke.

Nu lade vi da Sagen i Guds Navn gaae sin egen Gang, kun holder De jo nok et vaagent Øie med L. L.s Bevægelser, som paa den Vei, han nu er slaaet ind, let kan føre ham hen, hvor man mindst skulde tænke.

Nu har De vel indhøstet, og Vorherres Velsignelse være dermed baade i Kirken og i Laden! Danmark trænger haardt til den begge Steder; thi naar ikke det hele skal ende med en skammelig Fred, vil der endnu megen Opoffrelse og megen Lykke til, dog ikke mere end Vorherre kan og vil sikkert sørge for, saa vi vil ikke sørge for den Dag imorgen, men bede Ham gjøre det!

Kiærlig Hilsen fra og ved

Deres

N. F. S. Grundtvig.

Grundtvig til P. Rørdam.

Kjøbenhavn, 21. Septbr. 1849.

Kiære Ven!

Jeg husker ikke, om jeg lod Dem det vide i Tirsdags, at jeg med samme Post naturligviis svarede paa Anders Larsens Brev. — — Om Kundgiørelsen af Brevene har jeg sagt Dem mine Tanker, som endnu er de samme; men naar De synes saa, har jeg slet intet mod Kundgiørelsen af mit „aabne Brev“ til Vælgerne, og vil De føie den Bemærkning til, at ved Aftenmødet i Tubæks Mølle enedes Valg-Comiteen

fra Landsognene med den fra Præstø Kiøbstad om at anbefale mit Valg, da kunde det vistnok ikke skade.

Jeg spurgte Dem engang, hvad Bønderne sagde om Julislaget og Vaabenstilstanden? og har Bønderne ikke før havt nogen Mening der om, maae de dog faae en nu, da Ungdommen kommer hjem fra Krigen; derfor glem ikke ved Leilighed at sige mig, hvad De veed derom ¹⁾.

Det glæder mig, at De dog fra to Sogne har faaet et ligefrem godt Svar; men det faldt mig derved ind, om Folket siger Jungshoved eller Jaanshoved, eller maaske slet ikke bruger Navnet, og siger blot „Øen“ eller Stavreby Sogn, hvad naturligviis ikke kommer Valgsagen, men dog Modersmaalet ved.

Det har været en slem langvarig Forkiølelse, jeg har havt at trækkes med; men nu er den dog, Gud ske Lov! nok paa Faldenden, og naar man skal gaae denne Tid igien-nem, maa man endelig være rask, ellers dratter man paa Timen, eller ærgrer sig sort, hvad der kommer ud paa eet.

Har De hørt noget om Stadsen herinde ved Tropper-nes Indtog? Det var meget for langtrukken, men det var værdt at lægge Mærke til i det hele; thi det viste ogsaa, at selve Kiøbenhavn har igrunden langt mere Dansk Følelse, end den selv veed af. —

Tak for alt godt!

Deres Ven

N. F. S. Grundtvig.

I hele September og den første Halvdel af Oktober 1849 havde P. Rørdam som Gjæst i sit Hus en Skotte ved Navn Andrew Hamilton, der senere gav en meget ud-førlig og sympathetisk Skildring af Præstegaardslivet i Mern i sit Værk „Sixteen months in the Danish isles“ (I—II.

¹⁾ Om dette Emne har Gr. skrevet en Artikel i „Danskeren“ for 25. Aug. 1849: „Den ynkelige Vaabenstilstand ovenpaa den glimrende Seier“.

London 1852). Hamilton var da som flere maaske endnu ville mindes, en Mand paa omtrent 25 Aar, høj, mørkhaaret, af et distingveret Ydre og i Besiddelse af en fin Dannelse. Han havde sidst opholdt sig ved tyske Universiteter og kom i Slutningen af Marts 1849 fra Rostok til Kjøbenhavn. Det var ham om at gjøre at blive kjendt med Danmarks Land, Folk og Litteratur, og det lykkedes ham virkelig i de 16 Maaneder, han opholdt sig her i Landet, at erhverve sig et Kjendskab til danske Forhold, som var meget indgaaende. Dertil bidrog den Omstændighed, at han temmelig hurtigt havde tilegnet sig en ikke ringe Færdighed i det danske Sprog, som han talte temmelig godt. Den udstrakte Gjæstfrihed og Velvillie, han blev Gjenstand for, gav ham Lejlighed til ikke blot at iagttage Livet i Kjøbenhavn, men ogsaa at komme omkring paa Landet, i Herregaarde og Præstegaarde, hvorved han kom til at se og høre meget, som ellers sædvanlig unddrager sig fremmede rejsendes Opmærksomhed.

Rørdam havde, som det synes, gjort Hamiltons Bekjendtskab under et Besøg, denne aflagde hos Baron Stampes Familie paa Nysø, og da han syntes godt om den unge Mand, der lagde et kristeligt Sind for Dagen og kunde give ham gode Oplysninger om engelske og skotske Kirkeforhold, som Rørdam siden sit Ophold i London havde megen Interesse for, saa indbød han ham til et Besøg i Mern Præstegaard. Vi lade nu Hamilton selv fortælle, idet vi dog nødes til at forbigaa meget af hans yderst detaillerede Beskrivelse af mange Ting og Forhold i det daglige Liv, der havde Interesse for ham som fremmed. Da Rørdam tog Hamilton med til Skolebesøg, til Bøndergilder og Folkefester, ikke at tale om Besøg hos Omegnens Præster og Herremænd, saa fik den unge videbegjærlige Mand Lejlighed til at gjøre mange Iagttagelser. Gjør end et og andet i hans Skildring et noget fremmed Indtryk, saa er der dog meget, som han

har set og hørt rigtigt. Men her kan der, som sagt, kun meddeles Brudstykker og Uddrag af hans Fortælling.

„Jeg havde modtaget en venlig Indbydelse fra en Præst, kun et Par Mil borte [fra Nysø], til at besøge ham. Jeg havde truffet ham to Gange og været en Gang i hans Hus, og tænkte med en vis Forlegenhed paa at paatvinge en lykkelig Familie min Nærværelse, uvis, som jeg var, om den vilde bidrage til deres Glæde. Jeg var dog meget længselsfuld efter at lære en begavet og dygtig Landsbypræsts Liv at kjende; jeg vidste, at denne var en saadan, og jeg vilde gjerne se ham færdes i sin Menighed og i sit eget kristelige Hjem; men — jeg vidste ikke, om jeg var paa-trængende, naar jeg, skjønt indbudet, besøgte ham. Tilsidst blev jeg enig med mig selv om, at jeg turde vove det, i alle Tilfælde for nogle faa Dage, saa kunde jeg se med mine egne Øjne og altid rejse igjen, hvis jeg fandt, at jeg var dem til Besvær. Vise Beslutninger! Her var jeg atter ¹⁾ bestemt til at slutte et fortroligt Venskab, som fik mit Besøg til at vare i 6 Uger.

En Formiddag kørte jeg da til M(ern), en Tur paa 5 engelske Miil. Jeg havde 2 Dage i Forvejen meldt mit Komme; og modtog nu den hjærteligste Velkomsthilsen baade af Præsten og hans venlige Slægtning, som styrede hans Hus; hun forenede en betænksom Omsorg for alle legemlige Fornødenheder med en sand Dannelse, der var en Pryd for Hjemmet. Det var umuligt at være ret længe inden Døre uden at mærke, at her ikke alene var et Hjemsted for Fred og Hygge, men at det ogsaa var et Hus, hvor sand Dannelse gjennemtrængte hele Luften, og hvor det at leve et aandeligt og kristeligt Liv var Maalet for dets Beboere. Det var overordentlig behageligt at deltage i et saadant intellektuelt Liv.

¹⁾ Ligesom paa Nysø.

Forøvrigt var Tilværelsen i denne Præstegaard ikke meget forskjellig fra den, som jeg havde ført andre Steder i Danmark. Efter Middag kjørte vi en Tur paa en aaben Holstenskvogn, en Befordring, jeg synes godt om, og gjerne vilde anbefale mine Landsmænd til landlige Udflugter. Medens jeg var i Præstegaarden, og der ikke var andre Gjæster, var en Holstenskvogn med 2 Sæder nok for os. Paa Forsædet sad Kudsken og Præsten, paa det bageste Sæde Frøkenen og jeg. Naar Præsten havde Lyst, kunde han godt vende sig om, og tale med os, og vilde han tænke paa sin Prædiken, fandt ingen det uhøfligt, at han vendte Ryggen til os.

Jeg befandt mig saare vel i dette gjæstfri Hjem, gjorde Udflugter til Fods, dels med Præsten, naar han besøgte sine Skoler, dels med hans Søster, naar hun saae til sine fattige, og dels alene i den skjønne Egn; og om jeg end udeblev længe, fandt jeg altid Middagen udsat, til jeg kom hjem, uden nogensinde at kunne mærke, at det var dem ubehageligt at vente. Efter at vi havde spist til Middag og drukket Kaffe, medens Aviserne bleve læste, plejede vi at drive lidt omkring i Haven, hvorefter der blev meldt, at der var spændt for. Saa kjørte vi en Tur, idet vi enten besøgte Venner i Omegnen, hos hvem vi da gjerne blev om Aftenen, eller vendte tilbage efter en Timestids Forløb. I sidste Tilfælde tilbragte vi Aftenen sammen; læste lidt hver for sig, mens vi sad i en Kreds om Lampen, eller spillede Schak, eller de bad mig om at spille lidt for dem paa Fortepianoet. Aftenen endte med, at der blev læst lidt højt op af Bibelen, og saaledes skiltes vi ad, medens de guddommelige Ord gjenlød i vort Indre.

Saa kom Søndagen, den første Søndag, jeg tilbragte der i Huset; det var en glad Dag paa mange Maader. Vor Andagt holdt vi ellers hver for sig; men paa Søn- og Festdage bleve Tjenestefolkene samlede i Spisestuen. Der blev sunget en Salme, som alle deltog i, medens vi stod op.

— Salmerne vare lange, men altid skønne; meget forskellige baade i Ord og Melodi fra dem, der brugtes ved den offentlige Gudstjeneste ¹⁾. Deres Skjønhed bestod i en ejendommelig vild Ynde, som fortryllede mig ²⁾. — Da mine Venner fandt, at jeg holdt af disse Salmer, sang de senere for mig mange saadanne, der aldrig brugtes i Kirken, men kun i Huset. Morgenandagten sluttede med en Bøn, saa spiste vi Frokost, og begav os til Kirke, hvor Gudstjenesten begyndte Kl. 10.

Her var kun én Kirke og kun én Gudstjeneste, som dog var temmelig lang. Præsten gaar til Kirke med Præstekjole og Pibekrave; paa Landet gjør det en god Virkning, samme Virkning som Ringen med Klokkerne, hvilken dog ikke forsømmes. Menigheden samledes i god Tid og talrig.

Da vi gik til Kirke, lidt bagefter Præsten, bemærkede jeg, at en stor Skare stod paa Kirkegaarden, og at hans Ankomst var Signal til, at de, efterat have hilst ham ærbødigt, traadte ind i Kirken. Ved Præstens Ankomst begynder Degnen paa en Salme, eller hvor der er et Orgel, bliver der præluderet. Menigheden saae ikke mere oplyst eller begavet ud end i England eller Skotland; men jeg tror, de baade hørte og forstod Prædiken og senere talte om den. Texten blev tagen af Dagens Evangelium eller Epistel. Efter Prædiken gik Præsten ned af Prædikestolen og hen foran Alteret, ider han sagde: „Vil Ungdommen træde ud.“ Baade Drengene og Pigerne gik nu ud af Stolene, og stode langs Kirkegulvet, hver i sin Række. Herpaa begyndte Præsten at katekisere, medens han gik op og ned imellem dem. Svarene bleve for største Delen givne klart og tydeligt, og

¹⁾ Her brugtes jo nemlig den evangelisk-christelige Salmebog. .

²⁾ Det er foreøvrigt ret mærkeligt, at Hamilson syntes saa godt om de grundtvigske Salmer, da hans eget kirkelige Standpunkt var et ganske andet end Grundtvigs. Hans Rejseberetning er tilegnet Biskop Mynster, og flere Steder udtaler han sig misbilligende om de Danskes Frygt for „Pietisme“.

fulgtes med Interesse, ikke alene af Ungdommen, men af hele Menigheden. Det varede omtrent en Time, og omfattede en stor Del af Kristendomskundskaben. Hele Gudstjenesten var meget livlig, men i Særdeleshed denne Del af den, og maa have haft en oplivende Virkning paa dem, som deltog i den. Katekisationen endte med en Salme, som Præsten og Ungdommen sang alene, uden at den øvrige Menighed deltog i den. Undertiden blive begge Sakramenter udførte paa én Dag, og Menigheden bliver i Kirken hele Tiden.

Kirken staar nær ved en Bæk, og Kirkegaarden var holdt i en udmærket Orden. Grusgangene og Porten med den gammeldags Hvælving vare godt vedligeholdte. Da jeg kom ud, fandt jeg, at en stor Del af Menigheden havde samlet sig for at hilse paa Præsten og hans Følge. Det var tydeligt, at han var baade elsket og meget æret. Udenfor Kirkegaardshegnet vare Bøndernes Vogne kørte op, en mægtig Række af Vogne. Mange vare komne flere Mil borte fra, og de fortrød ikke paa at gjøre Brug af deres Kjøretøjer. Det var en travl Scene!

Efter Gudstjenesten kom mange, der havde langt at kjøre, ind og drak Kaffe i Præstegaarden. En Følge af disse Sammenkomster var mange givne og modtagne Indbydelser til den følgende Uge. Bønderne kom ogsaa og søgte Raad baade i verdslige og aandelige Sager hos deres Sjælesørger, saa mange bleve der i flere Timer. Dagen gik med behagelig Samtale og megen Salmesang.“

Dette som en Prøve paa Hamiltons Fortællinger om det første Besøg i Mern Præstegaard. Siden beretter han udførlig om forskellige landlige Fester, han deltog i under sit Ophold her, navnlig Festen for de hjemvendende Krigere, der i September 1849 holdtes i Hollænderskoven ved Nysø, og ved hvilken P. Rørdam holdt en af sine varme fædrelandske Taler.

Midt i Oktober forlod Hamilton endelig Præstegaarden.

Det var hans Bestemmelse derefter at besøge Major Lunn paa Dorthéalyst ved Holbæk; Rørdam tilbød at kjøre ham derhen, da han selv og Søsteren nok havde Lyst til at aflægge Besøg hos deres Slægtninge i samme Egn. Da de paa Vejen standsede nogle Timer paa Rønnebæksholm, kom de uforvarende til der at deltage i en Krigerfest, som Fru Toft gjorde for Soldaterne fra hendes Gods og deres Slægtninge. Rørdams Komme til Rønnebæksholm forvoldte megen Glæde; thi nu var man ikke mere i Forlegenhed for en Mand, som kunde tale Bønderne til paa en Maade, som de forstod og syntes om.

I Hamiltons Bog, hvor Festen paa Rønnebæksholm nærmere beskrives, nævnes for øvrigt ikke udtrykkelig eller ved fuldt Navn hverken denne Gaard, saa lidt som og Dorthéalyst eller flere andre Steder, som han besøgte. Imidlertid er det ikke vanskeligt at udfylde de Navne paa Steder og Personer, som han af Discretion holdt tilbage. — Da det ingeni lunde blev hans sidste Besøg i Mern, skulle vi snart komme tilbage til hans videre Fortælling. Men først maa nogle Breve indføres, der høre til Mellemtiden.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Sorgenfri, 17. October [1849].

Kjære Rørdam!

Usigelig glæder jeg mig til 12. November! Naar De er i Byen, maae de stundom komme til mig og læse mig for. Jeg har i Sommer ret vænnet mig til at lade mig læse for, og naar jeg da arbejder, saa følger jeg langt bedre. Frøken Andresen er min egentlige Lectrice; vi læse oldnordiske Sagaer udgivne af Rafn, og ere nu i 4. Bind om Oluf den hellige. Ogsaa Professor Nielsen, der har været flere Maaneder i Lyngbye, og Ludvig Müller, der var her i Ferierne, have adskillige Gange læst for. Nielsen læste Kierkegaards Taler om Lillien og Fuglen; Müller en Gang i Qvædlinger Sagaen om Knud den helliges Drab, en anden

Gang Digtet af Thisted: Danmark bestaaer. Lad mig nu see, De finder ret noget udmærket at læse mig for. Holger Danske hører jeg gjerne igjen; aldrig trætter dette Digt mig. Ligeledes Waldemar den store og hans Mænd. Jeg har foresat mig nu rigtig at gaae til Bunds i vor Danske Litteratur. Der er meget af Grundtvigs tidligere Digtning, jeg ei rigtig kjender til. Jeg haaber ogsaa at finde en svensk Lærer eller Lærerinde for i Sinken at tage Underviisning i det Svenske Sprog; maaskee De kunde hjælpe mig paa Spor efter en Slig. De seer, kjære Rørdam, min hele Hu er til Norden og det Nordiske; den øvrige Verden har jeg nu saa godt som sagt god Nat, den interesserer mig slet ikke! — — Jeg glæder mig ogsaa til Alt, hvad De vil fortælle mig om Skotlænderen, Deres Gjæst. Det har været en herlig Leilighed for Dem til at øves i Engelsk! og da han er saa elskværdig, som De siger, vil De og Deres Søster kuns have havt Glæde af ham. Han kan fortælle meget om Skotlands Forfatning og om den frie Kirke. — —

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 7. Decbr. 1849.

Kiære Ven!

Det var silde, da vi kom til Præstø, især efter Hr. Rasmussens Regning; thi han forsikkrede os, at der var holdt Varme i Værelset lige til Kl. 9., da han opgav Haabet om at see os ¹⁾. — Vi kom imidlertid paa Hjulene igaar [Morges] lidt over 7 og naaede Jernbanen i betimelig Tid, saa alt gik meget godt, og skjøndt jeg endnu idag er lidt skak-

¹⁾ Den 4. Decbr. 1849 var Valget i Præstø, hvorved Grundtvig anden Gang blev Rigsdagsmand for Præstø Amts 4de Valgkreds. Efter Valget fulgte han med Rørdam til Mern, hvorfra han den følgende Aften sent vendte tilbage til Gjæstgivergaarden i Præstø for næste Morgen tidlig at begive sig paa Hjemrejsen til Kiøbenhavn.

mat efter den megen Kjørsel og smalle Hvile, og har faaet lidt Hoste og Snue, haaber jeg dog med Gud's Hjelp at have vel overstaaet Vinterreisen saavel som Valgdagen. — —

Nu igjen: mange Tak for alt Deres Venskab, og Lyk-ønskning til Deres Samtale med Folket ¹⁾, som ogsaa denne gang var mesterlig.

Kiærligst Hilsen fra Svenu ²⁾ og os alle til Dem og Deres Systre! Naar De seer Schapers, da gjentag min Tak for deres venlige Modtagelse og Deltagelse.

Deres Ven

N. F. S. Grundtvig.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Den 10. December [1849].

Kjære Rørdam!

Alt længe var det min Attraae at skrive Dem til. Jeg vilde takke Dem for Deres trofaste Venskab og fortælle Dem, hvor godt jeg havde haft af Deres Besøg denne Gang. Vort Forhold vil, haaber jeg, stedse blive os til mere Gavn og derfor til mere Glæde, hvis Vor Herre ret vil velsigne det. Det vilde more mig, hvis De blev Rigsdagsmand ³⁾; thi da kunde jeg hele Vinteren jævnlig glæde mig til Deres Besøg. Dog for Deres [egen] Skyld glæder mig egentlig ikke, hvis det skeer, Deres Bane er mere jævn i Mehren; Deres Virksomhed, den af Gud givne, ligger saa aabenlyst og bruges saa rigtig af Dem til Deres Sognefolks Gavn. Som Rigsdagsmand vil Bønderne i lang Tid komme til at savne Dem; de vil rimeligviis ei gaae frem, men tilbage; let kan en Ulv snige sig ind i Hjorden, medens den gode og ellers trofaste Hyrde har forladt den. Nu Deres Virksomhed

¹⁾ Paa Valgdagen.

²⁾ Havde ledsaget sin Fader paa Rejsen.

³⁾ Der var nok Tale om, at P. Rørdam skulde opstilles som Kandidat ved det kommende Landstingsvalg.

som Rigsdagsmand: er De denne voxen? Naar De skal tale Kirkens og Skolens Sag, kunde De [da] ei let komme til netop at fordærve, hvad De vilde fremme? Husk paa, der hører stor Besindighed til at tale, saa man overbeviser en stor Forsamling, hvoriblandt der kuns er faa Christne. Tilgiv, jeg taler saa diærvt, men prøv Dem ret, inden De modtager Valget. Husk paa, hvilke dyre Lærepenge den maae betale, der blander sig i en Bestilling, hvortil han ei er kaldet! Gjør Dem nøie og tydelig Rede for, om Gud virkelig vil have Dem til Rigsdagsmand, ogsaa om Menneskene kaare Dem dertil! — Hvor gjerne havde jeg været med i Mehren, da Grundtvig besøgte Dem! Det maa have været en ret fornøielig Dag. Gud skee Lov, De har det lunt og hyggeligt inden Døre. Mine hjerteligste Hilsener til Bolette. Lev vel kjære Rørdam!

Deres oprigtige Veninde

Caroline Amalie.

Da P. Rørdam i November 1849 var paa sin sædvanlige Efteraarstur i Kjøbenhavn, havde han indbudt mig (Udg.) til at besøge Mern Præstegaard i Julen og tilladt mig at tage en Kammerat med. Da jeg saa hen ad Tiden meldte mit Komme, svarede han paa sin venlige Maade: „Baade Du og Din gode Ven R. P. er hjerteligt velkomne! Vi glæde os til at see Eder, I hulde Jyder!“ Det blev en meget fornøjelig Jul for os. Blandt forskjellige Gjæster, som samtidig besøgte Mern, var ogsaa den ovennævnte A. Hamilton og Kommandør J. J. Paludan med Familie (en Søn, der var theologisk Kandidat, to Døtre og en Niece). Da Hamilton har givet en udførlig Beretning om dette sit andet Ophold i Mern Præstegaard, lade vi ham fortælle:

„Ved Juletid tog jeg igjen ud paa Landet. Mandag Morgen tidlig den 24. December begav jeg mig paa Vej. Paludan-Müller siger, at man, for at nyde Julen i Danmark,

maa tilbringe den i en Præstegaard. Derfor modtog jeg med stor Glæde min tidligere omtalte gejstlige Vens Indbydelse til at tilbringe Julen hos ham sammen med nogle andre Venner fra Kjøbenhavn. I Byen var det en sørgelig mørk Morgen; jeg maatte staa skrækkelig tidlig op, da Vejen var lang, og jeg skulde jo komme til mit Maal saa betids, at jeg kunde overvære Juleaftens Festligheder.

Man kunde kun kjøre et kort Stykke med Jernbanen, og ved den anden Station maatte jeg forlade den, for at kjøre i Vogn. Hele Morgenen, Formiddagen og Eftermiddagen hengav jeg mig til Elendighed i Diligencen. At staa ud paa Bedestederne for at nyde noget, forøgede kun Kulden og Uhyggen. Omtrent Kl. 4, da det sidste Dagslys veg bort, forsvandt ogsaa Diligencen. I den anden Bivogn fandt jeg 2 unge Studenter fra Kjøbenhavn, der havde samme Bestemmelsessted som jeg. Her delte Vejen sig; men ved Poststationen mødte en Holstenskivogn fra Præstegaarden os, for at kjøre os til vort Maal. Indpakkede i Kapper og Fodposer kjørte vi trods de daarlige Veje fremad i fuld Fart, idet Kudskene pidskede paa Hestene og lod dem ret trave ud. En af Studenterne bemærkede, at det var, fordi Kudskene heller ikke vilde undvære sin Risengrød. Det lader til, at alle Danske spise Risengrød Juleaften.

Vi naaede den rolige Landsby lidt over halv 7. Gennem de oplyste Vinduer kunde man allevegne skimte Festlighed, idet Familierne sade ved Bordet, nydende den dampende Grød.

Ved Døren til Præstegaarden blev der budt os et hjærteligt „Velkommen“. Præsten, Frøkenen, Tjenestefolkene og Hundene ¹⁾ viste sig hurtigt; vi vare glade ved at tage det kolde Tøj af og komme ind i den varme Stue. Der var

¹⁾ Af disse firfødde Beboere af Præstegaarden, den store „Humble“ og „hans lille Kammerat Nina“, har Hamilton i Skildringen af sit første Besøg i Mørn givet en meget morsom Beskrivelse, der indtager flere Sider i hans Bog.

Tæppe paa Gulvet, nedrullede Gardiner, varme Kakkelovne, og alt var Hygge. Før os var en talrig Familie kommen fra Kjøbenhavn, som skulde blive der en Ugestid, og saaledes lovede alt os en munter Kreds i Helligdagene. Man havde endnu ikke spist til Middag, og skjønt jeg beklagede det, maa jeg tilstaa, at jeg var kun altfor glad derved. Faa Minuter efter vare vi bænkedede ved Risengrøden og de mere substantielle Retter, som fulgte efter. Der blev talt meget om vore respektive Rejser, om vor Venlighed ved at komme, om vor Værts Venlighed ved at indbyde os, og alt var oprigtig ment. Vi udgjorde et tilfreds, sultent, rødblæst, optøet, lykkeligt Selskab.

Efter Middagen forsvandt vor Værtinde en lille Stund, og da hun vendte tilbage, indbød hun os til at følge hende ind i Havestuen, som hidtil havde været omhyggelig aflukket. Fløjdørene bleve aabnede og viste os Juletræet i et Lyshav, prydet, som det var, med Voxlys og Slikkerier, og bedækket med Gaver til enhver af os. Her var en Søgen og en Beundren. Jeg fik en prægtig Rejsetaske, prydet paa den ene Side med en nydelig broderet Blomsterbouket. Idet vi gik rundt om Træet sang vi en Julesalme, inden vi slukkede Lysene, at de ikke skulde brænde Grenene, og vendte derpaa tilbage til Dagligstuen for at drikke Kaffe. Ikke længe efter gik vi tilsengs, medtagne, som vi vare af Rejsen og Festens Glæde.

Tidlig Julemorgen gik vi i Kirke, ogsaa den næste Dag og mange af de følgende Dage i den næste Uge. Juledag var der en særdeles talrig Forsamling, og de andre Dage ogsaa en stor Mængde. Jeg holdt meget af Gudstjenesten, og var glad ved at møde der saa hyppig. Vi fik altid en Prædiken og den sædvanlige liturgiske Tjeneste med Salmesang. Salmerne vare valgte af et lille Hefte, der udtrykkelig var bestemt for Festen, og havde en original og behagelig Karakter. Den eneste alvorlige Hindring for vor Opmærksomhed i Kirken var Kulden. Nu ved Midvintertid var

Bygningen saa gjennemisned, at det at sidde 2 Timer i den uhyggelige, stenkolde, gjennemblæste Bygning, gik os til Marv og Ben. Endskjønt vi alle vare blevne gjennemvarmede om Morgenen med en Kop hed The, vare vore Lemmer dog saa gjennemisnede, naar vi gik hjem, at vi næsten ikke kunde gaa. Det kan ikke nægtes, at interessant som den offentlige Gudstjeneste var, var der dog én Tanke, der paa Hjemvejen beskæftigede os alle, og det var Tanken om Frokosten i den hyggelige, varme Spisestue, og en Kop glohed Kaffe eller Chokolade. Hvor den røg, og hvor den smagte“.

Hamilton fortæller nu en hel Del om, hvorledes Gjæsterne morede sig paa forskjellig Maade. Derpaa fortsætter han saaledes:

„Dersom ingen andens Samvittighed nagede ham, gjorde min det undertiden, at vi alle skulde tilbringe de velsignede Timer og Dage i denne gode Tid med saadanne Letsindigheder, medens vor gjæstfri Vært tilbragte sin Tid paa en saa forskjellig Maade. Jeg vidste, at i hans med Bøger beklædte Helligdom sad han hele Dagen ved sin høje Skrivepult, lænende sit Hoved paa sin ene Haand, og nu og da skrivende hurtig paa den Prædiken, vi skulde høre den næste Dag fra hans Prædikestol, idet hans eneste Adspredelse var den fine Linie af blaa Røg, som stadig opsteg fra hans Læber.

Den mest fortryllende og yndige Beskrivelse, jeg nogensinde har læst af noget paa Jorden, er med faa Undtagelser Paludan-Müllers Beskrivelse (i den første Sang af Adam Homo) af Julen i en Præstegaard paa Landet. Lad enhver, som kun kan stave sig igjennem den, læse den paa Dansk. Den var det første, som indgav mig Ønsket om at tilbringe Julen her, og da Tiden var gaaet, og mit Besøg endt, fandt jeg hans Fortælling kun desto smukkere: alt var blevet virkeliggjort.

En eneste Mangel blev følt og bemærket af alle; men neppe var den bemærket, før den blev afhjulpen. I intet Land er Julen sig selv uden Børn. De ere paa en vis Maade en mægtig Del af de Christnes muntre Juleglæde. Nu i denne ellers mønsterværdige Præstegaard var der ikke et eneste lille kjært Barn, hvis de to smaa Røgterdrengene ikke kunde betragtes som saadanne. Maaske ville, efter den Beretning jeg har givet, adskillige kloge Folk være tilbøjelige til at tænke, at vi selv godt kunde have gaaet for ret taalelige Børn; men det var dog ikke vor Mening.

Vi havde været tvungne til at nyde vort udmærkede Træ Juleaften, som vi bedst kunde, uden at være Vidne til Børnenes Undren og Henrykkelse, som i Almindelighed er Iagttagerens bedste Underholdning. Men Juledags Aften viste en hel Skare indbudne Drengene og Piger fra Landsbyen sig. Om Formiddagen var der sat nye Voxlys paa Grenene, og nu fik vi hele Pragten i anden Udgave. Da alle Lysene vare tændte, blev Døren til Forstuen aabnet, og ind spadserede de forundrede Børn med Øjne og Mund paa vidt Gab. De vare altfor meget paa Stads til at udfolde den samme støjende Glæde, som en Families egne Børn ikke bryder sig om at skjule; men deres Nydelse var alligevel ikke mindre kjendelig. De gik alle parvis om i Stuen, med deres smaa Hoveder hele Tiden trofast vendte mod Midtpunktet, hvor det straalende Træ stod. Øjeblikkelig blev der begyndt paa en Salme, som blev sunget med høj Røst¹⁾. Da den var færdig, gik vor kjærlige Værtinde rundt om i Værelset med en stor Kurv, af hvilken hun uddelte til hver et Æble, en Appelsin, en Kage eller lignende gode Sager. Med dem i Haanden vandrede Børnene bort, bærende uidentvilt med sig et mægtigt Indtryk af en næsten overnaturlig Pragt. Vi følte os alle lykkeligere efter deres Besøg, der jo var det,

¹⁾ Jeg husker endnu, at jeg ved denne Lejlighed første Gang hørte Salmen: Julen har Englelyd. *Udg.*

der havde manglet i at gjøre vor Glæde fuldkommen, og det tilfredsstillende saaledes alle vore navnløse Længsler.

Naar en Præsts Hus er Midtpunkt for hele Sognets Glæde, da er det, hvad det bør være — jeg havde nær sagt: mere end det bør være. Det er saa sjældent Tilfældet. Men her var et almindeligt Uddelingssted for Føde, Lægemidler og Glæde, tre meget gode Ting.

Næsten hver Aften i Helligdagene vare vi enten ude eller havde Besøg. Det var overraskende, hvor villige Folk vare til at udsætte sig for kolde Kjøreture, og hvor tydeligt det var, at ingen tog Skade deraf. Damerne i Skandinavien have en beundringsværdig Art af Aftenhat, som ikke forstyrrer Haaret og dog forhindrer al Kulde i at trænge ind til Hovedet. Den bliver syet af Modehandlerinden ligesom enhver anden Hat, men bestaar kun af Vat med et Silkeovertræk, uden stive Fjedre, og naar den er taget af, har den slet ingen Form, den er blød og tyk og utvivlsom meget varm. Og under denne Hjælm af Dun trodse de skandinaviske Damer enhver Kulde, naar de tage i Besøg om Julen. En Aften havde vi et stort Selskab. Det var blevet beklaget, at saa mange Familier vare rejste udenlands den Vinter, saa Selskabet vilde blive lille. Men da Aftenen kom, syntes jeg, at, eftersom det var paa Landet, var der en anstændig Forsamling. Tiden til at samles paa var den samme som i Byen, og inden Gjæsterne adspredtes, var en meget respektabel Del af Natten gaaet. Saadan sen Tid er ellers ikke Brug paa Landet, kun i Julen gjør Folk en Undtagelse fra deres sædvanlige tidlige Sengetid.

Det var mærkværdigt, da alle vare komne, at gaa igjennem Forstuen og betragte de Hobe af Rejsedragter, vore Gjæster havde skilt sig ved. Paa alle Sider af Gangen var der opstablet Stakke af Kapper, Frakker og Hovedbedækninger, en ordentlig Bunke af varme Klæder. Man var fristet til at tro, at Folk, som havde taget saa meget af, neppe kunde have beholdt nogenting paa, og dog var der i

de velfyldte Værelser en Samling af meget elegante Dragter. Aftenens Beskjæftigelse var Bevægelse af Lemmerne *alias* Dans, medens de ældre Herrer fik sig et Parti, og havde et eget Værelse ganske til deres Disposition. Dansen afløstes af Ordsprogsleg, noget, som lykkedes mærkværdig godt, om vi tør dømme efter det Bifald, den øvrige Del af Selskabet ydede os. Vi havde ogsaa et Værelse for os selv, hvor vi traf vore Forberedelser. Naar et Tableau var færdigt, bleve Dørene til det andet Værelse lukkede op, og Selskabet kaldt ind for at beundre. Til Draperi for en Tempelherre eller Ridderfrøken, eller en gammel nordisk Gud eller Gudinde, eller en jødisk Profet, toge vi os den Frihed at benytte den Hob af Rejsetøj, som laa til ingen Nytte i Forstuen. Det var overraskende, hvor heldige vi vare i at efterligne vore Forfædre, idet mindste bildte vi os det ind. Grupperne vare pittoreske nok til at tilfredsstille baade os selv og andre; den eneste Vanskelighed bestod i, efterat vi havde indtaget vore Stillinger, og det rigtige Udtryk var paataget, da, naar Tilskuerne kom, at afholde os fra et upassende Smil eller endog et Latterudbrud.

Nogle af vore kjøbenhavnske Venner forlode Præstegaarden efter en Uges Forløb. Vi maatte staa op i den kolde, mørke, snefulde Morgen for at se dem rejse. Studenterne rejste to Dage senere, og da maatte det samme gjøres om igjen. Jeg blev længst af alle; men fjorten Dage efter min Ankomst vendte ogsaa jeg tilbage til Byen, ladende min Vært og Værtinde ganske ene tilbage. De saae noget ensomme ud midt i Sneen.“

Saaledes svandt denne Jul, der ogsaa for Udgiveren af disse Blade staar i en smuk Mindets Glands. Klarest erindrer jeg et Aftenbesøg paa Iselinge, hvor jeg saa tre Generationer samlede, og hvor en harmonisk Skjønhed forenet med Aand og indtagende Venlighed gjorde et meget tiltalende Indtryk.

Til Gjæsternes Fornøjelse opførte en talrig Flok af lyshaarede Dreng og Piger, Husets Børnebørn, Scener af de nordiske Gudemyther, og det var kjendeligt, at de færdedes med Sikkerhed og Forstaaelse i deres Roller. Her saae jeg ogsaa, hvor afholdt P. Rørdam var af den store Familiekreds paa Iselinge, og hvor udmærket han forstod at være til Oplivelse baade for gamle og unge.

At han trods Julens Travlhed har taget Tid til at skrive til Dronningen, ses af følgende Svar:

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Den 29. December [1849].

Idag falder Loddet, om De vælges eller ei. Gud give Dem, hvad der tjener Dem bedst! — — De af Dem anførte Grunde, hvorfor det var godt, om De valgtes til Landsthinget, bifalder jeg i visse Punkter; især var det en meget antagelig Grund, at De ønskede end mere at udvikles, for at blive et bedre og fuldkommere Menneske, og derved en fuldkommere Præst, hvilket er Deres allerførste Attraae. Denne Ytring har særdeles glædet mig. Ogsaa takker jeg Dem, at De aldrig misforstaaer mig, og ikke tager noget ilde op, naar jeg ofte er af en anden Anskuelse. — — Ogsaa frydede det mig, at De kaldte mig en sand Hyrdinde, fordi jeg saaledes passede paa Dem! — — Det er mig meget kjært, at de have havt en saa munter og fornøielig Juul, og derved især tænkt paa de ulykkelige, paa Paludan¹⁾, som imidlertid nu frikjendes for Retten, og Skylden, den største, falder paa Garde, hvilket ogsaa bedrøver mig, da han er min gode Bekjendt og en brav, retskaffen Mand. — —

¹⁾ Det var dog ikke den Kommandør Paludan, som var med paa den ulykkelige Dag ved Ekernefærde, men hans Broder, som besøgte Mern i Julen 1849.

P. Rørdam til Grundtvig.

Møhrn, 28. Januar [1850].

Kjære Pastor Grundtvig!

De erindrre maaskee, at vi ifjor Efteraar stiftede her i Egnen et Selskab, kaldet den Danske Enighed, som jeg for min Part betragtede og behandlede som en Fortsættelse af Dansk Samfund og havde deraf hele forrige Vinter megen Glæde, da det fornøier mig selv saare meget at fortælle og at udlægge disse gamle Sagn, hvori vi kan lade hele Livet speile sig. Men siden Valgdagen har det seet fattigt ud med Enigheden, for, forunderligt nok, L. Larsen er bleven vred paa mig, hvad der i Begyndelsen faldt mig utroligt, da det forekommer mig, at det er, som vi udtrykker os her i Egnen, mig, som havde Rettighed til at være den fornærmede!

Dertil kom, at der fra den Dag af er udbrudt en Borgerkrig i Præstøe (den Feide føres i Nestved Avis) med Grønvold og Aarsleff i Spidsen for det ene Partie, hvorimod Hald leder det andet, — — og at jeg baade af Avisen (Nestved Avis), ellers vort ministerielle Blad, og af private Breve, har seet, at jeg, skjøndt jeg forsaa vidt ikke har videre enten med det ene eller andet Borgerpartie at gjøre, betragtes som en Ultrademagog og Urostifter, der søger min Støtte hos Indsiddere og Husmænd, ligesom jeg ogsaa skal have gjort Brud paa Venskab og Enighed, fordi jeg ei vilde have Formanden (o: L. Larsen) for Enigheden til Rigsdagsmand. Da jeg nu, Gud være lovet, lever et meget behageligt Liv, og ei trænger enten til stort eller lille Selskab udenfor min lille Kreds, og da det tilmed er en Opoffrelse, ved Vintertid, om Aftenen, at reise hist og her for at opmuntre og oplyse Folk, og da jeg nu ikke kan see andet, end at jeg iaar er den samme som ifjor, hvorimod en stor Deel af dem, som var mine Venner ifjor, har skiftet Kulør, ja, sveget Kulør, tænkte jeg saa: lad saa Enigheden seile

sin Søe, saa seiler Du din, og jeg meldte mig ud af Bestyrelsen for Enigheden, da hele Bestyrelsen var mig imod paa Valgdagen, og jeg nægtede at komme til det Møde, som holdtes i Middags i Præstøe, havde endog, som jeg pleier, mine Confirmander idag paa sædvanlig Tid og var glad derved, at jeg ei skulde fristes, da jeg frygtede for, at jeg, om jeg kom der, skulde blive nødt til at sige en heel Deel af Medlemmerne Ubehageligheder, som jo ei er til nogen Nytte. Men imorges, hvad skeer! vaagnede jeg før Dag, hvad sjældent skeer, da jeg sover allerbedst mod Morgenstunden. Og som jeg vaagnede, falder det mig ind: nu samles idag en stor Mængde af Danske Mænd, og hvad var der dog saa nærmere for os at tale med hinanden om, end om Oehlenschläger, som Gud nu i 50 Aar har skjænket og givet vort Folk, forat Nordens Aand maatte blive vakt, og vi lære os selv at kjende! Vi som selv har seet, hvorledes Nordens Aand nu i 2 Somre har forenet Nordens Mænd og Kjæmper til at væрге vort Fædrenehjem.

Jeg staaer saa op og sætter mig hen og læser Vaulundur, som har glædet mig selv meest af hvad Oehlenschläger har skrevet. Og da jeg er færdig med Confirmanderne Kl. 12, paa samme Tid Mødet var i Præstøe, sætter jeg mig til Hest, men fandt Veiret saa rædsomt, da jeg kom ud af Byen, at jeg dreiede Hesten om i en stor Sneedrive og sagde: det gaar ikke! Saa holdt jeg der et Øjeblik og vendte Ryggen til Veiret, for baade Hesten og jeg havde tabt Pusten, men da Solen saa i det samme kom frem gennem Skyen, dreiede jeg atter Hesten og kom i Mødet Kl. 1, hvor jeg fandt hele Forsamlingen i stort Oprør, med Aarslef i Spidsen, der blev ved at sige: naar Selskabet ei kan enes om at vælge en Rigsdagsmand, er det til ingen Nytte og fortjener ikke sit Navn, hvortil Hagerup paa Bestyrelsens Vegne svarede, hvad han kunde, og stillede ved L. L. som Formand endelig det Spørgsmaal: skal Selskabet opløses? Og saaledes gik det en Tid. — Men jeg stod ganske stille

og sagde ikke et Ord, for jeg havde bedt Vorherre om at være som et Lam.

Da jeg nu havde hørt en Tid paa det, siger jeg til Forsamlingen: skal vi synge den Vise: Vi har et gammelt Fædreland, og til Hagerup: saa vil jeg nok tale; men faaar til Svar: lad mig først, og han talte saa endeel om Grundloven.

Derpaa talte jeg om Oehlenschläger, og til Minde om ham fortalte jeg Vaulundur, som jeg, som sagt, elsker varmt og ømt, og Ordene faldt som Honning baade paa Unge og Gamle, paa Borgere og paa Bønder — kun hørte jeg engang en Mumlen og derpaa en Dør gaae — og endte med, at Oehlenschläger selv havde været den store Kunstner, som i et halvt Aarhundrede havde smeddet den ene Ring skjønnere end den anden; men Metallet havde han taget af Nordens Guld, vore Oldtidsminder, og alle sine Smykker gjorde han til Ære for sin Alvilde, det skjønne Danmark; hvorpaa vi sluttede med: Der er et yndigt Land! — Saa kom Spørgsmaalet igen: skal Selskabet staae, og der lød et Ja, saa det klang i Salen.

Men da jeg siden spurgte, hvad var det for en Mumlen, hørte jeg, at det var en tyk Smed, som af Henrykkelse over at høre om denne Mestersmed, gik lige hen til Aarslef og sagde: Hvad snakker De om Uenighed i dette Selskab? Hvem voldes Uenighed uden De! Hvorpaa Aarslef tog sin Hat og gik. Hvortil en Maler, som hørte det, svarede: ja Draaberne er nok skilte ad for Apothekeren idag, siden han var saa vred!

Saa løvede jeg Borgerskabet fremdeles at fortælle dem gamle Sagn, og jeg fik seet dem, som var udraabt for mine Fiender, venligt i Øinene!

Nu et glædeligt Nytaar! Bolette og jeg hilser Dem og Deres Slægt kjærligst.

Deres hengivne

Rørdam.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Den 17. Februar 1850.

— — De troer ei, hvilken Glæde det har voldet mig, hvad De skriver om Erkjendelsen, [De er kommen til] at det var bedre, De ikke blev valgt til Rigsdags-Mand, og at De vil være troe i det Smaa — hvilket forresten Deres Bestilling som Sjælesørger ikke kan kaldes. Tvertimod forekommer den mig een af de aller vigtigste. Jeg spurgte igaar Fritz Boisen, da han besøgte mig: Hvad han egentlig havde tænkt sig at udrette i Rigsdagen? Han svarte mig, at han egentlig ei vidste det! Menneskene i vore Tider ere meget i Vilderede; den Stilling, der er dem nærmest, forkaste de som oftest for at jage efter en anden, hvilken de ei er voxen. — — Vi leve i Tider, hvor Begivenhederne vise Frugterne af mange umodne og forkastelige Ideer, der tidligere syntes priselige. — —

P. Rørdam til Grundtvig.

Mehrn, 26. Febr. 1850.

Kjære Pastor Grundtvig!

I Nestved Avis, jeg troer for Mandagen den 18de, staaer indrykket følgende „Opfordring til Pastor Grundtvig“:

„Af temmelig sikkre Kilder har vi erfaret, at her i Egnen cirkulerer en Opfordring, underskrevet af Dhrr. Rigsdagsmænd Alberti, Frølund og Grundtvig til Medlemmerne af Bondevennernes Selskab om at sammenskyde en Sum af 25000 rbd. til Rigsdagsmanden Procurator Balthasar Christensen, for, som det hedder, „at holde ham i hans nuværende Virksomhed“.

At Hr. Frølund har underskrevet denne Opfordring, kan ikke forundre os, ligesom vi for Hr. Albertis Vedkommende finder det ganske naturligt, da han er interesseret i, at Hr. Christensen kommer i Besiddelse af dette Beløb; derimod have vi ikke kunnet forstaae, hvorledes Hr. Pastor Grundtvig, som er en erklæret Ven af Offentlighed, og som ved Valgmødet i Præstø yttrede, saavidt vi forstode, at han ei hørte til Bondevennernes Selskab, kan under-

skrive en saadan i Hemmelighed cirkulerende Subscription; og derfor opfordre vi ham herved til offentlig at erklære, hvorvidt Rygtet har sagt Sandhed.

Flere Vælgere af Præstøe
Amts 4de Valgdistrikt.

Jeg spurgte vor Degn, som fortalte mig samme Historie, om han selv havde seet Deres Navn paa Subscriptionen, hvortil han svarede: Nei! men Kjøbmand Becker i Præstøe. Og Holger Stampe fortalte mig i Søndags, at Forpagter Münster paa Oremandsgaard havde forsikkret ham, at Sagen forholdt sig virkelig. Meer har jeg hverken hørt eller læst.

Af Danskeren, som jeg har særdeles kjær, mangler jeg en Deel Numere [anføres], som jeg gjerne vilde have. Danskeren skal nemlig indbindes og i alle Maader have det, som andre Bøger af Dem; derfor maa De gjøre mig den Tjeneste at sende mig disse Numre, forsaavidt De har dem selv. Hils Deres Kone og Boisens! og tak Sven for hans Uleilighed med at besørge mine Breve!

Deres inderligt hengivne
Rørdam.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Den 18. Marts 1860.

— — Jeg erindrer, at De har fortalt mig, at De aldrig talte til Deres Venner om hvad egentlig kuns hører [hjemme] mellem Gud og hver Enkelt. Jeg finder, De har ganske Ret; thi disse evige Bekjendelser og Snakken om og over vore Feil slapper, isteden for at afhjælpe dem. Jeg har i Vinter følt langt mere Munterhed og Lyst til at leve, og det kommer ogsaa af, at jeg troer atter at være stegen i Folkets Gunst; thi uden at beile dertil, er det dog meget naturligt, at man glæder sig derved. — —

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Den 6. Mai 1850.

— — Jeg finder det saa vel betænkt, og hørende til Deres saa ordentlige Huusholdning, at De kommer til Byen paa bestemte Tider om Aaret. Der er Mening deri, og jeg agter det høit, at man underordner sin Tilbøielighed [for] sine Kalds-Pligter. — — Jeg har tidligere stedse seet Fremmede hos mig om Søndagen. Herefter vil jeg forandre det til om Fredagen, for at Folkene saa lidt som mulig [skal] bruges om Søndagen, tildeels for ikke at forstyrre deres Kirkegang og Andagt, og især for at de skal føle og fornemme, at een Dag i Ugen hører dem til, hvor de med deres Familie kan glæde sig uforstyrret. — — Den Hebraiske Müller er kommet i Fredags og vil blive her til Udgangen af Juli. Igaar besøgte han mig, og til Middag spiser han hos mig med Busck. Endnu havde han ei talt med nogen Læge; men han vil consulere dem og da bruge en Brønd i Vandanstalten paa Rosenborg. Hver Onsdag er jeg i Byen, og da vil han komme regelmæssig til mig og læse mig noget Historisk for. Jeg vilde saa gjerne blive til noget Dygtigt. — —

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

[Sorgenfri] 26. Juli 1850.

— — Levende forestiller jeg mig Deres Samliv med Feilberg ¹⁾ i de Dage efter Deres Reiser til Als og Flensborg; jeg tror vist, efter hvad De siger om Feilberg („at han sætter Guds Rige over alle Verdensriger“), at de begge have fornummet, at der er kommet langt mere Ligevægt i deres begges Indre, og en saadan Erkjendelse hører til de glædeligste Resultater i Livet. Meget fornøier det mig

¹⁾ Da Præst i Ulderup i Sundeved.

stedse hos min Ven Rørdam at lægge Mærke til, med hvilken Billighed og Mildhed, De omtaler de Personer, der dog ere af ganske andre politiske Anskuelser, og jeg er vis paa, at De og Frue Jessen, hvis De var Præst paa Als, vilde have meget Samqvæm trods deres store Afvigelser. Det har glædet mig, at De saa fuldkomment har udført Deres Hverv til alle de gode Mennesker paa Augustenborg. Og jeg har smilet over, hvor nøiagtigen De characteriserer hver især. De har megen Opfattelses-Evne, og De forstaaer Dem paa det Menneskelige. Herved falder Frue Z. mig ind og det reent Menneskelige, hun stedse anfører som Dadel mod Grundtvig og hans Parti. Formodentlig fattes her en Tone, hvorved hun ikke kommer til ganske at opfatte hans egentlige Mening, og det er tidt Tilfældet med Grundtvig, han er ofte uforstaaelig for Forstanden, men Følelsen erkjender ham stedse. Tænk, jeg har ei seet ham, siden han [i Mai] spiste hos mig med Dem og Kierkegaard. Dog har jeg i længere Tid hver Onsdag, jeg kommer til Byen, været i Skolen ¹⁾. Børnene have i 2 Hold været ude paa Sorgenfrie i Juni Maaned og til Gavns nydt den yndige Natur. Hvor er denne dog skjøn i Aar! Hvor bør vi prise Gud for den deilige Sommer! Bare der ingen Krig var, og især ingen Lyst til at prøve Kræfter mellem Brødre! ²⁾ Jeg tænker, De har paa denne Reise ogsaa udvidet Deres Kundskaber om alle Forholdene, [saa] at disse ere blevne klarere, og at Feil paa begge Sider erkjendes af Dem. Jeg gad læse en ret upartisk Beskrivelse om disse sidste Aars Tildragelser, og alt hvad der har bidraget til den ulyksalige Strid. Nu Gud befalet!

¹⁾ Dronningens Asylskole holdtes den Gang i en Bygning paa en Bastion paa Volden tæt ved Vesterport.

²⁾ Efterretningen om Istedslaget, der stod, Dagen før dette Brev blev skrevet, var endnu ikke naaet til Sorgenfri.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Den 31. Juli [1850].

Først lad mig udtale for Dem min store Glæde og min inderlige Tak til Gud for vores complete Seier ved Schlesvig. Vores Hær staar atter paa det gamle Dannevirke. Maatte det nu behage Herren at bevare os det gjenvundne ubeskaaret, og Han fremdeles vil holde sin beskjærmende Haand over Danmark og dets kjække Sønner, der saa tappre og ufortrødne have tilkjæmpet sig Seiren. Jeg føler mig saa begejstret, naar jeg tænker paa vor Armee. Alt siden Slaget ved Fridericia har jeg faaet langt mere Respect for mit Folk, og nu, da beundrer jeg dets Tapperhed, og beder kuns Gud, at de kjære Mennesker maae bevares ydmyge og give Herren Æren. Saalænge dette er Tilfældet, vil Lykken ei svigte, det siger mig en indre Stemme. Derfor var det mig en stor Glæde at see de Ord, hvormed General Krogh endte sin lille Tale til Soldaterne 6te Juli, Aarsdagen af Slaget ved Fridericia: „seer op ad Børn og takker Gud, der gav Eder Seieren“. — — Maatte nu Krigen dermed have en Ende, og Freden atter glæde vore Hjerter. — —

Tiden 1850—56.

Hen imod Slutningen af Aaret 1850 foregik der en meget vigtig Forandring i Peter Rørdams Liv. Han, der nu gik i sit 45de Aar, bestemte sig endelig til at indtræde i Ægtestanden. Den Omstændighed, at han hidtil i sin Søster havde haft en udmærket dygtig Bestyrerinde af sit Hus, og den fulde Overensstemmelse og Fortrolighed, som herskede mellem disse to Sødskende, havde vistnok været Hovedgrunden til, at han mindre havde følt Savnet af en Hustru. Endelig kom dog Øjeblikket; og havde Betænkings-

tiden været lang for ham, saa gik det nu desto hurtigere. Den 5. November 1850 skrev han fra Mern til Frøken Jutta Carlsen, der da opholdt sig hos sin Moder i Kjøbenhavn, og bad hende blive hans Hustru: „Kan de svare mig et hjerteligt Ja! gjør De mig Tankerne glade! Bryllup kan vi saa holde, mens jeg er i Byen. Jeg har overveiet og skrevet dette under Guds Øine og for Guds Aasyn!“ Da Svaret lød i den samme Tone, og Rørdam kort efter kom til Kjøbenhavn, var alt det iøvrigt fornødne snart ordnet.

Den 22. November 1850 blev Peter Rørdam viet af Grundtvig i Vartov Kirke til Jutta Christiane Olavia Bertha Carlsen. Hun var født 19. Juli 1815 paa Gammel Kjøgegaard og var en Datter af forlængst afdøde Godseier Christen Rasmussen Carlsen og efterlevende Hustru Else Marie, f. Nyhuus. Ved Brylluppet vare alle Brudeus og Brudgommens Sødskende tilstede. I Kirken blev afsunget et Par Salmer, som Grundtvig nogle Aar tidligere havde forfattet i Anledning af sin Datters Bryllup med Peter O. Boisen, nemlig: „Huset, som Gud har bygt“, og: „Alterlyset i Herrens Huus“. Fra Kirken begav Selskabet sig til den Lejlighed i Løngangsstræde, som Enkefru Carlsen i en Række Aar beboede, naar hun opholdt sig i Kiøbenhavn. Foruden den nærmeste Familie var, saa vidt mindes, kun Grundtvig og Peter Boisen tilstede ved Bryllupsmaaltidet, hvor følgende Sang slog godt an:

En Vise til Hr. Peders og skøn Juttas Bryllup
den 22. November 1850:

Mel: Og det var liden Gudrun.

Og det var liden Jutta,
I Kongens Kiøbenhavn,
I Skjoldmø-Bryst det kiække
Hun følte dybt et Savn,
O, hvem kan dog undvære sin kiæreste Ven!

Var det de grønne Skove?
 Var det den friske Luft,
 Og Sang af Markens Fugle
 Og hjemlig Blomsterduft?
 O, hvem kan dog undvære sin kiæreste Ven!

Ja, det var Hjemmelivet,
 Som yndig glider hen,
 Og Glæde-Fællesskabet
 Med Hjertets fuldtro Ven!
 O, hvem kan dog undvære sin kiæreste Ven!

Nu staaer for hendes Øie
 Han paa den rette Fod,
 Og Øiesynet raader
 Paa Savnet liflig Bod.
 O, hvem kan dog undvære sin kiæreste Ven!

Nu tager Fæstemanden
 Skjøn Jutta i sin Favn,
 Og gladelig hun byder
 Farvel til Kiøbenhavn.
 O, det er faurt at følge sin kiæreste Ven!

Hr. Pøder, han hjemfører
 Skjøn Jutta til sin Gaard,
 Til Rosenduft og Sanglyd
 I Vinter som i Vaar!
 O, det er faurt at følge sin kiæreste Ven!

Og alle gode Venner
 Tilsynge dem «Hilsæl!»
 Og alle gode Venner
 De byde dem «Farvel!»
 O, det er faurt at følge sin kiæreste Ven!

Jer Himlens Gud ledsage!
 Han Selv er Kiærlighed!
 Da blomstre alle Dage
 Og synge lydt derved:
 O, det er faurt at følge sin kiæreste Ven!

I mange Aar paa Marken
 I voxe med de Smaa,
 Og lære immer bedre
 Vorherre at forstaae!
 O, det er faurt at følge sin kiæreste Ven!

N. F. S. Grundtvig.

Alle, der kjendte Bruden, skjønnede, at P. Rørdam havde gjort et godt Valg, og hin Bryllupsdag blev Indledningen til et meget kjærligt Samliv, hvor indbyrdes Forstaaelse og fuld Fortrolighed herskede. Hustruens Forstand og Mildhed var undertiden en gavnlig Modvægt mod Mandens Heflighed, noget som denne fuldt ud paaskjønnede. Vi skulle paa sit Sted gjøre Bekjendtskab med Brudstykker af deres Brevvexling. Som noget, der var knyttet til selve Bryllupsdagen, skal et lille Brev fra Dronningen, som var glad over Forandringen i Rørdams Liv, her meddeles:

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

D. 22. November 1850.

Kjære Rørdam!

Nu Gud velsigne denne Dag i alle Maader! Jeg sender Dem her som Bryllups Gave Kongens og min Byste; lad dem finde en lun Plads i Præstegaarden, hvor jeg selv engang besøger Dem og Deres Kone. Guds Fred!

Caroline Amalie.

Kort Tid efter Bryllupet rejste Rørdam og hans Hustru til Mern, medens hans Søster Bolette, som saa længe havde bestyret hans Hus, indtil videre fandt et Hjem hos sin ældste Broders Familie i Fredericia. Broderen selv var ikke der mere, da han nys havde tiltraadt Præsteembedet i Hammer og Lundby, et Par Mil fra Mern, hvortil han under 25. September 1850 var kaldet. Men det var Tanken, at

Søsteren atter skulde vende tilbage til Mern, naar en Tid var gaaet, hvad da ogsaa skete.

At Rørdams Hustru er bleven vel modtagen i hans Kreds i Sydsjælland, kunne vi ikke tvivle om. Et lille Bevis i den Retning foreligger i følgende Sang, der er dateret: Nysø, 2. December 1850, og er skreven i Anledning af, at Rørdam den Dag med sin Hustru var indbudt til et Velkomstselskab hos Baron Stampes.

Mel.: Vi Sømænd gjør ei mange Ord.

«Han har en gammel Kjærlighed,
Som ruster ingenlunde,
Til Fædres Land, til Lys og Fred,
Til Belter og til Sunde:
Den blusser op, den bryder ud,
I Daad, i Sang og Tale.
Ret som en Beiler til sin Brud,
Til Ham bør Lykken dale!»

Saa dømte Danmark Fædres Land:
Bag Belter og bag Sunde,
I Lys og Fred et Hjem paastand
Ham gav, — værdt at misunde,
Til Bod for Savn, en Venneviv
Med Kjærlighed derinde,
At lade Kjærlighedens Liv
For Kjærlighed ham finde!

Og Venner fjærn og Venner nær
— De gaves Ham tillige —
Nedbede alle, En og Hver,
Fra Kjærlighedens Rige:
At Lykken, hvor den er traadt ind,
Maa føle sig som hjemme,
I Begges Huus og Begges Sind
Sit Hjemsted aldrig glemme!!!

Om Modtagelsen i Hjemmet kan anføres nogle Linier af et Brev til P. Rørdam fra Søsteren, der, inden hun for længere Tid forlod Mern Præstegaard, havde søgt at lægge

alt tilrette for Hustruen, der nu skulde indtage hendes Plads som Husets Frue, og for hvem hun uden Knur eller Misundelse veg Pladsen.

Bolette Rørdam til Broderen.

Fredericia, den 5. December [1850].

Kjæreste Peter! Tak for begge Dine Breve. Det glæder mig meget at høre, at alt var i Orden til Din og Juttas Modtagelse. Jeg kan begribe Karens og Marens Høitidelighed! Det var ordentlig rørende, at Maren havde skrevet et Digt til Eders Modtagelse; hun er en god Pige, dog havde jeg ikke formodet, at hun var Digterinde. — Mine Tanker ere ofte hos Dig, og jeg er taknemmelig for Guds Godhed imod Dig. — Det glæder mig, at Jutta vinder Humbles Kjærlighed ¹⁾. Lev nu vel kjære Peter, hils Jutta! Gud bevare Eder!

Din *Bolette*.

I den følgende Tid blev Rørdams Brevvexling med Grundtvig mindre livlig, end den tidligere havde været, uden at dog Forholdet mellem Dem egentlig forandredes. Senere blev de jo endog Svogre, da Grundtvig ægtede Fru Marie Toft, født Carlsen; men man kan neppe sige, at Rørdam derved kom Grundtvig nærmere, om han end fra den Tid af sædvanlig boede hos ham, naar han kom til Kjøbenhavn.

P. Rørdam til Grundtvig.

2. Juledags Middag [1850].

Kjære Pastor Grundtvig!

Niels Rasmussen fra Kallehave kom til mig og bad mig om et Brev med til Dem; jeg spurgte: hvad skal det til, da

¹⁾ I sine Erindringer siger Hamilton, at Frøken B. Rørdam var den Person, Humble elskede højest i Verden. Ogsaa dennes Kjærlighed afstod hun uden Misfornøjelse til Svigerinden.

De engang har talt med Gr.; han svarede: naar jeg har Brev med fra Dem, har jeg Dem med! Altsaa sender jeg Dem igjen Niels Rasmussen, men slet ikke klogere end sidst, De talte med ham, for mine Øjne endnu ringere, da jeg nu slet ikke kan forstaae ham.

Baronesse Stampe er her; hun kom til mig efter Præknen og sagde: jeg kom hjem Kl. 3 inat, og dog holdt jeg mine Øine aabne under hele Præknen. Jeg svarede: det var næstendeel meer, end jeg havde ventet!

Elise Stampe har været her i 2 Dage og er saa glad, hun vil, naar hun kommer til Byen, have Dem til at udvirke Tilladelse hos hendes Moder til, at hun maa komme her saa tit og saalænge, hun vil. —

Gud være lovet! vi lever meget fornøjeligt! Gud har været meget barmhjærtig og naadig imod mig. —

Idag, jeg havde talt om Stefanus og om den Tid, da Troen var en fri Sag, talte jeg til Slutning om Forslaget paa Rigsdagen¹⁾ og om Udsigten til, at de gamle Tider kom tilbage, og anførte saa for at berolige: 1. at Hedninger er bedre end Hyklere, 2. at vi holder af Fred, og at i Gorms og Svends Tid havde vi ingen Forfølgelser, som er værdt at nævne, 3. at Tyra havde formildet Gorm og overtalt Folket til at bygge Dannevirke, hvor vore Karle nu staae, 4. at Jesus Christus staaer endnu ved Guds høire Haand.

Da jeg kom ud, kom Halte Maren, som jeg fordetmeste skriver mine Prækner for, og sagde: men saa lader jo Vorherre os beholde Troen, naar vi selv vil holde paa den! Men en Mand sagde: Ja, en Kone kan stille meget paa en Mand, naar han bliver hidsig!

Nu vilde jeg ret ønske, at Vorherre snart vilde gjøre en god Forandring med Deres kjære Kone!²⁾

¹⁾ Spandets Forslag om «Troesfrihed», der vakte saa stort et Røre.

²⁾ Grundtvigs første Kone døde 14. Jan. 1851 efter længere Tids Sygdom.

Jutta og jeg hilser Dem allerkjærligst! Nu synes mig Deres Vise er meget god og i alle Maader rigtig!

„Lovet være Du Jesus Christ“ gaaer stolt.

En glædelig Juul!

Deres hengivne

Rørdam.

Det efterfølgende Brev trænger til en lille Indledning. Det er det eneste, som findes fra den udmærkede Skolemand Ludvig Chr. Müller, som P. Rørdam satte meget højt; men det giver os et desværre sørgeligt Indblik i de Besværligheder, denne ædle Personlighed havde at kjæmpe med i sin sidste Levetid. Brevet viser Forfatteres trange Kaar. Medens Müllers bekjendte og siden saa stærkt benyttede Bibelske Historie sikkert har indbragt Boghandlere og andre mange Tusinder, kunde Forfatteren ikke opnaa et Honorar af nogle faa Hundreder for sit store og fortjenstlige Arbejde, skjønt han trængte haardt dertil ¹⁾).

Ludv. Chr. Müller til P. Rørdam.

Ranum, 8. Febr. 1851.

Kjære Rørdam!

De veed sagtens, at få Mennesker har være ved at skrive Breve end jeg, og at jeg sjælden skriver, uden at jeg på en Måde er nød til det. Det er jeg nu idag, hvorfor jeg uden videre Omsvøb eller Vrøvl vil gå til Texten.

Jeg skal flytte fra Ranum til Starup ved Haderslev og skal af med endeel Penge. — — Men jeg er ikke istand til her at opdrive så Meget, at jeg kan betale min Reise for, end mindre, at jeg kan klare hvad jeg skylder, og

¹⁾ Brevet meddeles med Samtykke fra L. C. Müllers Søn, Rektor Sigurd Müller i Kolding, der kun beklager, at der ikke foreligger noget andet Brev, der kunde kaste mere Lys over det væsentlige i Faderens Personlighed, og mindre paa hans ringe Sands for denne Verdens Anliggender.

hvorfor man på Gladiator Maneer sætter mig Kniven paa Struben. Her er aldeles ingen Credit, og de, der har Penge, lægger dem heller på Kistebunden, end de sætter dem på Rente. — —

Nægte vil jeg ikke, at jeg selv tildeels er Skyld i min Forlegenhed. Jeg forstår mig meget slet paa Pengesager og gidder nødvendig havt med Sligt at bestille. — — Nu skulde jeg jo have et Par hundrede Rbd. for min Bibelhistorie, som har været færdig et Par Måneder, og som Vedkommende snøvler med, men eftersom man siger, vil det holde hårdt, inden jeg får dem, og måske får jeg dem slet ikke.

— — Min Bibelhistorie må dog komme ud, og når det skeer, gør da, hvad De kan, for at fåe den sat i Omløb. Det gamle Testaments Historie har jeg allerede prøvet i længere Tid og erfaret, at den kan bruges af så lidt dannede Folk, at De skal have ondt ved at opvise Magen i Sjælland.

At jeg kommer til at flytte er en stor Guds Velgjer-ning, thi min gamle Plage har indfundet sig på ny, og vel læser jeg endnu med Seminaristerne, men hver Time koster mig Smerte, så jeg kan let begribe, at jeg, da Madvig ikke tog Hensyn til mine Ansøgninger om Forflyttelse, kun vilde have Valget mellem at gåe af med en ussel Pension, og at gjøre hvad jeg måtte forrige År, betale en Capellan, som efter al Sandsynlighed ikke duede til at læse på Seminariet, og ærgre mig over, at det gik galt.

Af Frøken Andresen har jeg hørt, at De har giftet Dem; Gud give Lykke og Velsignelse.

— — På Tirsdag 8 Dage tænker jeg at reise herfra. Gud befalet!

Ludv. Müller.

E. Skr. Her er man færdig at afmale mig som den værste Fjende af Tro og Christendom, fordi jeg har anden Mening end andre Folk om Spandets Forslag. Der tales endog om en gl. Spaadom, ifølge hvilken der skulde opståe

„en falsk Seminarie-Forstander, og det må da vel være den i Ranum“.

Efterskriften til dette Brev minder om den høje Bølgegang, som Spandets Forslag i Rigsdagen om Trosfrihed fremkaldte i mange Sind. I Beundring af Forslagets theoretiske Fortrin vare saa godt som alle Grundtvigianere tilbøjelige til at overse de praktiske Ulemper, som et saa brat Brud med Fortiden vilde have fremkaldt. Fru Toft omsendte Adresser til Anbefaling af Forslaget til Underskrift i Sydsjælland. Et Brev fra hende til P. Rørdam af 10. Januar 1851 viser hendes store Iver for Sagen. Det skal dog ikke her medtages, men derimod et af ganske andet Indhold fra hendes Broder, Ejeren af Gammel Kjøgegaard, en Mand, til hvem Rørdam ved sit Ægteskab med Søsteren var bleven knyttet med et Venskab, der steg med Aarene og varede til hans Død.

Hofjægermester H. Carlsen til P. Rørdam.

Gl. Kjøgegaard, den 10de Februar 1851.

Kjære Svoger!

— —¹⁾ Du spørger mig, hvorfor jeg ikke støtter Grundeierforeningen med mit Navn. — Mit Navn vilde, dersom det overhovedet har nogen Virkning, skade dem. Jeg er en Aristocrat og har aldrig for nogen fordulgt det. At jeg er frisindet, er sandt, men dette kan Folk ikke begribe, fordi de ikke vide, hvad Frihed er, eller allenfals ingen Indsigt have i Midlerne til Frihed. For Resten bad Bestyrelsen mig om at være deres Formand, men jeg afslog det dels af Grunde hentede fra mine private Forhold, som ikke

¹⁾ Brevet begynder med en meget udførlig Besvarelse af et Spørgsmaal af den Art, som plejer at henhøre under Landvæsenskommissioner, hvilket Rørdam, for at yde Mern Sogn Bistand i et omtvistet Retsforhold, havde forelagt Carlsen.

tillade mig at anvende saa megen Tid paa Sagen, som man maa, dersom der skal udrettes noget dygtigt, deals af Ulyst til at tage activ Deel i det offentlige Liv i en Tid, der er saa confus og uklar og saa fuld af markeret Egennytte, som den nuværende. — Jeg er ingen Intrigant, og dersom jeg har nogen Styrke, da ligger den deri, at jeg har en Overbeviisning. Den er Resultatet af meget Arbeide og ærlig Undersøgelse. Er den falsk, saa ligger det ikke i Villien. Men den tilstæder mig ikke at gaae paa Accord med Vildfarelse og endnu mindre med Slethed, og begge Dele er noget nær nødvendigt for at udrette Noget nu tildags i Politik. — Alt dette er saa, omendskjøndt det næppe er saa alene for Guds Skyld; jeg har en ubehjælpelig Stolthed, som forhindrer mig i Meget. Derfor er jeg passiv, som ogsaa stemmer godt ellers med min contemplative Natur (*vulgo* Dovenskab), og derfor har jeg sagt „nei“. For Resten har jeg efter speciel Opfordring uden Stemme bivaanet alle Bestyrelsesmøder og sagt min Mening.

Bliv ved alvorlig og daglig at bede for os, vi kunne snart trænge til det. Jo længere Claras ¹⁾ Sygdom varer, des haardere føler hun den. — — Vi hilse Dig og Jutta kjærligst og ønske Eder alt godt. — —

Din hengivne

H. Carlsen.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Onsdag Eftermiddag [Febr. 1851].

— — Hvor det glæder mig, at De dog faaer lidt at see af al den virkelige Fæstlighed, som den ridderlige Hærs Hjemkomst foranlediger. Det var alt for sørgeligt, om De skulde reent være gaaet glip af Noget, som næst Guds Rige ligger Dem dybest i Deres Sjæl: Danmarks Ære. Jeg veed,

¹⁾ Carlsens Hustru.

De er lige saa stolt af vor Hærs Bedrift, som jeg. Jeg kan ei udtrykke, med hvilken moderlig Stolthed jeg har hilset og kranset mine kjære Børn. — —

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Søndag Aften, d. 23. Februar 1851.

Det vil ret fornøie Dem at læse den igaar udkomne „Danser“ med Drømmen om „Den Danske Ende paa den Jydske Krig“. Jeg er ganske af hans Mening, at Tiden er der, at det er nødvendigt, vi skille os ved Holsteen for ganske uafhængig at kunne udvikle os paa vor egen Maade efter vores eiendommelige Anlæg og Forhold. Dernæst troer jeg, det er Guds Villie, for at frie vor Kirke og vor Skole fra de mange Vranglærer i den Tyske Kirke og Skole, [og] for reent at frie os fra al Tysk Paavirkning. Jeg siger med Grundtvig, at jeg hellere har et lille Himmerige for mig selv, end at høre til et større [Samfund], hvor jeg stedse er udsat for Splidagtighed. Mig synes ogsaa, at Gud viser os denne Vei ved det store Sammenhold af alle Danske i disse 3 Aar. — —

I Krigsaarene havde Rørdam gjentagne Gange besøgt Slesvig, og dette Landskab, for hvilket saa meget Blod var rundet, var blevet ham dyrebart. Da det derfor efter Fredens Gjenoprettelse var bestemt, at der skulde oprettes en ikke til noget bestemt Sogn knyttet dansk Menighed i Flensborg, bestemte han sig til at søge dette Embede, og hans Hustru gav sit Samtykke dertil, skjønt det maatte blive hende et meget føleligt Savn at drage bort fra alle sine egne, som hun nu havde saa nær, at hun jevnlig kunde se dem. Ogsaa for Rørdam var der meget at tabe, og det maatte stille sig usikkert, hvad Indgang han kunde vinde i Flensborg. Naar han imidlertid alligevel tilbød sin Tjeneste, da var det, fordi han følte Trang til at stille sine Kræfter til Fædrelandets

Tjeneste, og for at være med til at bevare, hvad der ved Krigen var vundet. Dronningen anbefalede ham paa det bedste til Tillisch, skjønt hun personlig nødigt saae, at han kom saa langt bort, og vel ogsaa, efter sit nøje Kjendskab til ham, nærede nogen Tvivl om, hvorvidt han ret vilde passe til de vanskelige Forhold blandt en tildels tydsktalende Befolkning. Som bekjendt blev ikke Rørdam, men Graae Præst for den danske Menighed i Flensborg, og det er neppe tvivlsomt, at Regjeringen her traf det rette Valg.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Tirsdag, 17. Marts 1851.

— — Faaer De ikke Flensborg, da gratulerer jeg Dem og Deres Kone og mig selv med. De har nu gjort Deres; Herren seer Deres redelige Villie, Han kjender Deres Iver som troe Arbeider i Hans Viingaard. Nægter Han Dem Deres Bøn om at tjene Ham i Schleswig, da skeer det jo af lutter Skaansel; thi visselig den Post vil være yderst vanskelig at udfylde, og den nye Præst kan faae sin Nød. — —

Forbitrelsen mod Grundtvig er grændseløs i dette Øieblik ¹⁾; hans Sammenstød i Rigsdagen med Krigsministeren, hvor denne kom saa slemt til at forløbe sig mod Tscherning, siger alle var aftalt Spil for at styrte Krigsministeren. Grundtvig, siges der, er udsendt af Tscherning, Andre [sige af] Christensen, som staae bag ved, at trække Kastanierne ud af Ilden. Jeg fortalte det til Grundtvig i Aftes, som smilede der over og sagde: han talte aldrig, og endnu mindre aftalte noget med disse Herrer. — — Jeg bifalder ikke Grundtvig i Alt; dog troer jeg, at han er grundærlig, men at han kan have en feilagtig Mening om mange virkelige Ting, fordi han seer dem forklarede, og vil, at de skal fremtræde, som han seer dem. Jeg har altid holdt paa

¹⁾ Næmlig blandt Aristokratiet og de konservative.

Hansen og troer, at Armeen ogsaa gjør det, i det mindste alle de Officerer, jeg har talt med. Grundtvig paastod, at han var den sletteste Krigsminister, man kunde have, og at det var usandt, at Armeen holdt af ham, og usandt alle de Skaaler, der blev drukket for ham i Ridehuset, og alle de Taler, der ved den Leilighed blev holdt til hans Priis. — —

Andr. Hamilton til P. Rørdam.

(Oversættelse).

Berlin, Mandag 7. Marts [1851].

Min kjære Herre! Hvad er der tilstødt Dem? Har De faaet mit Brev fra December, hvori jeg ønskede Dem til Lykke til deres Ægteskab, hvilket jeg nu gjentager, thi af mit ganske Hjærte ønsker jeg Dem Lykke og Glæde. Jeg har ofte ventet at høre fra Dem, og har til Tider længtes meget efter en Beretning om, hvorledes De levede. Har De noget imod at skrive til mig, medens jeg er i Berlin? Hvis det er Tilfældet, saa vil den Hindring snart være fjernet, da jeg har til Hensigt, om alt gaar vel, at forlade Byen om 14 Dage. Saa vil jeg have været her $\frac{1}{2}$ Aar, og rejser saa til England for en Saison. — Jeg er halvt glad, halvt bedrøvet ved at rejse hjem, jeg længes derefter, og dog, kunde det undgaas, tror jeg ikke jeg rejste. Jeg frygter mere, end jeg er villig til at tilstaa for mig selv, det første Møde med min Familie.

Denne Vinter er gaaet meget hurtig; jeg har været hele Tiden i Berlin. Ved Juletid tænkte jeg paa Dem og paa den fortryllende Jul, jeg tilbragte i Mehren forrige Aar. Jeg blev indbudt til at reise til Westphalen, for at tilbringe Julen der, men jeg holdt ikke af netop paa den Tid at foretage saa lang en Rejse. Saa tilbragte jeg den her i Byen, ganske stille; Juleaften var jeg hos Dr. Suethlage, en af Hofpræsterne. Jeg tænkte paa, om De havde saadan en

lille behagelig Kreds samlet om Dem, som den Gang jeg var der. I det hele er Juleugen i Mehren en af de behageligste Erindringer, jeg har bragt med mig fra Danmark. Husker De den Iver, med hvilken Fru Hall opfordrede mig til at danse, og vore Tableaux vivants? og vore smaa Kortpartier? som vi afveklede med at synge Salmer etc. etc. Jeg læser hyppig de danske Salmer; jeg har bragt mange Samlinger med mig, og de ere min Yndlingslæsning. Siden jeg kom her, har jeg truffet en Oyersættelse af Brorsons udmærkede Salme: „Op I Christne“, i den tydske Samling, som de bruge her i Kirkerne. De ere meget rige paa Kirkemusik, jeg har sjeldent hørt noget saa skjønt som nogle af Gudstjenesterne, der finde Sted i Domkirken paa Festdagene.

Jeg er meget lykkelig over, at Krigen i Hertugdømmerne er endt, jeg har følt mig oprigtig taknemmelig derfor, thi det vil kaste et behageligt Lys over mit næste Besøg i Danmark, hvis jeg udfører det. De veed, at jeg interesserede mig ikke for Krigen, medens den fandt Sted, og alt, hvad jeg føler, nu den er endt, er ren Taknemmelighed. Det er saa sørgelig en Ting for mig at være Vidne til Strid; til Tider er den uundgaaelig; men selv da er den slem, da den er slem i sig selv, og man maa altid ønske dens Ende.

Jeg tænker paa maaske at gjøre en Sviptur ind i Holsten fra Hamborg, førend jeg rejser til England. Jeg vilde holde af at se Kiel og den ærværdige Harms, hvis han er synlig. Ellers rejser jeg lige til England, da jeg ikke har Tid til at udstrække min Rejse videre. Jeg vilde ønske, jeg kunde haabe at se Dem i England til Udstillingen.

I Vinter har jeg været meget sammen med en Svensker, en theologisk Professor fra Lund, Dr. Sundberg ¹⁾. Med ham har jeg havt stadig Lejlighed til at tale Dansk, eller snarere en Blanding af Dansk og Svensk, saa De kan se,

¹⁾ Nu Ærkebiskop i Upsala.

jeg har ikke forsømt mine skandinaviske Studier. Siden jeg var i Sverig, har jeg blandet de to Sprog meget sammen.

Jeg hører, Ørsted er død¹⁾. Her har der været fire Dødsfald blandt Professorerne ved Universitetet, siden jeg kom. Idag har jeg været Vidne til Professor Lachmans Begravelse, den store Kritiker, hvis Forelæsninger jeg stadig hørte, til han blev syg. Jeg har her havt den store Glæde at blive bekendt med den store Humboldt, en Mand paa 81 Aar, og dog frisk og blomstrende, som Palmen i gamle Tider. Digteren Tieck er meget syg; jeg frygter, at jeg ikke faar ham at se; det vil gaa som med Oehlenschläger.

Denne Gang maa De nøjes med et kort Brev, da De allerede skylder mig et. Maa jeg bede Dem adressere det til Rev. Dr. Hamilton, 42 Gower Street, London. Jeg beder, fortæl mig noget om alle vore Venner. Jeg sender min kjærligste Hilsen til deres Søster. Deres Frue vil ikke kunne huske mig, ellers vilde jeg bede om det samme til hende. Tro mig, kjære Herre, jeg er altid deres meget oprigtige

And. Hamilton.

Efterfølgende Brev fra P. R. til hans Søster Bolette, der paa Tilbagevejen fra Fredericia til Mern opholdt sig en Tid hos sin Svoger og Søster i Kjerteminde, meddeles, ikke blot fordi det viser den store Fortrolighed mellem Broderen og den Søster, som i en Række Aar havde været hans daglige Selskab, men ogsaa fordi det giver et meget træffende Billede af Brevskriverens Personlighed. Han havde mange Strenge paa sin Sjæls Instrument. De, der have hørt Tonerne, vide, at de fleste af dem lød godt.

¹⁾ I Slutningen af Rejseberetningen fra Danmark udtaler Hamilton sig overordentlig sympathetisk om H. C. Ørsted, i hvis Hus han kom under sit Ophold i Kjøbenhavn.

P. Rørdam til sin Søster.

Den 24. Marts [1851]

Min søde Bolette!

Her sender jeg Dig et Brev fra den gode H(amilton), hvoraf Du seer, at han om 14 Dage tager til England, samt, at den Juul, han tilbragte i Mehrn, er hans kjæreste Erin-dring fra Danmark; men det troer jeg nok, for han levede som en Prinds, og havde det som Blommen i et Æg. Naar jeg tænker paa mig selv og andre Reisende, hvorledes vi har maattet fægte os frem, og saa paa den Modtagelse, han fandt i vort Land og hos vort Folk, saa siger jeg reent ud, at Mage til det Danske Folk og til den Danske Gjæstfrihed gives der ei den hele vide Verden! Men det er godt, at han ei har lidt Ondt hos os!

Mit Brev vil han faae, inden han forlader Berlin, og jeg skal nok skrive ham til til London; for saa faaer jeg ogsaa Noget at høre om hans Broder, som jeg sætter Priis paa, og jeg holder dog ogsaa lidt af ham selv; men jeg synes næsten mere, naar han er borte, end naar jeg seer ham! ¹⁾

— — Imorges reiste Commandøren ²⁾; vi havde en meget venlig Aften igaar, og det fornøiede mig at høre, hvad der kan siges til Marinens Forsvar, som P(aludan) for-fægtede til det Yderste. Han paastaaer nemlig, at man af et dannet Menneske kan gjøre en duelig Landofficeer paa 3 Maaneder, men at der vil gaae 3 Aar, før selv et Menneske, der er søevandt og har almindelige Kundskaber, kan blive en nogenlunde Søofficer. Saa paastod han ogsaa, at Søetaten var, paa faa Undtagelser nær, en Samling af udmærkede

¹⁾ I sit Væsen havde Hamilton, som de fleste af hans Lands-mænd, noget stivt og kjøligt, som dannede en stærk Modsæt-ning til P. Rørdams egen Maade at være paa.

²⁾ J. J. Paludan (s. ovf. S. 160). En underholdende Skildring fra dennes Haand af Livet i Frederiksborg Skole 1794—98 findes i Indbydelsesskrift fra samme Skole 1874.

Personligheder, det vil sige, som Stand betragtet, stillet ligeoverfor enhver anden Stand — udvalgt! hvortil jeg svarede: hvo er bedre, uden han bedre gjør? og — Træet kjendes paa Frugterne!

Paludan fortalte ellers, at det hemmelige Møde, hvor Grundtvig var kommet med sit Spørgsmaal angaaende Slesvig, havde været uheldigt for hele Ministeriet: at de — selv Sponeck — havde maattet tie, og at der mod Ministeriet var en meget uhyggelig Stemning, da det var, som om de med et Pennestrøg vilde tilintetgjøre Alt, hvad Hæren havde stridt for i hele 3 Aar. — Forslaget, som stilles, og som vort Ministerium vil gaae ind paa, er nemlig 1. at Holsteen og Slesvig skal have fælles Universitet i Kiel, 2. og at Ridderskabet skal bestaae — følgelig: begge de Corporationer, som har begyndt Oprøret, skal beholde deres Indflydelse i Landet!

Selskabet i L., jeg fortalte Dig om, vi skulde til i Fredags, var noget uhyggeligt. Angaaende Spandet kom N. og jeg til at skifte Ord, der begyndte Kl. 6 og varede til Kl. 10, saa Du seer, det var længe; thi fra Spandet kom vi ind paa selve Troen; og sine gamle Tanker om de Vantroes Frelse har han nu udviklet i den Grad, at han ogsaa mener, at Diævelen og alle hans Engle bliver omvendte og troende og saaledes salige. Forøvrigt var jeg meget stille og sagtmodig; men det gjorde mig ondt, at hele Selskabet kom til at høre denne frygtelige Paastand, der tilintetgjør den ringe Iver, der er for Omvendelse; thi hvorfor skulde jeg arbejde med Frygt og Bæven paa min Sjels Frelse, naar jeg veed, at hvordan jeg end fører mig op, bliver jeg dog engang salig!!! Du erindrer, at han engang tilstod, at det var en Lære, som ei kunde prædikkes; men nu ei blot prædikede han den for alle sine Sognefolk, men gjorde sig al Umage for at bevise den. Men han maatte tilstaae, 1. at hverken Apostler eller Martyrer havde præket saaledes, 2. og at der ingen Forfølgelser opstod mod Troen eller de Troende,

hvor det blot forkyndes, at baade Diævlen og de Vantro blev frelst.

Derimod havde vi en yndig Søndag-Eftermiddag i Sageby. Sagebys og Skalsbys Folk havde jeg samlet og forærede dem Luthers Postil. Vi læste først en Prædiken og sang: „Paa Tage Bondes Ager“, og: „Deilig er den Himmel blaa“, som er meget yndet efter Heibergs Melodie. Dernæst læste jeg om Frederiksstads Beleiring. Forsamlingen var hos Christoffer og alt var nydeligt. Det er pæne Folk.

Dronningen skriver, at Folk er rasende paa Grundtvig for hans Spørgsmaal til Krigsministeren angaaende Krigsfolkenes Hjemforlovning. Man troer, at Tscherning har støbt Kuglerne, men at Grundtvig har skudt dem ud. — Om [Præsteembedet i] Flensborg veed jeg Intet endnu. — Blomsterne er alle levende; ikke een er død; alle grødes! — Tott paa Gaunøe blev Commandør efter Bøndernes Ansøgning! Lev nu vel, søde Bolette! Gud i Vold! snart sees vi, vil Gud; her er saa yndigt. — — Slagteren har sat Hans Iversen i Almuevennen, og kalder ham Tøllerkenslikker angaaende Spandets Forslag, som Iversen er imod, Slagteren for.

Hils Heiberg og Gine og alle Børnene! Jutta hilser kjærligst. Hun har faaet flere Operaer og spiller Preciosa!

Din P.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Den 29. Marts 1851.

— — Grundtvigs Credit i det store Publicum er uhyre falden, hans Modstandere benytte ethvert Skin imod ham til deres egen Fordel; i det politiske Liv vises ham og hans Anskuelser den største Ringagt siden hans Sammenstød med Ministeriet i det hemmelige Møde. — —

Den 31. Marts.

— — Igaar hørte jeg en ganske deilig og ægte ydmyg Præken af Grundtvig, og idag i Helliggeistes Kirke en mageløs fuldendt og fuldstændig Præken af Mynster. Ved begge Prækenerne fornåm jeg, at begge Prædikanter have havt rigtig alvorlig Gavn af den sidste Tids Modstand mod begge, men i forskellige Retninger. Jeg er ret kommet til at see, hvilken Rigdom der er i Mynster, hvilken Dybde! Hvor Gud er barmhjertig at have skjænket den danske Kirke slige Kræfter og saa forskellige. Grundtvig puster til Ilden, at den ikke slukkes, han varer Flammen; Mynster passer paa, at Flammen holdes inden visse Grænser, at den stiger i Veiret og ikke udskæier eller tager en gal Retning. — —

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

10. April 1851.

— — Ludvig Müller er her i denne Tid. Han er daarlig, har lidt meget i Starup, hvor han var en Maanedes Tid, og er kommen herover for at raadføre sig med Lægerne. Jeg har begyndt at læse Epheser Brevet med ham; han har den græske Grundtext, og jeg læser i Luthers Bibel. Denne Epistel er forunderlig dyb og rig og passer sig ret for de Troende i denne Prøvelsens Tid, der forbereder sig. Det ahner mig, at der forestaaer Kirken en Stridens Tid. — — Jeg har læst Leths Præken¹⁾, men kan ikke sige, at jeg er saa indtagen deri, som jeg havde lovet mig det efter Deres Anbefaling. Hans Dedication til Spandet vakte strax en forunderlig Opposition derimod i mit Hjerter. Det er for meget sagt at sammenligne den Modstand, han har vakt, med et Martyrium. Nei, at sætte Huden til som de virkelige Martyrer, der blev halshuggede, ristede, lagt paa Steile og Hjul — dem tager jeg Hatten af for. Det andet Mar-

1) «Prædiken om Troesfrihed», Kbhvn. 1851.

tyrium er for let Kjøb, og jeg nægter ei, vor gode Grundtvig har jeg lidt mistænkt for ogsaa at lade sig betragte af sine Tilbedere som en Martyr. Der ligger en stor Del Forfængelighed i Baggrunden, som vist var ham tjenligt reent at befries fra.

Udstillingen er ypperlig i Aar. Kunsten er befriet fra mangt et hemmende Baand; de virkelig talentfulde Kunstnere gjøre sig gjældende. Et Skovpartie af Rump bærer Prisen. Aldrig har jeg seet den Danske Bøg mere fyldestgjørende gjengivet paa Lærredet. Maleriet forestiller et Parti af Præstevangen ved Frederiksborg. Solen kaster sine Straaler ind mellem Træerne og giver et fortryllende Spil af Lys og Skygge; man troer sig hensat i Virkeligheden, og jeg fornam en forunderlig Lyst til at leire [mig] i Græsset under Træerne og til at feire! Foruden mit Portrait af Frue Jerichou er der en Deel andre af hende, som finde meget Bifald. Et allegorisk Billede, forestillende Danmark under Krig og Seier: en Figur, levende Størrelse, som af en Skjoldmøe, med et kort Sværd i den høire Haand og et stort Dannebrog's Flag i venstre Arm, klædt i en Slags Landsbye Dragt, men med bart Hoved og noget blottet Hals, med et Guld Smykke om Hovedet og om Halsen, Afbildninger af Smykker, der findes i Oldnordisk Museum. Hun staaer omringet af Korn Neg. Det hele begeistrede mig strax, og jeg kom til at tænke paa min Holger Danske, paa Kraftens Tid i Danmark, paa Quindens Kamp og Seier. — Nu lev vel, kjære Rørdam, hils Jutta, og kom de begge snart til Byen for at glæde alle Deres Venner!

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

14. April 1851.

Hvor Deres sidste Brev er logisk! De har til visse ogsaa lært meget i disse Aar, og Deres Samliv med Deres forstandige Kone er ogsaa nyttigt. Det klarer vidunderlig

Tankerne at drøfte dem med Andre; man lærer at see [Tingene] fra forskjellige Sider, indtil Alt har klaret sig, saa at man veed, Sandheden er saaledes og ei anderledes, og nu er det min Eiendom, min Skat. Deres Politik er saa sund. — — Bare der var valgt en dygtig Biskop [i Slesvig]. Müller ønsker Rudelbach! Mig støder hans frygtelige Ydre. Med Müller bør De tale, naar De kommer til Byen; han har i mine Tanker en fortræffelig Opdragelses Plan for et Seminarium. Han vil, at i Skolerne skal læres Naturvidenskab; forstaae mig ret, ikke Aanden i Naturen, men Naturvidenskab oplyst ved Troen. Altsaa Bibelkundskab, Naturhistorie og Verdenshistorie. Helst hørte jeg Dem tale med ham derom under mit Paahør. Maaskee, hvis Gud vil, kunne vi foreløbig lægge en Plan. — —

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

7. Juni [1851].

Jeg maa endelig tale med Dem om vor gode Ludvig Müllers Død! Hvo skulde have troet det, da vi saa glade vare samlede med ham først i Mai. Den elskelige Mand! Det Dødsfald vil ret have bedrøvet Dem ligesom mig og alle hans Venner. — — Skjønt han kuns havde været der saa kort, var han dog alt meget paaskjønnet i Starup, og Sognefogden sagde til hans Broder: „Lad hans Enke kuns komme til os (der er et Enkesæde i Starup), hun skal faae det godt“. Tænk, den ulykkelige Kone er endnu i Ranum, og han er død ene og forladt af alle Sine hos sin Nabo, Præsten Hansen i Hammelev. — — Broderen sagde, da han var kommet der Søndag Aften, troede han, han laae og sov. Han smilede som en Engel. Denne Beskrivelse erindrer mig om Delolme ¹⁾. Hvor tit ifjor Sommer sad ikke disse to elskelige Væsner ved mit Theebord, nu ere begge hos deres Fader og vor Fader. — —

¹⁾ Hun døde i Januar 1851.

Den 20. Juni [1851].

Jeg kan ikke sige Dem, hvor tilfreds jeg er med Deres Samling Psalmer. Det forekommer mig, som om jeg selv havde udvalgt dem. Jeg glæder mig til, til Efteraaret at turde dække Udlæget, saa har jeg ogsaa lidt Deel i disse deilige Psalmers Udbredelse blandt mine elskede Børn.

Det er i disse Blade tidligere omtalt, at P. Rørdam, nogen Tid efter at han var bleven Præst, først selv lod nogle Julesalmer trykke, og senere ved Festtiderne og i Møder udenfor Kirken benyttede de af Brødrene J. F. og R. Th. Fenger udgivne Salmer til Jul, Paaske og Pinse. Nu var han gaaet et Skridt videre med Hensyn til Frigjørelse fra den „evangelisk-christelige“ Salmebog, som da var den eneherkende, idet han nemlig selv udgav: Fest-Psalmer. Kjøbenhavn. Trykt hos J. D. Qvist. 1851 (78 Sider), der siden benyttedes ved Gudstjenesten i Mern Kirke.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

15. Juli [1851].

— — Det er mig saare kjært, at De reiser til Schleswig, jeg udbeder mig en fuldstændig Beskrivelse om den Reise. Maatte Danskheden fuldstændig komme til at seire der. Jeg har et godt Haab og en klippefast Tillid til vor Herre. Han har været saa mægtig med os, og vil fremdeles blive det. Det synes, som om Heelstatspolitiken seirer; men jeg troer ei derpaa. De vil ogsaa see, at Madvig bliver, og at Fibiger indtil videre overtager Krigsministeriet. Jeg holder med alle retskafne Danske. — —

P. Rørdam til sin Hustru.

Svendborg Havn, Torsdag Aften, 31. Juli [1851].

— — Som jeg kom ombord, traf jeg Raasløff og hans Kone, som nu reiser til Flensborg, Manden for at blive der,

Thora reiser tilbage og kommer først, naar Alt er ordnet ¹⁾. Da jeg saae ham, udbrod jeg: Naa Raasløff! bliv os nu huld og tro! Jeg maa have sagt det med Eftertryk, for han blev bevæget. Nu kom han til at tale, men mig synes, Varmen satte sig; og han erklærede, at han var en dansk Mand, men moderat! Konen var ikke saa fast, som Du erindrer, vi formodede; hun var i al Fald beredt paa at ville tale Tysk med Tyskerne; dog fandt hun mit Forslag, at byde Tyskerne Engelsk eller Fransk, naar de ei kunde Dansk, antageligt. Iøvrigt kan Du troe, at jeg manudcerede dem paa det Bedste, saa vil de tage efter det, kan der blive Noget af dem. — —

Lieutenant Holst, Søn af Pastor H. i Elmelunde paa Møen, var ombord idag, han ligger i Anglen hos en Præst Tuxen; af ham fik jeg nogen Underretning om de nærværende Angler, og derved mere Lyst til at kjende det Folk, som jeg altid har haft gode Tanker om paa Grund af deres stolte Efterkommere i England.

Capitainen paa Skibet er en Skotte, og da jeg er den eneste, som kan lidt Engelsk, har jeg faaet Leilighed til at opfriske det; men jeg mærker, jeg har glemt Meget. Angaaende Forskjellen mellem os og Englænderne sagde han: „I jager efter Fornøielser, vi efter Penge“, og der er Noget i den Bemærkning; vi holder meget af at more os! Men jeg tænkte dog strax paa Dig; Du har ei den Svaghed! Saa sagde han videre: „Vi ere flittigere end I“. Og det er sandt! Hverken Du eller jeg qvæler os med Arbeide.

Vor Gaard har gjort Indtryk og gjør stadig Indtryk. Mange Fremmede har idag sagt mig mange Behageligheder for den Gaards Skyld. Og Du begriber, med hvilken Ro og

¹⁾ H. I. A. Raasløff (siden Minister) havde faaet Ansættelse i Overjustitskommissionen for Hertugdømmet Slesvig. Hans Hustru, Thora Agnete Kathrine, f. Toft, var en Søster til Fru Marie Tofts afdøde Mand. Hun døde paa Frederiksberg 23. Decem-ber 1891.

Overbeviisning jeg svarer: Ja, en saare deilig Gaard! — uden at rødme! men naturligviis med den Betænkning, at Mand og Kone maa da sørge for at være Gaardens skjønneste Prydelse.

Ellers vilde Du harme Dig over den megen Tysk, man hører; 3 Danske hørte jeg idag tyskes med Tyskere! og det efter denne Krig! Naar mon vi da skal blive kloge? Vi er et svagt Folk, som strax modtager Indtryk af vore Omgivelser! Tænk derimod denne Skotte, fra Glasgow, der er kommen her og seiler i vore Farvande, og kan kun Engelsk. See det er Fasthed! Ær Dig selv!

Som jeg sidder og skriver — hvem kommer? Knudsen ¹⁾, som Du kjender fra Grundtvig, Broder til Rigsmanden. Han reiser med til Flensborg. — —

Fru Jutta Rørdam til P. Rørdam.

Rønnebeksholm, den 1ste August [1851].

Kjæreste Peter!

Du kan troe, det faldt haardt for mig, da jeg saa Dig seile bort i Gaar; det er saa underligt, som om jeg gik i Drømme, siden Du reiste; for naar jeg har Dig, saa føler jeg, at jeg lever, og at jeg er lykkelig ved mit Liv; men nu vil jeg glæde mig ved at tænke paa, hvor rart det bliver, naar Du kommer hjem til mig igjen.

Da Du var seilet bort i Gaar, kjørte jeg til Petersgaard og hentede Bolette og Kathrine. Fru Fabritius havde besluttet sig til at reise og glædede sig til at møde Dig enten i Flensborg eller Slesvig. Kathrine og Thom ²⁾ sad paa Tjenersædet, da vi kjørte hjem. Jeg blev saa hjemme til om Eftermiddagen, og kjørte saa herhen. Moder og Franziska ere meget rolige ved de Forandringer, som forestaae ³⁾.

¹⁾ Jens Lassen Knudsen, døde som Præst i Lejrskov.

²⁾ Kathrine og Thomas Heiberg vare P. Rørdams Søsterbørn.

³⁾ Grundtvigs forestaaende Ægteskab med Fru Marie Toft. For-

Det er endnu ikke bestemt, om de flytte til Kjøbenhavn eller til Gammelkjøge; men jeg troer, det bliver til Kjøbenhavn. Hans og Clara ¹⁾ kommer hened til Maries Aarsdag; jeg fornøier mig til at see dem. Moder siger, at Clara er en Deel bedre. Paa Tirsdag skal her være Skiveskydning for Soldaterne ²⁾, og naar de er færdige dermed, skal de spise til Aften her. Saa paa Onsdag, om Gud vil, rejser jeg hjem. — — Jeg vaagnede i Morges mellem 3 og 4 af et stærk Tordenveir, og jeg tænkte meget paa Dig, som var paa Søen; men det er jo ikke sagt, at Tordenen var der, hvor Du var, og jeg veed jo ogsaa nok, at Du er i Guds Haand, hvor Du er, og at han er en kjærlig Fader, har jeg saa ofte seet og følt, saa det er dumt at være ængstelig; men jeg er det alligevel, naar jeg ikke seer Dig. Etatsraad Molbech var her, da jeg kom i Gaar: jeg skal hilse Dig fra ham. Moder, Marie og Frantziska skal jeg hilse Dig mange Gange fra. Gud velsigne Dig, Peter, jeg holder meget af Dig, og takker Gud for den Lykke, at jeg kan leve med Dig her paa Jorden, og har det faste Haab, at vi ogsaa skal boe tilsammen i Himlen. Lev vel og tæk med Kjærlighed paa Din

Jutta Rørdam.

P. Rørdam til sin Hustru.

Den 1. August [1851].

I dette Øieblik kommer jeg til Flensborg, og forlader denne Bye igjen om 1 Time, for, vil Gud, at være her igjen imorgenaften. Sagen er, at Knudsen, som jeg næv-
nede Dig iaftes, og som Du begriber, jeg holder af, indbød mig til at gjøre Følgeskab heelt vestligen, henad Tønder,

lovelsen var da endnu ikke almindelig bekjendt. Brylluppet fandt Sted d. 25. Okt. 1851.

¹⁾ Hofjærgermester H. Carlsen og Hustru.

²⁾ De Soldater, der havde deltaget i Krigen.

og paa Veien at besøge hans Slægt. Saa faaer jeg det Slags Mennesker at kjende, og da vor Kusk er en Flensborger-Borger, af Profession Slagter og Qvægghandler, af Tro os meget hengiven, kan jeg saa nemt faae endeel af Borgerskabets Historie i Tilgift.

Den Første, jeg mødte her i Byen, var min Fætter [Johannes] Dahl, nyelig kaldet til Præst i Tønder. Men hans Beskrivelse over Tønder var sørgelig. I Søndags, da han blev indsat, var der i Kirken kun de enkelte danske Familier, som er kommet der nu i sidste Aar, og Soldaterne. Og 25. Juli havde der kun været Parade af Krigsfolket, der raabte 3 Gange Hurra, og om Aftenen en lille Dands for Soldaterne, der endtes med, at de kom til at støde til Tyskerne, hvorover der nu er Forhør paa Forhør. Byen har nyelig faaet en Rector, Cand. Müller; men uagtet alle Børnene taler Dansk, maa der kun tales Dansk i nederste Classe; i alle de øvrige skal alt gaae paa Tysk.

Ved at tale om den Ødelæggelse, som de mange troløse og meensvorne Embedsmænd har voldt i dette Land, kom jeg til at yttre, at Eden næppe har nogen Betydning eller Nytte selv for Staten; og Du kan troe, det er rigtigt; for naar selv Præster og alle høiere Dannede er gaaet saa glat hen over Eden, hvorfor skulde jeg saa troe, at den virker mere paa selve Almuen!

Af Knudsen hørte jeg ellers, at Udtrykket „Simple og Dannede“, som er saa almindeligt hos os, er her i Landet saare vederstyggeligt. De vil være „et Folk“, siger de, og ingen Stænder, enten paa den ene eller anden Led. Og det støder de Flensborger Borgere meget, at de nye Danske Embedsmænd holder sig for gode til at leve sammen med dem. Paa den anden Side støder det Vore den store Rigdom, som er kjendelig hos Borgerstanden. Men vist er det, at fra Embedsmændenes Side gjælder det ei sjældent: De er sure, sagde Ræven.

Jeg talte idag meget med en snild Jyde, Møller fra Holstebro, som nu i 15 Aar har været Hofsnedker i St. Petersborg, men iaar har faaet isinde at besøge sin Slægt i Jylland. Han fortalte bl. a., at han til Eremitagen, det nye Slot, sidste Aar havde gjort 40 Døre, hver Dør af 10—12 Slags Træ, limet sammen, $\frac{1}{2}$ Qvarteer i Tykkelse, 8 Aien høie, og til en Priis af 1400 rbd. pr. Stykke, men som Exempel paa Underslæb i den Keiserlige Huusholdning fortalte han, at af de 1400 rbd. fik han selv kun 800 rbd., da de 600 gik med i Procenter, der deelttes blandt de forskjellige Hofchefer, smaa og store. — —

Fru Jutta Rørdam til P. Rørdam.

Rønnebæksholm, den 4de August [1851].

— — Grundtvig kom i Gaar Aftes; jeg skal hilse Dig fra ham; han drak Din og min Skaal idag ved Bordet. Han er i alle Maader som sædvanlig; der er ingen Forskjel at mærke. I Morgen Formiddag skal han ned til Niels Jensen¹⁾

¹⁾ Denne Mand, der senere blev Ejer af en Gaard i Stenstrup paa Rønnebæksholms Gods, var som en Fører for de opvakte i Sydsjælland og besad en sjælden Begavelse som Ordets Forkynder. Som saadan satte Fru Toft stor Pris paa ham. Om hans Forhold til P. Rørdam fortæller Lærer Karl Vinther i *Kirkebladet* 1892, Nr. 8, følgende, der fører os tilbage til Tiden før 1848: *«Rørdam var som bekendt en alvorlig, nidkær og meget begavet Prædikant, men stod i sin Virksomhed temmelig fjærnt fra de kristelige Lægfolk, idet han saae vel skarpt paa dem og derved kom til at støde dem fra sig. Niels Jensen har fortalt om et af sine første Møder med Rørdam, da han vilde hilse paa ham ved Kirken og om Eftermiddagen skulde holde Forsamling i Sognet. Rørdam tiltalte ham meget strengt som den, der uden lovlig Kaldelse prædikede Guds Ord og gik paa sine egne Veje, og Niels Jensen fik ogsaa meget at tænke paa efter denne Samtale; men Tid efter anden klaredes hans Tvivl mere og mere, og Rørdam var den, som*

i Nebbeltorp, og paa Onsdag til Peter Fenger, Torsdag til Stampes, og Fredag tilbage til Kjøbenhavn. Det er godt, han farer saa meget omkring, det gjør det jo lettere for alle her. — — Frantziska har i denne Tid travlt med, at Du og jeg til næste Sommer skulde gjøre en Reise med hende og Annette [Raben] til Bornholm paa nogle Dage. Jeg har lovet hende, jeg skulde sige til Dig, om Du vilde tænke paa det. Hans og Clara kom da ikke herved; Grundtvig havde spiiist til Middag paa Gammelkjøge i Gaar paa Reisen. Jeg fik Brev fra Clara; hun bad mig hilse Dig mange Gange fra dem og takke Dig for Dit Brev. — —

P. Rørdam til sin Hustru.

Flensborg, 5. August 51.

Du begriber nok ei, hvorledes det er gaaet til, at Du Intet har hørt fra mig i alle disse Dage; men Knudsen bortførte mig lige til Tønder, og derfra til Trøiborg og til Forballum, hvor[fra] vi ogsaa besøgte H. Boisen ¹⁾ og hørte ham præke sidste Søndag. Han er en ypperlig Præst; det er en Glæde at see, hvorledes Guds Aand vækker sig Redskaber og danner sig Tjenere rundt om i Landet. Boisen er meget elsket, Folk gaaer godt i Kirke; han er værd at høre, levende og kraftig.

Gaardmand [Knud] Knudsen i Forballum, der nu er bleven Herremand ²⁾, er en usædvanlig Bonde; jeg tænker mig et Billede af de gamle Bønder. Men Bønderne, som gjør Hoverie til Trøiborg, har han ingen videre Skaansel med, sætter Gaardene til Auction, og har tilbudt dem i

blev et Redskab i Guds Haand til at aabne hans Øjne, og derved ogsaa mange andres, for vor Herres Naadevirkninger i de hellige Sakramenter*.

¹⁾ Harald Boisen var da Præst i Medolden.

²⁾ Ved Kjøbet af Trøjborg Slot og Gods. Slottet tilbød han Staten som Gave, hvis man vilde vedligeholde det. Men Gaven blev ikke modtaget, hvorpaa Slottet blev nedbrudt.

Samling Gaardene til 600 rbd. pr. Tønde Hartkorn. Hvorfor en Bonde sagde om ham: Ja, hvem en Bonde plage vil, en Bondesøn han ta'er dertil. — Der er Fortepiano i Huset og et skjønt Bibliothek af Danske Bøger. Den ældste Søn har Perlemoers Knapper i sin Frakke, den høieste Stads, og Sølvsporér med store Spænder, Døttrene blaasprængte Strømper. Men i Storstuen er overfyldt med Speile, 4 store Speile fra Loftet til Gulvet, og mange andre Herligheder, der glimre. Væggene ere malede „med Laban, der klipper Faarene“. — Knudsens Huus er Middelpunktet for Egnens Folk. To Læs Fremmede kom om Søndagen fra Tønder, og et Bord [var der] med Gjæster fra den ene til den anden Ende af Stuen. Varm Aftensmad.

Bønderne i den Egn ere uberørte af den tyske Cultur og af hvad vi kalder Rangforordning, og dog er der megen virkelig Dannelse mellem dem, og tillige en bestemt Rang. Knudsen var udnævnt til Kammerraad, men frabad sig — at være Halen mellem de Fornemme, istedetfor at være en af de Første blandt Bønderne!

Længere kommer jeg ei idag. Hagerup ¹⁾ kom og tager mig hjem med sig, hvorfra jeg bereiser Anglen. — Jeg har det meget godt og morer mig ret med „Folke-Tale og Folke-Røster“. Det er noget andet, hvad der umiddelbart bevæger sig i Sjælen efter dens Natur, end hvad der er indført og paaklinet. — Gud bevare vore Sjæle og Hjerter hos Herren!

Fru Jutta Rørdam til P. Rørdam.

Mehr, den 8de August [1851].

Nu er jeg da her hjemme igjen. — Bolette kom til Rønebeksholm og hentede mig; det fornøiede mig. Om Eftermiddagen tog vi saa til Hammer og drak The hos Din Broders. Han var meget munter; vi drak Punsch om Aftenen

¹⁾ Præst i Store og Lille Solt, tidligere Kateket i Præstø.

og sang en Deel Fædrelandssange. Alle Sønerne var hjemme, og Casse og hans Kone og Datter var der ogsaa. — — Igaar var Bolette, Emma og jeg paa Nysø til Middag. Baronessen sendte mig Bud, at Grundtvig og begge mine Søstre kom der, og saa kjørte vi derhen. Baronessen var i meget godt Humeur, men kaldte bestandig Grundtvig: Pastor Rørdam, saa hun tilsidst maatte lee høit deraf og redde sig med, at hvad Hjertet er fuldt af, det løber Munden over med. Jeg sagde, at jeg nok skulde fortælle Dig det. Forresten drillede Grundtvig mig bestandig; men jeg synes, jeg forsvarede mig ganske godt, og gav ham igjen det bedste, jeg kunde. Han læste høit for os om Eftermiddagen, og det veed Du nok, han gjør meget smukt. Han læste et Par Scener af Palnatoke. — — Det glæder mig meget at see, at Du morer Dig godt. Din Beskrivelse over Knudsens Huus har ret levende sat mig ind i, hvorledes de har det derovre. Du skriver, at Folkesangene lever mere der i Folket end hos os. Det er rart; men Du gjør os dog ogsaa Uret, naar Du siger, at hos os er det tillært og paaklinet; saa kommer jeg nok til at minde Dig om, at: I Sjælland er Du født og baaren, og der er alle Dine Klæder skaaren. Og hos Dig har dog de gamle Folkesange haft Deel i Din Udvikling, saavel som hos mig og mange andre; for det kan jeg sige med Sandhed, at de er bleven sungne for min Vugge, og jeg er voxet op med dem. Nu leer Du af mig; men naar jeg forsvaret Sjællænderne, saa forsvaret jeg jo ogsaa Dig, som er mit Liv og min Lyst, det kjæreste jeg eier paa denne Jord. — —

P. Rørdam til sin Hustru.

Flensborg, 8. August 51.

Da jeg havde læst min Morgenbøn — — saa drak jeg min Thee og læste 1. Tim. 5 om „at have Omsorg for sine Egne“, som jeg øieblikkelig forklarede om vore Danske

Brødre i Slesvig, som vi ere satte til at vogte og beskjærme; gjør vi det ei, er vi værre end Hedninger. Læste saa „Erik og Abel“, om Erik, som kom til Slesvig „for at bringe Landet Fred“ og „Fred i Hjertets Inderste“.

Saa forstaae nu: jeg er atter i Flensborg og har gjort min Reise i Anglen. — — Med Hagerup tog jeg til Store Solt og kom strax midt ind i Striden. Du maa nemlig vide, at Dansk er indført baade paa Prædikestolen, det vil sige hver anden Søndag, og i Skolernes nederste Classe. Der var Sogneraad hos Hagerup, som jeg hørte paa og derpaa talte med, og forelagde dem dette klare Spørgsmaal: er det Krig eller Oprør, som har været i Slesvig? Angelboerne svarede: intet Oprør, men Krig! Jeg: Hvorfor løb baade Bønder og Præster, da den danske Hær drog ind i Slesvig? var det for den gode eller onde Samvittigheds Skyld? Hvorfor ligger de Danske Soldater trindt om i Landet, er det for at hjælpe Jer med Høsten? En Mand svarede: Dømmer ei, skal du ei dømmes! Jeg: De og jeg er Undersaatter tilsammen i eet Land og har een Konge; een af os maa have Uret! Har jeg Ret, er De en Oprører; er De en Oprører, er jeg en god Undersaat! Og nu: 2 Brødre, fødte af samme Moder, har gjort Krigstjeneste, den ene under Willesen, den anden under Krogh; kun een af dem er en god Undersaat — svar nu: ham, der tjente Willesen, eller ham, der fulgte Dannebrog? Disse 2 Brødre kom begge hjem — svar nu: hvem af disse Brødre er den gladeste, hvem seer lige ud, baade op til Gud og paa Menneskene?

Derpaa talte vi om Sproget. De hader Dansk! Jeg svarede: Dan og Angul vare Brødre, begge Danskere; men saa gik det, som saa ofte, naar Søskende bliver skilte ad og sjælden sees: de blev kolde mod hinanden, og Angul, for at vise sin Ondskab, forhaanede han sin egen Broder og sit eget Sprog. Men Anguls Øren og Mund kan endnu blive aabne! og vist er det, at alle Fattige, som tigge og bede, og Huusmænd og Indsiddere, de taler endnu Dansk; men de

rige Bønder, de finder, at det er saa fornemt at tale Tysk. De Rige skammer sig over deres ringe Fødsel! Derfor er Hadet saa brændende.

Kan Du forstaae, jeg var munter! og Ordføreren for Tyskerne sagde: Jeg faaer Tandpine! tog sin Hat og gik, og hele Flokken fulgte ham, men dermed ogsaa 3 Danskere; thi i Sogneraadet, som bestaaer af 10 Mænd, er der 7 Tyske og 3 Danske; men de Danske har ei Mod til at sige deres Hjertens Mening.

Men jeg var bleven varm! og tænk, næste Morgen vaagnede jeg i en behagelig Drøm, og idet jeg vaagnede, sagde jeg: „Sygdommen er ikke til Døden!“ „hun er ikke død, men hun sover!“

Saa vidt Rørdams Brev. Den, der nøje har kjendt Forholdene derovre, veed, at der virkelig var Udsigt til; at det tabte kunde være vundet tilbage; men der skulde lang Tid til, og den blev os ikke given. Fremgangsmaaden, Rørdam anvendte, var imidlertid neppe den rette til at omvende Angelboerne.

Fra Solt drog han nu videre syd paa og besøgte, som saa mange Turister i Tiden nærmest efter Krigen, de mindre Steder, hvor Kampen var ført Aaret forud, som Stenderup Skov, Helligbæk, Idsted og Stolk. I Ølsby leverede han en lignende Bataille med Tyskerne, som den han havde haft i Solt, og da der var en Del danske Soldater indkvarterede her, samlede han dem og „holdt et lille dansk Samfund med dem“. Da han paa sin ejendommelige, hjærtevindende Maade sang for dem og talte med dem, „lysnede Øjnene, og de blev helt bevægede og sagde: Det er saa rørende at høre vor egen Røst; for herovre er der Ingen, som taler til os. Ja er det ikke grueligt, sagde en Karl, at Manden, hvor jeg boer, har forbudt baade sin Kone og sine Døtre og sine Piger at tale til os; det er jo, som var vi Fæ og ei Mennesker!“ — Dagen endte hos Pastor Plenge

i Satrup, hvor R. forefandt et helt kjøbenhavnsk Selskab. „Jeg sluttede den Aften“, skriver han, „i en bekjendt Kreds, som ogsaa er ganske morsomt, naar man en heel Dag har levet imellem Fiender“. — Angaaende hans videre Reise fortæller han i et følgende Brev til sin Hustru saaledes:

Flensborg, 9. August [1851].

— — Torsdag Morgen tog Hagerup, Plenge og jeg til Pastor Wedel i Sørup, Du veed den By, hvor den berygtede Amtmand Jacobsen og Provst Volqvarts residerede. W. er Ungkarl, men hans to Søstre er hos ham, saa hans Huusholdning mindede mig om mine Ungkarls Dage. Vi talte om, hvorfor det faldt saa svært at skrive en Præken. Jeg sagde: fordi vi skal tale om Guds Rige, det indre og evige Liv, mens vi endnu meest leve et udvendigt og jordisk Liv. Jo mere Guds Rige voxer i Hjertet, des lettere falder det at faae det paa Tungen; thi Munden taler af Hjertets Overflod.

Fra Sørup drog vi saa 2 Vogne fulde ud efter Middag til Skiersbjerg, Anglens høieste Punkt, med Udsigt over Østersøen til Als. Paa Veien kom Lieutenant Buchwald til, og lidt efter den 4de Vogn, Professor X med sit Selskab; og hele det Vogntog, jeg som Anfører, drog nu igjennem det skønne Anglen, og vi sang og frydede os, og jeg fornemte ret, hvorledes Gud har dannet os til Glæden, hvor deilig det er at være glad, og hvor kjærlig Sjælen bliver i Glæden.

Du forstaaer, at alle Danske føler sig fremmede i dette Land, og at de derfor holde fast sammen. Til Forsamlingen rettede jeg det Ord, som jeg engang hørte af min søde Kone: Hvem der troer paa sin egen Sjæls Frelse, troer ogsaa paa Fædrelandets! til Nytte og Gavn for dem, som hørte; og ved Bordet holdt jeg en liden vakker Tale: 1. om Dan og Angul, som vare Brødre, 2. om de Danskes Ærinde i Anglen, at tale og handle, saa Blodet atter maa føle Blodets Magt; 3. og sang „Og forgjæves ei er sammenrundet

Danmarks ædle Sønners Hjerteblood — saa Hjerterne fornåm, at vi af den Sæd, der er saæet paa Idsted Hede, kan vente en rig Høst til Danmarks Frølse.

Tog saa hjem om Aftenen til Flensborg, uagtet jeg blev bestormet med Bønner om at blive — fordi jeg længtes efter at høre fra min egen lille Jutta; for jeg priser Gud, som har skjenket mig Dig. „Signe os Gud, sante Drotten dyre, han skal os baade vogte og styre!“ Hvor det er deiligt at kunne elske! og igaar, jeg læste og kom til at tænke paa, hvor kolde og haarde Mænd i Almindelighed ere, kom jeg til at forstaae, at Gud jo har gjenfødt os alle, Mænd og Qvinder, til at elske Gud af ganske Hjerter og Næsten som os selv! See det er Varme!

Prof. X. fulgte med mig om Aftenen til Flensborg. Han er Philolog, men havde siddet med Munden heel aaben, naar jeg talte og sang, uden at mæle et Ord, men dog med et Udtryk, som om han følte, at det er deiligt at være glad, og at der var noget til, som hedder Aand; og derved vandt han mig paa en Maade, saa jeg drillede slet ikke Grammatikeren, men forklarede ham derimod, til hans store Forundring, Mythen om Thor og Tialfe, som slog Hrungner. Jutta! det kan godt være, at Du tilsidst faaer en „from Mand“, for det er ogsaa deiligt at være fredsommelig.

— — Angaaende Reisen til Bornholm! Jeg vilde næsten heller foreslaae at drage herover igjen, vil Gud vi leve; for seer Du: her trænger Folk til Opmuntring! Her gjør vi Nytte! Fra dette Land udgaaer Folkets Fornylse!

„Kongen raader for Borgen“; „Dankongen og Hr. Asbjørn Snare“; „Jeg gik mig ud en Sommerdag at høre“ — har jeg ladt tilbage efter mig, hvor jeg har talt og sunget. Nu var det morsomt at see ad Aare, om de har slaaet Rødder. — —

Vil Gud, reiser jeg Mandag Morgen til Slesvig, og gjør derfra Reisen paa Slien til Midsunde og Egernførde, og tænker at være her igjen i Flensborg Onsdag Aften. Paa

Lørdag den 16de Kl. 12 venter jeg Dig og hele Familien i Kallehave. Men skal vi den Dag kjøre Rug ind, skal I ei komme til mig, men kun sende den smaa Hans derned med Ridehesten. For Rugen maa passes. — —

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Den 17. August [1851].

— — Deres tvende Breve fra Flensborg have meget glædet mig, og finder jeg meget sand Deres Bemærkning, at vi ere Løver til at stride, men Faar, tossegode, til at slutte Fred. — — Godt var det, at De selv gjorde Erfaringen, hvor man fornærmer Schlesvig Holstenerne ved at kalde dem Oprørere. Det skurrer selv i mine Øren, naar de danske Aviser stedse opvarte med slige Udtryk. — — Nægte kan vi heller ikke, at Ministerskiftet 21. Marts 1848 var en Opstand, men som bar Skinet af Legitimitet, fordi Kongen strax fødte sig i Ønsket. — —

Da der maaske ikke foreligger nogen direkte Udtalelse fra P. Rørdam angaaende hans Dom om Grundtvigs Ægteskab med Fru Toft, der i sin Tid vakte saa megen Opsigt, anfører vi her nogle Linier af et Brev til ham fra Dronningen, der vise, at hvilke Betænkeligheder han end fra først af kan have haft, saa vare de dog snart overvundne.

30. September [1851].

Det var et stolt Ord af Dem: „Det er det stolteste Par i Danmark“. Jeg giver Dem ganske Ret, og det er fuldkommen sandt i aandelig Henseende. Gjerne maatte Grundtvig være 30 Aar yngre, og Fru Tofte 10 Aar yngre; men i overordentlige Tider som de, vi leve i, kan det nok gaae an at gjøre et overordentligt Skridt. Gud velsigne nu det Ægteskab i alle Maader, især saa det vil komme Danmark til Gode. — — Lad Grundtvigs Familieliv blive et Speil for alle Christne i Danmark! — —

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Løvedag Aften [Oktober 1851].

— — Mit Ideal har altid været (nu taler jeg verdslig) at have en Aften i Ugen eller hver anden Uge, hvor Alle, som ville, kunne komme til mig, og derved at faae Leilighed til at amalgamere de forskjellige Stænder og forskjellige Mennesker; at faae Leilighed til at skaffe aandrigt Røre og aandrigt Liv blandt Menneskene.

— — Et Selskab af lutter Troende er som oftest meget kjedsommeligt; i Selskab holder jeg meest af at samtale med aandrige Folk; men til mine Venner, at bygge paa, vælger jeg helst aandelige, troende, med et Ord Christne i Ordets sandeste Forstand. Heraf vil De see, at der ogsaa hos mig er meget Hedenskab, som jeg sidst skrev til Grundtvig om ham selv, hvilket han for en Deel Aar [siden] har sagt om sig; jeg ønskede ham nemlig og haabede, at han, ved sin Forbindelse med Frue Tofte, blev alt sit Hedenskab qvit. Og det er min fulde Overbeviisning, at denne Forbindelse vil give hans hele Væsen den Fuldendelse, som han endnu trænger til. — — Jeg kan glæde mig i Haabet om den Ligevægt, der vil komme i Grundtvigs hele behavouir. Skriv mig snart og fortæl mig, hvad De synes om at faae Grundtvig til Svoger. — —

P. Rørdam til Søsteren Bolette.

[Mehr] d. 3. Novbr. [1851].

— — Jeg prækede igaar om Luther og fortalte hans Liv og Levnet lige til det Sidste, da han siger 3 Gange: Fader i Dine Hænder befaler jeg min Aand — men indfattede hans Levnet i Lectien [Joh. Aab. 7] 1. om Englene, der en Tid holder paa Stormen, 2. om Englen, der besegler Guds Tjenere i deres Pander, inden Livets Storme kommer, 3. om den levende Guds Stad, hvor alle de, som ere

undkomne af Jordlivets Trængseler og har tvættet deres Kjorteler hvide i Lammets Blod, samles i evig Glæde! Og angaaende den evige Saligheds Væsen, som udvikler sig i Sjælen, mens Stormen suser, og Regnskylllet falder, anvendte jeg, hvad Jutta viste mig paa en Green forleden, at naar Løvet falder, sidder allerede Knopperne til nye Blade paa Grenen — altsaa Bladet visner ei, før Spiren til det nye Foraar er lagt.

Jeg berettede derpaa den gamle P. M. i Sandvig, og skal igjen idag til Sandvig for at see al den Ødelæggelse, som Stormen voldte i Torsdags; thi tænk Dig, alle Sandvig Joller blev splintrede; en Amager, som laae der med sin Jagt for at hente Frugt, forliste; og paa en anden Jagt, som laae længere ude, døde en Mand af Kuldamp; tilmed er baade R. J.s og J. H.s Marker blevet overskyllede, saa der er stor Bestyrtelse i denne vor tro og gode Stad. — —

Fortalte Jutta Dig, at den gamle Bent, Broderen til Gaardmand A. H., har forlovet sig med Tjenestepigen. Der er stor Bevægelse i Familien; men Bent sagde til mig: vi faaer jo Intet med os i Graven; at jeg har meer end min Kone, gjør jo ingen Skade, og naar ikke de, som har Noget, vilde tage de Fattige, blev de Fattige jo aldrig rigere, end de er. Saa han var heel frimodig, satte Benene fra hinanden og Næverne i Siden, som vilde han strax slaaes med alle dem, som knurrede over, at han tog en fattig Pige. — —

P. Rørdam til samme.

[Møhrn] d. 6. Novbr. [1851].

Min søde Bolette!

Vi har drukket Din Skaal!¹⁾ Gud skee Lov, at vi ikke kjeder hinanden, men lever tilsammen i Kjærlighed og i Glæde! Kjærlighedens Glæde er altid frisk og koster

¹⁾ Det var hendes Fødselsdag den 6. November.

ingen Penge; og Gud skee Lov, vi gaae samme Vei og altid komme Maalet nærmere for hvert Aar, der svinder. —

Vi havde et lille, hyggeligt Selskab igaar: Henrich og hans Kone, og Holger og Jeanina ¹⁾. — — Henrich var meget glad og skønsom, for saadan en liden Kreds er efter hans Sind. Han og Jeanina spillede; saa læste vi ogsaa i „Danskeren“ om Clara Raphael ²⁾; men da Tilhørerne ei kunde fatte Meningen, tog jeg fat paa Vaulundur, og det hjalp.

Jeg kom til at gjøre den Bemærkning, at det er ei alene paa Bønder og Bøndernes Slægt, at der hviler et Tryk; men ogsaa paa alle Embedsmænd og deres Børn; vi er dog Undtagelser fra det Sidste; idetmindste er vi meer end almindeligt frigjorte. Grunden, hvorfor dette Tryk hviler paa Embedsmænd og deres Slægt, er deels, at vi staae alle under Øvrighed, fordi vi har et Embede at passe, hvorfor Folk har Ret til at kræve os til Regnskab; deels, at vi alle tilhobe har gaaet i een og samme Skole og har faaet en aldeles eensformig Dannelse. — — Sagen er, at Sjælen faaer Lov til at udvikle sig uden Hensyn til, hvad vi kalder Øieblikkets Regjeringsform, ene og alene efter sin Grundnatur ³⁾.

Her blev jeg standset af Skolelærer Østergaard ⁴⁾, som kom og spurgte mig, om jeg vilde tage ham til Skrifte uden at tilsige ham Syndernes Forladelse med disse Ord: „efter

¹⁾ Alle tilhørende Familien Stampe.

²⁾ Ligesom Tilfældet var med J. L. Heiberg, interesserede Grundtvig sig i ikke ringe Grad for det litterære Fænomen „Clara Raphael“. Forfatterinden, Mathilde Fibiger, var i den følgende Sommer efter Grundtvigs og hans Hustrus Indbydelse en Tid lang Gjæst hos denne paa Rønnebæksholm. Det synes imidlertid, at det nærmere Bekjendtskab ikke har bidraget til at befæste Forholdet imellem dem.

³⁾ Dette var en Yndlingstanke hos P. Rørdam.

⁴⁾ Hjælpelærer i Kindvig i Mern Sogn.

den Magt og Myndighed, Gud har givet mig osv.“ hvortil jeg svarede Nei! og da han saa spurgte: hvad der var [for ham] at gjøre, sagde jeg: De kan jo see at finde en Præst, som ei bruger det Udtryk! Senere kom vi til at tale om Bønnen, og han meente, Gud hjalp vor Næste, enten vi bad eller ei. Dermed slap jeg, idet jeg sagde: saa er der intet Samfund mellem os, da Herren siger: led os ei ind i Fristelse!

Nu Gud velsigne Dig! Mandagaften, vil Gud, kommer vi [til Kjøbenhavn].

Din P.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Fastelavns Mandag [1852].

Jeg havde en Fastelavns Frokost imorges, har senere givet Audience til den preussiske og østrigske Commissær, som vare her til Afsked, da de nu, Gud være lovet, forlade vort Land, og vil nu ofre nogle Aftentimer til min kjære Ven Rørdam, der ellers maae troe ved min lange Tavshed, at jeg reent er gaaet i Staae. Jeg troer, De har ret, at vi somme Tider trænge til at ligge Brak som Jordbunden. Men min liberale, uafhængige Natur har ogsaa følt sig ubehagelig berørt siden 2. December. Den hele Røtning, den politiske Verden har taget, er min Natur stik imod. Den blotte Tanke, at Aandløsheden har vundet Spillet, kan give mig Qualme og lammer mit hele Væsen. Dog jeg tænker: det er ogsaa en Overgang! maaskee skal vi dvæle længere eller kortere i denne Periode, men stabil bliver den ikke. — — Krigens Frugter, de aandelige mener jeg, ere ikke spildte for Folket endda. Mulig, at den vakte Spire skal ligesom ligge i Dvale en Stund for end kraftigere at vaagne til fuld Bevidsthed. — —

Præsten Hans Rørdam til P. Rørdam.

Ondløse, den 29. Februar 1852.

Elskede Broder!

Nu har jeg endelig i dette nye Aar faaet mine verdslige Skriverier fra Haanden, og jeg ligesom trækker Veiret paa ny efter en vidtløftig Fattigsag, Ondløse Commune har havt, og i hvilken jeg maatte give en fuldstændig Udskrift af Fattigvæsenets Protocol af flere Aars Forhandlinger pro et contra den angaaende. Det er ordentligt en Quide for mig at være i, og en Taalmodigheds Prøve; men nu haaber jeg, den er overstaaet, og jeg vil derfor fornøie mig i Aften ved at skrive Dig til og fortælle Dig, hvorledes vi have levet, siden Du sidst hørte fra os, hvilket er altfor længe siden, som jeg beder Dig kjærligst undskyldte. Kjærligst Tak for dit sidste Brev! Vi havde en fornøielig Juul hos os, Forældre og Børn, vi vare alle samlede og glædede os til-sammen. — —

Forleden Dag, jeg var henne i Tølløse og taledede med Baronesse Zeuthen, beklagede hun meget, at hun ikke havde været hjemme den Dag, Du og din Jutta vare med os i Tølløse; formodentlig har hun troet, at Besøget gjældte hendes Huus. Det var forøvrigt i en særegen Anledning, at jeg kom til at gjøre hendes Naade min Opvartning, hvilket jeg nu skal fortælle: Da Tølløse Kirkes Restauration var fuldendt, med en Bekostning af Baronessen paa c. 7000 Rbd., opstod den Tanke hos os Præster i Meerløse Herred, at det vilde være passende, at vi bragte hende vor Tak i den Anledning. Som tænkt, saa udført; vi mødte i Tølløse Præstegaard i vor Embedsdragt og gik derpaa op til Tølløsegaard, hvor vi bleve festligen modtagne; Baronessen var meget bevæget over den Ære, vi viste hende; og da vi vendte tilbage, glædede vi os ved at see den skønne Kirke. Det var en overmaade glædelig og opbyggelig Dag for os Alle. Jeg havde ikke troet, at en Landsbykirke her i

Landet kunde blive saa smuk, som Tølløse Kirke nu er bleven. Hvor glædeligt, om andre formuende Kirkeeiere vilde følge Baronessens Exempel og anvende Noget af deres overflødige Gods til at gjøre Kirkerne til indbydende og venlige Forsamlingssteder for Menigheden. Deres Fæhuse og Stalde gjøre de til Paladser, men Guds Huus staaer ialmindelighed i en sørgelig Forsømthed, og dersom ikke Loven engang imellem med en følelig Haand tog Kirkeeierne i Nakken, vilde vist mangen en Kirke forlængst være sunken sammen til en Grushob.

Nu har jeg for første Gang forrettet en Barnedaab med Neddypelse i Vand, ifølge et kongl. Rescript, som tillader de saakaldte Kirketroende i Ondløse Pastorat, at deres Børn maa døbes paa den Maade. Jeg var Noget betænkelig ved, at det lille Barn saaledes skulde heelt ned i Vandet, og dets Forældre ikke mindre — skjøndt det naturligviis var deres egen udtrykkelige Begjæring. Imidlertid fandt Daaben Sted uden Ulempe for Barnet, og Forældrene vare tilfredse med Handlingen. Ligeledes har jeg uddelt Nadveren, ifølge samme Rescript, med Brødets Brydelse, istedetfor de almindelige Oblater. Men uagtet den Eftergivenhed, Kirkens Bestyrelse saaledes viser imod dette Parti af Christne, frygter jeg for, at de dog engang, om kort eller lang Tid, ville udtræde ganske af vort Kirkesamfund, eftersom der er en sær urolig Aand i dem; de have aldrig Fred for tvivlsomme Tanker. Mormonerne have faaet enkelte Tilhængere iblandt de i Søndersted Sogn værende „hellige Brødre og Søstre!“

Naar Du taler med Christian, beed ham da sende mig 16 Exemplarer af den lille Bog, han har skrevet om Mormonerne; den er god og nyttig. Lev nu vel, kjæreste Broder! Gud tage Dig, din kjære Hustru, Søster Bolette og dit hele Huus i sin naadige Varetægt. Han velsigne og glæde Eder stedse og altid med den Glæde, som er i Christo Jesu, vor Frelser, og som bliver til evig Tid for alle dem,

som have Kjærlighed og Haab til Gud formedelst Christum Jesum, vor Herre. Kjærligst Hilsen fra os alle!

Din trofaste Broder, *Hans*.

P. Rørdam til Udgiveren.

D. 20. Juni 1852.

Tusind Tak for Din Uleilighed med Psalmeheftet; jeg haaber, at baade Du og Schatt, som jo ogsaa har Part i det, har taget Eder hver sit Exemplar. Den er tappet noget stærkt: „Stadig Kamp vort Liv maa være;“ men det falder ei paa Dig! ¹⁾ Naar Du kommer her, haaber jeg, Du vil have Glæde af at synge Psalmerne.

Imorgen otte Dage tænker jeg at reise til Slesvig, først til Rødding og til Frits Boisen, dernæst til Flensborg og Anglen. Jeg maa see og høre, hvorledes de gode Danskere lever. — —

P. Rørdam til sin Hustru.

Faaborg, 29. Juni [1852].

Min egen Jutta!

Dette Brev sender jeg Dig fra Faaborg, hvor jeg kom i dette Øieblik og blev modtaget af den gode Blicher. Hvem Blicher er, kan Grundtvig fortælle Dig; men jeg vil sige Dig, at sin Kone, som er Line Olsen, fik han paa den store Mønstour, vi gjorde Anno 41, og som Du mulig læste endeel om i Aviserne, da jeg paa den kom i Krig med alle Falstringerne, hvoraf fulgte en lang Avisfeide.

Paa Reisen hertil traf jeg paa Dampskibet en gammel Huuskone fra Svaninge, som jeg gav mig i Samtale med,

¹⁾ Men paa Grundtvig, hvem jeg mindes at have bragt en og anden Salme med Bøggjæring til ham om at gjennemse den, inden den blev optagen i P. Rørdams Salmehæfte (saa vidt mindes et Tillæg til de ovenfor S. 197 omtalte »Fest-Psalmer«).

fordi hendes Udtryk behagede mig. Hun kom fra Helsingør, hvor hun havde en Søn bosiddende. Det fornøiede mig især at høre hende fortælle om en Reise, hun havde gjort sidste Sommer over til Sattrup, hvor hendes Søn Jørgen, som faldt Langfredag i Ulderup, ligger begravet. [Derpaa gjengiver R. den kjønne Fortælling om de to Brødre, der siden under Titel: „Træk af dansk Kjærlighed“, efter hans Meddelelse optoges i den af Præsten F. E. Boisen i Vilstrup udgivne „Budstikke“, 1ste Aargang, og, saa vidt erindres, ogsaa er optrykt andensteds].

Fru Jutta Rørdam til P. Rørdam.

Rønnebeksholm, den 29de Juni [1852].

— — Her er alt som sædvanlig. Jeg skal hilse Dig mange Gange fra Moder, Marie, Frantziska og Grundtvig. Fleischer ¹⁾ var her i Aftes, og tænk Dig, Frøken Fibiger ²⁾ kom og spurgte ham, om hun maatte tale til Festen den 25de Juli. Troer Du ikke, hun gaaer fra Sands og Samling? Vi troede alle først, det var hendes Spøg; men nei, det var hendes Alvor. Jeg haaber da, at de, som staaer for Festen, vil negte hende det. Paa Søndag skal Fleischers lille Pige døbes, vi er alle bedt derind. Grundtvig skal døbe hende. — — Balthasar Christensen har skrevet til Grundtvig, at han maatte endelig stille sig til Valg i Præstøe; men Grundtvig er, troer jeg, lidt stødt over, at Christensen vil blande sig deri, saa jeg troer slet ikke han svarer ham. Han sagde, det kom ikke Christensen ved, enten han stillede sig eller ikke stillede sig. — —

¹⁾ A. F. H. Fleischér, nu Forstander for den irvingianske Menighed her i Landet, boede da som Landmaaler i Næstved. Han tilhørte den Gang den grundtvigske Røtning.

²⁾ Mathilde Fibiger, Forfatterinden af „Clara Raphaels Breve“ (s. ovf. S. 213.).

Fra samme til P. Rørdam.

Rønnebæksholm, den 2den Juli [1852].

— — Paa Mandag Eftermiddag reiser Grundtvig, Marie, Frantziska, Anette [Raben] og Frøken Fibiger hjem til os ¹⁾ for næste Dag at tage til Møen. Festen, som skal være her ²⁾ den 25de, gjøres der da ogsaa allerede Forberedelser til. Her skal være Fyrværkeri om Aftenen. Kirkegaard har skrevet, at han kommer. Jeg tænker, at han kommer ogsaa her til Rønnebæksholm, saa endskjønt Grundtvig ikke er hjemme, bliver vi nok alligevel et lille Selskab her. Frøken Fibiger har nu skrevet til Festcommitteen og udbedt sig Tilladelse til at tale; men hun har endnu ikke faaet noget Svar; og hun gaaer nu ude paa Bakkerne og øver sig. Det er et underligt rasende Menneske; men hun huger slet ikke mig, og jeg er glad ved, at hun ikke har ret længe tilbage at blive her i Huset; for til 1ste September, naar de tager til Kjøbenhavn, skal hun, dersom hun ingen Steder har faaet til den Tid, over til Randers til hendes ældste Broder. — — Det er endnu ikke bestemt, om Grundtvig skal prædike paa Søndag; det vil vistnok blive tørt, dersom jeg slet ikke kommer i Kirke. — —

P. Rørdam til sin Hustru.

Wilstrup, 3. Juli [1852].

— — I Onsdags Morges seilede jeg til Frederits. Lille-Belt er saa deiligt, og de to Kyster, Slesvigs og Fyens, saa skønne. I Frederits, hvor jeg kun var 1 Time, saae jeg den store Grav for de Faldne. — — Naar Du taler med Christian saa hils ham fra Mads Jensen, en Arbeidsmand, som blev ganske fornøiet, da han saae mig, men saa und-

¹⁾ Til Mørn Præstegaard, hvor P. Rørdams Søster Bolette holdt Hus, medens Fru Jutta Rørdam under sin Mands Rejse i Slesvig opholdt sig hos sin Familie paa Rønnebæksholm.

²⁾ Ved Rønnebæksholm.

seelig, da han troede, han havde seet feil. Christian har været meget afholdt¹⁾. — Den Danske Kirkegaard ligger langt borte [fra Havnen], og Frederits er en vidtløftig By: For at jeg nu, da jeg havde saa knap Tid, maatte komme hurtigt, siger jeg til en Dreng, som stod paa Skibsbroen: viis mig op til de Faldnes Grav! Som vi gaaer, siger jeg til Drengen: Du gaaer bestemt feil, ad den Kant skal vi ikke, det kan jeg see! og en Mand, som vi mødte, viste os ad den ganske modsatte Kant. Da jeg nu spurgte Drengen: hvad hedder Du? svarede han: Heinrich, og jeg hørte, at hans Udtale var tysk; og da jeg videre spurgte: hvor vilde Du ført mig hen? svarede han ganske undseelig: „til den tyske Kirkegaard“. Thi, seer Du, der er alle Tyskerne begravne.

Da jeg om Aftenen gik fra Assens til Aarøesund, var der 23 Slesvigske Soldater, som kom fra Odense, med, og af de 23 var der 7, som gik med Handsker og i Frakke, og 11 af dem havde røde Haar. De havde alle tidligere gjort Tjeneste i Oprørs-Hæren, og kom nu fra Odense, hvor de havde maattet lære om igjen. Men, os tilhørte de ikke, og kommer der Krig igjen, tør vi ei stole paa dem. De sang hele Tiden lutter Tysk; og af deres Miner og Sideblik kunde jeg see, at det var os, de gjorde Nar ad.

Igaar besøgte vi en Bonde [i Vilstrup], hvis Slægt i 400 Aar har eiet samme Gaard. Hjertet vilde have hoppet i Dig, naar Du havde hørt ham tale om Stamhuse og den Holdning, det giver en Slægt, at den Førstefødte faaer Broderparten! — Alle Bønderne har Skov, hver efter sin Gaards Størrelse. Altsaa i Slesvig har den gamle Arvelov holdt sig, og derved har Bønderne ogsaa beholdt Skoven! Men Herremændene har slugt det Hele i Sjælland! Embedsmændene har i Slesvig meget mere at betyde end i Sjælland. Det kommer ogsaa af, at her ingen Herremænd er. — —

¹⁾ I Fredericia, hvor Chr. Rørdam tidligere var Præst.

Fru Jutta Rørdam til P. Rørdam.

Rønnebeksholm, den 4. Juli [1852].

— — Grundtvig fik da ikke Lov til at prædike i Nestved idag; det var Mohr, som nægtede ham det ¹⁾); saa vilde han op i Nestelsøe for at høre Fog; for Provst Tryde havde anbefalet ham til ham, og saa tog jeg med derop for dog at komme i Kirke. De talte først om at tage hen og høre Christian i Hammer, men det var ikke mueligt at naae det, da Grundtvig skulde døbe Fleischers Barn Klokken 12^{1/2}. — — Saa var vi hos Fleischers, hvor jeg saae Stephansen og hans Kone, som jeg syntes godt om, især Konen. — — Nu har da Frøken Fibiger faaet Lov af Festcommiteen at tale; men hun har efter Fleischers Raad forlangt, at hendes Navn ikke skal i Aviserne, og at tale sidst. — —

Rønnebeksholm, den 6te Juli [1852].

— — I Gaar var Mohr her for at hilse paa Grundtvig; men det var om Aftenen, saa de var reiste ²⁾). Da han hørte, Grundtvig var borte, red han igjen, men bad Møller ³⁾), som ogsaa var her i Gaar med to af Thotts Dreng, om han vilde sige, at naar Grundtvig herefter blot vilde lade ham vide med et Par Ord, hvad Dage han ønskede at prædike, saa var der slet ikke noget iveien. Men jeg er bange for, at naar han skal skrive til Mohr, saa bliver der ikke noget af, for han er næsten ikke til at faae til at skrive. — —

¹⁾ Mohr var Præst i Vejle og Vesteregesborg. Da Præsten Thomsen i Næstved var gammel og svag, har han mulig vikarieret for ham.

²⁾ Til Møen, hvor Grundtvig deltog i en 6te Juli-Fest.

³⁾ Cand. theol. F. D. Møller, da Huslærer hos Baron Thott paa Gavnø, sidst Præst i Marvede.

P. Rørdam til sin Hustru.

[Aabenraa] 6. Juli [1852].

— — Inat kom jeg til Aabenraa fra Rødding, og paa Rødding havde jeg en fornøielig Dag. Høxbro var borte, og først iaftes traf vi sammen; jeg mødte ham paa Veien fra Haderslev, men saa steg han op i Vognen [hos mig] og kjørte med tilbage til Haderslev, og han fortalte mig, hvorledes det var gaaet ham i Kiøbenhavn, hvor Moltke Intet vilde gjøre for Skolen, hvorimod Cultusministeren havde lovet ham 300 r., Collin 200 r., Tillisch 200 r. — Alt aarlig, saa Skolen staaer nok, og den fortjener at staae, for det er vist den bedste Skole i hele Kongeriget!

Fra 8—9 hørte jeg først Sang med Rode, og det var, som var det Holger Danske selv, der sang for mig!

Han leged med Lempe, han leged med List,
 Ei rørte sig Fuglen og Løvet yaa Qvist!
 Han leged med Styrke, han leged med Gny,
 Det gjalded i Bjerge, det runged i Sky.

Og jeg sagde: bliver der sunget saaledes fra Øresund til Dannevirke, saa revner den fremmede Bark, som er groet udenpaa os, og den danske Aand kommer atter frem! For seer Du, da sang alle med Aånd, de vidste, hvad de sang; tilmed 24 mandige Karle.

Fra 9—10 hørte jeg om Øen Sylt, hvor Læreren og Eleverne havde været sidste Uge; de forskjellige Jordarter og Planter, de havde fundet, blev forklarede og ordnede af Schiøtz. Husk, at jeg fortæller Dig om Fuglekøierne og Køiemanden.

Fra 10—11 om Draining af Thomsen; Du veed nok, om de Leer-Rør, som lægges i Jorden, istedetfor at vi graver Vandgrøfter, og saa alle Redskaberne, som bruges dertil.

Fra 11—12 Rode om Digterne. Han talte om Grundtvig, og forelæste hans Digte om Ygdrasil, om Willemoes og Ole Wind.

Det er underligt, at Grundtvig ei har været paa den Skole endnu, for det kan man mærke baade hos Lærere og Ungdommen, at Grundtvig er til, og at han er en mægtig Aand, og at han elsker Danmark! Mellem Lærerne indbyrdes og mellem Eleverne er der tilmed et rigtig fornøieligt og hjerteligt Forhold. Alt gaaer muntært og driftigt, og jeg finder mig hjemme og glad i den Skole. Derimod, naar jeg saa kommer selv i de bedste latinske Skoler, synes mig, 1. at Aanden og Tankegangen er fremmed, og at de seer medlidende ned paa det Danske; 2. at Børnene bliver mere afrettede til at efterabe det Fremmede end indvendig fra udviklede. Og vist er det, at dersom Gud giver Groning til det Danske Folk, saa vi voxer til og bliver stærke i Aanden, saa maatte alle de latinske Skoler visne som en fremmed Snylteplante. — Jeg kunde fortælle Meget endnu, for jeg kan baade see og høre. Gud være lovet, jeg er saa glad! Men nu maa Du nøies idag, for B. og D. skal ogsaa have Noget! Sørg for, at Fleischer faaer Melodien til Kjærminde-Sang, „Det var en Sommer-Morgen“, at vi kan synge den den 25. Juli. — —

P. Rørdam til samme.

[Flensborg] d. 7. Juli [1852]

— — Imorges kom jeg til Flensborg og har idag skrevet min Prædiken. Du smiler nok og tænker, det er imod Ordet „ei at sørge for den Dag imorgen“, som vi ei veed, om bliver vor. Men Du veed, det er mit skrøbelige Punkt; og stundom piner den Frygt mig saa stærkt som en anden Livets Bekymring. Maaskee faaer jeg Magt over den!

Leth i Aabenraa arbejder paa en Psalmebog og er rykket godt frem; en lille Mand i det Ydre er han, men har usigelig skønne Øine. — — Begge Borgerskaberne i Aabenraa er nu heelt Danske, og Byens Folk, jeg talte med, forekom mig mere Danske end i Haderslev. Dog kan

det skee, at Nogen kan endnu betragte Tysk som det hellige Sprog, og Dansk som et Sprog, man ei kan tale med pæne Folk. Kirkesangen er Leth godt fornøiet med, og han sagde, at „Guds Menighed“ og „Christ stod op af Døde“ sang de udmærket, saa jeg blev næsten heelt misundelig; for, udmærket synger vi ikke! Vi synger godt, men det kunde være bedre.

Behageligt er det ellers, at til igaar har alle de Danskere, jeg har talt med, endnu yttret sig saare tilfreds med deres Stilling i Slesvig. Boisen, Helweg, Lembke, Høxbro, Leth, Borgermester Lunn (ogsaa i Aabenraa) forlanger det ikke bedre, end de har det. Ja, det er sandt, Boisen gnaver jo lidt, men er dog saare glad. — Nu kommer det an paa Flensborgerne, og Folkene i Anglen, de har det vist haardt! for i Anglen regjerer Tyskerne meget endnu.

Hvor jeg blev glad imorges, jeg fik de 2 kjære Breve! — — Frøken Fibiger er jo gal! men Committeen har handlet meget rigtigt! — —

Fru Jutta Rørdam til P. Rørdam.

Rønnebæksholm, den 8de Juli [1852].

— — De andre kom først hjem fra Møenstouren i Gaar henad Aften; de havde moeret dem meget godt. Da Grundtvig var kommen op paa Talerstolen, havde Alle taget Hatten af og raabt: gamle Grundtvig leve! og derpaa ni Gange Hurra. Han havde, sagde de Alle, talt smukt. Saa havde de spist til Middag i Telte, hvor det gik meget livligt og muntert, og om Aftenen blev der dandset. Saa blev de Natten over hos Ingerslevs¹⁾, og næste Formiddag tog de tilbage til Mehrn. — — Idag blev Grundstenen lagt til Huset i Haven²⁾. Grundtvig, Marie og Haralde³⁾ var alle

¹⁾ Provst Peter L. B. Ingerslev var Præst i Magleby.

²⁾ Et Hus, som opførtes for Grundtvig, at han uforstyrret kunde studere der, naar han opholdt sig paa Rønnebæksholm.

³⁾ Fru Maries Datter af første Ægteskab.

med med Stænger for at vælte Stenen hen paa Pladsen. — — Jeg fortalte Grundtvig, hvad Du havde skrevet om Rødding Skole, det vil sige, jeg fortalte ham ikke, at Du skrev, han var en mægtig Aand; for saadan noget troer jeg aldrig, Folk har godt af at høre. Han var meget glad over, at Du synes, det gaaer godt derovre, og havde selv Lyst til at komme derover og see den. — —

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

[Sorgenfri, 8. Juli 1852].

Det er mig en fornøielig Tanke, at De med saa megen Livlighed og Nytte reiser omkring i Schlesvig og søger at gavne det danske Element, hvor De kan. Deres Beskrivelse om Rødding Højskole har meget interesseret mig; det er ret at opdrages practisk til Livet. Gid jeg kunde opleve at see det danske Folk opvakt i Masse med et klart Blik for, hvorledes der egentlig bør leves for at være sig selv og andre til Nytte, Glæde og Lyst. De taler ei om Frugtbarheden paa Markerne i denne deilige Sommer. Hvilken Mængde af Høstakke; aldrig har jeg oplevet sligt i Sjælland, og jeg haaber, det skønne Høe bjerges Alt, inden der kommer en Draabe Regn. — Den 5te havde jeg hele Skolen herude til Middag, 140 Børn, 10 Lærere og Lærerinder. De kom henimod Kl. 4, spiste i det norske Huus og vare saare glade og fornøiede. — —

Fru Jutta Rørdam til P. Rørdam.

Rønnebeksholm, den 10de Juli [1852].

— — Det er jo rigtig rart, at de Danske er godt fornøiede i Slesvig, saa maae de dog kunne udrette noget for den danske Sag, for ellers kunde de da ikke være fornøiede. I Morges reiste Marie og Grundtvig til Kjøbenhavn¹⁾

¹⁾ Grundtvig skulde Dagen efter prædike i Vartov.

de komme tilbage Mandag Aften. Baronesse Stampe vilde endelig, at jeg skulde komme til Nysø Mandag og samles der med Marie og Grundtvig; men jeg sagde nei. — — Grundtvig skal prædike her i Nestved næste Søndag, saa de kommer først Mandag Morgen til os [i Mern] og tage saa bort igjen Mandag Aften. — —

P. Rørdam til sin Hustru.

Store Solt, 10. Juli [1852].

— — Altsaa jeg er i Anglen hos Hagerup, og H. lever godt. Han er en mandig Charakter, som er bleven udviklet i disse Forhold. Skolen gaaer det ogsaa ordentlig med. Børnene læser alle godt Dansk, og det med en Udtale, som viser, at Bunden er dansk. Men hos Plenge i Sattrup er der foregaaet en Forandring siden ifjor; for nu, han har villet føre Dansk igjennem i Skolen, er der opstaaet stort Røre i Sognet. — —

[14. Juli 1852].

Dersom Du idag skulde have større Vanskelighed ved at læse min Skrift, end Du pleier, kommer det deraf, at jeg skriver ombord, paa Veien fra Flensborg til Sønderborg. — —

Iaftes var jeg i et musikalsk Selskab hos Etatsraad Paulsen. Men Musiken var mig noget for høi, og da jeg blev spurgt, hvad jeg syntes om den, svarede jeg: den er mig næsten som et fremmed Sprog, og der er ingen Bro mellem den og min Natur! Hvorpaa den Dame, der spillede, svarede: „fremmed Sprog!“ Men det nytter ei, at man gjør sig klogere, end man er! — —

Siig Bolette tusind Tak for den levende Beskrivelse af Møens Touren. — — Dog er jeg ikke misundelig eller misfornøiet over, at jeg var her og ikke der; thi jeg baade seer og hører, at Danskheden groer her i Slesvig; det gaaer

frem. Jeg har tilbragt 4 Dage i Anglen hos Hagerup og derfra besøgt Barfod, Brandt, Plønge og Wedel¹⁾. Men det kvindelige Personale, som ifjor oplivede Anglen, savnedes iaar. Vi var lutter Herrer, og jeg gik derfor i Skolerne, i den ene efter den anden, og havde igaar megen Fornøielse af at lære Børnene i Solt Skole: „Nu titte til hinanden de fagre Blomster smaa“, til Lærerens store Forundring, at det kunde skee saa nemt og hurtigt. I Søndags var jeg med 5 af de Angler-Præster i Grydeskoven mellem Idsted Søe og Lange-Søen, og kjørte saa langs Langesøen til Wedelspang. Lieutenant Jessen af 13. Bataillon fortalte mig, at da Trepka, inde i Stolk, seer, at han var omringet af Fienden, løftede han sig op og raabte: omkring, løb! Da han saa var kommen ud af Byen, gjorde han Holdt, opløste Bataillon i Kjæde og befalede: Brandraketterne op! og da Husene saa blussede, sagde han: storm!

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Den 4. December [1852].

I Aftes havde jeg et lille Selskab, min sædvanlige Fredags Modtagelsesdag; dog hvor jeg savnede Deres Livlighed til at sætte det hele i Gang! [Frøken] Andresen læste nogle af sine smaae Fortællinger, Grundtvig sov; der herskede en vis Stivheds, Ufriheds og Kjedsommeligheds Aand over det hele. Foruden Grundtvigs var Boisens der og Jerichaus og Paullis og Doctor Kierkegaard — gode Elementer, men de vilde ei smelte sammen. Aldrig skal jeg mere lade forelæse eller forespille (husker De den ulykkelige Zitterspiller) noget, naar Grundtvig er hos mig; det bedrøver mig saa meget, naar han kjæder sig, og for at være glad, bør han snakke, og vi andre ere kuns altfor

¹⁾ Alle Præster i Angel.

lykkelige [ved] at høre ham tale. Nu gad jeg vidst, hvad han har sagt om denne kjedsommelige Aften, da han var ene med sin Kone. Nævn mig dog Nogen, der opliver ham og som han gjerne taler med. — Hvorledes behager Dem Sibberns lille Skrift? Mig gefaldt det saa godt, og nu sagde Grundtvig mig, at han ogsaa kunde lide det, og han bifaldt Raadet, at Rigsdagen maatte blive udenfor Spørgsmaalet om Kongelovens Afskaffelse, og at hele Arvefølge Sagen behandles aldeles som diplomatisk Spørgsmaal.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Første Juledag [1852].

Hvor jeg glæder mig med Dem og Deres elskede Jutta! Gud velsigne Moder og Barn, og Gud Fader og vor Herre Jesus Christus og den Hellige Aand høre Deres Bønner for Deres kjære Hustru og lille Datter. Jeg føler, jeg vil komme til ogsaa meget at holde af det Barn. Deres Beskrivelse om hendes Ydre tiltaler mig, og den lille Spids af Haarene ned i Panden erindrer mig ganske om hendes kjære Papa. Skriv mig snart igjen og fortæl om Jutta og Barnet. Jeg glæder mig saa meget, at hun skal hedde Jutta. Det er saa smukt, naar Faderen selv ønsker, at den førstefødte Datter bærer Moderens Navn, lige som naar Moderen ønsker, den førstefødte Søn faaer Faderens Navn. Det taler for Ægteskabets ægte Lykke. Nu vil jeg haabe, om Gud vil, at der følger en lille Peter efter Jutta. — —

Den i Familielivet vigtige Begivenhed, hvortil der i ovenstaaende Brev hentydes, var sket den 23. December, og blev til stor og varig Glæde for Forældrene, saa meget mere som det blev det eneste Barn, hvormed deres Ægteskab velsignedes.

P. Rørdam til Grundtvig.

Torsdag Aften [27. Jan. 1853].

Kjære Svoger!

Saa venter vi Dem da sidst i næste Uge; og jeg stoler paa, at De præker, hvad vi ret glæder os til; det er længe siden, jeg har hørt Dem over det Evangelium ¹⁾. Men vil De være saa god at sige mig, hvilke Psalmer De ønsker; for Degnen maa øve sig forud, ellers gaaer han reent istaae.

Bare vi maatte faa lidt mildt Veir, at De ei skal lide altfor meget for denne Kjærligheds-Gjerning; for det er en lang Vei paa denne Aarstid. Men De har da en Pelts, som kan forslaae noget!

Siig Marie, at det jer mig saare kjært, at hun vil holde vor lille Pige over Daaben!

Dernæst kommer vi til Valget. Ifølge Plougs Brev og Deres Løfte at ville stille Dem, tog jeg til Præstøe og talte med Hald og Aarsleff, at de igjen skulde tale til Bønderne; for det gaaer bedst, naar Borgerne vender sig til Bondevennerne. Bønderne har dog en lille Følelse for, at de burde enes med Borgerne.

Aarsleff har jeg ei talt med, siden jeg anno 49 stillede Dem. Dennes gang blev han henrykt, da han hørte, at De vilde endnu engang vove en Dyst mod Tyskeriet, og sagde: jeg deler strax 20 rbd. ud i lutter Tremarker til Huusmændene, bare vi kunde faae den gamle tappre Dansker ind igjen, og det var af lutter Ærbødighed for den værdige Mand, jeg sidst ei kunde lide at see ham i det Selskab!

Og Aarsleff har allerede udviklet stor Virksomhed. Han har skrevet til den forrige Rigsdagsmand, for at formeae ham til at trække sig tilbage; og meldte mig det med de Ord: „afveien skal han, om ei paa anden Maade, saa pr. Contant.“

¹⁾ I Randen: Min Broder Christian indleder Jutta.

Han har hentet Lars Rasmussen fra Bøgesøe til sig og har faaet det Løfte af ham, at han (L. R.) vil paa Mødet i Tubæks Kro paa Mandag opfordre Jens Persen Kiøng til at træde tilbage.

Men iaftes sender han mig Jens Persens Svar: „at han (J. P.) vil kun træde tilbage for en ligesindet, men at han derimod just vil være Deres Modcandidat, da han ei troer, at De deler Anskuelse med ham om det nærværende Ministerium.“

Saaledes staaer Sagerne i dette Øieblik, saa nu vil det komme an paa, hvorvidt Lars Rasmussen vil holde Ord paa Mandag den 31te Kl. 10.

Hvad synes De om at holde et Møde paa Raadstuen i Præstøe eller i Tubæks Mølle Fastelavns Mandag? Jeg nævnede ogsaa Tubæk, for, muligt Bønderne heller kom der.

Siig mig et Par Ord derom med Posten paa Lørdag. Det kunde saa blive bekendtgjort for Vælgerne paa Mandag og i Nestved Avis.

Lev vel, hils Marie! og sig Frantziska, at vi glæder os til at see hende igjen ¹⁾.

Deres hengivne

Rørdam.

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 29. Jan. 1853.

Kjære Ven og Svoger!

Til Lykke med den Lille! var vel en temmelig fattig Indledning af en Kirkegangs-Kone paa Møen, men er dog

¹⁾ Frøken Franziska Carlsen havde med sin Moder været en Tid i Mern for at være Søsteren til Hjælp efter Barnets Fødsel. I et Brev af 14. Jan. 1853 skriver hun fra Kjøbenhavn til P. Rørdam: «Jeg har haft det godt nede i Mehrn og været rigtig fornøiet med at være hos Eder, og jeg er inderlig glad over, at jeg kommer til at holde mere og mere af Dig. Gud velsigne Eder Alle».

det bedste Ønske, vi kan byde baade Fader og Moder, og indbefatter alt i sig, naar vi er enige om baade hvori et Menneskes sande Lykke bestaaer og hvordan vi i Herrens Huus beredes til den Lykke at være i Faderens Huus med Sønnen evindeligt! Vil nu Gud, jeg kommer til at prædike i Mern den store Daabs og den lille Daabs Søndag ¹⁾, da forudsætter jeg, at der, uden min Paamindelse, vil blive sunget ved Døbelsen: „Kommer hid kun med de Smaa;“ og saa vil jeg helst til Hovedpsalme før Prædiken have hvad Degnen ikke behøver at øve sig paa: „Et Barn er født i Bethlehem“, og til Slutning: „Af Diendes og Spædes Mund“.

Om Rigsdags-Valget at tale, da har jeg ikke synderligt Haab om at komme i fortrinlig Betragtning i Præstø Amts 4de, men jeg haaber at faae talt med Glerup, som er ude paa Speideri, førend jeg kommer til Mern, og da kan vi nærmere overlægge hvad der synes tjenligst under nærværende -for Danskheden kummerlige Omstændigheder. Iaften kommer nok hvad man vil kalde „mit Program“ i „Fædrelandet“, og skiøndt jeg har vogtet mig for al mulig Glubskhed til nogen Side, vil det dog formodenlig kun bidrage til at baade Ministeriet og Bondevennerne med større Flid vil modarbeide mit Valg. Jeg havde derfor helst ønsket intet at skrive; men da det var den herskende Tanke i Leiren, at derved kunde udrettes noget for Sagen, turde jeg dog ikke vægre mig, og kan jo ogsaa godt berolige mig med den Vished, at enten mit Valg derved bliver lettere eller vanskeligere, saa lykkes det ligefuldt, naar Vorherre vil; og Gud bevare mig fra uden Hans gode Villie at faae Sæde paa en Rigsdag, hvor man ikke kan vente andet end at sidde paa Naale!

Hils nu kiærligst Jutta, Moder, og, med Dem selv, alle omkring Dem fra min Marie og

Deres Ven

N. F. S. Grundtvig.

¹⁾ Næmlig Fastelavns Søndag, da Rørdams Barn skulde døbes.

P. Rørdam til Grundtvig.

Mehrn, 31. Januar 1853.

Kjære Svoger!

Nu har Mødet været i Tubæks Mølle; jeg tog derhen for med egne Øine at erfare, hvad Tankegang der regjerer; og — Bondevennerne vandt Slaget.

L. Rasmussen fra Bøgesø aabnede Forsamlingen med at oplæse og berømme Kundgjørelsen af 28. Januar. Jens Persen Kiøng, forrige Rigsdagsmand, fortalte derpaa om de gamle Ministres Usselhed, om de Nærværendes Ypperlighed, om den haarde Nødvendighed at bøie sig for Magten, at Kongen vilde tage sin Afsked, og Krig med alle Potentater opstaae, om Folket ei sluttede sig til Ministrene og gik ind paa Kundgjørelsen. Stormende Bifald!

Forat vinde Indgang i en Forsamling, hvor jeg altsaa vidste, Stemningen var mig imod, og for at tale dem til Hjertet, gik jeg nu ud fra de Ord: „Dansken har Seier vundet“; videre, at Rigsdagsmændene vare satte til, ved Viisdom og gode Raad, at forsvare det Rige, Hæren havde vundet, og Ministrene til at staae fast paa Danmarks Ret, saa fast som Helgesen i Frederiksstad.

Tog saa 5 Punkter: 1. at Reventlou og Moltke staaer først, foran de Danske; thi Kundgjørelse havde vi haft fremme; 2. at en Dansker blev sat af og en Tydsker sat ind i Slesvig; 3. at vore Karle kunde sendes til Tydskland, saasnart Krig kom mellem Tydskland og Frankrig; 4. Toldloven, og 5. Arvesagen! og spurgte saa: Kan I nu sige, at disse Ministre staaer fast og kan I endnu sige: „Dansken har Seier vundet?“ Nei, nei! .

Dømmer saa: vil I vælge en Mand, som stemmer med Ministrene, eller en Mand, som I veed har Forstand til at sige Ministrene imod, hvor de skal siges imod, og til at staae fast paa Danmarks Ret, som Helgesen mellem Tydskernes Spidskugler?

Forsamlingen havde givet mig Bifald Skridt for Skridt, men paa Spørgsmaalet svarede de ikke!

Jens Persen: „Det er en Umulighed, at vi kan faae Danmark til Eideren! og Vorherre gjør ingen Mirakler nu tildags for Danmark til Eideren!“

Derpaa Gjentagelse af alt, hvad han først havde sagt, men med lutter fremmede Ord.

Jeg: Som Vorherres Tjener tager jeg nu Ordet og siger, at jeg troer, at Vorherre gjør Undergjæringer endnu, naar vi troer paa [hans Kjærlighed! Og den Mand, som førte an ved Idsted, han troer selv, at Vorherre hjalp ham, saa den lille David slog den store Goliath.

J. Persen: David kunde stritte godt! Vorherre gjør ingen Mirakler.

Jeg: Det er en Undergjærning, at Vorherre lader Sæden spire, voxe og modnes!

Forsamlingen loe nu høit og raabte: det er Naturens Orden!

Jeg: Men han, som opholder og styrer Himmel og Jord, gjør i dette Øieblik den Undergjærning, at Jorden ei synker under vore Fødder, og at Himlen ei falder over vore Hoveder.

Forsamlingen blev stille og alvorlig.

Aarslef talte nu Deres Sag, fra Borgernes Side i Præstøe og for Danmarks Skyld, og gjorde det smukt, læste saa Begyndelsen og Slutningen op af Deres Program, som der blev hørt paa med Ro og Orden; opfordrede J. Persen til at træde tilbage; men han svarede: nei!

L. Larsen: For Enigheds og for Forstaaelses Skyld vil jeg foreslaae, at vi stemmer paa Jens Persen til Rigsdagsmand! Stormende Bifald!

Jeg har villet underrette Dem om dette strax, at De kan vide, hvorledes Sagerne staae. Det er haarde Tider, vi lever i; det er, som om Folket aldrig havde vidst, at Danmark har været et frit og uafhængigt Rige! Men Gud

være lovet, Vorherre lever og regjerer endnu og gjør alleting, ogsaa dette, godt for os, som troe paa hans Herligheds Aabenbarelse.

Vi lever godt og glæder os inderligt til at see Dem alle.

Deres hengivne

Rørdam.

Men — Forsamlingen var, efter mit Skjøn, Bondevenner, paa nær Præstøe Borgere, og bestod kun af et Par Hundrede, saa det var jo mueligt, at dette var den lille Part.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Den 8. Februar [1853].

Kjære Rørdam!

Modtag De og Jutta min hjerteligste Lykønskning til den lille Juttas Daab! Jeg haaber, Guds Velsignelse vil ei have manglet, og at Gjæstebudet ogsaa er blevet holdt efter Ønske, at Kjærlighed og Samdrægtighed har givet Festen sin fulde Glands ¹⁾. Fortæl mig om Grundtvig, og om han har været ret elskværdig, ligesaa elskværdig som 28. Januar her hos mig, hvor Kalkar, der aldrig havde talt med ham, blev ganske begeistret for ham, især over hans Mildhed. Har hans Præken i Mehren behaget Bønderne, kan De lide ham? Men at han bliver valgt til Rigsdagsmand efter det mislykkede Prøvevalg, kan man neppe vente! Jeg føler med Dem, hvilken Ydmygelse for Dem det var, da Bønderne svarte om Guds Undergjæringer: „Det er Naturens Orden“, Men jeg glæder mig usigelig over, at de blev rolig og besindig og kjærlig i Hjertet, og derfor glad i Deres Indre, da De kom hjem og overtænkte Alt! Man havde sagt mig, at De havde i Sinde at stille Dem til

¹⁾ Som en af de yderst faa gjenlevende af Deltagerne i hin Fest kan jeg stadfæste, at alt fra først til sidst gik baade højtideligt og glædeligt.

Udg.

Rigsdagsmand; men derover er jeg nu beroliget. Jeg troer ei, det er Deres Bestemmelse at virke indgribende paa vort politiske Liv. De* og jeg skal vist aagre med vort store Troens Pund, og stræbe at vinde Sjæle for Troen paa vor Frelser. — — Her er man meget spændt paa Udfaldet af Valgene, og da hvorledes det senere skal gaae; om Regjeringen, naar den har seiret ved Bondevennerne, vil vise sig taknemmelig og lade disse raade for vore indre Forhold, eller have Mod til at kuldkaſte Forfatningen og octroyere en ny, en mere hensigtsmæssig, hvor Ret og Retfærdighed gjælder, og en mindre udstrakt Valglov. — Før har jeg stædse troet, at en absolut Regjering under en christelig Konge var den bedste Form; men nu da public ſpirrit er vaagnet hos Folket, ønsker jeg hellere en Forfatning, som nøder Folket til selv at bekymre sig om Fædrelandets Vee og Vel; thi den oplyser og udvikler dets Evner, og især dets Dømmekraft, og det er en deilig, mandig Evne, hvilken jeg nok ønsker udviklet hos mit qvindelige Folk. Mod og Dømmekraft vil jage Svinepoliskheden paa Døren, hvilken kuns er en qvindelig Lyde, som jeg hader af alle Kræfter. — — Jeg finder det nuværende Ministerium egentlig ikke daarligt (jeg seer Dem studse ved denne Ytring) og den største Tryghed finder jeg i Moltkes, Slesvigs Ministers, pligttroe Fasthed. — — Nu lev vel, kjære, gode Rørdam, skriv snart til

Deres Veninde

Caroline Amalie.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

D. 15. Februar 1853.

Tak for det velsignede Brev om Daaben og Gildet. — — Her sender jeg Dem et Brev, jeg modtog fra [P. O.] Boisen imorges, da han ei kunde komme idag, og jeg dog længtes

saa meget at høre om Skaalerne ved Aftensmaaltidet i Skandinaviske Selskab i Aftes. Talerne havde Boisen refereret strax, da de vare holdte, ved at komme et Øieblik til Amalienborg. De troer ei, hvor glad jeg er over den saa vel og hæderlig lykkede Fest i Aftes! Er det ikke en stolt Tanke, at Grundtvig ligner Nordens Aand og Danmarks Hjerter med et Ægtepar, til hvis Guldbryllup vi alle indbydes, og som vi vil komme til at feire med Glæde. Ogsaa Gleerup, hvor smukt har han [ikke] udtalt den Tanke at blive selvstændig, at blive og være sig selv! Hvor jeg takker Gud at opleve alt dette i Danmark! Gid jeg nu ogsaa maa komme til at overvære dette Guldbryllup, inden mine Øine lukke sig! — —

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Den 21. Februar [1853].

Kjære Rørdam!

Hvad De siger om Danskhedens Bevidsthed gjennem hele Folket finder jeg saare rigtigt. Nu vil det vise sig, hvor vidt og hos hvem den er ægte. Der er uhyre Røre i Byen, og der skal være endnu mere i de mindre Kjøbstæder og rundt om paa Landet. Bare jeg havde Dem her for at kunne berette mig alle Tildragelser og Taler. Amalienborg er i den Henseende en kjedelig Plet i Hovedstaden; her er saa dødt, og man veed aldrig, hvad der tildrager sig i den anden Ende af Byen. Jeg skal imorgen lade Holger kalde, han skal fortælle mig om Mehren ¹⁾ og om Kjøbenhavn. Hans Fader vil jo stille sig til Rigsdagsmand, er det sandt? — — Gud veed, hvor længe Bondevennerne regjere; næste Aar seer Alt maaskee anderledes ud!

5. Marts.

Saalangt kom jeg sidst; siden den Tid laae jeg atter et Par Dage til Sengs. Det er mig ukjært saa længe at lade

¹⁾ Nemlig om Daabsfesten.

Dem være uvidende om, hvorlunde det gaaer mig i denne bevægede Tid, hvor vi have saa megen Anledning til at glæde os over den Interesse, Folket har taget i Valgene og den langt større Enighed, der har vist sig at være blandt de nationalsindede mod Bondevennerne. Den danske Nationalitet har havt en Seier. Grundtvigs Valg glædede mig ubeskrivelig, og han vil faae en god Støtte i Lindberg, og denne skal kunne virke paa Bønderne, og have Indflydelse paa dem, saa det er muligt, de slaae ind paa en anden Vei.

I Nat kunde jeg ei sove, og saa tænkte jeg mig da som regjerende Dannemark. Min første Bedrift var at skaffe Holsteen og Lauenborg ud af det tyske Forbund; dette maatte Stormagterne naturligvis tillade. Dernæst vilde jeg skarpt skjælne mellem Tysk og Dansk; søge at hæve og styrke den danske Nationalitet paa alle mulige Maader. Nordslesvig skulde have en fælles Forfatning med Danmark, Sydslesvig en fælles Forfatning med Holsteen. Forfatningen skulde for begge Dele være den selv samme; Forskjellen kuns, at man i Slesvig talte tysk, paa Rigsdagen i Viborg dansk. Mellem disse Nationaliteter vilde jeg opreise et aandeligt Dannevirke. Paa denne Grændse skulde Guds Børn herske „und ihr Wesen treiben“. De mest troende Præster (Deres Broder Christian) og de meest forsonlige skulde kaldes der hen; og af verdslige Embedsmænd saa mange sande Troende, som kuns kunde opdrives. Disse havde Alle, baade Danske og Tyske, at varetage, at ingen Forurettelser skete hverken til den ene eller den anden Side. Dernæst vilde jeg sætte Retfærdigheden paa Thronen, thi meget sandt var det Ord, Brandis engang sagde: „In Dännemark trägt die Gerechtigkeit der Gnade den Schlep“, istedet for at Naaden burde bære Retfærdighedens Slæb! Dette vil vi lære af vore Frænder Englænderne. I England er der en stor Respekt for Alt, hvad som er ret og retfærdigt. Dem gjorde jeg strax til Directeur for alle Fattigskoler i Kjøbenhavn; lod alle Skoler i hele Landet saa meget som mulig undersøge,

hvor vidt sand Christendom undervistes der, og gav den sande Tro saa megen Indpas der, som jeg blot formaaede, altid med Vor Herres Bistand. Vort Universitet blev reformatet saa meget som nødvendigt til at fremme sand Christendom og en rigtig sund Udvikling. Med England søgte jeg at forbinde os nøiere og nøiere, men kuns for at vi kunde komme til at ligne dem i Dygtighed og lære alt Godt af dem, ikke for at anglisere os, men for at styrke os i at blive os selv. Oh det skulde blive en Velsignelse! Dog jeg bør ei glemme, at saa længe Fienden endnu er paa Jorden, vil han stedse saae Klinten blandt Hveden, og min ideale Regjering vilde snart mærke Modstand og stærkere, end jeg kunde afhjælpe.

Har jeg fortalt Dem, at jeg siden 1. Februar hver Dag tager en engelsk Time hos Mr. Ellis, den engelske Præst? I Aften læser Molbech for mig.

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 12. Marts 1853.

Kiære Ven! uagtet De nok kan vide, at jeg i disse Dage ei godt kan komme til engang at tænke paa andet end Folkethinget og den igaar forenede Rigsdag, saa kan jeg dog ikke lade Deres Spørgsmaal om den „Danske Forening“, der dog ogsaa i politisk Henseende er Hovedsagen, ubesvarede ¹⁾).

1. Indrykkelsen i Nestved-Avis af Indbydelsen kan, som De selv formodede, ikke skee, før den udgaaer med alle Indbydernes Navne og med Bestyrelsens Efterskrift; men en Anmeldelse af, at en saadan Forening er igiære, kunde derimod gjerne gives, hvis De fandt det raadeligt.

¹⁾ Det paagjældende Brev fra R. er ikke bevaret. Angaaende den omtalte „Danske Forening“ kan henvises til det af samme udgivne Ugeblad „Dannebrog“, hvis første Nr. udkom 21. Maj 1853, og som fortsattes til Udgangen af Aaret 1855.

2. Om Anvendelsen af Medlemmernes aarlige Bidrag tør jeg ikke sige noget, da Bestyrelsen først maa enes, saavel derom, som om Bidragenes Størrelse, da selve det sidste (om Bidragene fra 1 $\frac{1}{4}$ til 1 rbdlr.) vel er omtalt og billiget i Forsamlingen, men dog ikke endnu aftalt og bestemt af Bestyrelsen.

3. Om Størrelsen af Kredsene eller Antallet af Medlemmerne med een Formand er heller ingen Bestemmelse taget, men Forslaget om „Ti“ gjaldt ingenlunde det høieste, men det laveste Antal, der skulde til at udgiøre en Formands-Kreds, og jeg agter at foreslaae „Hundrede“ som det ønskelige Tal, saa at Overskudet, hvor det er gjørligt, helst maatte blive en egen Kreds.

For Resten samles her og andensteds Medlemmer under den Forudsætning, at Bidragene blive, som sagt, og i næste Uge haaber jeg, det hele vil blive offentligt.

Gud give alle vore Foreninger og Foretagender i Dansk Retning Lykke og Fremgang, thi dertil trængdes aldrig mere end nu!

Med kjærlig Hilsen

Deres Ven og Svoger

N. F. S. Grundtvig.

Vedlagt findes en med Fru Grundtvigs Haand skreven Seddel, der indeholder en Del Navne paa Indbydere til „den danske Forening“, med Bemærkning om, at flere ventedes. „Glerup har ogsaa underskrevet, men han er nok bange for at staae iblandt Indbyderne“.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

D. 26. Marts 1853.

Kjære Rørdam!

De veed, jeg meddeler Dem, hvad der aandelig bevæger sig hos mig, derfor vil jeg nu ogsaa meddele Dem en Corre-

spondence, jeg igaar havde med Biskopen. Ingen uden Andresen ¹⁾ veed derom, og jeg ønsker ikke, Grundtvig skal erfare derom. Biskopen havde nemlig sendt mig sin trykte Ordinationspræken for 11. Marts d. A. og siger mig, „at den Indignation og Forargelse, som Præsternes Optræden i Rigsdagen almindelig havde vakt, som han maatte høre fra alle Kanter, havde foranlediget denne Prækens hurtige Ud-gave“. Mit Svar! „Med Taknemmelighed har jeg modtaget Deres smukke Præken og Deres Brev, som giver mig Leilighed til Gjensvar. De finder det anstødeligt, at Præster sidde i Rigsdagen, og forargeligt, hvad Præsterne have talt i Rigsdagen. Jeg finder, at i de første Aar, hvor man fra en, Mange kjær, men dog forældet Tid gaaer over til en anden, hvor det nye først rigtig skal gestalte sig, er det et uafviseligt Gode, at Mænd som Grundtvig, Kierkegaard etc. etc. tage Deel i Forhandlingerne, som skal beslutte om Tingenes Orden. Disse Mænds Væren blandt Rigsdagsmændene er mig Borgen for, at der ei vil undlades at drøfte Alt, hvad der maae og bør siges, inden der tages en endelig Beslutning. Hvad Grundtvig angaaer, da veed jeg, at han betragter det som et Guds Kald i dette Øjeblik at tale Fædrelandets Sag i Rigsdagen, og den Herre, der sender ham, vil nok vogte ham, saa han ei farer vild. Jeg var i Formiddags i Vartov, hvor han holdt en hjertegribende, velsignet Præken, hvori han til Slutningen sagde os: „at han i sin Ungdom havde stridt under Korset som Seiersbanner, men nu i sin Alderdom betragtede det mere som en Vandringsstav“. En saa ualmindelig Aand, med en saadan Fylde af Kjærlighed, burde tilvisse anderledes paaskjønnes iblandt os! Oh, at Gud snart vilde bønhøre mig og bryde den Væg, der er bygget mellem Dem og ham, bygget af Djævelen, saa kun Herren selv kan bryde den! Men at den vil blive brudt, det veed jeg; thi begge ere De af vor

¹⁾ Dronningens Lectrice.

Herres ypperligste, dyrebareste Børn, og Han vil drage deres Hjerter til hverandre i deres ældste Dage, og da vil den Danske Kirke feire sin Trolovelses Fest!“

— — Jeg hørte i Middags, at man tænker at anlægge en Jernbane til Helsingør, og at den maaskee skal gaae igjennem min yndige Skov; dette vilde smerte mig. Dog, det er, haaber jeg, kuns et Rygte. Meget maae taales i vor Tid; men Gud være lovet for det tilkommende Liv, og at vi kjende Guds ubegribelige Kjærlighed for os! Gud vel-signe Dem! Undskyld min slette Skrift, men mine daarlige Penne gjør mig fortvivlet, og jeg kan ikke skrive med Staalpenne. Lev nu vel, hils Jutta 1. og 2. og Bolette.

Deres Veninde

Caroline Amalie.

Fru Marie Grundtvig til P. Rørdam.

Kbh. d. 11te Martz 1853.

Kjære Rørdam! Det forholder sig ganske rigtigt, at jeg har lovet et rentefrit Laan af 1000 Rbd. til Stephansens Skole¹⁾; men jeg haaber til Gud, at Dine Tanker om Skolen ikke have saameget at støtte sig til, som de Grunde, der bevægede mig til at laane St. de omtalte Penge.

Allerede inden St. havde nogen Tanke om, at jeg vilde hjælpe ham, skrev hans Kone mig flere Gange til, egentlig om en anden Sag, men omtalte i disse Breve bestandig Skolen, og sagde mig deri: 1) at jeg kunde nok vide, hvor vanskeligt det var at begynde med at lære unge Men-nesker, der vare opammede ved Almuevennernes Melk, og hvor svært det faldt at vænne dem til sundere Føde, og dog synes hun allerede det begynder at lykkes. 2) at flere af dem kom dertil i den Tanke at lære Juristerie for des bedre at komme Herremændene tillivs, men at allerede Een iblandt

¹⁾ Bondehøjskolen paa Hindholm.

dem var kommen saavidt, at han maatte tilstaae, at han synes nu næsten, Herremændene havde ligesaa megen Ret som Bønderne. 3) at et ungt Menneske var kommet dertil med Høst's Fremmed-Ordbog under Armen og troede, at Oplysning bestod i at kunne saamange fremmede Ord som muligt og at bruge dem i Talen saa tit som muligt; men han havde allerede lagt Ordbogen fra sig, og begyndte at finde Smag i hvad der var Dansk.

Stephansen, der visselig selv har været en troskyldig Bondeven, har nok tænkt ved Bøndernes Hjælp at faae Skolen igang; det var et Misgreb, som jeg allerede har sagt ham; og hvad der var værre endnu, det var, at han brugte Peder Hansen Lundbye til at reise omkring til Bønderne for at opfordre dem til at yde ham Hjælp. Resultatet af disse Reiser var saaledes, at Stephansen maatte kjøbe Gaarden uden at see sig istand til at udbetale een eneste Skilling. Saavidt jeg veed, stod Sagen for St. saaledes, at den var fraaraadet af Bondevennernes Ledere (som jo naturligviis aldrig kan ville en folkelig Oplysning) og lagt for Had hos alle andre. Da hørte jeg om denne Sag først, som Du seer, fra St. og hans Kone, dernæst uden Opfordring fra dem, fra P. Fenger, som Du veed ikke løber med Liimstangen, og han bad mig om at hjælpe dem, da Skolen efter hans Mening gik godt og vilde stifte uendelig megen Nytte, da Jensen var et dertil særdeles vel skikket Menneske. For P. Fenger, kan Du nok tænke, at Bondevennerne ere en Vederstyggelighed.

Dernæst talte Fleischer til mig om Skolen og lagde mig det ogsaa paa Hjærtet, om muligt at hjælpe den, og han kjender St. meget godt. Jeg har til Laanet føiet den Bestemmelse, at saalænge Skolen bruges til det samme Øiemed som nu, staaer Kapitalen uopsagt, men Sikkerheden kan jo gjøres større ved at sætte til: „efter mit Skjøn“

Laanet skal Stephansen først have i Juni Termin, altsaa Obligationerne først til den Tid skrives, og jeg skal

hos St. indlede det Fornødne for at faae denne Sætning ind med. Indlagt et Brev fra Stephansen, som jeg ønsker Du ved Lejlighed sender mig igjen. Gudsfred! Levvel! Hils kjærligt min egen Søster, jeres lille Rolling og Bolette.

Din troe Søster

Marie Grundtvig.

Præsten Hans Rørdam til P. Rørdam.

Onløse, d. 10de Mai 1853.

Kjæreste Peter!

— — Tak for Dit kjærlige Brev, som jeg sidst fik. Da var, som Du skriver om, alt i Bevægelse om Valgene til Rigsdagen. Nu kommer nok Bevægelsen igjen ved de forestaaende Valg. Det er Stormen paa det urolige Verdenshav, som fornemmes. Den gode danske Sag vinder neppe Seier, i det Udvortes; men derfor vil den ikke tabe i Virkeligheden, men under den haarde Modgang og Strid vinde fornyet Kraft og Styrke, med Guds Bistand, indtil omsider den fjendtlige Modstand kan overvindes. Der har været Tider, da det tyske Væsen har havt langt større Magt i Danmark, end det nu har: Tider, da det var mørkt i Landet; men dog blev det atter lyst for den danske Mand. Derfor vil Dagen, med Guds Hjælp, ogsaa komme denne Gang, om den end bliver længere borte, end den menneskelige Utaalmodighed ønsker det. — Det var fornøjeligt, om vi her i Sjælland kunde faae en Høiskole som den i Rødding. Der maa ved slige Læreanstalter kunne udrettes meget til Folkets Bedste, naar de styres af duelige og fædrelandsksindede Mænd. —

Nu renses min Menighed for Mormonerne; 2 Familier ere vendte tilbage til den evangelisk-lutherske Kirke, og de andre ere, paa een Familie nær, udvandrede nu i Foraaret til Amerika; ogsaa de, der hørte til „de hellige Brødres og Søstres“ Samfund, ere størstedelen borte. Nogle have bosat sig i Fredericia, andre ere ligeledes gaaede til Amerika,

saa der nu kun er nogle af de egentlige Baptister tilbage. — —

Nu kommer Vaaren og den livsalige Pintse. Gud Hellig Aand velsigne i Naade os Alle med sine gode Gaver, med Taalmodighedens og Trøstens Aand under Livets Møie, med Ydmygheds og Taknemmeligheds Aand i de gode og lykkelige Dage, og med Kraftens og Standhaftighedens Aand til at stride frimodigen i Guds Kraft imod al Fjendens Magt, indtil vi kunne sige: Nu har jeg vundet — og stridt den gode Strid — og Hvilestunden — er kommen sød og blid — Gak nu til Hvile — min Sjæl af Verden kjed — læg dine Pile — og Skjold og Bue ned — kom nu at ile — til evig Herlighed. — Amen i Jesu Navn! Og nu lev vel kjære, elskede Broder, de kjærligste Hilsener til Dig, Din Jutta og til Søster Bolette fra os Alle.

Din trofaste Broder, *Hans*.

Den 24. Juni 1853, da P. Rørdam havde besluttet at gjøre en Rejse til Slesvig, bragte han sin Kone med Barn til Rønnebæksholm, for at hun i hans Fraværelse kunde være sammen med sine Slægtninge; derpaa kjørte han selv tilbage til Mern for at prædike der om Søndagen, inden han begav sig paa Rejsen. Paa Rønnebæksholm opholdt Grundtvig sig; Fru Jutta Rørdams Brève til hendes Mand indeholde nogle Efterretninger om ham, som formentlig ikke ere uden Interesse.

P. Rørdam til sin Hustru.

[Mehrn] Søndag [26. Juni 1853].

Jeg er idag Din egen Søndagsven! Det var med stor Glæde, jeg kastede Herrens Garn ud og trak Vod. Men de fik ogsaa om den snilde Fiskemester Satan, som fanger Sjæle i det Garn, som hedder Begjærlighed, hvori han fangede Judas, og det Næt, som hedder Vellyst, hvori han

fangede selv den vise Salomon, da han blev gammel, og det Næt, som hedder Menneskefrygt, hvori han fangede Pilatus, og det Næt, som hedder Begjærlighed efter Viisdom; for det var Nættet, hvori han fangede Adam og Eva. 2. Enhver af os er et Garn, som fanger Sjæle, men enten til Herren eller til Diævelen. Folk haler og trækker i hinanden, og enten drager de os op eller ned; her bliver vi ikke!

Saa give Gud. min egen søde Jutta, vi hver for sig maa lade os drage af Herren, og saa trække hinanden op, op til den evige Glæde, og at vi maa faae Lykke til at trække det lillebitte Lam med os! — —

Fru Jutta Rørdam til P. Rørdam.

[Rønnebæksholm] Søndag den 26de Juni [1853].

— — Vi var idag til sidst Prædiken i Rønnebæk og hørte en meget smuk Prædiken om Herrens forunderlige Maade, hvorpaa han kaldte og fæstede sine første Apostle, og hvorledes han endnu den Dag idag vedbliver at kalde sine Tjenere¹⁾. Men mine Tanker har idag mere været ved Din Prædiken om Fiskergarnet; for der er for mig noget forunderlig levende og indtrængende i det Spørgsmaal til mig selv: hvilket Garn kaster Du ud? og jeg har ofte i disse Dage, siden Du fortalte mig derom, tænkt paa det²⁾. — Har Du seet, at Cholera er kommen til Kjøbenhavn? Det stod idag i Berlingske Tidende, og Moder reiser derfor ikke derind, som hun havde bestemt. Det er en alvorlig Tid, og Farer true fra alle Sider; men Vor Herre er jo, som altid,

¹⁾ Det er formodentlig en Prædiken af Grundtvig, om hvilken der er Tale; thi den daværende Præst og Kapellan i Rønnebæk tilfæds stillede aldeles ikke Familien paa Rønnebæksholm, saa dem hørte de neppe.

²⁾ Da Fru Jutta Rørdam neppe kan have faaet sin Mands foranstaaende Brev, maa han, som hun ogsaa antyder, have fortalt hende en Del af Prædikens Indhold, inden hun var rejst til Rønnebæksholm.

den, der staaer for Regimentet, og det er en stor Trøst. Grundtvig er, forekommer det mig, i disse Dage meget nedtrykt; jeg veed ikke, om det er Danmarks Vel og Vee, der hviler tungt paa ham, eller om han ikke er rigtig rask. I Morgen skal jeg hjælpe Marie med at see en 60 Kjøbenkontrakter igjennem, saa vi faae rigtig travlt, for vi skal være færdige før Middag ¹⁾. — Du kan ikke forestille Dig, hvor jeg sommetider længes efter Dig, og hvor klart det bliver for mig, naar jeg er borte fra Dig, at hos Dig er mit rette Hjem her paa Jorden, og mit Hoved hviler intet Sted saa godt, som naar det har sin gamle Plads ved Dit Bryst. — —

Tirsdag d. 28. Juni.

— — Med Grundtvig, synes jeg, det er noget bedre; det er ikke legemlig Sygdom, han har lidt af; men jeg troer, det er aandelig Anfægtelse. — —

P. Rørdam til sin Hustru.

Den 28. Juni [1853].

Du vilde moret Dig, om Du havde seet mig idag, for jeg har siddet her i Flensborg, hvor jeg kom inat, akkurat, i alle Maader, som hjemme, og skrevet min Prædiken, deels fordi det er den eneste Dag, jeg efter Rimelighed faaar [dertil] paa hele Reisen, deels fordi jeg holder af at fornemme, at jeg er den samme, som forfølger det samme Arbeide. Saa behager det mig ogsaa, naar jeg den ene Dag har været stærkt i Bevægelse, at være aldeles stille den næste. •

Hagerup tog mig imod inat paa Toldboden, for vi kom først Kl. 11, og vi sad og talte sammen til Kl. over 2, saa

¹⁾ Fruen paa Rønnebæksholm var ifærd med at bortsælge Fæstegodset til Fæsterne.

det lysnede allerede, da han sagde: god Nat, for at gaae ombord i det Skib, jeg kom med.

Forholdene herovre er ellers meget stille; for jeg fik af Hagerup en Fremstilling af hele Livet. Hver passer Sit, og Tyskerne slaae meget af; ja de smigre os endog. Han fortalte om en Præst Thies i Gottorp Provsti, som ved et Convent havde sagt: „Die Litteratur unsres Vaterlandes ist die schönste und grösste“, og da Hagerup studsede og spurgte: „hvilket „Vaterland“ mener De“, svarede han: „Danmark“ og da H. sagde videre: „ja De mener vel: forholdsviis“, sagde han: „hele Tyskland veier Intet mod Danmark“. Hagerup beskrev ellers Thies som en meget høi og stor Mand med store Fødder, store Øine, en stor Præstekjole, som han gik i hele Dagen, stor Bladkrave, stor Pibe, og en stor Vogn krøb han ind i ¹⁾.

Farten herover var munter. Bech, Capellan i Handeved (Buscks Svoger), var med og Holm (Conferentsraadens Søn). Men en lille Strid havde jeg. Da jeg kom til Kallehave, stod H. - W. der. Vi har gaaet i Skole sammen og har før taltes ved. Men han var ligesom stødt. Nu det tænkte jeg ei videre paa; men ved Bordet, som vi spiste, faldt Talen da paa vore Forhold; jeg sad mellem H. - W. og en Slesvigholstener, og, hvordan det gik, nok, til H. - W. sagde jeg: ja Hjemmetyskerne er det, som ødelægger vort Land — saa talte han ei mere! og til den Anden: Hug er holdne Varer — saa var Munden stoppet paa ham. Forøvrigt var det maaskee godt for mig, at det skede saa tidligt, for nu skal Din egen Ven nok blive from og sagtmodig!

¹⁾ Thies var en løjerlig Personlighed; men en vældig tysk Svada stod til hans Raadighed, vistnok nærmest i Claus Harms's Manér. Da han 1858 blev Præst i Kappel, skal han i sin Tiltrædelsesprædiken have sagt: „Man hat mir gesagt, dass viele Dornen und Disteln sich in dieser Gemeinde finden; ich will Euch aber sagen: Ich komme angestiefelt“ — Tornene og Tidslerne gjorde derfor vel i at tage sig i Vare.

for jeg reiser ei for at gjøre mig flere Uvenner, end jeg har, men for at samle og fastholde den Gnist af Venskab, der er for mig. Nu lev vel. — — Hils Din Moder og Grundtvigs.

Fru Jutta Rørdam til P. Rørdam.

[Rønnebæksholm] Torsdag d. 30. Juni [1853].

— — Med Grundtvig er det endnu ikke rigtig godt, og som Følge deraf seer man ikke ret meget til Marie, da han slet ikke kan taale, at hun er borte. De spadsere sædvanlig 3 Gange om Dagen, og en stor Deel af Eftermiddagen maa Marie læse for ham. Hun læser hver Dag to af hans Prædikener fra 1832 for ham, saa skriver han et Udtog af dem, som jeg troer, han vil lade trykke. Det, at han oversætter et Capitel af det nye Testamente om Formiddagen og skriver et Udtog af Prædikenen om Eftermiddagen, siger Marie, hjælper saa meget til at berolige hans Sind. Det er underligt, hos saadanne stærke Sjæle er Stormen, naar den kommer, ogsaa vældigere, og det er, som den tog stærkere fat i dem. Men jeg tænker, det er, fordi de, som vi alle, skal føle og forstaae, at vi er kun som et Rør, der knækkes og henveires af Vinden, dersom Herren ikke holder os oppe. — —

P. Rørdam til sin Hustru.

[Aabenraa, 1. Juli 1853].

— — Hvor jeg sidder, har jeg Udsigt over den skønne Aabenraa Fjord, der er omgivet af Banker med Skov paa, og jeg har tænkt paa Slesvig og Danskhedens Fremgang her i Landet, og vist er det, at Danskheden groer

¹⁾ I et tidligere Brev havde Fru Jutta Rørdam fortalt, at Grundtvig oversatte det Ny Test. „Han har begyndt paa Brevene, fordi han synes, det er dem vi meest trænger til en ny Oversættelse af“.

herovre, og det saa man kan høre det! og mærke kan jeg, at den er groet et godt Stykke, siden sidst jeg var her. Jeg befinder mig selv heelt hjemlig, og de Danske, som er her, er forsaavidt godt fornøiede, for, siger de, Regimente er her! og Orden er ogsaa at paaskjønne. Men, nu angaaende Præsterne i Anglen, hvorfra jeg kommer, og som Du veed levede saa venligt med hinanden, saa er der nu Splid iblandt dem, og de staaer enkeltviis, og kommer ei mere tilsammen ¹⁾. Der er ogsaa Strid mellem de civile og militære Embedsmænd. Vi ligner os selv; vi holder kun sammen, naar Fienden staaer for Døren; naar han er borte, rives vi. Hør Jutta, der er kun lidt Kjærlighed i Verden! og der er kun lidt Kjærlighed mellem dem, som kaldes de Troende!

I Flensborg er den danske Skole voxet fra 40 til 63 Børn, og Sangen gaaer ligesaa godt som i Dronningens Asylskole. En Lærer Tofte, som har baade Sands og Kjærlighed for de gamle Sange, er Syngemester i Skolen og Degn i Kirken, og S. fortalte mig, hvor glad han var bleven, da de Juledag sang baade „Lovet været Du Herre Christ“ og „Julen har Englelyd“. Du begriber altsaa, at vi Danske godt kan finde os hjemme i den By.

Hos [Aleth] Hansen i Huusby lærte jeg [flere gamle danske Ord, som endnu ere i Brug i Angel, deriblandt Krud, Urter. „Er det ei morsomt“, udbryder R., „vi har beholdt Ukrud, men glemt Krud“].

I Sattrup var S. og jeg i Skolerne, og vi sang for Børnene, saa det rystede i den tyske Skolemester, for i Gottorp Provstie gaaer det langsomt med at afsætte de tyske Skolemestere. — — .

¹⁾ Dette maa have været noget aldeles forbigaaende; i alt Fald kan jeg af egen Erfaring vidne, at der nogle Aar senere, da jeg kom til Angel først som besøgende og senere som Præst, var et fortrinligt Sammenhold mellem Præsterne der.

Børnene læser tydeligere Dansk end hjemme hos os. De taler Ordene ud med Sikkerhed, hvert Bogstav høres. Men herovre er der en Slags Sky for, hvad vi kalder Viser og Sange; Plenge torde ei synge for Børnene; det vilde forarge alle baade Gamle og Unge ¹⁾. — —

P. Rørdam til samme.

Wilstrup d 4. Juli [1853].

Boisen er ikke rask, dog prækede han saare kjønt igaar, og hele Gudstjenesten var opbyggelig. Naturligviis gjaldt det mig: „Forlig Dig med Din Modstander, medens Du er med ham paa Veien“, for Du veed, at jeg omgaaes lettere med de Vantro end med dem, som holder med Tyskerne; men Fred paa Sandhedens Bekostning gjælder ikke, og heller aaben Krig end falsk Fred ²⁾. Boisen har det ellers bedre nu end tidligere her i Menigheden; jeg besøgte den lille Bramsensgaard, Du hørte om ifjor, og han sagde om Boisen: „ja han arbejder godt paa æ Stul“; det maa selv hans Fiender bekjende. Den lille Skole, B(oisen) havde oprettet i sit Huus, er gaaet overstyr, nærmest fordi Læreren tog bort, men ogsaa fordi Bønderne kunde ei fordrage de danske Sange. — Der vil gaae lang Tid hen, inden Slesvig bliver et heelt dansk Land, for i sit Inderste er det fortysket. Jeg talte idag med en Mand, som gik ud fra den Grund-sætning: Slesvig har 2 Sprog, dansk og tysk, altsaa kan vi og skal vi holde baade med de Danske og de Tyske! og han var af de Opvakte.

Krigen paa Rødding mellem Høgsbro og Thomsen raser ellers endnu, og da jeg har faaet det første Indtryk i denne

¹⁾ Men derfor gjorde Rørdams Sang i Satrup Skole neppe heller nogen Gavn!

²⁾ P. Rørdam synes at have glemt, at hvor det gjælder at vinde Hjærterne — og det maatte dog vel her være Opgaven — kommer man længer med det gode end med det onde.

Udg.

Henseende af Fru Thomsen, holder jeg indtil videre med Th. Du kan begribe, det er gaaet saare vidt, naar Høgsbro har forlangt, at Thomsen skal reise; muligviis kommer Een af dem til at gaae.

Det er rigtigt, hvad Du siger om Stormen, der gaaer ud over de store Træer. Jo høiere paa Straa, des vældigere Rysten. Vor Herre holde sin Haand baade over Store og Smaa! at vi maa forløses fra alt Ondt og være nidkjære til al god Gjerning, saa vi alle Dage maa være Sandhed tro i Kjærlighed. — —

Fru Jutta Rørdam til P. Rørdam.

[Rønnebæksholm] Tirsdag den 5te Juli [1853].

— — Du skrev i Dit næstsidste Brev, om her blev Fest den 25de Juli. Jeg har spurgt baade Grundtvig og Marie dærom, men de veed det ikke rigtig endnu, og det kommer, saavidt jeg kan forstaae, deraf, at Brandt og maaske flere søger at faae Grundtvig til at tage til Fyen den Dag, fordi de troe, at den danske Forening ¹⁾ har bedst Fremgang der; men jeg troer, at Grundtvig har meest Lyst til at blive her hjemme. — I Dag er det forgyldte Kors sat op paa Grundtvigs Huus. I den Anledning holdt en af Murerne en meget pæn lille Tale oppe fra Tinden af Huset. — Vi kan da nu, som det lader til, med det første vente en engelsk og fransk Flaade hertil; gid de maae komme før Russerne! — Det er da fornøieligt, at det Danske har Fremgang i Slesvig; det er, synes mig, mere end man kunde vente efter Forholdene. — —

[Rønnebæksholm] Torsdag den 7de Juli [1853].

— — Idag er Svend og Johan Grundtvig kommen, og om nogle Dage kommer nok Boisens. Jeg troer, at Grundtvig

¹⁾ Se ovenfor S. 238.

er meget glad over, at alle hans Børn kommer herud, for jeg har kunnet mærke, at naar der gik nogle Dage, og han ikke hørte fra dem, saa var han urolig. Paa Søndag skal han prædike i Nestved; det var Husum, som skulde have prædiket ¹⁾. Grundtvig skrev ham til og bad ham, om han maatte prædike istedetfor ham, og fik saa et Svar, som han var meget glad over. — —

Jeg fortalte Grundtvig, at der var Krig mellem Høxbro og Thomsen paa Rødding. Han havde ogsaa hørt derom; han vidste [dog] ingen rigtig Rede paa, hvad Krigen førtes om; men han troede, Høxbro havde Ret, og det kom formodentlig deraf, at hvad han har hørt er af Sønnerne, som igjen har det fra Høxbro. — —

P. Rørdam til sin Hustru.

[Frøderits] d. 7. Juli [1853].

— — Hvad Du siger om Cholera skal jeg tage under Overveielse ²⁾; Sagen er 1. at jeg har lovet at komme ³⁾, kun har jeg ei bestemt Dagen; 2. at jeg er ikke bange, har ikke den ringeste Frygt; 3. men er næsten bange for, at jeg, ved at opsætte eller forandre min Bestemmelse, skal blive bange, og da Du kjender mig, forstaaer Du, at jeg holder ei af at blive bange!

Pesten saavel som Misvæxt og Sværdet er Herrens Tjenere og Redskaber, der gaaer, naar Herren siger gak, og gjør kun hvad han befaler, saa vi er ligesaa sikre det ene som det andet Sted. Det seer ellers ud til en alvorlig Tid; det lader, som om Herren har en Trætte med Folkene, og at han vil holde Dom; for bryder Krigen ud, vil Stormen

1) Der var paa den Tid Vacance i Nestved. P. L. Husum var da Præst i Skjelby og Gunderslev.

2) Fru Jutta Rørdam havde indstændig bedet sin Mand om ikke at tage til Kjøbenhavn.

3) Til Dronningen, som ønskede at tale med ham.

reise sig, og Sværdet komme igang fra den ene Ende af Jorden til den anden ¹⁾

Fra Aarø Sund seilede vi igaarmorges med Skibet, som bragte General Bülow til Frederits. Ved Landingen raabte Folket, som stod paa Bredden, Hurra for Seierherren fra Frederits, og alle Officererne kom ombord for at hilse paa Generalen. Han er gammel og seer svag ud, men er ellers en høi og ganske anseelig Mand.

Vi kom, ret som Gudstjenesten begyndte, og der var en Trængsel, at jeg aldrig har været i en værre. Om Prædiken vil jeg tale med Carl Boisen: 1. gjør han alle dem, som faldt for Fædrelandet, lige paa Pletten til Eihierier, og det i kristelig Forstand; 2. var han meget godt fornøiet med Frugterne af Seiren. Men jeg har ikke endnu talt med ham derom, derfor faaer Du heller ei mere, da jeg, som sagt, er bleven sagtmodig, Men stiv i det Danske er han ei. Der fulgte nu et meget smukt Tog fra Kirken ud til Graven, som er værd at see, saavel som Mindesmærket, der forestiller 2 Landsoldater, der lægge en Kammerat i Jorden.

K. talte ved Graven; men saa affecteret en Præst har jeg endnu aldrig hørt, og, hvad Indholdet angaaer, hopper han, saa man ikke ret veed, hvor han hopper hen, og blander saa Guds Ord ind imellem, at han oprørte mig. Jeg sagde til mig selv: naar Præsterne er af den Art, hvorledes skal det da gaae med Folkene! Gid, at vi dog maa være ærlige og naturlige! Jeg stod og ønskede, at Grundtvig havde staaet der, det havde blevet en Strøm af Sandhed og Kjærlighed!

Saa spiste vi til Middag, og nu fulgte en Folkefest i den skønne Fuglsang [Skov], og den var liflig. Veiret var yndigt, en uhyre Mængde Mennesker, og begge de gamle

¹⁾ Det var de truende Udsigter til den senere udbrydende orientalske Krig (Krimkrigen), om hvilke der er Tale.

Generaler, Bülow og Moltke, derimellem. Anordningen var smagfuld. Om Aftenen var Skoven oplyst med coulørte Lamper, og en Balsal, som jeg havde ønsket, Du havde seet. Et stort Egetræ i Midten, derom Brædegulv, med høit Rækværk omkring. Fra Træet gik 4 Toug, til hver Ende af Salen, og disse 4 Toug behængte med Lamper af alle Farver, og saa 2 Rader Lamper over Rækværket hele Salen rundt. Porten var et heelt yndigt Blus, og over hver Søile eller Portstolpe 2 store Blus i Skaaler.

Synet af denne store Folkevrimmel af Gamle og Unge, Mægtige og Svage, op og ned ad Banker, i denne skønne Skov, og saa denne Balsal, var rigtigt smukt, og blæsende Instrumenter paa 4—5 Steder i Skoven. Jeg var saa glad, at jeg for et Øieblik glemte Smerten over, at vi igrunnen har glemmt, hvad vi stred for.

Saa saae jeg ogsaa imorges, da vi kom hjem, en Kurv med unge Roser, som Duggen endnu laae paa — det var ogsaa en Skjønhed!

Jeg ønskede igaar saa ofte, Du havde været hos mig; jeg troer, vi havde dandsset med! Indgangen kostede 1 Mark; en Bonde og hans Kone dandsede 16 Gange Salen rundt; jeg tænker, han har regnet saaledes: har jeg betalt Marken, skal jeg dog have idetmindste en Omgang for hver Skilling. En Kavalleer holdt sin Dames Haand hele Tiden op til Øret; en anden var nærved at putte Damens Haand i Vestelommen ¹⁾. — —

Fru Jutta Rørdam til P. Rørdam.

[Rønnebeksholm] Løverdags den 9de Juli [1853].

Kjæreste Peter!

— — Hvad Du skriver om Din Reise til Kjøbenhavn, forstaaer jeg nok, og jeg vil nødigt bevæge Dig til at gjøre

¹⁾ For saadanne Smaatræk af Folkelivet havde P. Rørdam aabent Øje, og han fortalte dem igjen med meget Lune.

Noget, som siden kunde hvile paa Dig som en Byrde; derfor gjør i Guds Navn, hvad der efter Din Natur og Dit Væsen er rigtigst for Dig. Jeg vil bede Vorherre beskytte Dig, hvor Du saa drager hen, og jeg er nu ganske rolig, hvad Du beslutter Dig til. — — Lev vel, indtil vi nu, om Gud vil, snart sees; jeg glæder mig inderlig til at see Dit kjære Ansigt igjen; det er for mig som Duggen for Græsset!

Din trofaste .

Jutta Rørdam.

P. Rørdam til sin Hustru.

Søndag 10. [Juli 1853].

Da jeg iaftes kom til Kierteminde, fandt jeg 2 Breve fra Dig, saa Du gjorde mig meget glad. Du har ei forandret Dig, Du er min egen dyrebare Ven, Du er mig selv, bedre end mig selv; men jeg haaber ogsaa, som Tiden skrider, at vorde bedre. Sagtmodigere er jeg bleven, det synes mig, og naar jeg undtager den lille Feide paa Dampskibet, som jeg begyndte med, har jeg været Fredsommeligheden selv, og det uagtet Carl B(oisen) gav mig, ved sin nøisomme Politik, Grund til at storme. Nu vel, vi vil kappes og stride for at overgaae hinanden i Tro og Kjærlighed, saa vinder ei blot vi To med hver Dag, men alle dem, vi lever mellem, faaer ogsaa Fordeel af den Væddestrid. — —

Det er nogle rare Børn, Heiberg¹⁾ og Gine har; Faderen spiller Violin, Georgia og Emma Fortepiano, og Resten synger, saa det er ret efter mit Hjerte. Jeg har hørt Heiberg i Formiddag 1. om Jesu Christi Barmhertighed: „han ynkes inderlig over Folket“; det trøster os alle at høre om Herrens Kjærlighed, for den trænger vi til; 2. om Folket, „som tøver hos Herren“; thi vil vi fornemme Herrens Kjærlighed, maa vi give ham Leilighed til at hjælpe

¹⁾ Rørdams Svoger, Præst i Kjørteminde.

os, og gjerne ville være hos ham; 3. han møtter os med lidt Brød, d. e. sig selv; thi han er selv Livets Brød, nok til den hele Verden, fordi han er selv det evige Liv! Vi sang „Befal Du dine Veie“ og „Gud Helligaand i Tro os lær“.

I Kirken hang et Par Støvler, et Mesterværk af Skomager-Arbeide, fra Svenske-Krigen under Frederik 3. Manden, som har baaret dem, blev paa Kirkegaarden omringet af 7 Fiender, dræbte de 6, men den 7de hug begge Benene over paa ham! Udenfor Kirken staaer den berømte Rønninge Runesteen, Du har læst om i Aviserne.

Det er mærkeligt, hvad Du skriver, at Gr(undtvig) er bleven roligere, siden Cholera kom. Nød samler Sjæle. — Sæden stod udmærket i Slesvig; men i Fyen kun simpelt. Fyenboerne ere dygtigere end Sjellænderne, Arbeidet priser Mesteren; men Slesvigerne overgaaer igjen langt Fyenboerne i Begrebs-Udvikling, og har meget bedre Heste og Køer og Boliger. Det Sidste er ogsaa noget. — —

Præsten Hans Rørdam til Broderen.

Ondløse, den 26de Oktober 1853.

Kjæreste Peter!

Tak for dit Brev og for dine kjærlige Lykønskninger til min Fødselsdag! Gud høre Dem! Fødselsdage ere ligesom Milepæle paa Veien til Evigheden, hvor vi skulle standse for at see efter, om vi paa den sidst forløbne Miil have faaet indsamlet nogle af de Rigdomme, som Møl og Rust ikke kunne fortære. Vi Christne ere de egentlige Guldsøgere her i Verden; men vi grave ikke efter det i Californiens Jordhuler, som hine mange tusinde Muldvarpe i menneskelig Skikkelse gjøre; men vi opsøge hiint uforgjængelige, rene Guld, som er heroventil i den levende Guds Stad, som er bygget af reent Guld, hvor Guds Herlighed og Salighed lyser Dag og Nat, og hvor intet Ureent kommer ind, men

kun de, som ere skrevne i Livets Bog. Før os ind til denne din Herlighed, Herre Jesu! naar din Time dertil kommer! Amen i Jesu Navn!

Den Grundtvigske Fest ¹⁾ paa Kjøgegaard har været, efter din og Bolettes Beskrivelse, en saare skjøn og glædelig Høitid, først og fremmest for Grundtvig selv, og dernæst ogsaa for de Mange, der med Hengivenhed og Kjærlighed have sluttet dem til denne christelige Kæmpeaand; thi dette erkjender jeg ham ogsaa i Ærbødighed for at være, endskjøndt jeg i aandelig Henseende staar saa langt fjernet fra ham, at jeg endnu aldrig har fornummet Klagen af hans Slagsværd — dog een Gang undtagen, nemlig den Gang han ved en Bortreise til England holdt sin Afskedsprædiken i Garnisonskirken i Kjøbenhavn; da fornem jeg med Glæde og Beundring, at han er Een af de Faa, som Guds Aand har givet Naade til at staae i forreste Række i den aandelige Kamp, hvor Løsenet er Seier eller Død.

Efteraaret er Gud skee Lov gaaet hen med Glæde for mig og Mine. For en 14 Dage siden var jeg en lille Tour inde i Kjøbenhavn. De store Liighuse, som endnu staae der, ere en alvorsfuld Erindring om, at Dødsengelen har gjæstet den store Stad. Herren give os alle Naade til, at vi ikke agte hans Revselse ringe, men lade den lede os til Omvendelse til Gud af vort ganske Hjerte, at ikke noget Værre skal os vederfares; thi den Herre Zebaoth er en nidkjær Gud, derfor skulle vi frygte for hans Vrede og med bodfærdige Hjerter søge at blive deelagtige i Hans faderlige Naade og Barmhertighed, saa at vi kunne undflye alt det, som skee skal, og omsider med Frygt og Glæde indgaae til Guds Rige.

Jeg har ret i disse Dage, skjøndt jeg forøvrigt har travlt med at holde Examen i Skolerne, glædet mig over Naturens Skjønhed i dette usædvanligt milde Veirligt i den

¹⁾ I Anledning af at Grundtvig den 8. September 1853 fyldte 70de Aar.

sildige Efteraarstid: det er et skjønt Billede paa en gudfrygtig Oldings stille og rolige Livsaften, naar han møt af Dage stunder mod Evighedens Hvile.

Lev nu vel, kjære elskede Broder! Gud tage Dig, din Jutta, Eders lille Datter, Søster Bolette og os Alle, Alle i sin milde og kjærlige Varetægt!

Din trofaste Broder, *Hans*.

Andrew Hamilton til P. Rørdam.

(Oversættelse.)

Culloden House, 7. November 1853.

Min kjære Herre!

Jeg har endt et Brev til Deres Søster og vil begynde et til Dem for at takke Dem hjærteligt for Deres gode, kjærlige Brev, som jeg modtog for faa Uger siden. Det var i Sandhed længe siden jeg havde hørt noget fra Dem. Et Brev til deres Søster har nu ligget hos mig en hel Maaned, ventende paa at blive sendt under deres Adresse, og jeg har aldrig fundet Lejlighed til at skrive til Dem; jeg er skamfuld over, at det er blevet saa gammelt.

Paa denne Tid for et Aar siden var De netop vendt tilbage til Mehrn fra Kjøbenhavn, og jeg var taget til Dorothealyst. Hvor lidt har jeg siden den Tid hørt fra Dem! Jeg har netop tænkt paa, hvor rimeligt det er, at De nu er i Byen paa deres Efteraarsbesøg, som De nyder saa meget. Jeg vil haabe, at jeg faar at høre, paa hvad Maade De tilbringer deres Jul. Sidst har den bragt Dem en meget glædelig Gave, som jeg haaber vedbliver at yde Dem mere og mere Glæde. Jeg kan ikke ret godt forestille mig, hvorledes De ser ud som Fader; men jeg tror, at De holder af Børn og forstaar deres Natur, som faa voxne Folk synes at gjøre, hvilket er saa meget besønderligere, som vi jo alle have været Børn og burde erindre noget om, hvad

vi vare, og hvorledes vi tænkte og følte paa den Tid. Jeg troer, at jeg selv forstaaer Børn meget godt, men jeg holder ikke saa meget af dem, som jeg vilde ønske, jeg gjorde. Alligevel tror jeg, at hvis jeg havde nogen selv, vilde jeg ikke behandle dem med den fuldkomne Mangel paa Sympathi og Forstaaelse, hvormed jeg ser mange Fædre og Mødre behandle disse fine Planter, som Gud har betroet til deres Omsorg. Jeg kan ikke forstaa den Stivhed og Stolthed og Forglemmelse af tidligere Vaner og Følelser, som jeg ser Forældre vise mod deres Afkom, naar de komme til dem med friske, ubesmittede Tanker, forlangende Opdragelse. Jeg tror, at Opdragelsens eneste store Hemmelighed er at betragte Børn stadig fra deres tidligste Tid til deres modernere Aar som Medlemmer af den hellige almindelige Kirke, at gjøre dem bekjendte med deres Rettigheder som saadanne, som døbte i én Faders Navn, og gjorde til Medlemmer af én Familie, mere virkelig end den jordiske Familie, til hvilken de vide, at de høre. Men det er, tør jeg nok sige, latterligt af mig at fortælle Dem om Opdragelse, jeg som ingen Børn har, De som har ét; jeg, som er ung og uerfaren, De, som er ældre og allerede har megen Erfaring i Ledelsen af yngres og ældres Sjæle. Men sig mig, tror De, at nogen kan opdrage som Forældre? Kan vel nogen have den samme Magt, givne af Kjærlighedens Lov, som en Fader eller Moder?

Jeg veed ikke, om man i Danmark har nogen Interesse for den tyrkiske Krig. Jeg maa tilstaa, at jeg aldrig har haft saa megen Interesse for nogen Krig som for denne; jeg har ofte følt mig tilbøjelig til at gribe til Vaaben og rejse bort for at melde mig som frivillig, hvis Krigen bliver alvorlig. Men jeg føler alligevel, at der skal en stærk og tydelig Kaldelse til for at retfærdiggjøre noget Menneske i at gribe Sværdet, nu da Fredens Evangelium er bleven kundgjort i Verden i over attehundrede Aar. Hvis dette Evangelium ikke havde mødt vantro Hjærter, og var det ikke

som dets Stifter blevet „foragtet og forsømt af Mennesker“, vilde det da ikke for længe siden have forjaget Krigene, som det engang vil gjøre det paa den signede Dag! Kaldet til mig, synes jeg, er ikke stærkt nok, og det er ikke rimeligt, at jeg skal indtræde i Armeen i nogen Skikkelse, selv om denne Krig bliver ved, som den maaske ikke gjør.

Jeg er alvorlig bedrøvet over at finde Dem saa sørgmodig over deres eget Lands Stilling og Udsigter efter alt, hvad der er blevet ofret og gjort i de sidste Aar. Hvad De siger, er alt andet end opmuntrende; men jeg er tilbøjelig til at haabe, at Sagerne ikke staa saa slet, eller at de kunne forbedres. Som De siger: Guds Rige kommer; men det er ikke Guds Villie, at det onde skal ske uhindret indtil da, saa hvis mægtige Mænd i Danmark eller andendsteds handle imod hans evige Love, vredes han upaatvivlelig paa dem hver Dag, og staar det i vor Magt, maa vi staa dem imod, og ikke lade os nøje med at vente paa det Rige, som aldrig vil komme til os, hvis vi ikke stræbe efter at fremme det. Jeg tror, at det at vente paa Guds Rige er en af vore vigtigste Pligter; men jeg tror ogsaa, vi maa vente under Bøn og Kamp, og ikke ved kun at sidde med Hænderne i Skjødets. Jeg tror, at jeg har selv været meget vildfarende i den Henseende ved kun at vente, og ikke vente i Bøn og Arbejde.

For nogen Tid siden havde vi meget sørgelige Udsigter for denne Vinter. Krig, Hunger og Pest (i Skikkelse af Cholera) syntes alle at true vort Land; nu ere Udsigterne ikke slet saa truende som for faa Uger siden. Choleraen synes at tage af, og Krigen er uvis; men de kunne jo endnu tage til, og i hvert Tilfælde vide vi, at der vil blive knap Tid paa Føde baade for Mennesker og Dyr. — Choleraen begyndte frygtelig for sex Uger siden; men senere har den ikke taget til i samme Forhold. I Kjøbenhavn maa Hjem-søgelsen have været skrækkelig.

Hvad mine egne Udflugter angaar, har jeg givet fuld

Beretning om dem i mit Brev til Frøken Rørdam for en Maaned siden, og det vil jeg henvise Dem til, dersom De interesserer Dem for mine Vandringer. I denne sidste Maaned har jeg næsten hele Tiden været hos mine Venner i Culloden. Det er et overordentlig smukt Sted og meget elskværdige Mennesker. Men i denne Uge rejser jeg til min Moder i Lanarkshire. Da deres Brev naaede mig, var jeg i den nordligste Del af Caithness, og meget syg. — — I Caithness er der mange Minder om den skandinaviske Indvandring; Navne paa Steder, Dialekten og selve Beboernes Udseende er slaaende skandinavisk. Dette finder Sted langs Kysten og faa Mil ind i Landet, hvor det viger for det gæliske Sprog og Folk, en stik modsat Race. Hvis jeg var rejst til Orkney eller Shetlandsøerne, som ikke ere ret langt fra Caithness, tror jeg, at jeg vilde have mødt endnu flere Spor af Danskerne og Nordmændene. Det Sted, hvor jeg nu befinder mig, er berømt i Højlandets eller rettere i Skotlands, og vel endog i hele Storbritaniens Historie; thi paa et Sted paa Godset, ikke 2 Mile fra Herregaarden, er Valpladsen ved Culloden, hvor stakkels Prins Carl kæmpede sin sidste Kamp for Storbritaniens Krone, en Kamp som bragte Ødelæggelse over saa mange højlandske Familier, da de fleste Overhoveder toge Prins Carls Parti, og deres Besiddelser bleve selvfølgelig konfiskerede af den engelske Regjering. Den daværende Ejer af dette Gods stod imidlertid paa Kong Georgs Side og beholdt derfor sine Ejendomme, og nu besiddes de af hans Sønesøns Sønesøn, min nuværende Vært. De maa i Sandhed en Gang komme og se disse Steder. Skriv snart igjen og under den sædvanlige Adresse; jeg kan ikke sige noget om mine Planer for Vinteren. Jeg vilde holde mest af strax at rejse til Italien; men min kjære Moder ønsker, at jeg skal være en Stund hos hende, og jeg maa ikke tænke paa at skuffe hende. Ellers vilde jeg, medens jeg er i Skotland, langt hellere være i Højlandet, hvor jeg har

Bjergene og Højlandets Dragt, hvorimod der ingen Bjerge er i Lavlandet, og jeg der maa afføre mig Dragten.

Fortæl mig nu som sædvanlig alle Nyheder. De taler om Mrs. Brown og Baronesse Stampe, vare De sammen? de plejede ellers ikke at være Venner. Bring nu Fru Rørdam min oprigtigste og kjærligste Hilsen, og tro, at jeg er altid Deres kjærligst og oprigtigst hengivne

And. Hamilton.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Den 24. Januar 1854.

— — Deres Broder ¹⁾ er nu kommen ind i Kirkecommissionen? Han har villet besøge mig for 8 Dage siden, en Dag, da jeg ikke var hjemme. Jeg har endnu ikke seet ham, men indbudet ham til Torsdag Middag. — — Gud veed, hvad denne forunderlig sammensatte Kirkecommission nu vil lave! Jeg finder, at Rudelbach og Lindberg bestemt burde have været med deri; og igrunden er det dog ogsaa forunderligt, at Grundtvig, en slig Hjørnestein i Kirken, ei tages paa Raad med. — — Jeg hørte en smuk, alvorlig Præken af Blædel sidste Søndag. Kirken var meget fuld; men det er ventelig saa længe Blædel er noget nyt! — —

Dr. Chr. Rørdam til P. Rørdam.

Kbhvn, 27. Jan. 1854.

Kjære Broder!

Endelig kan jeg meddele Dig en nogenlunde orienterende Oplysning om Kirkecommissionens Væsen og Forhold, og først idag har det kunnet skee, da vi først i Formiddags havde et Comitemøde, hvori der skete nogen ordentlig Udtalelse. Men jeg vil begynde med Begyndelsen. — I Indledningsmødet den 13de Jan. talte Biskoppen saaledes, at Meningen

¹⁾ Dr. Hans Christian Rørdam, Præst i Hammer og Lundby.

var, at vi helst slet Intet skulde gjøre, fordi Tiden ei var til det etc., og i alt Fald vilde det kun blive noget provisorisk. Herom blev nu talt Noget i Almindelighed, hvorpaa vi gik hjem, hver til Sit, dog efterat der tillige var bekjendtgjort fire senere Skrivelser fra Ministeriet, — een, hvori Ministeren siger, at der vel omtrent kan ventes, at Commissionen ikke vil komme frem med noget Forslag om en Forfatning; men skulde det skee alligevel, at Commissionen fandt sig foranlediget dertil, saa vilde Ministeriet modtage Forslaget „med velvillig Opmærksomhed“; i et andet Brev forlangtes Commissionens Betænkning om de Børns Skolegang, hvis Forældre ere i de ikke anerkjendte Troessamfund; i et tredie forelagdes Psalmebogssagen; i et fjerde Spørgsmaal om en Jury til at dømme uordentlige Præster. Og paa Grund heraf blev bestemt 4 Comiteer, hver paa 5 Medlemmer, at skulle vælges i Mødet næste Aften. Og da vi saa kom til Mødet, skete den Mærkelighed, at hverken Mynster eller Martensen, til deres egen store Forundring og Fortrydelse, kom i Forfatningscomiteen. I denne kom nemlig: Clausen (12 Stemmer), Madvig (12 St.), Hall (11 St.), Engelstoft (11 St.) og jeg (8 St.). (Mynster havde 7, Martensen 5). I Comiteen Nr. 2 ang. Børnene, hvormed skulde forbindes Udkast til en Dissenterlov, kom: Martensen, Weiss, Tryde, Mynster, Becker. I Psalmebogscomiteen: Paulli, Fenger, Brammer, Martensen, Johnsen. I Præstetugtscomiteen: Casse, Brammer, Mynster, Bentley, Becker.

Uheldigviis kom hverken Bonnesen eller Müller¹⁾ ind i nogen Comitee. Men Mynster drev det ikke nogen Gang til mere end 7 Stemmer, og deraf var altid den ene hans egen. Mynster blev vred, og har senere mistænkt Fenger for at have cabaleret, dog uden Grund; thi det Passerede er blot, at paa den første Aften efter Mødet bleve tilfældigviis Tryde,

¹⁾ To større kjøbenhavnske Næringsdrivende, venligtsindede mod Kirken og Medlemmer af Kommissionen.

Fenger med 3 andre, ialt Fem, tilbage i Salen (vi holde Plenarmøde i Consistoriesalen, Comitemøder hos vore Comiteformænd, som er Clausen i Nr. 1, Mynster i Nr. 2 og 4, Paulli i Nr. 3), og de gjorde Udkast til en Liste.

Dernæst fik hver Comitee sine Documenter. Vor Comitee Nr. 1 fik navnlig alle de mange Betænkninger fra 1848 angaaende Synode m. m., og jeg fik saaledes baade disse Ting gjennemstuderet samt andre nødvendige Forkundskaber. Nu i vort Comitemøde idag bleve vi enige om at forlange eller foreslaae en Forfatning, grundet paa Kirkens Selvstændighed og Frihed ligeoverfor Staten, med en frit valgt Menighedsrepræsentation igjennem 3 Instantser: et Menighedsraad, en Stiftssynode eller Stiftskirkeraad, og saa en 3die, øverste Instant, enten en Bispeconferents (eller Bisperaad) støttende sig til Stiftssynoderne; eller en Landsynode med besluttende Myndighed i alle reent kirkelige Sager (de indre Anliggender). I vor Comitee er Clausen, Madvig og jeg omtrent ganske enige om at skaffe saamegen Frihed som muligt, Hall gaaer ogsaa temmeligt godt med, men Engelstoft holder noget igjen, dog er han taalelig. Og jeg er overhovedet saare vel fornøiet med mine Comitecolleger. Især Madvig og Clausen staae absolut paa Kirkens Selvstændighed. — Rørende er det, hvorledes Bonnesen gjør hvad han kan, for at vise sin Interesse. Han har talt ivrigt med mig om at faae os samlede hos sig hver Tirsdag Aften i en venskabelig Soiree for at tale om Sagerne og oplyse ham og Müller. Og nu vil Müller have Forsamlingen hos sig hver anden Uge — 2 skikkelige Mænd. — Jeg skal hilse saare meget fra de to Frøkener Bentley, 2 veltalende og fortræffelige Damer, med hvem jeg strax blev gode Venner. Overhovedet lægge Fenger og jeg Vind paa at vinde alle Mennesker, for at gavne vor Sag, og jeg er nu idag traadt i Forbindelse med Damerne, da jeg ikke traf Mændene hjemme hos Bentley og Johnsen. Jeg har besøgt Baronesse Pechlin og Generaliinden [Zyphen]. Igaar var jeg til Taffels

hos Enkedronningen, og i Morgen Aften er jeg ogsaa tilsagt. Paa Søndag Middag skal Conradine og jeg til Grundtvigs. — Kjærligst Hilsen til Din elskelige Jutta og til min kjære Bolette. Hele Familien befinder sig vel.

Din hengivne Broder *Chr.*

Dr. Chr. Rørdam til P. Rørdam.

Store Kannikestræde 46,2, d. 30. Jan. 1854.

Kjæreste Broder!

Naar Du modtager dette Brev, seer Du uden Tvivl samtidigt af Aviserne, at Biskop Mynster er død idag Morges. Han blev syg i Løverdags Aftes. Da han reiste sig fra sit Middagsbord, befandt han sig ilde og vaklede. Han forlangte nu at ledes ind i sit Værelse. Her lukte han sig inde og forblev ene i 2 Timer. Da han atter aabnede Døren, maatte han bringes til Sengs. Sygdommen var en Brystbetændelse, og den tog saa voldsomt Overhaand, at han allerede igaar (Søndags) Morges Ingen kjendte. — Han skal begraves paa Mandag den 6te Februar. Han var en Mand med store Gaver. Vor Herres Jesu Christi Naade være med hans hjemkaldte Sjæl! Naturligviis veed man endnu ikke det Mindste om, hvem der skal være hans Eftermand. Jeg ønsker for Øieblikket helst Clausen. Men Gud styre Alt til det Bedste for sin Kirke!

Kirkecommissionen gaaer sin Gang igjennem Comiteforhandlingerne; men vi maae nu vælge en ny Formand, forsaavidt Formandsposten, som ellers sædvanlig Skik er i kgl. Commissioner, ei skal gaae efter Rang. Dersom det skeer ved Valg, vil uden Tvivl Clausen blive Formand.

Jeg forudsætter, at jeg har skrevet til Dig og meldt Dig Beretningen om Commissionens Begyndelse. Du veed, at jeg er i Forfatningscomiteen. Her blev vedtaget i sidste Møde, at Biskop Engelstoft og jeg hver for sin Deel skulde gjøre et Udkast til Ordning af Kirkesagerne, under Hensyn

til det, som var forhandlet derom i Comiteen. Nu i Morgen Kl. 11 skal vi atter have Møde, og disse Udkast fremlægges. Mit Forslags Resultat gaaer ud paa dette:

a) en moderat Løsning af Sognebaandet, og Indrømmelse til Præsterne at tjene med Ordets Forkyndelse ogsaa udenfor deres Sognekreds, — hvilket skulde iværksættes til Menighedens Tarv og Bedste, der i og for sig altid maa være enhver Kirkeforhandlings og Kirkeforfatnings Hovedsag.

b) dernæst, med Hensyn til den videre kirkelige Ordning af Tingene, formenes, at der for nærværende Tid ei kan eller bør tænkes paa en gennemført Kirkeforfatning, fordi Menighedslivet mangler eller er meget svagt hos de Fleste; dersom man nu vilde construere en Kirkeforfatning ud af en Theorie, vilde man næsten uundgaaeligt komme til det Misgreb at danne et System, der vilde blive et Aag, eller som i alt Fald ikke passede til Menighedslivet i Praxis. Derfor maa man helst udsætte en fuldstændig Forfatning indtil videre; men en Forberedelse kan vel paatænkes til en vordende Kirkeforfatning, ligesom nogle Elementer til dens Grundlæggelse, fornemmelig i 2 Puncter: a) Gjenoptagelse af Medhjælper-Institutionen, der senere kan udvikle sig til et Menighedsraad som Rodpunct i en organisk Kirkeforfatning. b) Udvidelse af Biskopembedets Myndighed, saaledes at Cultusministeren skal være pligtig at høre Biskopernes Betænkning angaaende alle kirkelige Sager, førend videre dermed foretages; men for at sikre Menigheden efter menneskelig Rimelighed mod biskopeligt Hierarchie, bringes tillige i Forslag, at Biskoper og Provster bør være kirkeligt valgte ved en Sammentrædelse af Præster og Menighedens Deputerede.] — Hermed maa man lade sig nøie for Tiden, indtil man kan see, hvad Herren videre vil gjøre. — — Naar vor Commissionsforhandling kan endes, vides endnu ikke. — —

Din *Christian.*

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Den 3. Februar 1854.

Hvad siger De til vor værdige Biskops Død i dette vigtige Øjeblik, hvor han skulde have en afgjørende Stemme for den danske Statskirkes Fremtid! Personlig gjør hans Bortgang mig meget ondt; jeg føler godt, at noget Uerstatteligt er gaaet bort. Dog ved hans pludselige Bortgang i dette vigtige Øjeblik fristes jeg til at troe, at den Allerbarmhjerterige af Barmhjerlighed tog ham til sig, dels for at spare ham den megen Sorg og det alt for Svære i den Kamp, som forestod og som hans fredelige Sind og eftergivende Character ¹⁾ ei var voxen, og deels fordi vor Herre vil have en anden Tingenes Orden frem i den danske Kirke. Jeg er overbeviist om, at De ganske tænker som jeg i denne Henseende. I mange Retninger er Mynsters Død et stort Tab. Siden min Konges Død har Danmark ei mistet en saa stor Personlighed. Han vil uhyre savnes, og for gamle Ørsted ²⁾ kunde jeg græde bittre Taarer, naar jeg tænker ham uden denne Støtte, som han desuden saa inderlig elskede. Paa Tirsdag skal Mynster begravnes; kommer De ikke ind til hans Begravelse? — Deres Broder var hos mig i Løverdags Aftes og kommer mulig i Aften. I det mindste har jeg indbudet ham. Han var glad i Løverdags, men dog stille; han synes at længes efter sit Hjem. Jeg veed slet ikke, hvor vidt Commissionen er kommen. Man siger, at Brammer skal blive Sjællands Biskop, andre sige Martensen. Denne holder en Art Sørgetale over Mynster paa Søndag i Slotskirken ³⁾. — —

¹⁾ Denne Karakteristik af Mynster vækker Forundring. Dronningen kjendte ham dog nøje.

²⁾ A. S. Ørsted var da Kultusminister.

³⁾ Det var denne Tale, som gav S. Kierkegaard en — sikkert forønsket Anledning til sine voldsomme Angreb paa Mynsters Eftermæle.

P. Rørdam til sin Hustru.

[Kjøbenhavn] Tirsdag [7. Februar 1854].

Kl. 9^{1/2} begyndte vi at samles [i Frue Kirke til Biskop Mynsters Begravelse]. Du veed, man staaer lidt og seer paa hinanden! I denne Mellemtid kom Martensen til mig. Jeg vilde benytte Tiden og siger saa til ham: „Lad mig nu see, vi faaer Frihed til at bruge det Psalmetillæg, vi har Lyst til!“ Martensen: „Tilgiv, jeg er idag ei oplagt til at tale om Sligt!“ Jeg: „Jeg synes ellers, at Psalmer hører til det Gudelige, ei til det Ugudelige“. Martensen: „Ja Gud bevares!“ Jeg vendte ham Ryggen og gik. — Kjære Ven! Jeg var fredelig stemt, saa det var slet ei min Skyld ¹⁾. — —

Tryde talte først, jevnt godt! Engelstoft lidt bedre; men begge blev staaende ved Jordan, og Du veed, at „en Jord uden Himmel“ gjør Hjertet mismodigt. Rudelbach, over det Sprog: „Jeg agtede mig Intet at vide uden Christum og ham korsfæstet“, og det slog igjennem; for, naar vi kun bliver salige, er Alting saare godt!

Saa fulgte vi Liget ud af Kirken til Nørreport, og op ad Gaden gik vi og sang: „Hvo veed osv.“ og det var yndigt!

Grundtvig fulgte ei! Han havde først haft isinde at tale; men da man vilde tvinge ham til at være en af de første til at reise et Mindesmærke for Mynster, kom han ud af sin blide Stemning! — —

Fru Georgine Heiberg f. Rørdam til P. Rørdam.

Kjerteminde, d. 13. Febr. 1854.

Kjæreste Peter! Jeg haaber, at Du erindrер, at vi, da Du var her, talte om at faae et Monument paa vore Forældres

¹⁾ Derom kan der jo dog være forskjellige Meninger. For øvrigt kom Rørdam vistnok med sin Forespørgsel til Martensen, i Anledning af at denne var Medlem af den Komitté i Kirkekommissionen, der behandlede Salmebogssagen (se ovenf. S. 263).

og Bedsteforældres Grave. Jeg er saa bange for, at det igjen skal gaa i Forglemmelse eller blive sat tilbage, da der idelig og idelig skal gives Bidrag til Nationens store Mænd og andre offentlige Foretagender, saa jeg ret indstændig vil paalægge Dig at faae det istand. — —

Her har været meget Spørgsmaal, om Grundtvig fulgte Mynster til Graven; thi intet sees, ingen Tale, der kunde tyde derpaa. Vi sige jo ellers altid, at Graven forsoner. Men maaskee var Grundtvig syg!

G. skrev iaftes, at Engelstoft skal være udseet til Biskop i Sjælland. Det er da mærkeligt, at Ørsted vil have saa lille et Lys til Geistlighedens Overhoved. Det er en meget stille Biskop; han vil drage næsten useet herfra. Overhovedet kunne vi her godt undvære en Biskop, forsaavidt hans Virksomhed i Kirken og Skolen angaaer. Vi har ingen seet i 12 Aar. — —

I disse Dage har vi faaet Barfods Danmarks Historie, og vi ere Alle aldeles henrevne af den; jeg beklager, at vi have levet vores Ungdom uden den. Hvor den er levende og begejstret og — fuldkommen som en Historie skal være — kommen fra Hjertet, saa den gaaer til Hjertet. Derfor vilde jeg nok være med, om engang alle danske Mænd og Qvinder paa en eller anden Maade bevidnede ham vores Taknemlighed. — —

Din *Georgine Heiberg.*

P. Rørdam til Udgiveren.

Mehrn, 14. Marts [1854].

Kjære Holger!

F. er meget bekymret for sin Søn, og da han nu har sat sin Fortrolighed til Dig, venter han, at Du vil hjælpe ham med at føre det vanartede Barn paa rette Vei. Hans Begjæring er, at Du vilde være Formynder for Drengen i alle Dele, overtage alle Pengesager, sørge for Logie, Klæder, Bøger osv., afgjøre, naar han skulde gaae ud og gaae hjem.

Jeg føler, at dette er en meget omfattende Bøn, og at et saadant Opsyn vil være forenet med mange Vanskeligheder. Men Faderen var saa bedrøvet, at jeg, hvor nødig jeg end blander mig i Sligt, da F. jo ligesaa godt kunde have skrevet som jeg, gav efter og lovede at spørge Dig, om Du muelig kunde føle Kald til at bringe dette Offer. Kjære Holger! jeg haaber, at Du begriber, at jeg har givet efter for en bekymret Fader! — —

Lev vel, hils Din Fader og Skat! jeg ønskede nek at høre, hvorledes det gaaer med Kirkekommissionen! Din Fader har ei skrevet et Muk, siden jeg var i Byen; bed ham sige mig, hvad der er udrettet! og føi til, at jeg haaber, at han af al Magt sørger for, at der ingen Hindring bliver lagt iveien for min lille uskyldige Psalmebog. Jutta og Bolette hilser venligst.

Din hengivne

Rørdam.

Dr. Christian Rørdam til P. Rørdam.

Store Kannikestræde 46, den 17. Marts 1854.

Kjæreste Broder!

Jeg har længe skullet skrive til Dig, men jeg har saa travlt med alleslags Ting, baade med Kirkecommissionen, og nu tillige har jeg begyndt at skrive mod Katholikerne. Det gaaer nemlig for vidt med dem og med deres Frækhed. Ingen gjør Noget, saa har jeg i Guds Navn lagt Haanden paa Værket, og jeg vil nu med Guds Bistand vedblive at udgive en Række smaa Piecer til 4, 6 a 8 β , som skal bæres om i Husene. Den første kommer ud i Morgen og hedder: „Den romerske Kirkes Indbydelse belyst“. — Mormonerne lære nu aabenbart Fleerkonerie „som en Part af det evjge Saliggjorelsens Evangelium“. Jeg har faaet et Brev fra Vensyssell fra en Præst, hvori han klager jammerligt over den store Forstyrrelse, som han ikke kan magte. Jeg har raadet ham

gjennem Biskopen at begjære en Mand til Hjælp, som kan komme og holde Forsamlinger mod Mormonerne i 1 Maaned eller 2. Jeg har ogsaa talt med Etatsraad Weiss derom, og han var ganske villig til at gaae ind paa denne Idee, og sagde, at Ministeriet nok havde saamange Penge, at man kunde betale Diæter til en Assistent osv.

I Kirkecommissionen skride Sagerne fremad, men langsomt. Vi blive neppe færdige paa denne Side af Paaske. Angaaende Forfatningsspørgsmaalet er Sagens Vending nu saaledes, at i hele Commissionen har Bisperaadet faaet Majoriteten for sig. For Synoden (ikke lovgivende, men raadgivende) stemme: Clausen, Hall, Madvig, Tryde, Bonnesen, Müller. Resten stemmer for et raadgivende Bisperaad (af valgte Biskoper). Men nu har Fenger og jeg faaet Betænkning, at det kan ikke gaae an at lade det staae blot og bart, fordi det vil ganske have Folkestemningen imod sig — de beskikkede Biskoper ere unge og kunne leve længe osv. Altsaa Fenger har stillet en Ændring til Udvidelse af Biskopsraadet med Tillæg af 2 kirkevalgte Repræsentanter af hvert Stift, altsaa ialt 21 Mænd, samlede i et Kirkeraad, raadgivende, og saa Menighedsraad i hvert Sogn af 2 a 4 menighedsvalgte Medlemmer. Om dette sidste ere vi alle enige. Men i Aftes slog jeg et Slag for den egentlige kirkelige Realitet, som er Forfatningsspørgsmalets Forudsætning, nemlig kirkelig Frihed indenfor Folkekirkens Grændser. Jeg troer, jeg har berettet Dig mine 3 Puncter: 1. Sognebaandets Løsning under Regel af Anmeldelse til Provsten uden Angivelse af Grund. 2. at Præsten kan møde i gudelige Forsamlinger uden for sit Sogn. 3. selvvalgte Psalmebogstillæg, hvor Præst og Menighed ønsker det. — Fenger var borte; jeg maatte staae alene, men det gik godt, det blev bifaldt i det Hele og Væsentlige efter nogen Modstand, og under noget Tilsyn af Biskopen med Hensyn til 2. og 3., at nemlig Biskopen skal paasee, at Præsten ei forsømmer sit eget Sogn for at reise omkring, og at han

skal syne, om han har Noget mod Psalmernes Indhold. Mine Forslag blive nu efter Sædvane, lidt nøiere udarbejdede, trykte til Medlemmernes Efterretning; og i Morgen Aften skal der stemmes derom. — Vi samles hver 2den eller 3die Aften fra Kl. 6 til 10 à 10¹/₂. — Jeg læste Udkastet for Grundtvig idag, og han var efter Omstændighederne fornøjet dermed; dog indvendte han mod Nr. 2, at det var urimeligt at bede derom, da det var en Ret for enhver Præst som Borger at møde, hvor han vilde, i Forsamling. Men dette erkjender hverken Madvig eller nogen Anden; derfor mener jeg, at det dog er bedst at gaae forstandigt frem. Naar disse 3 Indrømmelser ere givne, saa troer jeg, at meget er vundet; thi der er da lagt Grunden til Frihedens nye Princip indenfor vor Folkekirke.

Angaaende Ministeriet, da veed man hverken det Ene eller det Andet. Igaar vare begge Formændene paa Frederiksborg hos Kongen, der lovede at svare skriftlig. Enden og Meningen er nok, at Ministrene roligt blive siddende, og lade Thingene sige, hvad de ville. — Imorgen er Rigsdagen endt, og alle Mand reise hjem. — Maaske Ørsted gaaer af, den skikkeligeste af dem Alle, forsaavidt at han ei med Vold vil omstøde Grundloven. — Angaaende Bispestolen vides Intet. Der siges, eller egentlig sagdes før, at Ørsted havde indstillet Martensen; men Kongen bander: jeg vil have min Ven Clausen; og vil I ikke have ham, saa skal I indstille Bindsbøll. Og vil I ei indstille ham, saa kan det være det Samme, saa skal Stolen staae ledig. — —

Din troe Broder, *Chr.*

De Breve, som nærmest følge, vexledes mellem P. Rørdam og hans Hustru i Foraaret 1854, da hun var taget ind til Kjøbenhavn for at være hos sin Søster, Fru Grundtvig, under hendes forestaaende Nedkomst.

Fru Jutta Rørdam til P. Rørdam.

Kjøbenhavn, Tirsdag den 25de [April 1854].

Nu er Jutta og jeg lykkelig og vel kommen herind. Marie er rask; vi mødte hende og Grundtvig, da vi kom kjørende. — — Peter Boisen var her, lidt efter vi var kommen; han har bestaaet sin Examen særdeles godt ¹⁾, og i Morgen skal han indvies. Frantziska vil hen i Kirken; men der er Gudstjeneste i Vartou just paa den samme Tid, saa jeg troer, jeg gaaer derhen. Fra Hans ²⁾ skal jeg hilse mange Gange; han spurgte mig, om Du besøgte ham, naar Du tog ind. Jeg sagde, at Du reiste ind paa een Dag; jeg vidste ikke, om Du kom til Gl. Kjøge. Saa bad han mig skrive til Dig, om Du ikke vilde lade ham vide med et par Ord, dersom Du kom, for at Maden kunde være færdig, og han selv være hjemme. — — Hans fortalte, at det egentlig er Grevinde Danner, som vil have Ministeriet paa Gulvet, saa det er dog maaskee ikke .saa ganske vist, at de bliver. — —

P. Rørdam til sin Hustru.

[Mehrn, 25. April 1854].

Min egen søde Jutta!

See saa, nu har jeg ordnet alle Skudsmaalsbøgerne ³⁾, og ved enhver af dem tænkte jeg paa Dig, for baade havde Du gjort Dig megen Umage med dem, hvad Du havde gjort for at fornøie mig, hvad jeg lagde Mærke til ved enhver især, og tillige tænkte jeg paa, at Du er mig en oprigtig Medhjælp i alle Dele; men jeg trængte netop til Dig, og derfor er Du baade skabt, kaldet og udvalgt til at være min

1) Bispeexamen før hans Ordination til Grundtvigs Kapellan ved Vartov.

2) Hofjægermester Carlsen.

3) Til Konfirmanderne.

Medhjælp, saa kun Du og jeg tilsammen er en virkelig Person; men vi to tilsammen, naar vi har Vorherre imellem os, vi er ogsaa en Personlighed, der med Tiden, haaber jeg, kan ei blive saa ringe.

Jeg er ellers idag ¹⁾ kommen til at tænke paa de Ord: „veiet og fundet for let“. Af Naturen er vi alle for lette, men naar Troen kommer ind i Hjertet, kommer vi til at holde Maal og til at staae Vægt, fordi Christus, den eneste Retfærdige, da boer i os.

Jeg er videre kommen til at tænke paa en anden Deel, og det er, hvor underligt Gud fører nogle Mennesker for at faae dem til „at komme“, hvorledes han, som der staaer i Evangeliet, „nøder dem til at komme“. See nu Nebucadnesar, som begyndte med at forlange Tilbedelse, for ham lod Gud de 3 Mænd i den gloende Ovn først prædike, saa Daniel, og da det endnu ikke slog igjennem, tog han hans Forstand; men eftersom han var en stolt Mand, som Ingen turde røre ved, fik han Lov til at gaae mellem de vilde Dyr, og jeg kan tænke mig Hoffolkene, hvorledes de har maattet hoppe og springe, og eftersom de nu ei turde tage paa ham — for det har blot været for hans Fornemheds Skyld, at han ei er bleven lukket inde. Endelig faaer han Forstanden, og saa først bruger han den „til sund Eftertanke“, og forstod, at det var Galenskab at tilbede en gal Mand.

Jensen i Kindvig gjorde ellers sine Sager godt; Børnene kunde det gamle Testamente ypperligt, det var en Fornøielse at høre dem, for de fortalte smukt; de kunde ogsaa fortælle af Sagnene med Eftertanke, og jeg føiede ham baade med Regningen og med selv at give Charakterer ²⁾. Det var en rar Dag.

¹⁾ Aabenbart ved den Skoleexamen i Kindvig, som nedenfor omtales.

²⁾ Begge de sidstnævnte Ting hørte ellers ikke til det, Rørdam interesserede sig for.

Da jeg gik hjem, mødte en Slagter mig og vilde endelig købe Lammene; men jeg svarede: „man skal ei sælge Byggen, naar den staaer i Blade“, men bad ham komme igjen til St. Hansdag.

Saa gik jeg i Lunden, som begynder at springe ud, og tænkte paa mit eget lille Lam, hvor yndig Du er, og hvor sikkert Du gaaer — jeg mener, der er Ligevægt i Dig, og at Du glæder mig altid, for Du holder af mig! Saa har Vorherre ogsaa givet os det søde lillebitte Lam, og givet hende sunde Lemmer, saa hun baade kan høre og tale, see og gaae; og mange andre gode og delige Ting har han givet os, ja saa mange, at vi ei kunde blive færdige denne Aften med at opregne dem; og alt det har han gjort af idel Naade og Barmhjertighed, saa det er ikke med Storm og Lynild, men med Miskundhed og Barmhjertighed, at Gud tvinger os til at komme og til at see, at alleting er beredte for os alle tre til at leve lykkeligt paa Jorden og til at blive salige i Evigheden. Saa ville vi ret skjønne paa Guds Godhed, love og prise ham, og gjerne holde hans Bud; thi det er at elske Gud, at vi holde hans Bud.

Inden jeg gik hjem, gik jeg op til Esben; de blev iaften færdige med at pløie, imorgen begynde vi at saae Byg. Jorden er lavet godt til. — —

Paa Veien besaae jeg Hans Nielsens Grøfter, som glædede ham meget. Jeg sagde: Ja Hans Nielsen, det gjælder nu at drive Hjertets Ager ligesaa godt som Jorden! Han svarede: Ja den er godt drevet! — —

Nu mit eget lille søde Lam! Vorherre Christus være med Dig og med mig, at vi ret maa være Eet, saa faaar det lillebitte Lam det ogsaa godt. Imorges, jeg vaagnede, savnede jeg ret Eder begge to; der var saa øde og tomt! og jeg længes efter Eder og glæder mig inderlig til at omfavne mine Rigdomme og Skatte! Hils kjærligst Grundtvig og Marie — Gud styrke hende!

Din P.

18*

Torsdag Aften [27. Apr. 1854].

— — Vi har saaet Byg, paa 2 Tdr. nær, men saa kom den velsignede Regn, som har blødt grundigt, saa vi maatte holde op. — — Confirmanderne har været her sidste Gang; jeg synes dog, der er nogle, som man kan haabe det bedste om. Flere af dem skal nu ud i fremmede Sogne. Den gode Hyrde vogte og bevare dem for den Helvedes Ulv, som snuser til ethvert Hjerte, at vi alle Dage maa vaage og bede. — — Imorgen skal jeg til Baarse. Den gamle Münster er død; han var en christelig Mand, og tilmed fik jeg ogsaa Brev fra Enken, saa jeg vil følge ham. [Provst] Nielsen kjører med mig. — —

Fru Jutta Rørdam til P. Rørdam.

Kjøbenhavn, den 28. April [1854].

— — Her er alt endnu roligt; Marie er rask, jeg skal hilse Dig mange Gange fra Alle her. I „Fædrelandet“ i Aftes stod der, at der om Formiddagen havde været Statsraad, og det var bleven besluttet, at Monrad skulde have sin Afsked som Biskop. Dersom det er sandt, som Alle her mener det er, saa har Ministeriet vist begaaet en dum Streg; saa flytter han jo rimeligviis herind til Byen, og saa har de ham først rigtig paa Halsen. „Fædrelandet“ giver nogle frygtelige Skrig fra sig i den Anledning; men derved udrettes jo Intet. — Jeg var i Onsdags Aftes paa Grundtvigs Forelæsning i dansk Forening. Det var sidste Gang. Jeg syntes meget godt om Grundtvigs Tale. Det var en kortfattet Fremstilling af hans Syn paa Menneskelivet og Folkelivet, og da navnlig Nordens Folkeliv, og hans Haab om Nordens Fremtid. Saa sang vi en Sang til Grundtvig, som Thura havde forfattet til den Aften, og som, moersomt nok, passede saa godt til Talen, at Enhver maatte troe, han havde vidst, hvad Grundtvig vilde tale om. Derpaa udbragtes et 9 Gange Hurra for Grundtvig, og dermed var vi

færdige. Jeg morede mig godt. — — Knudsen fra Holsteinsminde eller Flakkebjerg (jeg veed ikke rigtig, hvorfra han er, men det veed Du vist nok) har været herinde i denne Tid med en Opfordring fra Opvækkelsen der udi den vestlige Deel af Sjælland til Grundtvig om at slutte sig sammen med dem og paa en vis Maade være deres Fører og Hoved i alt, hvad der hører Kirken til; for de erkjender nu, at han er den, der har det rette Syn for Sagen ¹⁾. Dette har, som Du kan tænke Dig, glædet Grundtvig. Selv Lars Møller, som før var [Frits] Boisens ivrigste Modstander, er med. — —

Kjøbenhavn, den 27de April [1854].

— — Der har været Tale om, at Lindberg, Bjerring og Schulin ogsaa skulde have deres Afsked; men det bliver dog nok ikke til noget. I Morgen 8te Dage skal Boisen indsættes; det kommer Du jo ind til. Her skal nok, om Gud vil, at alt er godt, være Selskab den Dag i den Anledning. — —

P. Rørdam til sin Hustru.

[Mehr] d. 30. April [1854].

Nu lider det godt! Snart sees vi, vil Gud, ret med Glæde; for jeg fornøier mig til at komme til Eder, mine egne smaa Lam, som jeg er sat til at vogte og til at føde og vederqvæge!

¹⁾ Af Erslews Forf. Lexicon, Suppl. II, 63, ses, at Bager Knud Christian Knudsen i Taarnemark ved Slagelse (tidligere paa Holsteinsminde) 4. April 1854 var bleven valgt til Formand i en, samme Dag stiftet, „Forening i Sorø Amt for kirkelig Frihed“; det var altsaa denne Forening (der dog væsentlig ophørte, da Knudsen i det følgende Aar forlod Slagelse-Egnen), som havde henvendt sig til Grundtvig. Knudsen hørte stadig til de i kirkelig Henseende malcontente.

Seer Du, Hjertet, det er det lille Lam, enhver af os har faaet at vogte og at føde i Jesu Navn, derved at vi hører Hyrdens Røst og følger den; og det Lam maa vi selv købe og betale med vort gamle syndige Liv; den, som ei vil det, men flygter, naar Ulven og Ulvelysterne komme, han gaaer tilgrunde; thi hver af os skal vogte sig selv, og den Onde skal ei røre ham! Men den, som er tro over Lidt, bliver sat over Meget, saa naar jeg er en tro Hyrde for mig selv, faaer jeg Magt til at vogte begge mine egne Lam, og Du igjen til at vogte dem, som er dig nærmest ¹⁾).

Igaar fornøiede jeg mig meget ved at holde Skriftetalen til Forældrene og Børnene! Vorherre var rigtigt med mig!

Nielsen og jeg var i Baarse. Det er, som blev Præsterne opvakte ²⁾). Lille Lund i Udbye holdt en rigtig kjøen christelig Tale over gamle Münster. Jeg blev overrasket ved at høre, hvad jeg hørte. Og Nielsen talte over 2. Cor. 1,12, og gav Menigheden en ordentlig Tøraf, fordi den havde forbittret Münster Livet.

Forøvrigt flyer og farer N. hele Verden rundt, afsætter og indsætter Fyrster og Potentater, saa det er en Lyst ³⁾).

Dorph havde ventet, at Monrad havde nedlagt sit Mandat, istedetfor at tage Afsked. — —

¹⁾ Det er aabenbart Tanker fra Rørdams Prædiken, han havde holdt samme Dag.

²⁾ Ja, det er der ingen Tvivl om, at der var sket en stor Fremgang blandt Præsterne i de 13 Aar, siden Rørdam blev Præst i Mern, uden at det just skal siges, at Forandringen skyldtes ham; men uden Indvirkning paa sine Embedsbrødre havde han ikke været. Sagen var den, at de fleste af dem vare komne til at holde af ham. Men den, man holder af, stræber man i det mindste til en vis Grad at ligne.

³⁾ Vi medtage denne lille Notits, ikke for at nedsætte Manden, men som en Karakteristik af hans livlige Personlighed. Selvfølgelig angaar Notitsen ikke Ligtalen, men Samtalen paa Vejen.

Fru Jutta Rørdam til P. Rørdam.

[Kjøbenhavn, 8. Mai 1854].

— — Her er alt endnu roligt. Jeg hørte Peter Boisons Prædiken i Gaar; den var hjertelig. Som Tale betragtet var der ikke nogen rigtig Orden i den; men jeg troer, den kom fra Hjertet, og derfor gik den ogsaa til Hjertet; selv gamle Grundtvig var rørt. De gamle Vartous Koner, som han talte en heel Deel til, græd, som de var pidskede. Han efterbede ikke Grundtvig; men det forekommer mig, der var noget, som mindede om Frits Boisen; dog troer jeg aldrig han vil naae ham. — Du skal ikke gjøre noget for at faa Grundtvig valgt. Jeg sagde det til Marie; hun svarede, hun vilde tale med Grundtvig derom; men forresten kunde jeg nok mærke, at hun tænker derom som vi andre, at der er Intet at gjøre, og at det har sine Vanskeligheder, navnlig ved hvad der vil følge af, om han fik sin Afsked¹⁾, med Hensyn til Opvækkelsen her i Landet og deres [o: de opvaktet] Stilling i Folkekirken. Peter Fenger spiste her igaar; jeg skal hilse Dig mange Gange fra ham. —

P. Rørdam til sin Hustru.

Hammer, Søndag Aften [14. Mai 1854].

Jeg sendte strax, jeg kom af Kirken, den smaa Ole til Præstøe, at han kunde møde mig paa Veien, naar vi tog til Hammer; men vi kom, men Ole saae vi ei, saa jeg har intet Brev faaet fra Dig idag. Jeg længes saa meget efter at høre fra Dig, saa jeg havde meest Lyst til at kjøre hjem strax — for Brev er der da — men nænnede dog ei, da Christian gjerne vilde have os ud omkring med sig. — —

Det var en levende Prædiken, jeg havde om den Hellegaand, som 1. veileder os til Christum, og 2. herliggjør Christum i os. Det er saa trøsteligt, at den stærke Aand

¹⁾ Næmlig paa Grund af Opposition mod Ministeriet.

vil styrke os til at stride den gode Strid og til at bevare Troen: saa kan vi haabe at seire.

Store Bededag kom Hall og hans Kone og Fru Aagaard¹⁾; jeg havde besluttet at blive hjemme den Dag; men da Aagaard saa bad os komme til Middag, sagde jeg ja. Og jeg fortrød det ei, for vi gik den skønneste Tour ud paa det Stykke Jord, som Jerichau²⁾ har kjøbt; og det er vist, at det ligger yndigt, lige ned til Stranden mellem Skovene. — —

Hils saa Grundtvig og Marie, Din Moder og Frans(iska). Christian og Conradine og Bolette hilser Dig!

Fru Jutta Rørdam til P. Rørdam.

Kjøbenhavn, den 15de Mai [1854].

Gud skee Lov, nu er alt vel overstaaet. Marie har faaet en Søn, og baade hun og Drengen har det godt. Han blev født i Aften Kl. 8^{1/2}. Nu glæder jeg mig inderlig til, om Gud vil, snart at komme hjem til Dig igjen. Jeg har sagt til Marie, at jeg skulde nok blive den 9de Dag over, for det blev vi jo enige om, før Du reiste³⁾, at det var det bedste. — —

Kjøbenhavn, den 17de Mai [1854].

— — Marie er rask og har det godt, og Drengen er stor og rask. — — Veed Du, hvad der i disse Dage er min Bestilling? Jeg maae pynte Grundtvig hver Formiddag, før han gaaer ud, sætte hans Krave paa ham og binde hans Halstørklæde. Marie og Grundtvig har idag talt om, at dersom alt gaaer vel, skal Drengen i Kirke 1ste Søndag efter Pintse, og saa skal han hjemmedøbes en af disse Dage, før jeg reiser. —

¹⁾ Fra Iselinge. Familien her søgte jævnlig Kirken i Mern for at høre P. Rørdam.

²⁾ Billedhuggeren.

³⁾ P. Rørdam havde været i Kjøbenhavn en Dags Tid eller to og var rejst tilbage den 11te Maj.

P. Rørdam til sin Hustru.

[Mehrn] Torsdag Aften [18. Maj 1854].

Gud være lovet, at Marie er lykkelig og vel bleven forløst; og en stor Glæde er det, at det virkelig blev en Søn!

Otte Dage efter at Knud Lavard var myrdet, fødte Ingeborg en Søn, og Sønnen blev, da han voxte til, Kong Waldemar den Store! Vel er nu ingen enkelt Mand slaaet ihjel, som kunde lignedes ved Knud Lavard, men noget er der dog bleven borte for os, som var os dyrebart; Glæden over den vundne Frihed er forsvundet, og Tyskerne regjere over Land og Rige. Men kanskee nu Gud sender os denne lille Dreng, at han skal fortsætte sin Faders Gjerning; maaskee det vil lykkes Sønnen, hvad Faderen stiledede paa, ganske at afryste Tyskernes Aag!

Sig Grundtvig og Marie, at jeg glæder mig med dem af Hjertet!

Jeg vil foreslaae Dig, at Du kommer til Gammel Kjøge Søndag Aften den 28de, saa skal jeg, vil Gud, see at møde Dig. Vi kan saa blive hos Hans ¹⁾ til Middag næste Dag, og jeg glæder mig saa til at have Dig, min egen Ven, hjemme igjen i vor egen skønne Bolig; for her er yndigt; jeg troer næsten, det er den kjønneste Plet i Verden, at sige, naar Du og den lille Pige er her; for I er Husets Prydelse. — — I Tirsdags gik vi Kl. 5 ud i Skoven og var der lige til Aften; igaar red vi gjennem Skovene, og idag har jeg været i Kindvig og sad længe nede i Lunden og hørte paa Fuglesang. — Vil Du laane Mynsters Levnet af Grundtvig, jeg fik den ei læst ud. — —

Fru Jutta Rørdam til P. Rørdam.

Kjøbenhavn, den 19de Mai [1854]

— — Hans var igaar herinde for at see til Marie og Drengen. Grundtvig og Marie har bestemt, at Drengen,

¹⁾ Hofjærgermester Carlsen.

om Gud vil, skal hjemmedøbes Christi Himmelfarts-Dag, som er den første Dag, Marie maae være oppe. Saa har jeg bestemt, at jeg kunde reise enten den samme Eftermiddag eller næste Morgen, om Du synes saa. — Grundtvig er, som Du kan tænke Dig, uhyre glad over Drengen, og det er Marie da ogsaa, kan jeg troe. Jeg troer, han kommer til at ligne Grundtvig meget; han ligner ikke Marie det mindste, saavidt jeg kan skjønne. De har isinde at reise til Rønnebeksholm strax efter at Drengen har været i Kirke. — —

Kjøbenhavn, den 21de Mai [1854].

Tak for at Du vil møde mig paa Gammelkjøge. — — Fra Grundtvig og Marie skal jeg hilse Dig mange Gange, de fornøiede dem meget over hvad Du havde skrevet om Drengen. — Det var en rigtig rar Prædiken, vi fik idag, om at bede i Jesu Navn. Den var meget oplysende for mig; men jeg længes dog meget efter at tale med Dig derom, for det klarer dog bedre, naar man kan tale derom, end naar man blot hører. — — Grundlovsfest skal der da være den 5te Juni, som jo er anden Pintsedag. Grundtvig syntes egentlig ikke rigtig derom, og vist er det, der er ikke meget at glæde sig over; men jeg synes dog, at det er ikke saa galt, at de faae at see, at der er et stort Parti her i Byen, som holder paa Grundloven. — —

P. Rørdam til Grundtvig.

Nysøe, 21. Mai 1854.

Kjære Pastor Grundtvig!

Som jeg idag kjørte til Nysøe ¹⁾ og kom forbi Tubæks Mølle, hvor Vælgerforeningen holdt et Møde, fik jeg Lyst

¹⁾ I et Brev, Rørdam tidligere samme Dag havde skrevet fra Mern til sin Kone, havde han fortalt, at han for et Par Dage siden var truffen saammen med Baron Stamps: „Vi (o: R. og hans Søster) lovede at spise paa Nysøe idag, og Baronessen var straalende glad over Grundtvigs Brev, som hun kunde

til at være med, for at høre, hvorledes Stemningen nu var blandt Bondestanden.

Efterat Formanden havde opfordret Forsamlingen til at nævne, hvem de ønskede til Rigsdagsmand, og derpaa var fulgt en Pause, sagde jeg: „da jeg for nogen Tid siden talte med Pastor Grundtvig om vore Forhold, skede det, at en Mand, som kom til under Samtalen (P. Boisen) spurgte Gr., om han ei kunde have isinde at stille sig igjen til Rigsdagen, hvortil Gr. svarede: „ja, det kunde vel nok hænde sig!“ Efter denne Ytring mener jeg, det var mueligt, at Gr. stiller sig, og jeg vil derfor foreslaae, at Formanden henvender sig til Gr., da det er en Mand, som er prøvet, og en Mand, som staaer fast indtil -Enden.“

Der fulgte nu endeel Bifald; men en Mand svarede: „Men han (Gr.) kunde dog gjerne vist os den Høflighed at hilse paa os, da han var Rigsdagsmand for os; fordi vi er Smaa, kunde han dog gjerne kjendes ved os.“ En Anden svarede: „Men, han mødte saa sjældent paa Rigsdagen!“ Hvortil en anden Bonde sagde: „Men, naar han mødte, lyste han op, og den som møder eengang godt, gjør mere Gavn end den, som møder hver Dag, men Intet siger, som Folk gider høre“. — — Formanden spurgte: er der Flere, som vil stille sig? En Stemme: Lars Larsen! en Anden: vil Lars L. trække sig tilbage for Gr.? L. L.: dersom Folket vil have Grundtvig, gaaer jeg! Formanden: ja, det er Du jo nødt til.

Formanden: De, som stemmer paa L. L., ræk Hænderne op! Og L. L. fik nu vel 3 Stemmer! Formanden: Hvem ønsker Gr.? og De fik vel 10 Stemmer.

Derpaa traadte Væveren op og talte smukt og raskt for Dem, og Enden blev, at L. Larsen kom frem og erklærede, at han traadte tilbage for dem, hvorpaa en Stemme raabte:

uden ad, og fremsagde for os“. Selvfølgelig var det et Brev, hvori Gr. meldte Sønnens Fødsel.

„og det skal føres ind i Brevet til Grundtvig, at L. Larsen træder tilbage for ham!“

Min Mening om Forsamlingen er, 1. at hele Mødet var sygt og mat, 2. at der var fuldkommen Raadvildhed; enhver var kommen for at høre, Ingen havde noget at sige, 3. at der var fra Bøndernes Side saa stor Tilbøielighed til at give Magten fra sig, at der flere Gange blev sagt af Bønderne: „lad Præstøerne raade dennegang, de har tabt alle de andre Gange.“

En Mand af Forsamlingen foreslog Kjøbmand Hald; men, da han blev sat under Afstemning, var der ikke en Mand, ei engang den, som havde foreslaaet ham, som rørte Haanden for ham.

Derpaa gik vi, efterat det var vedtaget at skrive til Dem, over til at tale om en Folkeforsamling 2. Pindsedag til Ære for Grundloven.

Hvor Festen skal holdes, i Mehrn Hestehave eller her ved Præstøe, i Hollænderskoven, er uafgjort, da Stampe har Modbydelighed for Folkefester, hvor de ryger Tobak den hele Dag og Nat, og jeg ei har talt med ham endnu. — Men vil De gjøre os den Glæde at skrive os en Sang, til 5. Juni, paa den Tone, „Kongehaand og Folkestemme“, og lade Qvist trykke 1000 Exemplarer og sende dem til Ølbrygger Schneider i Præstøe, som er Medlem af Festcommitteen og Formand for Sangforeningen, hvad Jutta kan fortælle Dem om. — Men at dette maatte skee, saasart det var mueligt.

Vil De være saa venlig at lade Jutta sige mig med Posten paa Tirsdag, hvad De svarer paa Indbydelsen, samt om vi maa vente Sangen.

Lev vel, hils Marie kjærligst!

Deres trofaste og hengivne

Rørdam.

P. Rørdam til sin Hustru.

[Mehrn] Tirsdag Aften [23. Maj 1854].

Af det Brev, jeg i Søndags skrev til Grundtvig fra Nysøe og som Du vel har læst, seer Du altsaa, hvad jeg bestilte den Dag, efterat jeg havde skrevet til Dig.

Da jeg kom til Tubæks Mølle og saae Forsamlingen, kunde jeg ei bare mig, men maatte være med, og skjøndt Forsamlingen i det Hele var død, for de gad ei engang stemme — det kan Du begribe deraf, at der var vel neppe en halv Snees, som meldte paa Grundtvig, Resten stod og gabede — faldt der dog endeel af, som morede mig. En sagde: saa mange Kroppe, saa mange Skind, saa mange Hoveder, saa mange Sind! En sagde til Formanden: raab høiere, for den, der raaber høiest, faaer altid Ret! Da der blev bemærket, at Rigsdagen skulde sige Ministrene imod, svarede en Stemme: ja, det nytter ligesaa meget, som naar jeg slaer mine Vanter i Bordet! og saa slog han Vanterne i Bordet, og hele Forsamlingen loe ret af Hjertet. — En rigtig tyk Bonde sad og holdt Hænderne paa Maven, og sagde: Danmark er et deiligt Land, her er nok til os allesammen! Herremændene skal have Alt, hvad deres er, Vorherre Jøsses bevare mig fra at misunde min Næste! Herremændene skal have Alt, hvad der kan tilkomme dem; men naar Herremændene har faaet, hvad deres er, synes Præsten saa ikke, at vi skulde være frie Folk. Og da jeg svarede: Det kan jeg kalde en honnet Tænkemaade, begyndte han forfra.

Kl. var 7, da jeg kom til Nysøe; men Baronessen havde været saa betænksom at holde Maden varm til mig, og Du kan troe, jeg spiste og drak med Fornøielse, for sulten var jeg.

Nu vilde jeg ønske, at Grundtvig vilde stille sig; ellers faaer Kredsen vist ingen Rigsdagsmand. Aarsleff og Schaper og Schneider, som jeg besøgte samme Aften, er ivrige, for

at bevæge Borgerskabet til et Møde for Grundtvig. Grundlovsfesten bliver næppe i Hollænderskoven, som jeg bad om paa Præstøernes Opfordring; Baronen kan ei udholde den Tanke, at de mulig kunde komme til at slaae et Søm i Træ; tilmed mener han, at Folkefester ødelægger og fordærver Folket ¹⁾).

Fru Jutta Rørdam til P. Rørdam.

[Kjøbenhavn] Tirsdag den 23de Mai [1854].

— — Frantziska var meget bekymret idag over, at Du havde skrevet til Grundtvig, om han vilde vælges til Rigsdagsmand; hun bad mig skrive til Dig og fortælle Dig, at Opvækkelsen i det vestlige Sjælland havde erklæret, da de sidst vare samlede, at dersom nogen christelig Præst fik sin Afsked, saa gik de ud af Folkekirken. Jeg sagde, at jeg havde skrevet Dig til derom; hvad der havde bestemt Dig til at foreslaae Grundtvig, vidste jeg ikke. — Fra Grundtvig skal jeg hilse Dig og sige, at Sangen er færdig, og den skal han nok besørge, og det øvrige skal han skrive Dig til om i Morgen. Jeg er, som Du nok veed, heller ikke fri for at være bekymret for, hvad Udfaldet skal blive, dersom Grundtvig bliver valgt, navnlig med Hensyn til Kirken; for at han faaer sin Afsked havde jo ellers ikke saa meget paa sig; men det synes mig rigtignok er en Sag, som maa vel betænkes. — —

P. Rørdam til sin Hustru.

Christi Himmelfartsdag, Aften, 25. Maj 1854.

Vil Gud, varer det nu ikke længe, før vi samles! jo nærmere det kommer, des mere længes jeg efter Dig.

¹⁾ Grundlovsfesten blev dog alligevel afholdt i den omtalte Skov. Af Referater i Bladene ses, at P. Rørdam „i et begejstrende Foredrag udviklede Grundlovens store Goder og dens Uundværlighed for det danske Folk“.

Conradine og Marie har været her idag, og kjørte for lidt siden; de kom til Kirke ¹⁾. — — Saa kom her ogsaa en Huusmand, Lars Madsen, som har fundet 2 Urner af det pure Guld i sin Jord; hver af dem veiede 2 Lod, men den ene er gaaet istykker, da Spaden traf lige paa den; den anden er aldeles heel. Jeg skrev et Brev med ham og sendte ham lige til Thomsen. — —

Bolette fik igaar Brev fra Gine, som fortæller, at Heiberg er bleven spurgt, om han vilde være Biskop i Viborg, samt om han vilde være nøiet med 3400 rbd. Tillige yttre hun den Formodning, at Engelstoft rimeligviis gjerne vil være af med de gamle Provster.

Iaften sendte jeg Bud til Præstøe for at faae Grundtvigs Svar; men der var intet Brev! Hvorledes hænger det sammen? Tillige kom Væveren ²⁾, som nu er bleven Formand for Valgforeningen, og spurgte, om jeg Intet havde hørt fra Grundtvig. Med Hensyn til de gode Præstøe Borgere vilde jeg rigtignok gjerne vide, om Gr. siger ja eller nei!

Jeg prøkede med stor Lyst og Glæde. Hvad Du skriver om Bønnen, skal Du huske paa, for det gad jeg nok høre Noget om.

I et Brev, jeg igaar fik fra Dronningen, indbyder hun os til at komme til sig paa Sorgenfrie og boe der en Tid.

Fru Jutta Rørdam til P. Rørdam.

Kjøbenhavn, den 26de Mai [1854].

Nu er Drengen døbt. Marie har det i Dag godt; hun sad oppe i en Lænestol, medens han blev døbt. — — I Gaar var her Bedrøvelse, for Madam Berg erklærede, at Marie kunde ikke selv give Bryst. Det gik baade Marie og

¹⁾ Flere udenbys Søndagsgjæster omtales. De nævnte vare P. Rørdams ældste Broders Hustru og Datter fra Hammer.

²⁾ Den fra det første Rigsdagsvalg i Præstø bekendte Væver Hans Hansen af Mern.

Grundtvig nær, som Du vel kan tænke ¹⁾. — — Grundtvig bliver vel altsaa ikke valgt, og Du kan troe, at det er godt, at det bliver saadan, for, saa vist som jeg troer, vi ikke skal frygte, dersom der bliver en Skilsmisse i Kirken her i Landet, saa troer jeg dog ikke, vi selv skal frem-skynde den, og jeg er overbeviist om, at det kom dertil, dersom Grundtvig fik sin Afsked. — —

P. Rørdam til Grundtvig.

Møhrn, 26. Mai 1854.

Kjære Pastor Grundtvig!

I Tirsdags skrev Jutta, at De vilde være saa venlig, næste Dag, at sige mig, om De stillede Dem i Præstøe; men der kom intet Svar hverken igaar eller idag! For de gode Præstøe-Borgeres Skyld maa De endelig sige mig, om vi maatte vente Dem! Væveren, Formanden for Valgfor-eningen, var hos mig igaar og var heelt urolig, da han Intet havde hørt fra Dem, saa han venter ogsaa med Længsel paa at erfare Deres Mening.

Lev vel, hils Marie!

Deres hengivne

Rørdam.

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 27. Mai 1854.

Kjære Ven!

Deres Kone har vist alt i Tirsdags meldt Dem, baade at Visen strax var gjort efter Ordre, og at jeg maatte betænke mig paa Stillingen, og nu er da Visen trykt og vil, haaber jeg, blive sendt betimelig efter Ordre til Præstø; men „Stillingen“ har jeg efter megen Tvivlraadighed afslaaet, nærmest vist nok fordi Marie i Onsdags blev saa daarlig,

¹⁾ Saa vidt Mennesker kan se, blev det vel ogsaa nærmeste Aarsag til Fru Marie Grundtvigs Død.

at jeg slet ikke kunde tænke paa at reise fra hende, men dog ogsaa, fordi jeg fandt det høist urimeligt at stille mig efter Brevet fra H. Hansen, der langt mere var en omhyggelig Fraraadelse end Tilskyndelse, især da jeg ikke har hørt eet Ord om eller fra Præstøerne, som det denne Gang synes at skulle komme an paa. — Er der imidlertid ingen anden Candidat dukket op, og veed De, at Præstøerne vil stemme paa mig, da vil jeg endnu, om Gud vil, møde paa Pletten og prøve Lykken, skiondt Varslerne herinde fra Rigsdagen er meget mørke.

At Marie dog kom op til Hjemmedaaben i Torsdags og er nu, Gud skee Lov meget bedre, med alt hvad det Huslige angaaer, vil Deres kiære Jutta langt bedre fortælle Dem, saa jeg vil kun hjertelig takke Dem paa Kones og egne Vegne, fordi De saa venlig og saa længe, til Maries store Hjælp og Opmuntring, vilde undvære baade Kone og Datter! Dog kan jeg ikke undlade udtrykkelig at berøre den lille Jutta og spaae, at hun med sin forunderlige Livlighed og Væverhed med Guds Hjælp bliver saa fornøieligt og mærkværdigt et lille Menneske, som man sjelden har seet.

Nu god Lykke til Grundlovs-Festen og Guds Velsignelse alle Dage med kiærlig Hilsen fra os alle ved

Deres Ven

N. F. S. Grundtvig.

E. Sk. Jeg vedlægger Visens Haandskrift og H. H. Brev.

P. Rørdam til Grundtvig.

Præstøe, 30. Mai 1854.

Kjære Pastor Grundtvig!

Imorges underrettede jeg Præstøerne om, at De endnu var villig til at møde og prøve Lykken, „saafremt ingen ny Candidat var dukket op“, og „saafremt Præstøerne virkelig vilde stemme paa Dem.“

Pastor Schaper kom senere ud til mig og fortalte, at en Skrivelse var afgaaet til Dem, men at Underskrifterne var faa, da de kun havde $\frac{1}{2}$ Time at raade over, naar Brevet skulde komme afsted med Posten.

Jeg tog ud med Schaper til Præstøe og har nu senere talt med Aarsleff, Flagstad og Farver Petersen, der alle er enige i, „at der dennegang er for Dem gode Udsigter til at blive valgt“; men, da jeg sagde: lad Borgerskabet blive samlet, at der kan udgaae en virkelig Indbydelse, svarede de: det kan ei skee før imorgen, Onsdag Eftermiddag, og saa vil det være for seent at faae Brevet afsted med Posten, derimod skal der blive virket for Dem af al Magt. —

Om Lars Larsen nu betragter det Løfte, han gav ved Prøvevalget, „at ville træde tilbage for Dem“, som hævet, siden De har sagt reent ud Nei til Væveren, derom har jeg ingen Mening ¹⁾.

Vi kom hjem iaftes Kl. 11, og har det godt! Gud i Vold! Hils Marie venligst.

Deres hengivne

Rørdam.

Det er efter Opfordring af Schaper og Aarsleff, at dette Brev er skrevet.

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 7. Juni 1854.

Kiære Ven!

Det gaaer desværre i Langdrag med min Maries Opkomst; det er blevet til en Byld i det høire Bryst, saa der, selv i bedste Fald, ei er at tænke paa nogen Raskhed til paa Søndag. Derfor har vi opsat den lille Drengs Kirkeførd indtil videre; dog haaber jeg, det med Guds Hjelp ei

¹⁾ Den 2den Juni 1854 blev Grundtvig valgt til Folkethingsmand for Præstø Amts 4de Kreds.

vil vare længere end til næste Uge, før jeg kan melde bedre Tidender ¹⁾).

Hils venligst og kiærligst fra os, navnlig Jutta den Første og den Anden.

Deres Ven

N. F. S. Grundtvig.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

11. Juli 1854.

Boisen skriver mig [til, at] Begravelsen bliver paa Mandag. — — Vil De bevidne min inderlige Deeltagelse til Jutta. Hvilken Sorg for dem Alle! Den arme Grundtvig! Gud styrke ham! Hvor det maa være tungt at miste en saadan Livsledsagerinde! Hun levede i ham, og han i hende; det maa være et Savn! Man kunde fristes til at troe, at den Overlevende ei længe kunde og vilde overleve. Dog Grundtvigs Liv i Herren og med Herren er mig Borgen for, at han vil kunne bære sin Eensomhed.

P. Rørdam til sin Hustru.

Torsdag Middag, 13. Juli [1854].

Min egen søde Jutta!

Vi vil holde meget af hinanden, og vi vil have Omsorg for hinanden, baade for Liv og Sjæl, baade for denne Verden og for den, som kommer; for det er vort Embede; tilmed, kun naar vi to glæder hinanden og føler os lykkelige ved hinandens Kjærlighed, er vi istand til at kunne glæde Andre! Jeg begriber godt den Smerte, som gaaer gennem Dig, og den Sorg, som udbreder sig om Dig; for med Maria er Du opfødt og opdraget, Du har deelt Dit Liv med hende. Jeg skal stræbe at hjælpe Dig med at bære Byrden, oprigtigt og ærligt. Men jeg siger igjen: lad os ret elske hin-

¹⁾ Grundtvigs Hustru blev ikke rask mere. Hun døde 9. Juli 1854.

anden, for det er vort Embede! og Gud har endnu ladet Dig eie Meget. Men vi maa ikke glemme hvad Gud giver os, over det han tager!!!

— — Jeg kom godt hjem til Ondløse¹⁾ i Mandags, og vederqvægede mig ret næste Dag ved at leve ganske stille i dette fredelige Huus; for Hans og Lotte er ret to Fredens Børn, sagtmodige og ydmyge af Hjertet! Om Aftenen tog jeg til Kongsdal. Fru Estrup er en rar Kone, og Frøken E. lider jeg godt. De hørte med hjertelig Deeltagelse om Marias sidste Tid. — — Saa besøgte jeg ogsaa endeel af mine gamle Venner blandt Bønderne og havde megen Glæde. — Idag er jeg paa Reisen hjemad og skriver dette i Herlufmagle.

Hvor jeg ellers har ønsket hver Dag, at Du havde været hos mig, for jeg har levet ret mellem gode Mennesker, og Sindet bliver frit af at see paa Blomsterne!

Vil Gud, tager jeg hjemmefra Søndag Eftermiddag og skal stræbe at komme med Aftentoget¹⁾. — — Hils nu kjærligst Grundtvig; det glæder mig ret, at han holder af Dig, og at Du har Omsorg for ham!

Din P.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Den 25. Juli [1854].

Det gjorde mig ondt ikke at faae Dem i Tale efter Begravelsen; men jeg fandt det saa rigtigt, at De fulgte den kjære Gamle paa den tunge Vei. Hvilken opløftende Høitid i Vartov Kirke i Mandags Ste Dage! Aldrig glemmer jeg den. Jeg takker Gud at have bivaanet den. Mig synes,

¹⁾ Endnu efter saa mange Aar betegner P. Rørdam Ondløse, hvor hans Broder Hans da var Præst, som „hjem“. Hans Søster Bolette var med ham paa Rejsen.

²⁾ I Anledning af Fru Marie Grundtvigs forestaaende Jordefærd.

jeg er bleven fortroligere med Tanken om Døden. Jeg har tillige faaet en oplivende Forvisning om, at Grundtvig vil af Herren faae Kraft, og stedse modtage nye Kræfter til at leve endnu en Stund uagtet hans dybe Savn. Han har vist endnu et Kald at rygte, en Kaldelse at opfylde. Gud velsigne den kjære Gamle med at see skønne Frugter af sit Liv og af al hans Virksomhed! — —

[Sorgenfri] den 1. Septeber [1854].

— — Det var da deiligt, at De fik Grundtvig til at præke og i det Hele, at han reiser sig saa skjønt efter hans dybe Smerte. Han viser Verden ved sit Exempel, at Herren har og bør have første Plads i vort Hjerte. — — Igaar var Nielsen ¹⁾ med sin hele Familie her. Han var meget glad over Deres præstelige Virksomhed; han fortalte, at De om Søndagen efter Gudstjenesten besøgte de Syge i Menigheden og talte med dem og trøstede dem ved Guds Ord. Ogsaa fremhævede han, at De kjendte hver Sjæl, som hørte til Deres Menighed. Hvem der var glad over dette Skudsmaal, det veed De!

B. S. Ingemann til P. Rørdam.

Sorø, d. 7. Novbr. 1854.

Kjære Pastor Rørdam!

Nu er jeg endelig færdig med Psalmebogs-Revisionen og har sendt mine Antegnelser til Ministeriet. Istedetfor en 5—6 Psalmer af Evangelisk Psalmebog, som kunde undværes, maatte der optages hvad der ellers til Kirkebrug savnedes, og al Plads blev fortrinsviis overladt til den ældre Psalmedigtning. Psalmebogen er i det Hele en ny Kingo-Brorsonsk Psalmebog, med saa meget af Evangelisk, som

¹⁾ Provst Nielsen fra Kallehave.

behøves for den Slægt, der har knyttet sin Børnelærdom og Confirmations-Underviisning dertil, og med en saadan Repræsentation af den nyere Tids Psalmedigtning, som ikke den nyere Tids Psalmedigtere selv, men en Psalme-Comitee har optaget. Det kan ingenlunde siges, at man har været partisk mod vor gamle kjære Grundtvig. Vilde jeg nu benytte Leiligheden til endnu stærkere at give den nyere Psalmedigtning Indgang, vilde salig Mynster faae Ret i sin Paa-stand, at ingen Psalmedigter burde have med Psalmebogen at gjøre, da enhver saadan naturligviis vilde have Forkjærlighed for sine egne (og jeg tilføier sine Aandsfrænders) Psalmer. Den smukke Psalme „Kjærlighed er Lysets Kilde“ af Grundtvig har jeg optaget, fordi den behøvedes; forresten har jeg kun søgt at faae fuldstændigere, hvad der var optaget af Grundtvig; og af mine egne har jeg ikke optaget andre eller flere end de af Conventet optagne. See, naar De indrømmer mig Rigtigheden i dette Princip, vil De ingen anden Grund forlange for, at jeg ikke har kunnet opfylde Deres Ønske, som De jo veed, jeg ikke savner god Villie til. Skal vi faae Psalmebogen frem under de nærværende Forhold, maa vi finde os i de givne Betingelser, og ikke forøge Vanskelighederne ved endnu stærkere at fremhæve Farven i den Retning, der dog med Hensyn paa Aand og Tone har faaet den umiskjendelige Overvægt. — Det træffer sig ogsaa underligt, at netop i de 3 Psalmer, De foreslaaer, findes der i hver et Vers, som der kunde disputeres meget om, og det lader sig jo ikke gjøre med vor gode, gamle Ven. Vilkaarlig vil jeg heller ikke ændre nogen nulevende Forfatters originale Arbejder. — Naar vi engang tales ved, kan vi mundhugges derom som gode Venner!

Og nu Farvel for denne Gang!

Deres venligst hengivne

B. S. Ingemann.

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Den 30. December [1854].

— — Vil De ikke benytte Deres Kjendskab til Halls for at tale om Deres Fremtid? Ibsen er svag, og Lyngbye Kald bliver snart ledigt. Mig vilde ingen være kjærere end Dem til Præst der, og ifald man spørger mig, siger jeg: jeg ønsker helst Pastor Rørdam fra Mehren. Jeg veed nu vist, at jeg helst ønsker Dem! Men fra Deres Side kan der jo være mange Betænkninger. De forlader en rigtig prøvet god Stilling og en kjær Menighed for at komme til en, der er sammensat af mangehaande forskellige Elementer. De vil møde megen Modstand. — — Der hører megen Taalmod, megen Overbærelse til at overvinde Alt dette. Saa veed jeg ei heller, om Jutta vil synes om at flytte fra Mehren. Tal ret oprigtig med hende derom! Jeg vilde ønske, at de Begge kunde gjøre Dem en Forestilling om Alt, hvad som kan hænde Dem i Lyngbye ubehageligt, inden De bestemmer Dem til at søge dette Kald. — —

Præsten Hans Rørdam til P. Rørdam.

Ondløse, den 28. Februar 1855.

Kjæreste Broder!

Jeg har ikke takket Dig for dit sidste kjærlige Brev, som Du skrev mig til efter Julen — hvilket jeg nu vil gjøre i denne stille og vederkvægende Søndag Aften, da jeg netop kommer hjem fra en lille Kanetour, som jeg har kjørt op gennem Kongsdal Skov med vore 3 yngste Børn.

— — Kierkegaards Kamp mod den døde Biskop har naturligviis ogsaa hos os sat Alle i Bevægelse. Om Mynster var et Sandhedsvidne og tilhørte Herren („Jeg kjender Mine, og kjendes af Mine“), er forlængst afgjort i Himmelen, saa derover er det ikke Umagen værd at kives her paa Jorden; men i Kierkegaards Fremfærd imod den Afdøde er der i

mine Øine noget Umenneskeligt, Dæmonisk. Den Mand, Mynster, hvem Kierkegaard indtil det Sidste nærmer sig til og omtaler med den dybeste Veneration, hans Liig slæber den samme K. igjennem det fæleste Snavs. Det er nederdrægtigt — — og forvisser mig om, hvad jeg altid har troet eller snarere formodet, at S. K. stod udenfor Christendommen og talede med den største Virtuositet om de himmelske Tings Skjønhed, som Gud har skjult for de Vise og Forstandige men aabenbaret for de Umyndige, Math. 11,25 — ret ligesom det unge Menneske, der talede med Henrykkelse om, hvor dejligt det var ved Solens Opgang; men som paa Spørgsmaalet om, naar han havde seet Solen staae op, maatte svare: jeg har ikke selv seet det, men jeg har læst om det. Dette er en virkelig Historie, og vor Cousine A. T. var den, som i al Uskyldighed forelagde Personen det ubehagelige Spørgsmaal. Saaledes vil det ikke blot blive en virkelig, men ogsaa en i Sandhed skrækkelig Historie for os, om vi med Dristighed tale om Opgangen og Nedgangen af Guds Naades Sol, og om hvem der vandrer i Lyset og om hvem der vandrer i Mørket, uagtet vi selv sidde i Mørket og have ikke selv seet Lyset ei heller kjendt Herren eller fornummet den Hellig Aands Kraft til at overvinde Verden og det Onde i Verden.

Visselig er det Hovedsagen for os Christne, for Præster saavel som for Lægfolk, at vi ikke blot lære Guds Ord puurt og reent, men at vi ogsaa leve helligt som Guds Børn derefter, men at man meget vel kan leve i verdslig Magt og jordisk Herlighed og alligevel være et Guds Barn og et Sandhedsvidne det lærer Apostelen Paulus os udtrykkeligt i Heb. 11 c., hvor han iblandt Troesvidnerne, som vi skulle efterfølge, nævner David og Samuel og alle Propheterne, altsaa ogsaa Daniel, der levede i Besiddelse af langt større verdslig Magt; Lykke og Herlighed, end en stakkels Biskop i dette lille Land. — Er blot vort Hjertes Liggendefæ hos vor Herre Christus i Himmelen, saa vil han nok kjende os,

hvad enten vi ligge som Lazarus foran en rig Mands Dør, klædt i Pjalter, eller vi sidde paa en Throne, svøbte i Fløiel og Purpur. — Om forresten den afdøde Biskop har været et Sandhedsvidne, et ret Sandhedsvidne, det Spørgsmaal maa jeg for mit Vedkommende lade blive ubesvaret; kun veed jeg, at for mig har han vidnet om den samme Sandhed, hvorpaa jeg bygger min Tro og Haab til Salighed. — Ja det fornøier ogsaa mig, at vi have faaet flinke og dansksindede Ministre; men forøvrigt holder jeg, som Du, kjæreste Broder! veed, meest paa den monarchistiske Regjeringsform, fordi det er den naturligste. Gode Raadgivere kunne vi ikke have for mange af i et Land, men den sidste Afgjørelse bør, synes mig, helst ligge i een Mands Haand. For os Christne bliver iøvrigt et Lands verdslige Regjering en Bisag, da vi ere Borgere i et Rige, som er evigt i Himmelen. Af Ministrene, de nuværende, venter jeg os alt Godt; men af den vantroe, verdsligsindede Rigsdag, vor egentlige Regjering, venter jeg Intet, slet Intet. Kan man ogsaa plukke Figener af Torne eller Vindruer af Tidsler?

Jeg læser i denne Tid i Aviserne med Smerte om den engelske Armees uhyre Lidelser paa Krim. Den engelske Hovmod har faaet et skrækkeligt Slag af den almægtige Guds Haand. Mørkt og truende seer det ud trindt omkring i Verden; men Guds Øie seer det, og hans Haand styrer det til det Bødeste for dem, der elske ham og glæde sig til hans Herligheds Aabenbarelse i Christo Jesu, vor Frelser.

Nu, lev vel, elskede Broder! Min Lotte og jeg sende mange kjærlige Hilsener til Dig, Din Jutta og Søster Bolette. Gud tage Eder i sin naadige Varetægt nu og stedse, og han bevare Eder og os Alle i sin faderlige Naade, indtil vi ere indgange til det forjettede Land hiinsides Dødens mørke Flod. Den Herre Christus har endnu sin Stay i Haand (Dav. Ps. 23,4), og vil føre os over, naar Timen dertil er kommen. Amen! Amen! -

Din trofaste Broder *Hans*.

Samme til P. Rørdam.

Ondløse, 4. Mai 1855.

Elskede Broder!

Endskjøndt det ikke er at vente, at dette Brev vil kunne ankomme til Mehrn paa din Fødselsdag, den 6te dennes, saa beder jeg Dig dog i Kjærlighed, at Du desuagtet vil betragte det for hvad det skal, efter min Hensigt, være, nemlig som et Geburtsdagsbrev, der bringer Dig min og Mines kjærligste Lykønskning til din 49-aarige Fødselsdag. Nu har ogsaa Du, elskede Broder! som Christian og jeg, snart naaet det halve Hundrede af dit jordiske Livs Aar, under Guds almægtige Haands kjærlige Varetægt. Hans Velsignelse, Naade og Fred ledsage Dig fremdeles og vige ikke fra Dig, indtil Du omsider er kommet til den levende Guds Stad og til Englenes mange Tusinder! Det vil Han høre og bønhøre for Jesu Christi Skyld! Det Haab har jeg ogsaa til Gud for mig selv, at Han, min Sjæls fuldtroe Ven, ikke vil forlade eller overgive mig i nogen fremmed, fjendtlig Haand, men opholde mig med sin Aand i sin Naade, indtil at jeg som en god Frugt paa Livets Træ kan blive indsamlet paa en god og glædelig Høstdag til Salighed hos Gud. — Det er mit Haab, og, dersom jeg ikke havde dette Haab, vilde jeg være, egentlig talt, haabløs; thi ethvert andet Haab, jeg har til Gud, maa fæstes til dette Haab som til en fast Klippe, hvis ikke forsvinder det som en Morgendrøm og som en Skye, der kommer aarle, men snart forsvinder. Og derfor, naar dette Haab brænder svagt som et Lys, der vil slukkes, o, hvor er Dagen da mørk, naar det er, som Guds Aand forlod os og lod os ene i denne Verdens Ørken, overladte til vor egen Hjælpeløshed og Afmagt, og vi høre Trinene af denne Verdens Fyrste, vor Saligheds Fjende, som kommer nærmere — ak, det er sørgelige Tider, om hvilke vi maa klage: Dagene længes,

Vinteren strænges; o, det er svart! Men saa kommer atter, Gud være lovet! Vederqvælgens Tider fra Herren, da han kommer os til Hjælp, styrker vor Tro, formærer vor Kjærlighed og flytter vor Fod høiere op ad Bjergstien, høiere op over og længere bort fra Syndens og Sorgens mørke, skumle Taage; o hvor glæder Hjærtet sig da i den friske rene Morgenluft, der vifter ned til os fra den høie Bjergtinde og bebuder os, at vi er komne Dagen nærmere. Ja den gode og trofaste Gud, som har begyndt det Gode i os, Han vil visseligen ogsaa fuldkomme det indtil Jesu Christi Dag!

Søren Kierkegaard, der raaber, at Christi Kirke er for-gaaet, han er for mig som en Natteravn, der skriger til Forfærdelse for denne Verdens vantroende og overtroiske Børn; men en Christen leer ad ham; dersom han som Jeru-salems Skomager gik til Verdens Ende og raabte, at Christi Kirke er for-gaaet, saa vilde jeg bede om, at jeg maatte gaa bag efter ham og sige: Du lyver Søren! Ifølge Christi og Guds Aands Vidnesbyrd er Du en stor Løgner!

For nogle Dage siden fik jeg sendt fra den gamle kjære Onkel Engelbreth hans nyligt udgivne Forklaring over Johan-nis Aabenbaring. Det er ret en smuk Bog — jeg mener smuk i højere, i christelig Betydning. Han er en gammel, trofast Herrens Stridsmand, som snart er kommen igjennem Stridens Bulder og staaer nær ved den evige Freds Kyst. — Den Anden af vore gamle Onkler, nemlig Onkel [J. C. Teil-mann] i Tostrup, har i dette Foraar været Døden nær. — Heiberg og Gine komme altsaa til Helsingør ¹⁾. Gud give, at denne Forflyttelse maa blive til Gavn og Glæde for dem og deres. — —

Din trofaste Broder *Hans*.

¹⁾ Under 10. April 1855 var Provst A. C. L. Heiberg kaldet fra Kjørteminde og Drigstrup til Sognepræst ved S. Olai Menig-hed i Helsingør.

Grundtvig til P. Rørdam.

Kiøbenhavn, 9. Mai 1855.

Kiære Ven!

Det glæder mig af Deres Brev at see, at De med Deres befinder Dem vel efter Udflugten! Jeg har det ogsaa taaleligt, men føler dog i disse Dage en af Alderdommens Skrøbeligheder ved pludselig Æmhed under Hælene, som gjør Gangen lidt besværlig, især for hvem, der, som jeg, Gud skee Lov! hidindtil var vant til at være rask til Fods!

Saa meget mindre har jeg da Mod paa en Tubæks-Reise til 20de Mai; men dertil havde jeg dog, under de nærværende Omstændigheder, slet ingen Drift og undlod derfor at svare. Idag har jeg derimod sagt „Formanden“ min Mening, som jo er, at jeg ikke vil svigte Kredsen til Slutning, hvis den ønsker mig, men ogsaa kun i dette Tilfælde stille mig den 14de Juni.

Faaer jeg i denne Henseende behageligt Svar, og min Helbred tillader det, da kommer jeg nok, skjøndt jeg ikke veed, hvordan jeg saa længe skulde være borte fra den kiære Dreng; men kanskee jeg da ogsaa vovede at tage ham med; han er, Gud skee Lov! rask og trivelig og fremmelig, som De saae ham, og nu saa vel forligt med sin ny Pige, at da den gamle forleden Dag besøgte ham, vilde han slet ikke kjendes ved hende, hvorover hun græd sine modige Taarer.

Hils nu kiærligst baade den større og den mindre Jutta, som De nok veed, jeg holder meget ad, og Gud velsigne Dem alle for godt Venskab!

Deres gamle

*N. F. S. Grundtvig.**P. Rørdam til Grundtvig.*

Mehn, 5. Juni 1855.

Kiære Pastor Grundtvig!

I Søndags kjørte vi til Tubæks Kro, for at see, hvad der var at gjøre, og var der bestemt Kl. 4. Der var den-

gang kun en halv Snees, og Væveren sagde: der bliver Intet af før om 1. Time, hvorpaa jeg tog til Nysøe. Kl. 5^{1/2} kom jeg igjen, og det Hele var afgjort; Walter havde faaet alle Stemmerne. Det smerter mig, især da jeg maa sige: Skylden er vor egen! For der var kun en lille Klat af Bondevennerne! Havde vi strax i Foraaret dannet en ny Vælgerforening, var det gaaet bedre; men jeg har været ganske sorgløs, og har tænkt, at det vilde gaae ligesaa let som i Efteraaret ¹⁾. Vi tænker paa at tage i Eftermiddag til Grundlovsfest i Mogenstrup! Jutta og Bolette hilser kjærligst.

Deres hengivne

Rørdam.

P. Rørdam til sin Hustru.

Den 22. August [1855].

Min egen søde Jutta!

Jeg sidder i Sønderborg og venter paa Dampskibet, som skal bringe mig til Flensborg. Sagen er, at jeg paa Reisen traf paa Mau, og vi to er bleven enige om at følges ad for en Tid, derfor tog vi først til Als, for senere at kunne blive samlede i Slesvig. Igaar var vi hos Feilberg i Ulderup. Idag Onsdag gaaer vi, vil Gud, til Flensborg, Torsdag til Anglen, Fredag til Tønningen og Marsken, Lørdag til Wilstrup, hvor vi vil standse til Onsdag. Mau gaaer saa Nord paa, og jeg hjem ²⁾. — — Det gjør ellers godt at komme ud, kan Du forstaae: I. slet Ingen har Ret til at fordre Noget af mig. II. Saa kommer jeg ogsaa til at overskue mine Forhold, og jeg finder da, at jeg er en saare lykkelig Mand. III. Jeg seer, hvorvidt jeg bryder mig om

¹⁾ Grundtvig var paany bleven valgt i Præstø 1. Decbr. 1854. Denne Gang stillede han sig ikke i Præstø, men i Kjerteminde, hvor han blev valgt.

²⁾ Om denne Rejse er der ikke fundet videre Oplysninger.

Troen for min egen Skyld. Naar jeg er hjemme, er jeg jo tvungen til at lægge Vind paa Troen for at have Noget at meddele Andre; nu er det mig selv, jeg skal sørge for. Idag har det glædet mig at betænke, at Christus sidder ved Guds høire Haand, forat give os den H. Aand og forat lægge os til Menigheden og til de Helliges Samfund, at vi der maa nyde Syndernes Forladelse og i Haabet eie Kjødets Opstandelse og det evige Liv! — —

Mau er en udmærket Reisekammerat, men bringer mig i adskillige Forlegenheder, da han endelig vil vide Besked med hvert Menneske, vi møder. — —

Enkedronning C. A. til P. Rørdam.

Den 9. October 1855.

Det var ret et velsignet Brev, De skrev mig sidst, og det er fornøieligt at see, hvilket virksomt og kjærnefuldt Liv, De fører. Man maatte blive sund til Bunds ved at leve hos Dem i Mehren. Nu er da Ibsen død, og 4 Timer efter skrev jeg til Kongen, om han vilde, ifald han kunde, gjøre mig den store Glæde at udnævne Pastor Rørdam i Mehren til Ibsens Eftermand. Samme Aften skrev jeg til Frue Hall, om hun vilde forene sin Forbøn med min hos Cultusministeren. Saa jeg troer, at der fra min Side intet er forsømt! Nu vil vi stille bie paa Herrens Styrelse! — —

P. Rørdam til sin Hustru.

[Mehrn] Mandag Aften 12. Novbr. [1855].

Min egen søde Jutta!

Gud skee Lov, at I kom godt til gammel Kjøge, med Guds Hjelp er I vel ogsaa kommet vel til Kjøbenhavn. — — Paa Iselinge blev jeg modtaget med Varme! men jeg sagde ogsaa strax, at jeg, i min Eensomhed, var just taget til Iselinge, da jeg maatte et godt Sted hen. Vi talte, det vil

sige Michala, Charlotte, Fru D(or)ph og Munthe, om Kjærlighed og om Ægttestanden, og vi talte med Varme. Der ligger i Sjælens Inderste et lille Billede af den store og evige Kjærligheds Glæde, og det Billede vil vi see virkeliggjort.

I Formiddags læste jeg Ansgars Levnet, som jeg atter fortalte Confirmanderne. Det er en stor Glæde, at Stamfaderen for Præsteskabet i Danmark var en virkelig troende og nidkær Præst; og, at han ei har arbeidet forgjæves, kan vi jo see deraf, at vi endnu, 1000 Aar efter hans Tid, har den Tro og den Daab, han bragte til os. — Derpaa havde jeg et lille Besøg af Dorph; hvorefter jeg tog til [Provst] Nielsen og fik der at høre følgende Samtale, som var falden mellem ham og Martensen:

Nielsen: Naa, det er jo afgjort, hvem der skal have Lyngbye; det er jo bestemt til Rørdam!

Martensen: Ja desværre, jeg er meget bekymret derover!

Nielsen: Da er der ingen Præst, til hvem jeg heller betroede Omsorgen for en Menighed end til Rørdam, for han er en rigtig dygtig Præst.

Martensen: Og det siger De om Rørdam!

Nielsen: Ja, og siger det ei, fordi vi er Venner; thi vi er uenige i mange Dele, dog i færre end vi har været det, og jeg haaber, vi slaaes saalænge, til vi bliver Venner. Men jeg siger: han er en rigtig dygtig Præst, fordi han har Omsorg for Sjælene, og præker Guds Ord puurt og reent.

Martensen: Men Rørdam har ingen Form!

Nielsen: Den første Gang, man seer og hører ham, studser man; den 2den Gang synes man bedre om ham, og 3die Gang sagde jeg: han har sin egen Form, og den eneste Form, som passer for ham!

Derpaa fulgte Fortællingen om¹⁾ Psalmebogen

¹⁾ Et ulæseligt Ord.

angaaende; og Enden blev, at Martensen takkede Nielsen, fordi han havde faaet sin Mening om mig berigtiget.

Næste Gang vi gjør Selskab, skal Provsten og Provstinden med, for Nielsen er, hvad jeg altid har sagt, en elskværdig Mand og en god Kammerat.

Ansøgningen kommer imorgen til Biskoppen.

Da jeg kom hjem, fik jeg Kaal og Flæsk. Men Jomfru Kofod er slet ikke moersom ¹⁾. Samtalen falder noget mat. Der hører meget til, naar man altid har tjent og altid har skullet være opmærksom imod Andre og vogte paa deres Ord og Miner, saa — at eie og bruge sin egen Natur og Form. For lutter Hensyn til Andre tager man slet ikke Hensyn til sig selv.

Jeg sad iaftes, jeg kom hjem, i Din Bedstemoders Lænstoel og studerede til min Prædiken. Vort Sovækammer er fast den hyggeligste Stue i hele Huset, og alle de Smaabilleder kan jeg saa godt lide. Din Søster Marias gode Ansigt betragtede jeg ret med Glæde; Gud være lovet, hun havde en god Tro, saa hun har det godt, bedre endnu end mens hun var blandt os. — —

P. Rørdam til sin Hustru.

15. Novbr. [1855].

— — Jeg har idag spiiist paa Christinelund ²⁾. Fra Fru Drewsen skal jeg sige Dig, at hun fik Brev fra sin Mand igaar, Onsdag, og idag, Torsdag ³⁾. Vi talte ellers meget

¹⁾ Den nævnte Dame, der tidligere havde tjent paa Rønnebæksholm og andensteds, var nys bleven Husjomfru hos Rørdams. Hun blev der siden i en lang Aarrække, ogsaa efter Fru Rørdams Død. Rørdams Ligtale over hende findes trykt blandt hans „Leilighedstaler“. I Tidens Løb blev hun en god og tro Støtte for Huset og paaskjønnet som saadan.

²⁾ Hos Baron Henrik Stampe († Febr. 1892).

³⁾ Fru Drewsen var Stampes Svingermoder. Rørdam havde beklaget sig over, at han i et Par Dage ikke havde haft Brev fra

om Kierkegaard og Monrad og Høyen, Fædrelandspartiets uforlignelige Trekløver, i Religion, Politik og Kunst. Det er moersomt nok, at det Partie har 3 Orakler; thi vi¹⁾ har kun eet Hoved. Men Kunsten er heller ikke meget dyrket iblandt os; i al Fald spiller den ingen Hovedrolle; hos dem derimod hører den ind under det Væsentlige, saa hvem der ei troer paa Høyen, lyses i Band, ligesaafuldt som den, der tvivler om Kierkegaards Retroenhed eller Monrads Statsmandsdygtighed; og med al deres Stræben efter Skjønheds-ideen, bliver de ganske iltre, naar Nogen af Trekløveret behandles som et andet skrøbeligt Menneske. — —

Under 14. Januar 1856 blev Peter Rørdam kaldet til Sognepræst i Lyngby, og dermed var Loddet kastet for en betydningsfuld Forandring i hans ydre Virkekreds, en Forandring, som han dog aldrig fik Anledning til at fortryde, med hvor mange Baand han end var bunden til Mern Sogn, Kirke og Præstegaard. Da han efter Kaldelsen Søndag den 17. Februar holdt sin Afskedsprædiken, var Kirken saa overfyldt af Tilhørere, at flere maatte gaae bort uden at kunne faa Plads. Efter Gudstjenesten samledes en stor Del af Sognets Beboere og andre Venner i Præstegaarden, hvor de takkede Rørdam for den gavnrige Virksomhed, han i 14 Aar havde udfoldet iblandt dem, og overrakte ham en Mindegave²⁾. Følgende „Afskeds-Sang“, der vel ikke er høj Poesi, men synes vel ment, blev afsungen:

Mel.: Den nærmer sig den Time forudsat.

Den nærmer sig den Time forudsat,
Da Du forlade skal vort Samfund brat.
Vi søрге fjern og nær ved Dit „Farvel“;
Thi Du har styrket mangan hungriq Sjæl.

Kone. Naar de vare adskilte, ønskede han gjerne Brev hveranden Dag og blev ganske febrilsk, som han selv siger, naar Brev udeblev i et Par Dage.

¹⁾ Grundtvigianerne.

²⁾ Berl. Tid. 1856, Nr. 47.

De Mange, Du har lært og ledt og «vakt»,
 De græde nu og ere dybt forsagt.
 De Ord, der lød fra Dine Læber varm,
 Er trængt med Kraft i mangel Synder-Barm.

Den lille Flok, som her har havt Dig kjær,
 De føle vel, — de var Dig ikke værd,
 Men Naade var det, at Du kom her hid,
 Vi takke Herren for den Naadens-Tid.

Den Hellig-Aand, som her har ledt Dit Ord,
 Velsigne dette nu i Smaat og Stort,
 At Du engang ved Jordens store Høst
 Maa finde Alle, — frelst fra Nød og Brøst.

De mange Smaa, Du døbte i det Haab,
 At de bevare maae der' Barnedaab,
 Og dem, Du hørte tolke deres Tro,
 Gid de i Herren stadig monne gro.

Og dem, Du bandt ved Ægteskabets Baand,
 Gid de maa blive fast i Herrens Aand.
 Vi takke Alle Dig for Bøn og Ord
 Og Brød og Viin ved Herrens Nadverbord.

Saa faer med Gud hen til Din nye Hjord
 For der at tolke Livets sande Ord.
 Dit Ord og Værk staaer fast i Hjertet her.
 Og Menigheden har Dig altid kjær.

Gid Du med Qvinden fast maa holde ved,
 At Du med Bøn faaer Hjerter ret beredt.
 Gid Du i Alt faar Jesu egne Ord:
 Din Bøn er hørt, — Din Tro var stedse stor!

M. Sommer.

Dagen efter at Rørdam havde holdt Afskedsprædiken, afrejste han med sin Familie til Gammelkjøgegaard, medens den tidligere nævnte Jomfru Kofod blev i Præstegaarden for at holde Hus der, indtil en Eftermand kunde overtage Gaarden. Efter at have set sin Familie vel anbragt paa Gammelkjøgegaard begav Rørdam sig derpaa til Kjøbenhavn for

derfra at besøge sin ny Præstegaard og træffe de fornødne Ordninger for Fremtiden. Dagen efter sit Komme til Hovedstaden skrev han til sin Hustru:

Fredag Middag, d. 22. Febr. [1856].

Da jeg igaar kom til Banegaarden [i Taastrup] og havde seet mig lidt om, blev jeg kjed af at gaae der, tog saa en Slæde, og inden Kl. 4 var jeg i Byen, og havde dog paa Veien besøgt Fru Hall, som er særdeles tilfreds med den nye og dobbelte Værdighed. Du kan imidlertid fortælle Din Broder, at Tillisch er i denne Tid ufortrøden i at gjøre sin Opvartning hos Grevinden, samt at Monrad ikke har noget imod at blive Cultusminister, hvilket sidste jeg dog ei troer at kunne gaae igjennem.

Saa kom jeg da Kl. 4 og fandt Fransiska ret livlig; jeg morer mig ved at tale med hende. Efter Bordet spillede Haralde for mig, og spiller mig til Behag, og synger rigtigt gode Sange ¹⁾. Imidlertid kom en Lakai og bad mig komme til Dronningen, samt at drikke The hos hende. — — Dronningen var usigelig glad. — — Fru Rosenørn og Datter var rigtigt hjertelige og glade over; at vi skulde leve vort Liv sammen.

Min Aftenpibe røg jeg hos Grundtvig, som er i sit Es, 1. fordi Loven om Dyrene bliver liggende indtil videre ²⁾; 2. fordi Høiesteret skal herud med Grunde for dens Domme; 3. fordi han haaber, at al Tvangsdaab bliver hævet, det vil sige, Mulkterne for at lade et Barn være udøbt skal falde bort.

Imorges Kl. 10 var jeg hos Hall, og alt, Capellanvæsent angaaende, er ordnet efter mit Sind.

¹⁾ Just i de Dage, da dette blev sat, kom Budskabet, at Haralda Margrethe, f. Toft, Kammerherre og Godsejer P. Collets Hustru, var hensovet paa Lundbygaard den 27. Juli 1892.

²⁾ Se H. Brun, Biskop N. F. S. Grundtvigs Levnetsløb. II, 98.

Derpaa gik jeg til Bispen, og han var Behageligheden selv; ikke engang et Raad kom han med, men lutter deeltagende Bemærkninger, henstillede til min gode Overveielse; medens han fortalte mig, at det var hans Fortjeneste, at det ei var blevet til en residerende Kapellan, og at han havde holdt paa, hvad der var skeet ¹⁾, just af Hensyn til Sognepræsten.

Derpaa drak jeg Kaffe hos Fabritius og Bilsteds ²⁾. De elsker os; det er sødt at være elsket. Kl. 4, vil Gud, tager jeg til Lyngby. — —

Idet vi have nævnet Lyngby, ere vi for saa vidt naaede det Maal, hvortil vi have sigtet. Dog skal her endnu meddeles et Brev fra P. Rørdam til hans Hustru. Det mangler, som saa mange af hans Breve, Datering; men Indholdet viser, at det er skrevet fra Mern og, som det synes, inden en ny Præst havde tiltraadt Præsteembedet der. Det kan da passelig danne Afslutning paa de Blade, der dreje sig om P. Rørdams lykkelige og velsignelsesrige Dage i Mern.

P. Rørdam til sin Hustru.

Søndag Kl. 3.

Min egen søde Jutta!

I dette Øieblik kørte det sidste Læs af de gode Præstøeborgere med samt deres agtbare Hustruer; for vi har haft hele Huset fuldt; dog ei saa mange som sidste Søndag, Du og jeg vare her samlede, men et rigtigt pænt og fornøieligt Selskab, og Jomfru Kofod trakterede os med udmærket Julekage, og saa fik de Alle Smørrebrød og Kaffe.

Det har været mig en stor Glæde at præke idag, for jeg havde det Ærinde at forkynde dem: 1. at Troen og

¹⁾ Næmlig at der skulde ansættes en Kapellan pro loco i Lyngby.

²⁾ To Herregaardsfamilier fra Egnen omkring Mern.

Daaben gjør salig; 2. men at Daaben uden Tro nytter ikke; thi den, som ei troer, han bliver fordømt; 3. men at Troen uden Daab mangler Syndernes Forladelse og den H. Aands Gave.

Dernæst fornøiede det mig ogsaa, at skjøndt Andersen¹⁾ havde faaet Brevet for seent, saa der ingen 'Tillysning havde fundet Sted, og skjøndt det øsede ned, saa Veien ordentlig svømmede, kom de imorges fra alle Kanter, flyvende som Fugle.

Og saa er det sødt at staae i en Kreds, hvor vi veed, at vi — efter fattig Leilighed — dog er elsket, og, at der er Een, som er villig til at lade den lille Gnist blive til en evig Kjærligheds Lue.

Jeg gik i Land ved Bøget²⁾, spiste saa til Middag og drak Kaffe hos Thestrup³⁾ Kl. 12; spiste dernæst Frokost Kl. 2 hos Holger Stampe, og saae hans Plage og Qvier; fulgtes saa ad til Christinelund, hvor vi atter spiste til Middag og drak Kaffe Kl. 6. Du kan troe, at jeg er bleven tagen godt imod; men det havde været meget, dobbelt saa fornøieligt, om Du, mit eget lille Lam, havde været med; for vi skal jo dele Alt med hinanden, og det gjør rigtig godt at dele Glæden tilsammen; men jeg har i mine Tanker fortalt Dig min Glæde, og da jeg stod for J(onna) St(ampe)⁴⁾, som blev ordentlig bevæget ved at see mig, og jeg ved at see hende, følte jeg ret, hvor lykkelig jeg er ved at eie Dig! — —

Fra Christinelund tog jeg til Præstøe og besøgte Aarsleff og Schaper. Vi spiste til Aften sammen, og Kl. 11 først kom jeg til Mehrn, hvor L. Larsen og Schweim sad og ventede paa mig.

¹⁾ Skolelærer i Mern.

²⁾ Næmlig paa Reisen til Mern fra Kjøbenhavn.

³⁾ P. M. O. G. Thestrup, Præst i Jungshoved (Stavreby Præstegaard). Han døde 14. Okt. 1856.

⁴⁾ Baron Henrik Stampes Hustru.

Min dyrebare Jutta, vi vil stræbe at være taknemmelige, fordi vi har fundet hverandre; og fordi vi er saa overøste med Velgjerninger, og vi vil blive ved at troe paa Gud vor Fader; thi hans Miskundhed er hver Morgen ny over os, og den varer fra Slægt til Slægt, gaaer ogsaa i Arv til det lillebitte Lam, at vi maa samles og det for evigt i Vorherres Stad i evig Fred og Glæde.

De allerkjæreste Hilsener sendes til Dig og Bolette og lille Lam, lige fra Stavreby og til Mehrn. — — Gud i Vold!

Din P.

Rettelser til 1ste Del.

Side 28, Linie 20 fra oven: 20. Marts, læs: 30. Marts.
— 160, — 1 - neden: Quisisona, — Quisisana.
— 191, — 1 - — Brund: — Brud.

